

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

JEAN-PIERRE LAURANT
THIERRY ZARCONÉ

Geyik

Bir Hıristiyan ve Müslüman Simgesi

Jean-Pierre Laurant

Tarihçi. Mistik ve ezoterik akımlar tarihi üzerine çalışmakta, l'École Pratique des Hautes Études'de Din Bilimleri Bölümü'nde dersler vermektedir. Aynı zamanda Fransa Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi'nde araştırmacı olarak görev yapmaktadır ve *Politica Hermetica* dergisinin eş-direktörlüğünü yürütmektedir.

Thierry Zarcone

Tarihçi ve antropolog. Çoğunlukla Türk ve Fars coğrafyasında İslam, Orta Asya ve tasavvuf üzerine çalışmaktadır. Fransa, Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi'nde araştırmacı olarak görev yapmaktadır. Aix-en-Provence Siyasal Çalışmalar Enstitüsü'nde ders vermektedir.

Goncagül Artam

1972'de İstanbul'da doğdu. Özel Saint Benoit Fransız Lisesi'ni ve Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nde "Osmanlı Devleti'nde Mevlevi Tarikatı'nın Klasik Öncesi Dönemi (13.-17. yüzyıllar)" başlıklı tezle yüksek lisansını, Fransa'da Université de Provence'ta "Recherches sur le Mouvement Hurufi dans l'Empire Ottoman d'après les sources turques et persanes" başlıklı tezle ikinci yüksek lisansını (DEA) yaptı. Yine aynı üniversitede "Les Hurufi dans l'Empire Ottoman (14e-17e siècles)" adlı doktora çalışmasını tamamladı. Çeşitli üniversite ve kurumlarda Osmanlıca, paleografya, 13-17. yüzyıl klasik Türk edebiyatı, dünya edebiyatı tarihi, tasavvuf tarihi ve edebiyatı, karşılaştırmalı Doğu-Batı edebiyatları, ortaçağ Müslüman ve Hristiyan toplumlarında kültürel ve dini etkileşimler konularında dersler verdi. Bilimsel makale ve bildirilerin yanı sıra çeviri çalışmalarını sürdürüyor.

Kırmızı Kedi Yayınevi: 1711
Hayat Bilgisi: 12

Özgün adı: *Le Cerf – Une symbolique chrétienne et musulmane*

Geyik – Bir Hristiyan ve Müslüman Simgesi
Jean-Pierre Laurant - Thierry Zarccone
Çeviren: Goncagül Artam

© Société d'Édition Les Belles Lettres, 2017
© Kırmızı Kedi Yayınevi, 2020

Yayın Yönetmeni: Enis Batur
Editör: Nihan Özyıldırım
Kapak Uygulama ve Sayfa Tasarımı: Merve Güven

Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni alınmaksızın hiçbir şekilde kopyalanamaz, elektronik veya mekanik yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

Birinci Basım: Eylül 2023, İstanbul
ISBN: 978-625-418-244-0
Kırmızı Kedi Sertifika No: 40620

Baskı: Optimum Basım
Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1 34295
Küçükçekmece/İSTANBUL
T: 0212 463 71 25 Sertifika No: 41707

Kırmızı Kedi Yayınevi
kirmizikedi@kirmizikedi.com / www.kirmizikedi.com
facebook.com: kirmizikedi yayinevi / twitter.com: krmzikedikitap
instagram: kirmizikedi yayinevi
Ömer Avni Mah. Emektar Sok. No: 18 Gümüşsuyu 34427 İSTANBUL
T: 0212 244 89 82 F: 0212 244 09 48

**JEAN-PIERRE LAURANT
THIERRY ZARCONÉ**

GEYİK

Bir Hristiyan ve Müslüman Simgesi

Çeviren: Goncagül Artam

HAYAT BİLGİSİ

İÇİNDEKİLER

RESİM LİSTESİ 7

GİRİŞ 11

I. BÖLÜM: GEYİĞİN KUTSALLIĞI

1. Klasik Antikçağ'dan Kitab-ı Mukaddes'in Dünyasına,
Simgeler Ormanında Geyiğin Karmaşık Güzergâhı 21

2. Kuzey ve Batı Avrupa Ormanlarından Geçiş 27

3. Gevişten Sindirime 35

4. Orta Asya ve Sibirya'da Boynuzlu Maral Ana 40

5. Şaman Geyiği Taklit Ettiğinde 47

6. Şamanizm ve İslam Arasında Geyikler ve Boynuzlu Hayvanlar 52

7. Geyik, Yukarı Asya'da Rehber ve Elçi 56

II. BÖLÜM: GEYİK, HİRİSTİYAN AZİZ VE SUFİ

1. Ortaçağ Avrupa'sında Geyik: Kalabalık Bir Simgesel Hayal Dünyası 61

2. Geyik-Buda'dan Haç Taşıyan Geyiğe 68

3. İnsanlar, Geyikler ve Ruhlar 74

4. Dönüşümler: Geyik-Ruhtan Geyikli Veliye 81

5. Rönesans'a Kadar ve Sonrasında Sağlam Şekilde Yerleşmiş İnançlar 86

6. Ölüm ve Yeniden Diriliş 95

III. BÖLÜM: KURTARAN AV, YOK EDEN AV

1. Av ve Ölüm, Büyük Geçiş 103
2. Türk Anadolu'da Uğursuz Av ile Yasak Av Arasında 109
3. Hristiyanlık Simgesi Beyaz Geyik Avı ve Siyasi İktidarın Meşruiyeti 115
4. Sufi Velinin "Bineği" ya da "Bedeni" Olarak Geyik 119
5. Peygamberin Elçisi Geyik: İslama İhtida Anlatıları 127
6. Mürşit Geyik Mucizesi: Sufiliğe Süluk Anlatıları 131
7. Kuzey Afrika'da Ceylanlı Murabıt 137
8. Geyik Fransa Krallarının İmdadına Uçar 144
9. İleticilik Erdemlerinin Siyasi ve Toplumsal Kullanımı 153
10. Dişi Geyiği Seven Avcı 159
11. Geyik Boynuzları ve Boynuzlar: Geyiğe Tapınma ve Hac Ayinleri 162
12. Veli-Ruhlar, Geyikli Veliler: Süregelen Bir İnanç... 171
13. "Aydınlanma"dan 19. Yüzyıl Simgesel İmgelemine Dönüş 174
14. Nasılsa Öyle: Geyik Her Zaman Kendi Yolunda Koşar 183

SONUÇ 195

KAYNAKÇA 199

TEŞEKKÜR 220

KİŞİ VE YER ADLARI DİZİNİ 221

KONU DİZİNİ 227

RESİM LİSTESİ

Resim 1. Edinburgh'da Canongate Kilisesi'nde <i>sic itur ad astra</i> [böylece yıldızlara ulaşılır] yazısını taşıyan geyik.	12
Resim 2. Geyiğe dönüştürülen Akteon, yün ve ipek, 16. yy.	14
Resim 3. Beyaz bir geyiğe binen Kami, Kamakura dönemi ahşap boyama, 14. yy.	15
Resim 4-1. Cernunnos, mezar taşı, Reims Müzesi.	28
Resim 4-2. Gundestrup Kazanı'ndan ayrıntı, Danimarka, MÖ 2.-1. yy.	28
Resim 5, 6 ve 7. Kaya resimlerinde geyikgiller.	32-33
Resim 8. Laterano'da San Giovanni Bazilikası mozaïği, 1200'lere doğru, Roma (F. Zambon ve A. Grossato, <i>Il Mito della fenice in Oriente e Occidente, a.g.e.</i>).	37
Resim 9 ve 10. Geyik petroglifleri, paleolitik çağ sonlarından tarihöncesi döneme, Altay bölgesi, Ceminay İlçesi, Sincan, Çin.	42
Resim 11. Alp dağkeçisi petroglifi, paleolitik çağ sonlarından tarihöncesi döneme, Sincan, Çin.	42
Resim 12. Boynuz dallarının uçları kartal başlarıyla biten geyik, MÖ 7.-3. yy., Pazırık, Altay, Rusya.	44
Resim 13. Kurban edilecek bir rengineyiğinin bağlı olduğu bir Şaman ağacına dair Selkup çizimi, E. D. Prokof'un çizimi.	48
Resim 14. Doğu Tuva Şaman davulu.	48
Resim 15. Sibiry Şamanının en eski tasviri, 1705.	50

Resim 16. Evenki Şamanı başlığı, 19. yy, Quai Branly Müzesi.	50
Resim 17. Geyik-ruhun (lu-shen) tasviri, İç Moğolistan, Mançuryalı ressam Liu Baoping'in eseri.	57
Resim 18. Fontenay Manastırı'nın köpek kulübesi girişinde bulunan dişi av köpeği.	63
Resim 19. Avcı, Fontenay Manastırı'nda heykel.	64
Resim 20. Edinburgh Canongate Kilisesi (çatı).	66
Resim 21 ve 22. Kızıl'da 38 numaralı mağaranın resimleri, Kuçar, Sincan, Çin.	69
Resim 23. Mavrucan Kilisesi, 7. yy. başları, Kapadokya, Türkiye.	72
Resim 24. Bir İznik çini tabakta geyik deseni, 17. yy.	75
Resim 25. Biynöger destanının bir baskısında modern bir çizim.	78
Resim 26. Felsefe ağacı.	92
Resim 27. Geyik ve tekboynuz, Lamsprinck, <i>De lapide Philosophico</i> , 1625.	93
Resim 28. Tokat bölgesine ait bir dans resmi, Türkiye.	99
Resim 29. Buryat topraklarının girişinin işareti olan beyaz geyik.	112
Resim 30. Beyaz geyik, Canongate, Edinburgh.	117
Resim 31. Geyikle dolaşan sufi veli.	122
Resim 32. Hacı Bektaş (kartpostal)	123
Resim 33. Abdülkâdir Geylânî yanında bir geyikle.	123
Resim 34. Karaca Ahmed velinin sabanını çeken geyik.	126
Resim 35. Hâksâriyye tarikatına ait bir dergâhtaki mozaik, Kirmanşah, İran.	129
Resim 36. Derviş keşkülü üzerinde genç geyik, İran, 20. yy. başı.	129
Resim 37. Abdal Mûsâ Türbesi, Elmalı, Türkiye'nin güneybatısı, 2010.	133
Resim 38. Abdal Mûsâ böğrüne saplanan avcının okuyla, Abdal Mûsâ Türbesi'nin yan duvarındaki fresk, Elmalı.	134
Resim 39. Ahmed el-Ticânî (20. yy. başlarına ait kartpostal).	140
Resim 40. VII. Charles'ın Alençon dükünü yargılayan parlamento oturumu (lit de justice).	148
Resim 41. VI. Charles Saint Denis'de.	148

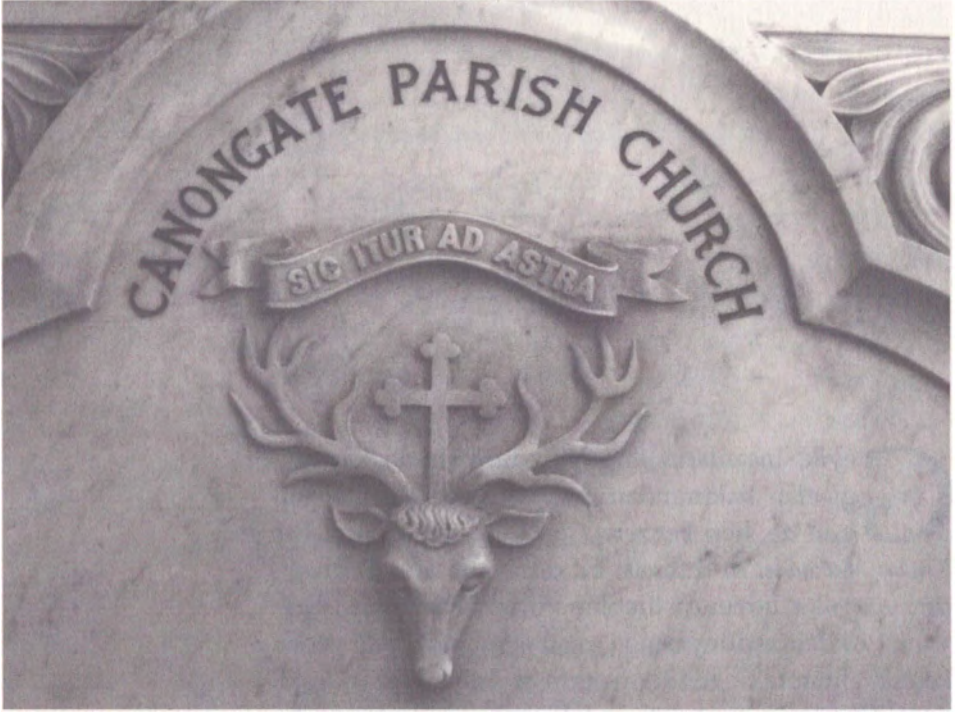
Resim 42. Budaların olduğu geyik “Mandala”sı, Nara Kasuga-Kô ekolü, Muromaşı dönemi, 15. yy. ve Edo dönemi, 17. yy. sonları.	157
Resim 43. Beyaz geyik “Mandala”sı (a.g.e. s. 77).	157
Resim 44. Boynuzlara tapınma (Joannis Schefferi’nin gravürü).	163
Resim 45. Sunağın üzerindeki boynuzlara tapınma (Joannis Schefferi’nin gravürü)	163
Resim 46. İç içe geçmiş yabani koyun boynuzlarıyla süslenmiş sütun kaidesi, Âfâk Hâce Türbesi, Kaşgar, Sincan, 1930.	165
Resim 47. Renkli çaputların asıldığı Pamir yabani koyunlarının boynuzları, Ashâb-ı Kehf mabedi, Turfan, Sincan, Çin, 2011.	165
Resim 48. Geyikli Baba Türbesi, Türkiye, 2013.	166
Resim 49. Velinin mezarının bulunduğu Geyikli Baba Türbesi, Türkiye, 2013.	167
Resim 50. Müzeye çevrilen Hacı Bektaş Dergâhı, Anadolu, Türkiye, 2015.	168
Resim 51. Beyaz Geyik Hanı, Edinbourg.	184
Resim 52. Maurice Denis, <i>La Légende de Saint-Hubert</i> , “Hata” [yedi panoluk bir seriden], 1897, Saint-Germain-en-Laye, Maurice-Denis Bölge Müzesi.	188
Resim 53. Maurice Denis, <i>La Légende de Saint-Hubert</i> , “Cehennem Av” 1897.	188 189
Resim 54. Maurice Denis, <i>La Légende de Saint-Hubert</i> , “Mucize”, 1897.	191
Resim 55. Madeline Diener’in alçak kabartmaları, Saint-Maurice Manastırı’nın modern vaftizhanesi, Valais, 1982.	191
Resim 56. Kuş boynuzlu geyik kafası, Louise ve Pierre Charrier’nin çizimi.	194 194
Resim 57. Bir boynuz dövmesinin fotoğrafından yapılmış çizim.	

GİRİŞ

Geyik, insanların imgelem dünyasında kapladığı alan bakımından, geçmişte olduğu gibi bugün de, hep benzersiz bir yere sahip olmuştur. *Kitab-ı Mukaddes*'in dünyası bu durumun en iyi örneğidir: yüzyıllar boyunca üretilen yorumların sayısı, hayvanın Akdeniz dünyasında rastlanma oranıyla ve bu kaynak kitaptaki göndermelerin azlığıyla tezat teşkil eder. Günümüz toplumlarındaki yoğun şehirleşme bu durumu pek de değiştirmez. Evrensel bir simge olma konumunu aslan veya kartal ile paylaşırsa da benzersiz bir özelliğe sahiptir: İleticilik.¹ Geyik aslında hem aşına olduğu gök katmanlarıyla yeryüzünün, hem de insanoğlunun dünyasıyla öte dünyanın bağlantısını sağlayan büyük bir araçtır. Ayrıca Kelt efsanelerinde, Meksika'nın Wixaritari yerlilerinin anlatılarında ya da boynuzlarının görünmez dünyaya girişin haritasını çizdiği Sibirya Şamanizminde var olan yeraltı dünyasına da geyik serbestçe girebilir. İsa'dan on beş yüzyıl önce Çin mezarlarındaki ölümlere ve bazen de ruhların geri dönmemesi için boynuzlarını ölüye doğru dikerek dirilere göz kulak olur.² Geyiğin tasviri, *mandalalar* üzerine çizilen Nara

1 Sadece at onunla bu işlevi paylaşabilir.

2 Guimet Müzesi'nde sarkık dilli ve boynuzlu bir büst vardır. MÖ 4.-3.

Resim 1.
Edinburgh'da
Canongate
Kilisesi'nde *sic itur
ad astra* [böylece
yıldızlara ulaşılır]
yazısını taşıyan
geyik.

geyiklerinin Tanrıça Amaterasu'nun güneş kursunu beş Buda'yla birleştirdiği uzak Japonya'daki dinleri bir araya getirir.³ Bu ortak noktalar birbiriyle bağlantısı olmayan kültürel ortamlara aittir. (Resim 1)

Geyiğin her yıl boynuzları düşer ve "kendi başını yeniden yapar". Bu özelliği onu hayvan ve bitki âlemlerini birleştiren bir aracıya dönüştürür ve Fransızcada boynuzlarına "odun" denir. Bir özelliği daha onu hayvan öyküleri kitaplarını dolduran hayvanlardan ayırır: Asla

yüzyıllara aittir ve Orta Çin bölgesinde Zhenou shou'da bulunmuştur; Mart-Temmuz 2016'da, Milan Garcin'in tanıtım yazısıyla Paris'te, Grand Palais'de sergilenmiştir.

3 Bkz. *On-Matsuri and the sacred art of Kasuga* sergisi kataloğu, Aralık 2013-Ocak 2014, Nara Ulusal Müzesi, s. 76-77. İki dikkat çekici meditasyon nesnesi Nara'nın Kasuga-Kô ekolüne aittir (Muromachi dönemi, 15. yüzyıl ve Edo dönemi, 17. yüzyıl sonları), s. 76-77. Philippe Berthet'nin verdiği bilgi.

bir totem addedilmemiştir ve bunun neticesinde de çoğunlukla avlanmıştır; kutsallığının onu dokunulmaz kıldığı, mesela Müslüman Anadolu’da olduğu gibi birkaç istisnai durum hariç. Bu ezeli kaçağın av güzergâhı, yere ve zamana göre şekillenmiş ancak onlara orman hayvanı tavrından dolayı bir aile havası veren sayısız simgesel ifadeye zemin hazırlar: tıpkı ne yapacaklarına dair kesin adımlarını atmadan önce Dante ile Aziz Hubert’in içinde kayboldukları bu derin orman gibi. Peşinde koşulan hayvanın “bedenen” yani güzel av terimiyle “bağıra çağıra” kendini görünür kıldığı o ana dek, sayısız işaret, ayak izleri, dumanlar, kırık dallar arasından geyiğe yaklaşılr.⁴ Bu muğlak konumu onu hiç şüphesiz her şeyiyle evcilleştirilmekten korumuştur: et, deri, kemik, dişler ve boynuzlar insana faydalıydı ancak “geyiğin medenileşmesi”nden bahsedilebilecek olsa da, o yine de insana ve onun imgelem dünyasına yakın bir koru hayvanıdır. Özellikle Kelt dünyasında, geyiklerin gönüllü olarak kendilerini sabana koşup çiftçilere hizmet ettikleri efsaneler çok sayıdadır.

İleticiliğinin esas işlevini iki özellik öne çıkarır: Değişken doğası ve binek hayvanı rolü. *Çok katmanlı, çok biçimli*, tıpkı Artemis tarafından görünümü değiştirilen, av olmuş avcı Akteon gibi; sabit şekilli santor ya da Mısır tanrılarının aksine, dokumacı ve süslemeciler onu çoğunlukla dönüşüm esnasında tasvir ederler. “Bröton anlatıları” geyik-kız öyküleriyle doluyken Müslüman Türk sufilerinin menakıpnameleri de geyikli veliler ya da karaca-adamlarla doludur. Ortaçağ Hristiyan efsanelerinde İsa, geyiğin şekline bürünmemiş olsa da Eustathius ya da Hubert’e hitap etmek için onun ağzını ödünç alır. İkinci özelliği, Kelt imgelem dünyasında Merlin’in bindiği binek hayvanına dönüştüğünde görülür. Roberte Hamayon, hayatın, toprağın ve suların “efendisi” olan ve av eti dağıtan ak bir ihtiyarın bindiği geyiğe Sibiry’a’daki Buryatlarda rastlar.⁵ Biraz daha uzakta, Japonya’da, beyaz bir geyiğe binen bir Kami olan Take-Mika-Tsuchi-No-Mikoto’nun yeryüzündeki işleri düzene koymak için dağlardan Nara’ya⁶ indiği efsanesi anlatılır.

Pasifik kıyılarından Kelt dünyasına beyaz renk, kutsalın varlığının ve tinsel meşruiyetin işaretidir. Beyazlara bürünmüş büyük on boynuzlu geyik bir

4 Ayak izi için “le vois cy aller”den türeyen “vol-ce-l’est” ifadesinin kullanıldığı Gaston Phébus’un 1387 tarihli *Le Livre de la chasse* adlı kitabında (Paris, Philippe Lebaud, 1986) yer alır. “Vel cy aller” bugün hâlâ yabandomuzu ayağı için kullanılır.

5 R. Hamayon, *La Chasse à l’âme*, Paris, Société d’ethnologie, 1990, s. 711.

6 Kamiler ruh, tanrı, insan, hatta ağaç, kayalık, şelale arası varlıklardır; ender olarak tasvir edilirler; Nara, 8. yüzyılda Japonya’nın ilk imparatorluk başkentiydi.

Resim 2. Geyiğe dönüştürülen Akteon, yün ve ipek, 16. yy.

Resim 3. Beyaz bir geyiğe binen Kami, Kamakura dönemi ahşap boyama, 14. yy.

sınırın da göstergesidir, avcının kendi avlanmışlığını fark ettiği kırılma noktasının. Bilhassa, Troyes’lu Chrétien’e ait *Érec et Énide* (1135-1283 civarı) adlı eserin ilk metinlerinden başlayarak Kral Arthur’a ait Bröton efsanesinin muhtelif versiyonlarında beyaz renk, tıpkı tekboynuzda olduğu gibi, saflığın sembolü olarak genellikle dişi geyikle ilişkilendirilir. (Resim 2 ve 3)

Bu şartlarda, II. Richard’ın (s. 1377-1399) beyaz bir geyiği amblem edindiği İngiltere’de olduğu gibi Fransa’da da geyiğin siyasal sembol olmasında şaşılacak bir şey yoktur. Fransa’nın genç kralı VI. Charles⁷ ise seleflerinin armalarını süsleyen meleklerin yerine, kendi armalarında iki uçan geyiği amblem olarak benimsemek zorunda kalmıştı. Rüyasında bir geyiğin üzerinde göğe yükselecek peşine düştüğü kayıp şahinini bulmuştu: Froissart’ın *Chroniques*’inde aktardığı bu mutlu haber, ayaklanan Gentlilere karşı kazanılan Roosebeke (1382) zaferini müjdeliyordu. Japonya’da, hanedanın atası olan torununun hükümdarlığını hazırlamak için Tanrıça Amaterasu tarafından gönderilen beyaz Nara geyiği imparatorluğun meşruiyet iddiasıyla ilişkilendirilir. Anadolu İslamında ise Sultan Orhan (14. yy.), Osmanlı’nın ilk başkenti yaptığı Bursa’yı geyikler üzerine binmiş bir evliya ordusu sayesinde fetheder.

Japonya ve Batı Avrupa’da iktidarın kutsalla ilişkisinin temel anlamda farklı olduğu ve Kamiler’in meleklerle ya da 19. yüzyıl düşüncesindeki “ruhlar”la hiçbir benzerlik taşımadığı göz önünde bulundurulduğunda, simgesel anlatılara ve figürlere böylesi bir yaklaşım yine de tuhaf görülebilir. Bununla beraber, bu kitabın öncelikli olarak ele aldığı İbrahimi gelenekte geyiğin yerini aydınlatmaya yaradığı ölçüde, bu geleneği karşılaştırma yaparak incelemek hiç de faydasız değildir. Ruhların aynı işleve ve aynı varoluş biçimine sahip olmadığı toplumlarda ruhları iletme işlevinden nasıl bahsetmeli? Tutarlılıklar ve varsayımlar bu yüzden, hem “yapısal çözümleme” hem de aktarımı bakımından, romantiklerin hayalini kurdukları bir simgecilik kuramlaştırmasına imkân tanımaz. Bir başka özellik, tasarının zorluğunu artırır: Rengeyiği Kuzey ülkelerinde ya da Sibiry’a’da, örneğin Noel Baba’nın kızıağını çekmek için, genel olarak geyiğin yerini alır. Müslüman Orta Asya ve Çin Pamirleri gibi diğer yerlerde ise, karacalar ve dağkeçileri geyiğin görevini üstlenir. Boynuzların varlığı zorunlu değildir: Kimi zaman dişi geyik, örneğin İbraniceden yapılan çeviri-deki bir belirsizlik sayesinde, nesilden nesile aktarılan simgesel yükü üstlenir.

7 H.-M. Legros, “Les cerfs-volants supports des armes de Charles VI”, *Revue des études historiques*, 1930, s. 1-4.

Çok önemli bir durumun simgesi olarak, cinsiyet ayrımı yapılmaksızın dişi geyik, tıpkı Orta Asya ve Sibiry'a'daki Boynuzlu Maral Ana gibi, boynuzlu olabilmıştır. Herakles, bu dişi geyiklerden Artemis'e ait altın boynuzlu⁸ birini mutluluk diyarlarına dek kovalamıştır; Marie de France'a (1160-1210) ait *Lai de Guigemar* da boynuzları olan yaralı bir dişi geyikten bahseder. Petrarca ise, iki nehrin birleştiği yerdeki yeşil çimenin üzerinde bulunan altın boynuzlu beyaz bir dişi geyikten bahsettiği bir sonesinde bu konuyu yeniden ele alır.⁹

Geniş bir alana yayılan geyik, tarih öncesi dönemlerden bu yana zamanın ilerleyişine eşlik eder. Antik Hint-Avrupa mitolojilerini işgal etmeden önce paleolitik Avrupa'nın mağara duvarlarını doldurur; Sibiry'a Şaman ibadetlerinin merkezinde yer alır, Doğu Hristiyanlığının ikonalarını süsler ve aynı zamanda Japonya'da Miyazaki'nin çağdaş animasyon sinemasına ilham olur.¹⁰ Öte yandan René Char "Lascaux'nun siyah geyikleri"ni selamlar:

*Sular göğün kulağına dediler,
Geyikler, bin yıllık mesafe katettiniz,
Kayanın karanlıklarından havanın okşayışlarına*¹¹

Bu eserin amacı, ne besleyici, şifacı, ev eşyası, giysi ve arma tedarikçisi olarak geyiğin her halini araştırmaktır, ne de simgesel işlevlerinin evrenselliğini incelemektir. Burada söz konusu olan; geçiş kavramı çerçevesinde anlam taşıyan ve geyiği, Hristiyanlaşmış Avrupalılar ile Orta Asya'nın kademeli olarak İslamı benimsemiş Zerdüşt, Şaman veya Nasturi inançlarına mensup Türkçe konuşan toplumları gibi birbirinden farklı halkların hayal gücünün büyük besleyicisi kılan bu şaşırtıcı kültürel melezliğe has birkaç özelliğe ışık tutmaktır. Çalışmanın İbrahimi kültür dünyasıyla (Yahudilik, Hristiyanlık, İslam) sınırlandırılmış olması, burada Kelt topraklarındaki Hristiyanlığa, orada da Anadolu Türk İslamına nüfuz etmiş bazı özellikler barındıran Şamanizm başta olmak üzere yabancı kültürlerle kesişme noktalarına göz atılmasına engel teşkil

8 Budizmde, altın geyik Bodhisattva'nın bir suretidir. Rengeyiklerinin erkekleri de dişileri de boynuzludur.

9 *Il Canzoniere*, sone 190, Roma, Mondadori, 1985.

10 *Prentes Mononoke*, 1997.

11 *Le Désir du cerf* başlığıyla editör Nicholas-Jean Sed'in yayımlamaya devam ettiği *La Vie spirituelle* (Paris, Éditions du Cerf) dergisi; eski bir Yunan atasözü geyiğin boynuzlarını kaybettiği yeri "güzel ve gizli" olarak niteler.

etmez. Bu bölgelerdeki Hristiyanların ve Müslümanların geyiği bu sebeple göz ardı edilemez; eski inancın izlerini ve mitlerini taşır, ruhlar kültünün ve kurtuluş erme inancının, boynuzlu Tanrı'nın ve İsa-geyik'in kesişmesini gösterir. Hristiyan Rönesansı'ndan 19. yüzyıla dek, simgesel bir yaklaşımla âlemler arasında kurulmuş karmaşık ilişkilere yeniden hayat verebilmek için, tekrar tekrar basılan ortaçağ *Hayvan Öyküleri* kitaplarına yoğun gönderme yapan "bilgin pis-koposlar" Aydınlanma ruhuna karşı yürüttükleri mücadelede yanılmamışlardı: Kutsal alanın dışına çıkarılan ve Descartes'tan sonra gitgide benimsenmeye başlanan makine-hayvan kavramını yeniden ele almak gerekti.¹²

12 Bkz. Éric Baratay, *L'Église et l'Animal (France, XVIIe-XXe siècle)*, Paris, Cerf, 1996. Yazar, kırılma noktasını 1650-1670 yıllarına ve insan ortamına, hatta evrimciliğin gelişmesiyle akrabalığa geri dönüşü ise 1830'lara tarihlendiriyor.

I. BÖLÜM

GEYİĞİN KUTSALLIĞI

1. Klasik Antikçağdan Kitab-ı Mukaddes'in Dünyasına, Simgeler Ormanında Geyiğin Karmaşık Güzergâhı

Bu, antik kültürü Hristiyanlığa bağlayan karmakarışık bir yoldur. Geç antikçağdan bu yana Hristiyan dünyada ortaya çıkan konuyla ilgili yorumların çokluğu, bu tarz bir çalışma için gerekli olan nadir kutsal kaynak referansları -geyik için bir düzine, dişi geyik için on beş, yavru geyik için beş¹³ göz önüne alındığında çarpıcıdır. Alıntılarının tamamı *Eski Ahit*'te bulunur: İsa, havarilerin anlatılarında da mevcut olmayan bu sözcükleri asla telaffuz etmez. Oysa Yunan dünyasında olduğu gibi Latin dünyasında da sağlam kurulmuş bir gelenek, geyiği Kurtarıcı'nın seçilmiş sözcüsü yapar. "Tesniye"deki ve "Krallar"ın birinci kitabındaki alıntılarda yasaklara ve beslenmeye dair ifadeler vardır ki, geyik ya da ceylan her şekilde tüketilebilirdir; diğer alıntılar

13 *Concordance de la Bible*'e (TOB) göre. At için yüz elli, keçi ve oğlak için altmış civarı. İhtiyatlı bir değerlendirmeye, *Kitab-ı Mukaddes*'in Latince (*Vulgata*) ve Yunanca (*Septuaginta*) çevirilerinin, İbranice "Tanah"ta olduğu gibi Mezmurlar 41: 2'de (İbranice, 42) de "geyik" sözcüğünü kullandıkları görülür; *Kitab-ı Mukaddes*'in Fransızca çevirisi ise "dişi geyik" olarak tercümesini kullanır. İbranicede dişil çoğul kullanımı bu tereddütleri kısmen açıklıyor. Tesniye 12: 15; 12: 22; 15: 5; 15: 22; I. Krallar 5: 3; Mezmurlar 41: 2; 103, 18; Yeşaya 35: 6; Özdeyişler 6: 5; Ağıtlar 1: 6 (*Vulgata* ve *Bible de Jérusalem*'de koç). Dişi geyik: Tekvin 49: 21; II. Samuel 22: 34; Yeremya 14: 5; Habakkuk 3: 19; Mezmurlar 18: 33; 22: 1; 29: 9; Eyüp Kitabı 39: 1. Yavru geyik: Tekvin 49: 21; Eyüp Kitabı 39: 4.

hem dişi hem de erkek geyik gibi hızlı, becerikli, yükseklerle alışkın hayvanlara gönderme yapar. “O zaman total, geyik gibi sıçrayacak”¹⁴. 41. Mezmur’daki geyiğin susama teması, yıkanırken Akteon’a yakalanan ve böylece onun felaketi hazırlayan Artemis’ten yılan-peri Melusina’ya kadar, kaynaklar ve pınarlar etrafında oluşan zengin bir mitolojik birikimden beslenen Kilise Babaları’nın tefsirlerinde olağanüstü bir rağbet görmüş olmalıdır.

Tıpkı susamış bir geyiğin
Kaynak suyu aradığı gibi
Ruhum da seni arıyor
Seni, Tanrım

41. Mezmur (Mezmur Külliyatı Ekümenik Versiyonu)

Son olarak, “Neşideler Neşidesi”, daha sonra İsa ve Kilise için de kullanılan, Yehova ile halkı arasındaki sevginin temsili olarak dişi ve yavru geyik figürlerini sıkça kullanır.¹⁵ Fransızca *Kitab-ı Mukaddes*’e bakılırsa bu göndermelerin birbirleriyle çok az ilişkileri vardır ya da hiç yoktur ve asla hiçbir atıfta bulunmazlar; bununla beraber bu göndermeler, Tanrı’nın istediği bir düzene tabidir; aynı kanuna boyun eğen ve onun tarafından korunan hayvanları isimlendirmesi için Adem’e görev veren (Tekvin 1: 8) Tanrı’nın düzenine. İnsanın yeryüzüne gönderilmesi yaratılışı tamamen etkiler ve insan her ne kadar hayvanları hakkı olarak çalıştırıyor ve onları yiyorsa da (ki bu da onları öldürme hakkı olduğu anlamına gelir), tufandan sonra ve kimi kurallar dahilinde onlarla ayrıcalıklı bir ilişki içine girer. Geyikgillerin durumunda olduğu gibi. Musevi dünyasında, Troyalı bilgin Raşi (1040-1105) “Torah”ı kelimesi kelimesine yorumlarken, Tesniye 12: 15 ve 12: 23’teki necis ve necis olmayanlar bahsinde geyikgillerin özel durumuna vurgu yapar: “Ceylan da geyik gibidir. -Onlardan asla kurban edilmez. Ceylan, geyik gibidir. Kol, çene ve şirdeni *rahibe vermek zorunluluğundan* onları muaf tutmak için.”¹⁶

14 Yeşaya 35: 6. Fransız armacılık terimleri, geyiğin farklı temsilleri arasından “koşan” sözcüğü için “yatan” ya da “geçen” sözcüklerinin yanı sıra “ince uzun”u benimsemiştir. “Geçen” en sık kullanılan tanımlamayı oluşturur.

15 Neşideler Neşidesi 2: 7, 9, 17; 3: 5; 4: 5; 7: 4 (3); 8: 14 (çevrilere göre ceylan ile yavru geyik, geyik ve dişi geyiğin yerine kullanılır: *Kitab-ı Mukaddes*’in Fransızca çevirisinde (*Bible de Jérusalem*) ceylandır).

16 Paris, Comptoir du Livre Kéren Hasefer, 1957, c. II, s. 180.

Bu temanın her yerde; mozaiklerde, fresklerde¹⁷ ya da Hıristiyan çağının başlarındaki objelerde görülmesi çarpıcıdır; yazılı kutsal kaynakların kıtlığına rağmen, başka yere bakmaya ve antikçağın klasik kültürü ışığında geyikgillerin yerini değerlendirmeye yönlendirir: Roma katakombaları, İmparatoriçe Galla Placidia'nın mozolesi (430), Kartaca'da Tunus vaftizhaneleri, Henchir Messaoud ya da Bir Ftouha bunun göstergesidirler.¹⁸ Bununla beraber, "İnciller"in sessizliğine rağmen, *Eski Ahit* gerekli desteği verir, "ormandan gelip (Tanrı'nın bağı) harap eden"¹⁹ yabandomuzunun faydalanamadığı desteği; antik Greko-Latin ve Cermen-Kelt hayvan öykülerinin ortak kaynaklarından, ister efsaneler ister gözlemler söz konusu olsun, süregelen önemli noktalara ulaşmanın yolu açıktı; tıpkı yılanlara ya da beyaz ile altın renklere has ifadeler gibi. Böylece av, *Kitab-ı Mukaddes*'te neredeyse hiç bulunmayan bir bağlam olan geyik hakkındaki simgesel gelişmelerin doğal çerçevesi haline geldi.²⁰

Klasik Akdeniz kültürü bu alanda özellikle zengindir: Ksenofon'un kiler (430-354) gibi büyük metinler, Homeros ve Miken geleneğinin mirasçısı olarak, avı savaşıların eğitimiyle ilişkilendirirlerdi: Herakles, Aetolia'yı harap eden Kalidon yabandomuzunu²¹ öldürmüştü. Bu, sürekli kaçan geyiğine kıyasla her şeyden önce çok daha görkemli bir avdır²² ancak Artemis'e ait altın boynuzlu dişi geyiğin yorulmak bilmez takibi bu pek de çekici olmayan imajı düzeltir.²³ Yedi yüzyıl sonra, Apamea'lı Oppianos'un *Kynegetika*'sında,²⁴ şehirlilerin eğitiminde avın merkezi rolünü ve mart ayındaki *Agrotera* (Avcı) Artemis şenliklerini yücelten, benzer bir toplum görüşüne rastlarız; Oppianos bu konuda,

17 Dom Cabrol'e ait *Dictionnaire d'archéologie chrétienne*, Paris, Letouzey, 1924, mozaikler ve diğer objelere kıyasla fresklerin görece az bulunur olduğunu kaydeder.

18 Bkz. Charles Puech, "Notes sur le symbolisme de la mosaïque découverte au baptistère d'Enc-hir...", *Cahiers archéologiques*, 1949 (3 ve 4).

19 Mezmurlar 80: 14. Yunan mitolojisinde, Meleagros, kurban töreninde unutulmuş olmasına kızan Artemis'in Oeneus'un meyve bahçelerini talan etmesi için gönderdiği Kalidon domuzunu öldürür, *İlyada*, IX. şarkı.

20 Avcı Nemrut ve Esav'a bir, ağlara iki ve "iz sürülen av"a bir gönderme, Tekvin 10: 9, Mezmurlar 91: 3 ve 124: 7, Yeremya'nın Mersiyeleri 4: 18.

21 *İlyada*, IX. şarkı, 529-599.

22 Bu, *Kitab-ı Mukaddes*'te bir kez dile getirilir: "Reisleri otlak bulamayan geyikler gibi oldular, / Ve ardı kovanın önünde takatsiz yürüyorlar", Yeremya'nın Mersiyeleri 1: 6.

23 Michel Pastoureau *Les Animaux célèbres*'de (Paris, Bonneton, 2001, s. 84-88) kaçan Romalı askerlere "geyik" lakabı verildiğini hatırlatır (*Bestiaires du Moyen Âge*, Paris, Seuil, 2011'de bu bilgi tekrarlanır). Antikçağ prenslerinin masalarında geyik etinden yapılmış yemeklerin sayıca az olduğunu da kaydeder.

24 *Les Cynégétiques*, Clermont-Ferrand, Paléos, 2008, haz. N. Desrugillers-Billard.

karın kıvrımındaki bir boru kesildiğinde dişiye dönüşen geyiğin iradesinin azlığını ve kalbinin zayıflığını ve bunun da cinsel iştahının şiddetiyle bir tezat oluşturduğunu hatırlatarak, Castor'un nasıl at üzerinde avı icat ettiğini anlatır. Rahatlıkla İsa'ya aktarılabilir olan itaatsizlik ve fedakârlık boyutu, geyiğe dönüştürülen ve kendi köpeklerine yem olan Akteon mitinde de mevcuttur. Vahşi dünyanın hakimi marallı tanrıçaya *elaphibolos* (geyik katili)²⁵ denir, aynı zamanda insanlara özellikle de kadınlara ölüm getirir. Yine aynı kuralın ihlali, Euripides'in *Pentheus ya da Bakkhalar* (MÖ 405) tragedyasındaki entrikayı oluşturur. Bu kral, Bakkha ayinlerinde geceleri yaşanan taşkınlıkların intikamını almak arzusuyla, kendisi de Bakkhaların geyik derisini üzerine örter ve onları gafil avlamaya çalışır. Tanrı tarafından tuzağa düşürülünce, fark edilir ve bir av hayvanı gibi bedeni parçalara ayrılır; öz annesi Agave bir kolunu koparıırken, Akteon'un annesi olan kız kardeşi Autonoe de infaza dahil olur. Ovidius *Dönüşümler*'de (III, 137-140), onların babası ve dedesi olan, Thebai şehrinin kurucusu Kadmos'a Artemis'in intikamını hatırlatır: "Ey Kadmos, onca saadet içinde senin için ilk yas nedeni torunun oldu, onun alnında çıkan tuhaf boynuzlar ve siz, efendinizin kanıyla doyan köpekler". Cezbe hali ile kurulan bu bağ, Hıristiyan tarzında, teolojik bir kisveyle sürmek zorunda kalmıştı.

Felsefeciler ve tarihçilere gelince, Aristoteles, daha MÖ 4. yüzyılda, *Hayvanlar Tarihi*'nde, insan da dahil hayvanı genel bir düzene, yaşayan formların bir hiyerarşisine ekleyerek, öğrencilerinden gelen gözlemlerle Hesiodos (8.-7. yy.), Keali Simonides, Herodotos (5. yy.) gibi çok eski, hatta Homeros gibi neredeyse bin yıllık ya da efsanevi kaynakları birleştiriyordu. Geyik ve dişi geyik çekingenlik ve zekâ bakımından, özellikle de yaralarını uygun otlarla tedavi etmeleri veya dişi geyiğin, yavrularının doğacağı yerleri seçmesi ve onları korumasıyla farklı bir yere sahipti. "Başını yeniden yaptığı" süreçte onu saklanmaya iten utancı üzerine yapılan ahlaki değerlendirmelerin yanı sıra, her yıl geyiğin boynuzlarının yeniden doğması ve azgınlık dönemindeki şaşırtıcı canlılığı filozofun ilgisini çekti. *Hayvanlar Tarihi*'nde anlatılan efsaneler arasında, dişiler de dahil tüm geyiklerin kulaklarının yarık olduğu "geyikler dağı", Alkibiades'in ölüm yeri olarak tanımlandı.²⁶ Latin dünyasında, Yaşlı Plinius'un (23-79) ortaçağda

²⁵ Köpeklerini öfkeyle Akteon'a karşı kıskırttığı söylenir. St. Petersburg'daki Ermitaj Müzesi'nde, Artemis'i boynuzlu bir dişi geyik üzerinde gösteren, MÖ 5. yüzyıla ait altın küpeler bulunmaktadır (Nymphaion kazıları, Kerç yakınları, 1867).

²⁶ IX. Charles'ın *La Chasse du cerf*'inde tekrarlanır (Paris, 1945, Éditions de l'Ibis, s. 37, Nicolas de Neufville tarafından ilk baskı 1625'te); Kral, Aristoteles'in olguların gerçekliği hakkındaki şüphelerine vurgu yapar.

çok okunan *Doğa Tarihi*, boynuzların kaybedilmesi başta olmak üzere bu karakter özelliklerini yeniden ele aldı. Bitkileri tanıyan olmaları üzerinde durdu: Geyik, yaralarını okların ucundaki demiri düşürecek güce sahip “geyikotu” ile tedavi eder, dişi geyik yavru olmadan önce bağırsaklarını boşaltırdı, hayvanın uzun ömürlülüğü de buradan gelirdi (boynunda Büyük İskender’e ait bir kolye taşıyan yüz yaşında bir geyik yakalanmıştı). Bu tedavi edici niteliklere, bilhassa ateş düşürücü olanlara ortaçağda çok değer verilecekti.²⁷ Yanık boynuzun kokusu yılanları kaçırıyor, annesinin karnında ölen geyik yavrusunun şirden mayası yılan ısırığını tedavi ediyordu.²⁸ Yaşlı Plinius ayrıca, geyik sürülerinin birbirlerine dayanarak ve en baştaki hayvanı nöbetleşe değiştirerek denizde uzun mesafeleri yüzerek katedebilme becerisi olduğunu anlatıyordu.²⁹ Daha bir yüzyıl önce Lucretius (98?-55?), geyiğin, öldürmek ve yemek için nefesiyle deliğinden çıkarttığı yılan ile düşmanlığından söz etmişti; geyik sonra zehirden kurtulmak ve yeniden gençlik bulmak için uzun uzun su içer; Plinius’un çağdaşı Lucanus bu gençleşme temasını yeniden ele alır. Sonuç olarak, Flavius Josephus’un (38?-100?) *Antiquitates Iudaicae*’inde³⁰ geyiklerin (karaleylekle benzer bir şekilde) yılanlara düşmanlığını bir delil olarak sunduğu İbrani dünyası da dahil olmak üzere bir ortak Akdeniz külliyyatıyla karşı karşıyayız. Hristiyan yazarlar, özellikle de Aziz Augustinus (354-430), bunu miras aldılar.

Sergio Cigada, “Bröton anlatıları”nın kökenleri üzerine yaptığı araştırmada, dikkat çekici bir öykünün Greko-Latin klasik edebiyatında yeniden kullanılışını saptadı; Romalı general Sertorius’a eşlik eden ve kehanetleri sayesinde onun ayaklanan İspanya’yı kontrol altında tutmasını sağlayan Lusitania kabilesinin bir şefi aracılığıyla Tanrıça Diana’nın bağışladığı beyaz bir dişi geyiğin öyküsüydü bu.³¹ Bu tekrarlanış, dönemin imgelem dünyasının bundan çok derinden etkilendiğinin bir göstergesidir: Yaşlı Plinius bunu Sallustius’un (86-35) *Historiae*’sinden alıntılanmıştı. Bunlar, kronolojik sırayla, Valerius Maximus (MS 24-31 yılları civarında yazılmış), Frontinus, Appianus, *Sertorius’un Hayatı*’nı

27 Klasik Latince yaşlılığı kolayca geyiğin uzun yaşamıyla ilişkilendirir: Yaşlı bir adam için *senectus cervinus* “yaşlı geyik”, Horatius, Apuleius.

28 Plinius, *a.g.e.*, VIII. kitap, 112-119.

29 Oppianos gerek yön bulma gerekse yılanlara düşmanlık konularında bu anlatılardan söz eder.

30 II. kitap, V. bölüm (Arnaud d’Andilly baskısı, Amsterdam, 1700, s. 53).

31 Sergio Cigada, *La Leggenda medievale del Cervo Bianco e le origine della “matière de Bretagne”*, Roma, Academia nazionale dei Lincei, 1965.

Yunanca yazan Plutarkhos ve Aulus Gellius'un eserlerinde mevcuttu.³² Lucanus'un (38-65) *Pharsalia'sı*, babasının kaderini öğrenmek isteyen Sextus Pompeius'un başvurduğu ruh çağırıcı Erichtho'nun büyü çalışmalarında yılanları geyiğin iliğiyle ilişkilendirdi.³³ Bu metinlerin bazıları ortaçağda bilinmiyor olsalar da Valerius Maximus'un *Facta et dicta memorabilia'sı* ya da Aulus Gellius'a (MS 160 yılına doğru) ait *Noctes Atticae* büyük ölçüde yaygındı ve Latincenin ya da özellikle İrlanda'da Yunancanın etkisiyle ortaçağ anlatılarının yazımını etkileyebildi. Yazar, Sertorius'un çıktığı mahkemede beyaz bir dişi geyiğin içeri dalması ile daha geç tarihli bir roman olan *La Suite du Merlin*'de (1240 civarı) Arthur'un sarayına beyaz bir geyiğin girmesi arasında dikkat çekici benzerlikler olduğunu da kaydeder.

Eski Ahit'in kutsal metni ise, Nuh'un gemisine almayı reddettiği dev geyik *re'em*'inki gibi birkaç efsane ile zenginleşti. Nuh onu boynuzlarından bağlamış ve sadece başını gemiye yaslayarak arkadan sürüklemişti. "Babil Talmud"unun Aggada metnine göre, onun etrafındaki tufan suları mucizevi şekilde soğumuştur. Tefsircilere göre, benzer bir teknik, geminin çatısına tünemiş ya da merdivene ata biner gibi oturmuş vaziyetteki Başan kralı dev Og için de kullanılmıştı. Bu kocaman ve devasa geyik "Rangifer" (ya da rengineyiği) ile ilgili ortaçağ metinleri ya da yapılarında da iki devin ilişkilendirildiği görülüyor; tıpkı Poitou'da ya da Berry'deki Gargantua efsanelerinde olduğu gibi.³⁴

32 Sallustius'un metni kayıptır. Plinius, VIII. kitap, 112-119. Sertorius (122-72), Lusitania (Antik Roma'da Lusitania bugünkü Portekiz'den daha geniş bir alana yayılmıştı) kabile şeflerinin sarımsız desteğiyle Sulla'nın yandaşlarını yendi. Plutarkhos (50?-120), XI. bölüm, dişi geyik ona tavsiye verdi ve tehlikelerden haberdar etti. Valerius Maximus bu kehanet yetisinden daha önce bahsetmişti.

33 VI. kitap, 507-830. Geyiğe yönelik tematik bir tipoloji için bkz. F. Dubost: "Les Merveilles du cerf: miracles, métamorphoses, mediations", *Revue des langues romanes*, n° 98 (2), 1994, s. 287-310.

34 Talmud, Zebahim, 113b ve Louis Ginzberg, *The Legends of the Jews*, Philadelphia, The Jewish Publication Society, 1909, s. 160. Bkz. Claude Gaignebet, *A plus hault sens*, Paris, Maisonneuve et Larose, 1986, cilt I, not 385. Yapıya örnek olarak, burada söz konusu olan Jean le Bon'un yaptırdığı Bourges Kraliyet Sarayı'dır.

2. Kuzey ve Batı Avrupa Ormanlarından Geçiş

Diana/Artemis'in gölgesi Akdeniz üzerinde dolaşıyorsa, bir başka av ustası ve düzenleyicisi, başında geyik boynuzuyla yılanların tanrısı Galyalı Cernunnos da uzun zamanlardan beri Batı ormanları üzerinde uzanmaktadır. Sadece Caesar onun "Uzun Saçlı Galya"daki mutlak varlığına işaret etti ve ona tüm Galyalıların atası, *Dis Pater* adını verdi.³⁵ Bu yeraltı tanrısı, genelde otururken ya da elinde bir bereket boynuzu tutarken tasvir edilen bu canavar dev, Kelt rahip sınıfıyla birlikte resmi olarak yok oldu, kimi zaman fatihlerin senkretik tanrılarıyla bütünleşebilecek daha insani görünümlü tokmaklı tanrı Sucellus gibi farklı isimler altında gizlendi ya da Roma tanrılarıyla ittifak kurdu (*Resim 4-1* ve *4-2*). Reims'deki Saint-Rémi Müzesi'nde bulunan 2. yüzyıla ait bir mezar taşı onu, dizleri üzerinde bir bereket boynuzuyla Galya usulü oturan, ayakları dibindeki bir geyiğe ve bir boğaya su veya yiyecek veren boynuzlu bir yaşlı olarak gösterir.³⁶ Aralarındaki soy

35 *De bello gallico*, 6, 18, 1. "Tüm Galyalılar Tanrı Dis'ten gelmekle övünürler ve Kelt rahiplerinin bunu kendilerine bildirdiklerini iddia ederler..."

36 1837'de, Reims'in merkezinde, Vauthier-le-Noir Sokağı'nda bulunmuştur ve MS 160 tarihlidir. Müzenin 1958 tarihli fotoğraflarında boynuzlar kırkır; her yerde bulunan yayımlanmış diğer fotoğraflardaki sağlam boynuzlar montaja benzermektedir.

Resim 4-1. Cernunnos, mezar taşı, Reims Müzesi.

Resim 4-2. Gundestrup Kazanı'ndan ayrıntı, Danimarka, MÖ 2.-1. yy.

bağını hayal etmeyi sağlayacak şekilde gençlik çizgileri vurgulanan Apollon ve Merkür onun iki yanında yer alır. Henüz Hristiyanlık onu cehenneme gönderip şeytan ilan etmeden önce, Frankların gelişi ve imparatorluğun çöküşü onun Frankça *Mundgawi* (Vatan Koruyan)³⁷ adıyla yeniden dönüşünü kolaylaştırmıştır: Bu geleneklerin ne kadar derine kök saldıklarına bakıldığında hassas bir girişimdir bu. Onun yılanla ilişkilendirilmesi Melusina'ya, yani tüm Avrasya'da yaygın şöhreti olan, Gallo-Romen dünyada Cernunnos'un dişi benzeri şeklini alabilen ve yeraltı suları, kaynak suları ve kuyularla ilişkili yılan kadına atıftır. Daha önce Hesiodos'un *Theogonia*'sında İskitler hakkında bahsi geçen bu mit, yılan kuyruklu denizkızının Akdeniz varyantına yakındır. Büyük Britanya'da, Anne Lombard-Jourdan'ın bahsettiği gibi, bu tanrı Herla ya da Herne adlarıyla tanımlanır. Shakespeare, boynuzlu Falstaff'ın *my doe*, dişi geyiğim dediği Windsorlu iki "hanım" tarafından tuzağa düşürüldüğü meşe ağacı bölümünde onu sahneye koyar. Burada tanrı, Brötonların efsanevi bir kralının, yani aşağı dünyalarda ortaya çıkan bazı anlatılara göre, belirsiz bir şekilde tekrar başlamış bir "vahşi" av sırasında ortadan kaybolan Arthur'un bedeninde tezahür eder.³⁸ Ortaçağın "yüksek avı"nın "hengamesi", ölümler ordusunun başındayken yenik düşmüş Bröton kralının başıboşluğu olarak da yorumlanabilirdi.

Érec et Énide'in (1165-1170) yazarı Troyes'lu Chrétien ve Boron'lu Robert'le başlayan Hristiyanlaşmış Arthur efsaneleri, benzer şekilde, Gal mitolojisinin "peygamberi" Myrddin'i, Arthur'un danışmanı bilge "büyücü"den çok uzak, sırasıyla geyiğe ve kuşa (uçan geyiğin kökeni bu muydu?) dönüşen veya karısını kaçıran ve kafasında taşıdığı boynuzları³⁹ söküp alarak cehenneme gönderdiği kişiyi takip ederken geyik üzerine binen bir "vahşi adam" figürü olarak "yeniden resmetti". Anglo-Norman keşiş Monmouth'lu Geoffrey'nin *Vita Merlini*'sinin (1149) ise, Galler'in Latince kronikleri ve özellikle Nennius'un *Historia Brittonum*'u gibi 9. veya 10. yüzyıllara ait, eski tarihli öncülleri vardır.⁴⁰

37 Bkz. Anne Lombard-Jourdan'ın tasvirler ve anlamları üzerine açıklayıcı bir araştırma yayımlayan kitabı: *Aux origines du carnaval*, Paris, O. Jacob, 2005, s. 184-209. Kelt dilinde *garw* kökü, geyik ya da keçi anlamına veyahut yakın bir kök olan *karw* yani dev anlamına gelebileceği için hem bir belirsizlik kaynağıdır hem de ilginçtir (Maurice Perdereau'nun verdiği bilgi). Ille-et-Vilaine bölgesinde Saint-Suliac'taki Garo Dağı bu kökten gelmektedir.

38 A.g.e., s. 201-204, Walter Map, *De nugis curialium*, London, haz. Wright, 1850'den alıntı. Benzer bir Danimarka anlatısı, Odin'i bir geyiğin peşinde cehenneme gönderir.

39 Bkz. C. Gaignebet, *Le Carnaval*, Paris, Payot, 1974, s. 135. Geoffroy de Monmouth'a ait 1149 tarihli *Vita Merlini*'yi kaynak olarak kullanır.

40 Bkz. *Le Livre du Graal*, haz. Daniel Poirion, Paris, NRF, Gallimard, 2001, s. 1741.

Tristan da yabancı bir ülkede misafir olan ve terk edilmiş vahşi insan anlatımını yeniden ele alır ve 14. yüzyıl gibi daha geç tarihli bir romanda kullanır; bir geyik onu besler ve hayvanlar arasında tüylerle kaplı yaşar, ta ki bir esir kadın onu medenileştirene dek; gerçek kökeninin o zaman farkına varır...

Akıntıda sürüklenen bir gemide denize bırakılan genç Tristan, sonraları ona dini ve dilleri öğreten bir meleklerle karşılaşacağı bir denizkızı tarafından emzirilir. Bu sihirli süt sayesinde, karaya ayak bastığında bir Kartaca atı kadar büyümüştür. Burada, yine denizkızının sütünü içmiş olan ve onu ekmek ve etle besleyen bir geyikle karşılaşır. Geyiği civar ülkelerin ekinlerini harap ederken Tristan vahşi hayvanların arasında büyür. On altı yaşında vücudu kıllanır, “tıpkı vahşi bir adam gibi” yapraklarla örtünür. Esir aldığı bir kadın onu medenileştirir. Ormanı terk ederken, kendisi gibi terk edilmiş ve bir oduncu tarafından bulunmuş, üvey kardeşi Doon’a rastlar. Birlikte maceraya çıkarlar ve sonunda doğumlarını ve akrabalık bağlarını öğrenirler.

Valentin et Orson

Claude Gaignebet tarafından alıntılanan Dickson analizi⁴¹

Aynı zamanda, *İskandinav sagasında*,⁴² bu sefer de kral Marc’ın sarayındaki, tazı payı geleneğinden haberleri olmadığından hayvanın kafasını kesmeye hazırlanan Bröton av köpeği sorumlularına, geyiği parçalara ayırma sanatını öğreterek uygarlaştırıcı davranışların aktarımcısına dönüşür. Hayranlık içinde onu kralın huzuruna götürürler, burada, av konusundaki maharetine arp çalmaktaki yeteneği de eklenince, onu aramaya çıkan babalığı Roald’ın da teyit ettiği asil kökenleri ortaya çıkar.

Çok sayıda varyantla Tristan’ı sahneye koyan şiirlerin ve *sagaların* bütünü, genelleştirilmiş bir taklitten ziyade, Georges Dumézil’in ortaya koyduğu Hint-Avrupa efsanelerinin ortak noktaları tarzında bir ortak bellekten doğmuş benzer.

La Chanson de Roland geyiklerin ölümler dünyasıyla olan yakınlığını teyit eder. Charlemagne, Roland’ın, Olivier’nin ve başpiskopos Turpin’in cenaze bakımını

41 C. Gaignebet, *A plus hault sens*, a.g.e., cilt II, s. 387.

42 Bkz. P. Walter ve D. Lacroix, *Tristan et Yseut, les poèmes français, la saga norroise*, Paris, Le Livre de Poche, 1993, s. 534-538.

şöyle yaptırır: “Sonra üç şövalyenin bedenleri alınır; şarapla ve güzel kokulu bitkilerle iyice yıkanmış geyik derilerine sarılır...⁴³”. “Fransa destanları”nın çağdaş bir metni olan *Karlamagnûs-Saga* Avrasya kıtasının tamamına yayılmış geyikgillerin bir başka işlevinden, rehber hayvan oluşundan söz eder: Beyaz bir geyik İspanya üzerine yürüyen imparatora Gironde’da nehir yatağında bir geçit göstermişti,⁴⁴ aynı şekilde, Clovis ve ordusu, Alarik Gotlarına saldırmadan önce Viyana’da bilinmeyen bir ırmak yatağı geçidinin keşfinde bir dişi geyiği ya da bazı anlatılara göre bir geyiği takip etmişlerdi.⁴⁵ Hunlar, Avrupa’nın fetihine girişmeden önce, Maeotis bataklıklarını aynı koşullarda geçmişlerdi. Orta Avrupa’da tanrıların işareti olarak görülen ve Mircea Eliade tarafından betimlenen av güzergâhları geyikgiller sayesinde halklara sayısız yerleşim örneği sunar; İtalya’da Strabon bile benzer durumlardan bahseder.⁴⁶

İster ilahi bir takip isterse kaderin cilvesi olsun, geyiklerin aşağı dünya ile ilişkisi üst paleolitik dönemden itibaren Avrupa’da sağlam şekilde yerleşmişe benziyor; onlara hayat veren topraktaki bir çatlaktan ya da kayalık bir çıkıntıdan zıplayan, bazen yerin derinliklerinden çıkmışa benzeyen geyikler veya dişi geyiklerin yer aldığı çok sayıda resim mağara duvarlarını doldurur⁴⁷ (*Resim 5, 6, 7*).

İngiltere’de hâlâ yaşayan bir efsaneye göre, Carduel ormanının geyikgillerinin yeraltı dünyasından geldikleri söylenir.⁴⁸ Atlar ve bizonlar genelde daha fazla sayıda kaya resmine konu olurlar ama İspanya’daki, bilhassa Pirene-Cantabria hattında bulunan mağaralardaki geyikgillerin güçlü varlığı bize

43 Paris, haz. Pierre Jonin, Gallimard, 1979, 2962-2973. dizeler. 12. yüzyıl sonuna ait metin, 11. yüzyıla ait bir Anglo-Norman elyazması nüshanın üzerine kopya edilmiştir.

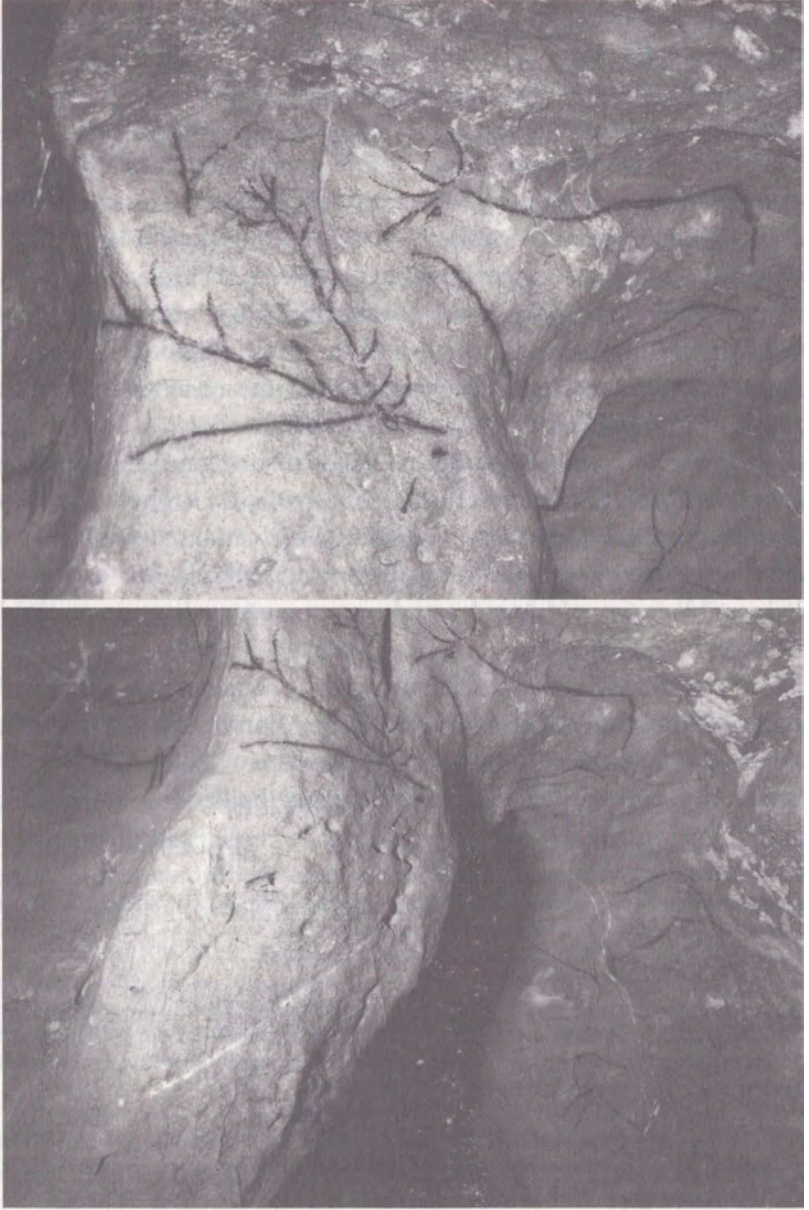
44 Eski Norveççeden çeviren Gaston Paris (l’École des Chartes Kütüphanesi) 1864; S. Cigada, *La leggenda medievale del Cervo Bianco e le origine della matiere de Bretagne*, a.g.e., s. 44’te alıntılanmıştır.

45 Hayvan, ırmak geçitlerine dair kutsal bilgiyi paylaşıyor gibidir.

46 M. Eliade, *De Zalmoxis à Gengis Khan*, Paris, Payot, 1970, s. 131-161. Hristiyan aziz anlatıları, Tanrı’nın Fransa’ya dair planlarını haber veren bu bölümleri kendilerine mâletmiş olmalıdır. (Grégoire de Tours, *Histoire des Francs*, Paris, Les Belles Lettres, 1963-1965, II, 37). Hunların Maeotis bataklıklarından geçişi *Monumenta Germaniae...*, cilt V’te ve Jordanes’in (5. yüzyıl din adamı) *De Originis actibusque getarum*’unda yer alır.

47 Bkz. J. Clottes ve D. Lewis-Williams, *Les Chamanes de la préhistoire*, Paris, Seuil, 1996, s. 81 vd. Ellerin sanki görünmeyen içinde yok olmaya çalışır gibi duruşu ya da çatlaklara gömülmüş kemik parçaları, yazarlara göre, bu yeraltı kökenine gönderme yapar. Bununla beraber, 25000 yıllık Chauvet mağarasındaki resimlerde tehlikeli hayvanlar toplamın %60’ını oluştururken geyikler sadece %6 oranındadır.

48 A. Lombard-Jourdan, *Aux origines du carnaval*, a.g.e., s. 214. Günümüzde hâlâ av planlaması için yapılan hayvan sayımı, kimileri tarafından ormanın gizemi için zararlı addedilir.

Resim 5, 6 ve 7 (yan sayfa). Kaya resimlerinde geyikgiller.

Sertorius'un beyaz geyiğinin efsaneler üzerindeki etkisini düşündürür.⁴⁹ 1914'te mağarayı bulan Begouën kardeşler, daha sonra da 1952'de başpapaz Breuil tarafından tasvir edilen Ariège'deki Üç Kardeşler Mağarası (MÖ 15000) insan/geyik dönüşümünün öne çıkan bir örneğini sunar: Buradaki kişi bir dans adımına yeltenmiştir veya dört ayaklı bir hayvanın yürüyüşünü taklit eder, başında boynuz (belki ren boynuzu) bulunmaktadır, geyik kulaklıdır, ağzı ise sakalın ya da bir maskenin ardına

⁴⁹ Cervantes'in Galiçyalı ailesinin armalarının üzerinde lacivert taşından yürüyen iki geyik bulunuyordu.

saklıdır. Konumu dolayısıyla, Cernunnos tarzı bir orman tanrısı, bir “av ustası” olarak, kendi altında temsil edilen belirsiz hayvan kütlesi üzerinde hakim durumdadır.⁵⁰

Kuzey ve Akdeniz mitolojileri arasındaki ortak nokta, geyiğin ışık ve gölgeyi bağdaştırmasıdır; Artemis’in kardeşi Apollon’a bir yavru geyik eşlik eder ve Miken öncesi sanat onu sıklıkla güneşin savaş arabasını çekerken tasvir eder. Cermenlerde, Dünya Ağacı, yani aşağı dünyaları göklerle birleştiren dişbudak ağacı Yggdrasil, dalları arasında güneşin hareketini düzenleyen ve yeniden gençleşmesini sağlayan dört geyik barındırır.⁵¹ Bu, işlev, urucundan önce cehenneme inen İsa’ya kolaylıkla aktarılacaktır. İskandinav mitolojisinde “hız” ile nitelendirilen bir Odin/Şaman at yerine bir geyik kurban eder.⁵² 13. yüzyılın sonlarında, *Huon de Bordeaux* destanı, sonrasında derhal yeraltı dünyasında kaybolacak olan bir geyiğin uyarması sayesinde kahramanın bir pusudan kurtulduğunu anlatır.

Böyle bir bağlamda, Avrupa’nın yavaş Hristiyanlaşması, iki yolu eşzamanlı olarak dikkate almak zorunda kaldı; bir yanda “metinlerin metni” *Kitab-ı Mukaddes* başta olmak üzere metinlerin yolu, diğer yandaysa binlerce yıllık halk inançları ve âdetlerinin yolu: İlk bahsedilenlerin yetkisi pek çok durumda ikincilerin gücünü meşrulaştırmaya yarar. Durumu daha da karmaşık hale getirmek gerekirse, bunlar klasik Greko-Latin ve daha sonra da geç antikçağ edebiyatlarının sözlü geleneklerini büyük ölçüde aktaran yazılı metinlerdir.

50 *Quatre cents siècles d’art pariétal...*, Paris, CEDP, Montagnac (Dordogne), 1952, s. 176. 70 cm yüksekliğindeki resme “büyücü” ya da “boynuzlu tanrı” adı verildi.

51 “Hirsh”, *Knaurs Lexicon der Symbole*, München, Biedermann, 1989.

52 Bkz. Régis Boyer, *La Religion des anciens Scandinaves*, Paris, Payot, 1981.

3. Gevişten Sindirime

Kutsal sözün ince elenip sık dokunması, *ruminatio*, doğal olarak Kilise Babaları'na dayanan ve Hristiyan dünyasında bilinen bir ruhani düşünme tekniğidir. Aziz Augustinus'un (350-430) Mezmurlar 41'e⁵³ yaptığı tefsir buna en iyi örneği teşkil eder: "Susamış geyik kaynak sularını nasıl özlerse...⁵⁴". Aziz Augustinus bunu, Hristiyanın tavrı ile yılanları öldüren çevik geyiğin davranışları arasındaki benzerliği göstererek ve onu kaçınılmaz olarak "kaynak suları"na yönlendiren bu büyük susuzluğa işaret ederek tefsir etti. İnsan, tüm susuzlukları gideren tek kaynak olan İsa'nın peşinden tıpkı geyik gibi koşmaya davet edilmiştir. Kişisel olarak onun yolundan gitmekte serbest olsak da böyle konuşan tek bir adam değil tüm bir bedendir: İsa'nın bedeni ya da Kilise. Hızından ziyade yılanın zehrinden kurtulmaktaki becerisi bizi kötülüklerimizi yenmeye davet eder, "ama eğer sen geyiklerden biriysen...". Daha sonra, Plinius'un da önceden bahsettiği gibi, kafalarının ağırlığını karşılıklı

53 *Enarrationes in Psalmos*, haz. Migne, Latince Patroloji, cilt XXXVI, 464-465.

54 *Quemadmodum desiderat cervus ad fontem (Vulgata)*, "dişi geyik nasıl özlerse..." (*Bible de Jérusalem*), "dişi geyik nasıl yönelirse..." *TOB*. İbranice Tanah, geyik için kitapta oldukça az rastlanan "soluğu kesilir" ifadesini kullanır.

olarak taşıyarak birlikte yüzen geyik sürüleriyle Galatyalıları karşılaştırarak, onları “karşılıklı olarak yüklerini paylaşmaya” davet eden Aziz Pavlus’u zikreder.⁵⁵ Biraz daha ileride bahsedilen, Hıristiyanlığa girecek olanların vaftiz suyuyla yapılan gönderme, “Giriş”te bahsettiğimiz bir grup tasvirde mevcuttur. Charles Puech, alıntılanan makalede, Roma’da, vaftiz suyunun doğrudan bir geyiğin ağzından çıktığı ve Dom Cabrol’un tasvir ettiği yeraltı mezarı freskinde, ayaklarının dibinde susuzluğunu gideren bir geyikle birlikte İsa’nın vaftizinin resmedildiği bir vaftizhaneden bahseder. Aziz Augustinus’un vatani olan Bizans dönemi Kuzey Afrika’sı, geyikleri ve/veya dişi geyikleri derin bir kaptan ya da küçük bir tepeden çıkan dört kaynaktan (Bir Ftouha) su içerken gösteren Kartaca ya da Henchir Messaoud vaftizhaneleri bakımından özellikle zengindi; bir vazodaki kökünden sökülmüş hayat ağacı, bu hayati öneme sahip suya doğru dinsel bir av güzergâhının anlatımı olarak yorumlanabilir.

Laterano’da San Giovanni Bazilikası’nda, Konstantin dönemine ait bir modelin röprodüksiyonu olan bir mozaik, cennetten çıkan dört ırmaktan su içmeye hazırlanan iki geyiği gösterir; başı haleli İsevi bir anka, kaynak-dağın tam ortasında, hayat ağacının üzerinde durur⁵⁶ (Resim 8). Roma yeraltı mezarları, Şeria Nehri kenarında ayakta duran ve Vaftizci Yahya’yı hatırlatan geyik temasını 5. ve 6. yüzyıllara kadar kullandı. Vaftizci Yahya, vahşi hayata dair bazı özellikler taşıyordu, “üzerinde deve derisi vardı; çekirgelerle ve yaban balıyla besleniyordu” ve İsa, vaftiz edilir edilmez Tanrı tarafından çöle itildi, kırk gün boyunca İblis tarafından sınıandı, “vahşi hayvanlarla birlikteydi ve melekler onun hizmetindeydi.”⁵⁷ Öte yandan, İsa’yı akarsu kaynağıyla eş tutan Aziz Hieronymus ise Pavlus’un ve dünyayı dolaşan diğer havarilerin vaazlarından geyikgillerin hızını öğrenmiş olmalıydı.⁵⁸ Bir başka Kilise Babası, Milanolu Ambrosius (330?-397) “Eyüp Kitabı” tefsirinde Davud’un bir geyik gibi yumuşak ve çekingen ruh haline sahip olduğunu hatırlatır; İsa geyik olarak tanımlanmaya karşı çıkmamıştı: Yahudilerin tuzaklarından sakınmıştı, tıpkı avcılarının

55 Galatyalılar 6: 2. Mezmurlar’ın, 7. yüzyıldan itibaren Roma dinsel törenlerine dahil edilmesinde şaşılabacak bir şey yoktur.

56 Bkz. Francisco Zambon ve Alessandro Grossato, *Il Mito della fenice in Oriente e Occidente*, Venezia, Marsilio, 2008, s. 21.

57 Markos 1: 1-13; Matta 3, 4: 1-11. Jumièges Manastırı’nda, 1390’da, Vaftizci Yahya’ya bağlı bir tarikat, liderine “yeşil kurt” unvanı verirdi; C. Gaignebet, *A plus hault sens, a.g.e.*, cilt I, s. 363-365.

58 Jérôme, *Breviarum in Psalmos*, haz. Migne, Latince Patroloji, cilt 26, koleksiyon 949 ve *In Isaïam*, a.g.e., cilt 28 (Habakkuk, 3: 19’a gönderme).

Resim 8. Laterano’da San Giovanni Bazilikası mozaïği, 1200’lere doğru, Roma (F. Zambon ve A. Grossato, *Il Mito della fenice in Oriente e Occidente*, a.g.e.).

ağlarından ve üzerine bastığı yılanların zehrinden kurtulan geyik gibi.⁵⁹ Yılanlara karşı bu zafer, Markos İncili’nin sonunda inananlara ve vaftiz suyuna girenlere vaat edilmişti. “İyi geyiğin dağı Tanrı’nın evidir, dağların üzerinden zıplayarak eşinin (Kilise) çağrısına icabet eder.” Sonrasında havariler, günahkârların yılanlarını seslenerek çıkartırlar... “tıpkı İsa’nın Aziz Yahya’nın çağrısıyla vaftiz suyuna girdiği gibi, onun sözlerini takip edersek biz de onun gibi oluruz”.

Tıpkı Augustinus gibi Afrikalı ve Kilise Babası olan, “geyikotu” ile bağırsaklarını boşaltarak ok yaralarını iyileştiren geyiğin bitkileri tanınması hakkındaki antik anlatıları aktaran Tertullianus’un (155?-222?) ifadeleri büyük Latin bilginlerinin yazdıklarının öncülüydü. Tertullianus aynı zamanda, şehit edilmemek için inancını inkâr eden

⁵⁹ *De Interpretatione in Job*, haz. Migne, Latince Patroloji, cilt 714, koleksiyon 811-814; Mezmurlar 90: 3.

Hristiyanlara bir karşı-örnek olarak, avcıdan kaçıışı nedeniyle geyiğin ödlekliğini de dile getirdi.⁶⁰ Boynuzların yeniden çıkması ile İsa'nın Paskalya yortusu döneminde yeniden dirilişi arasındaki bağlantı da aynı şekilde çok sık tekrar edildi. Öte yandan geyiğin ölüm esnasında ağladığı efsanesi de kurbanlık temayülüyle ilişkili olarak insanlaştırılmasına katkıda bulunmuş olmalıydı; Bourbonlu Dominiken Étienne (1180-1261), köpek sürüsünün geyiği kısırdığı ve avcının temreninin sivri ucunun (*spiculum*, aynı zamanda yılanın veya akrebin sivri dili ve iğnesi için kullanılan bir sözcük, Vergilius, Ovidius) onu tehdit ettiği an ile "İsa'nın Çilesi"ni ilişkilendirerek bundan bahseder.⁶¹

2. yüzyılda İskenderiye'de Yunanca kaleme alınmış anonim bir metin, Yunanca, Süryanice, Ermenice, Kiptice, Arapça, Slavca, Latince, Habeşçe versiyonlarıyla imparatorluğun tüm imgelem dünyasını beslemişti: *Physiologus*, Hristiyanlığın "hayvanları din bilginlerinin kılığına sokarak" yeniden yorumladığı antik hayvan öykülerinin gerçek bir özeti ve elkitabıydı; İsa görünümünde anka ya da Meryem biçiminde tekboynuz gibi karma, hatta korkunç derecede biçimsizlikleriyle gülünç varlıklarla gerçek türleri (kimi zaman hayal ürünü özellikler de ekleyerek) birleştiriyordu. Bu metnin kullanımı o kadar yaygındı ki metin, çağdaşı Hermes Trismegistus'a, Tatianus'a (2. yy.), aynı zamanda iki yüzyıl sonra Gazzeli Timotheus'a, hatta Salamisli Epifanios'a ya da 4. yüzyılın sonlarında İoannis Hrisostomos'a atfedildi. *Hexaemeron*'unda bu metinden tam pasajlar alıntılamanın bir başka Kilise Babası, Milanolu Ambrosius da bundan nasibini aldı.⁶² Latince *Physiologus*, yılanın deliğinden çıkışıyla denizde boğulmaya giden domuzlara kötü ruhları gönderen İsa arasında benzerlik kurar.⁶³ Mezmurlar 103: 18'in devamında geyiğin yüksekliklere aşinalığını vurgular (Fransızca *Kitab-ı Mukaddes*'te dağkeçisi, Mezmurlar 104: 18).

Antik kültürün son büyük temsilcisi kabul edilen, yine bir Kilise Babası Sevilalı İsidor'un (560-636 civarı) *Etymologiae* adlı eseriyle Hristiyanlaşmış hayvan öyküleri derlemeleri artık kesin olarak düzene konmuş ve birbirini

60 *Oeuvres de Tertullien*, 3, *De la pénitence et De la couronne du soldat*, Paris, Vivès, 1852, çeviren: Genoude.

61 *Tractatus de diversis materiis praedicabilibus*, I. kitap, in *Corpus Christianorum*,... cilt 124, Turnhout, Brepols, 2002.

62 Haz. Migne, Latince Patoloji, 14-17. Ayrıca çok sayıda Yunanca metin de kullanmıştı; Kaisareialı Basileios (330-379) bir *Hexaemeron* da yazmıştı.

63 Matta 8: 29 ve Markos 5: 9. Bkz. J. Carmody, *Physiologus Latinum*, Paris, Droz, 1939. Yunanca ve Ermenice metinler, önemli eklemeler olmaksızın, geyik ve yılan bölümlerini içerir. Papa I. Gelasius, 5. yüzyılın sonunda bunu yasaklamıştı.

tekrar eden sayısız ortaçağ *Hayvan Öyküleri* kitaplarına aktarılmıştı: İsidor ortaçağın en çok okunan yazarıydı. Şeylerin ve varlıkların hakikatinin dayanağı sözcükler yoluyla benzerlikler kurularak yaratılışın unsurları arasındaki ilişki ortaya konuldu; benzer şekilde geyik ve at arasındaki bağ, bazı atların kahverengi donlarına *cervinus*⁶⁴ denmesinden ileri geliyordu. İsidor'un yöntemi bizim bugün bilim dediğimizden oldukça uzak görünse de gerçek bir popüler teolojiye kapı aralayıp, Akdeniz dünyasında hakim bilgi ve görüşleri Kuzey ve Batı Avrupa'nın çeşitli bağlamlarına adapte ederek bunların aktarılmasını mümkün kıldı. *İncil*'de, karacalar, Alp dağ keçileri, çengel boynuzlu dağ keçileri, geyikler (Yunan mitolojisindeki altın boynuzlu dişi geyik), daha önce de görüldüğü gibi, boynuzlarla bağlantılı karşılaştırılabilir sembolik işlevleri bakımından kimi zaman birbirinin yerini almış gibidir, ki bu da rengiyle ilgili sığınların yaşadığı bölgede kültürel özümsemeyi kolaylaştırır. İsidor geyiği "boynuzlu" olarak takdim eder: *apô tôn keratôn, id est a cornibus*.⁶⁵

64 *Etymologiae*, XII. kitap, 48. Bugün hâlâ at donu için doru kahverengi ya da doru kiraz vb. kullanılır. [*Cervinus*, Latince geyik anlamına gelen *cervus* kelimesinden, ilişki ya da aidiyet bildiren *-inus* ekiyle türetilmiştir. (ed. n.)]

65 A.g.e., 1,18. *Kitab-ı Mukaddes*'te "boynuzlar" a yüzlerce gönderme bulunur. A. Lombard-Jourdan, *Hint-Avrupa el, al... (aller, Yunancada, Galcede, Cermen ve İskandinav dillerinde, Fransızcada bulunan) kökünün yerine riç (tos vurmak) sözcüğünün kullanılmasının dayandığı nedenin avlanan hayvanın adını telaffuz etmekten kaçınılması olduğunu düşünür, Aux origines du carnaval, a.g.e., s. 241-242. Günümüzde avcılar hâlâ ondan "büyük ayak" ya da "büyük hayvanlar" nitelemeleriyle söz ederler.*

4. Orta Asya ve Sibirya’da Boynuzlu Maral Ana

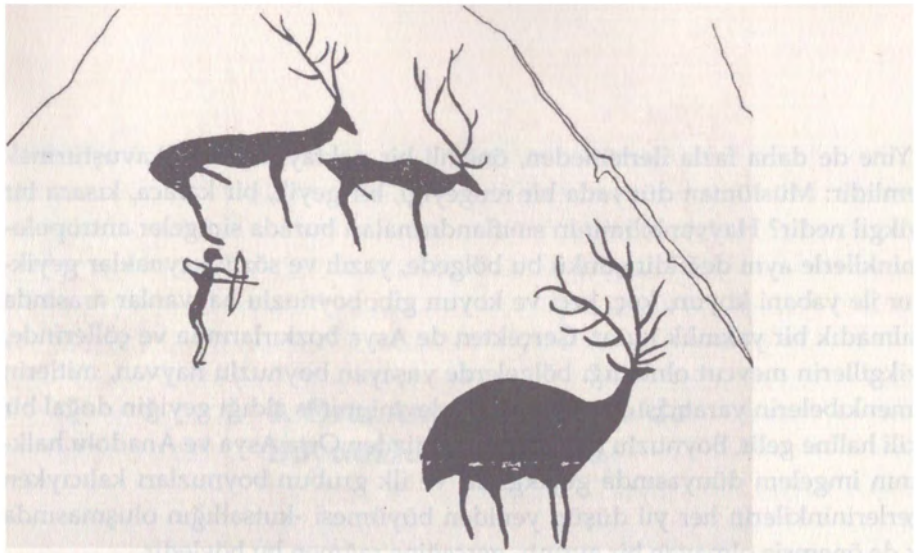
Müslüman dünyadaki geyiğin simgesel maceraları, iklim ve biyolojik ortam nedeniyle, belirli bir coğrafi bölgeyle, Balkanlar’dan Çin Orta Asya’sına yani bugünkü Sincan bölgesine uzanan Türk-Fars topraklarıyla sınırlı kalıyor. Rengeyikleri, sığırlar, geyikler, alageyikler ve karacalar hep, bugün hâlâ onlara rastlamanın mümkün olduğu dünyanın bu kısmında yaşadılar. Bu alanın kuzey kısmında, geyikgilin simgesel kimliği büyük bir zenginliğe sahiptir çünkü ruhlar kültü ve Şamanizmde hayvana özel bir saygınlık atfedilir. 7. yüzyıldan itibaren Orta Asya’da yaygınlaşan ve sonraki yüzyıllarda Türkleri Akdeniz kıyılarına kadar yönlendiren İslam, din adamlarının bu konudaki esnekliklerine, yani bu yeni dinden önce ne varsa bunları kökten söküp atmakta ya da tam aksine hayvana yeni bir işlev vermekte ne kadar eli çabuk davrandıklarına bağlı olarak, az ya da çok görünürlikle kendini ortaya koyacak bu simgeleri tamamen ortadan kaldırmayı başaramaz. Türk-Fars dünyasında geyik sembolizmi mecburen, İslamın yayılmasının başlangıcından günümüze dek, bu geniş alanda gün yüzü görmüş mitleri, efsaneleri, destanları, menkıbeleri ve masalları oluşturan, ayrıştıran ve yeniden oluşturan melezleştirmeler ve hibritleştirmeler tarihidir.

Yine de daha fazla ilerlemeden, önemli bir noktayı açıklığa kavuşturmak önemlidir: Müslüman dünyada bir rengineyiği, bir geyik, bir karaca, kısaca bir geyikgil nedir? Hayvanbiliminin sınıflandırmaları burada simgeler antropolojisinininkilerle aynı değildir çünkü bu bölgede, yazılı ve sözlü kaynaklar geyikgiller ile yabani koyun, koç, keçi ve koyun gibi boynuzlu hayvanlar arasında alışılmadık bir yakınlık kurar. Gerçekten de Asya bozkırlarında ve çöllerinde, geyikgillerin mevcut olmadığı bölgelerde yaşayan boynuzlu hayvan, mitlerin ve menkıbelerin yaratıcısı için, simgesel işlevini miras aldığı geyiğin doğal bir vekili haline gelir. Boynuzlu hayvanlar bu yüzden Orta Asya ve Anadolu halklarının imgelem dünyasında geyikgildir ve ilk grubun boynuzları kalıcıyken diğerlerinininkilerin her yıl düşüp yeniden büyümesi -kutsallığın oluşmasında pek de önemsiz olmayan bir ayrıntı- gerçeğine rağmen bu böyledir.

Asyalı geyik, Afrika'ya ya da Ortadoğu'ya nüfuz etmez ve simgeselliği Kuzey Afrika'nın Atlas Dağları'nda yaşayan az bulunan geyikgilleri hiçbir bakımdan etkilemez. Benzer şekilde Arap bölgesine hakim olan ceylan ve antilop da geyiğin yerine geçmez. Bu iki hayvanın üstlendiği simgesel işlev geyikgillerle ancak birkaç benzerlik gösterir. Bu durum, dini Türk edebiyatında, İslam etkisiyle, Arap ceylanıyla Anadolu geyiği arasında melezleştirme vakalarının bulunmasına engel olmaz. Kısacası, İslam toprağında geyikgillerin tarihi basit bir tarih değildir ve bunu anlamak için Kuzey Asya'dan uzaklaşmak ve ceylanın vatanına kısa bir ziyaret yapmak gerekir.

Karadeniz'in kuzeyinden Bering Denizi'ne dek, Türk-Moğol ve Sibiryaya topluluklarının dini hakkında yapılan araştırmalar, bu bölgede geyikgiller ve boynuzlu hayvanların kutsallaştırma nesnesi oluşlarına dikkat çeker. Sibiryadaki bazı halklarda rengineyiğinin insanlar için hayati öneme sahip olması, bu hayvana duyulan hayranlık ve saygıyı açıklamaya yetmez. Özellikle geyiğin boynuzları çok büyük bir cazibe uyandırır. Sibiryaya ve Orta Asya'daki pek çok arkeolojik sit alanını süsleyen kaya resimleri ve sayısız "geyikli taşlar" (MÖ 2. ve 3. yüzyıllar arasında Yukarı Asya kabilelerinin bıraktığı oyma mezar taşları) aşırı derecede gelişmiş ve hatta bazen gerçekçi olmaktan uzak boynuzlar taşıyan sığınları, geyikleri ve rengineyiklerini gösterir (*Resim 9, 10, 11*). Bunların bazılarında boynuzlar, sanatçı bunları göğe yükselmiş şekilde çizmediğinde, hayvanın üst bedeninin büyük bir kısmını kaplar.⁶⁶ Olağanüstü boynuzları olan kırmızı geyik

66 Jérôme Magali, "L'Art des "pierres à cerfs" de Mongolie", *Arts asiatiques*, cilt 60, 2005, s. 172-180; Bao Xingjun, *A'ertai shan yanhua tulu* (Altay Petroglif Kataloğu), Urumçi, Sincan Renmin Chubanche, 2006, s. 59.

Resim 9 ve 10. Geyik petroglifleri, paleolitik çağ sonlarından tarihöncesi döneme, Altay bölgesi, Ceminay İlçesi, Sincan, Çin.

Resim 11. Alp dağkeçisi petroglifi, paleolitik çağ sonlarından tarihöncesi döneme, Sincan, Çin.

resimleri ve heykelleri yapan, üstelik bir geyikgile binen bir tanrıya tapan Anadolu'nun merkezindeki Hititler gibi diğer antik Doğu halkları bu hayvanların boynuzlarına duydukları hayranlığı saklamazlar.⁶⁷

Boyutları, güzelliği ve rakiplerine meydan okumak ya da vahşi hayvanlara karşı kendini savunmak için bir silah gibi kullandığı boynuzlarının gücü haricinde, boynuzlar alışılmışın dışında bir özellik arz ederler. Bu hayvanın benzersizliğini, sıra dışı niteliğini ve nihayet kutsallığını oluşturan bu özellik en azından iki nedene dayanır: Boynuzların, bu kemiksi oluşumun bir bitkiyle, özellikle de bir ağaçla olan benzerliği ve boynuzlarının her sene düşmesi ve derhal yeniden çıkması. Bu durum geyiği ve genel olarak geyikgilleri, deri, tüy, sinirler, damarlar ve kemiklerin tüm karmaşıklığıyla, tamamıyla yenilenme yetisi olan bir organla donatılmış yegâne hayvanlar yapar. Boynuzlar, "kadife tabaka"yı -boynuzları kaplayan ve geyiklerin bir ağaç gövdesine sürterek çıkarttıkları özel bir doku- kaybettikten sonra, mart-nisan aylarında düşen ölü bir yapıya dönüşür. Büyük bir hızla (günde 1 ila 2 cm) yeniden büyür ve dört ila beş ayda, ilkbaharda ve yazın, tamamlanmış olur.⁶⁸ Ancak burada, dişi geyikgiller arasında sadece rengineyiğinin boynuzları olduğunu hatırlatmak gerekir. Mitler ve efsanelerde rastlanan boynuzlu dişi geyiklerin sayısı az değildir. Bu da yeniden hayat vermenin çifte ifadesi olarak, boynuz sahibine dişi bir özellik atfetme gereğiyle açıklanacak bir tutarsızlıktır.

Sibiryaya kaya resmi sanatında, iki bin yıldan eski pek çok petroglifin gösterdiği gibi, boynuzlarından bir bitkinin gelişmesi, geyikgilleri bir yaşam ve ölüm kaynağı, büyümenin en etkileyici simgesi haline getirir.⁶⁹ Hayat ile ölüm, mevsimlerin belirlediği bozulma ve yeniden doğma döngüsü, kışın sonlarına doğru boynuzların düşüşü ve baharda yeniden büyümeleri ile açık bir şekilde tasvir edilir. Ölüm ve yeniden doğuştan ölümsüzlüğe geçişten daha doğal bir şey yoktur ve geyiğin Kuzey Asya'da, tıpkı Anadolu ve Doğu Akdeniz'de olduğu gibi, ölümsüzlüğün somut örneği olması şaşılası değildir.⁷⁰ Aynı şekilde, hem

67 Stefan Przeworski, "Notes d'archéologie syrienne et hittite IV. Le culte du cerf en Anatolie", *Syria*, cilt 21, fasikül 1, 1940, s. 62-76; Billie Jean Collins, "On the trail of the deer: Hittite kürala-", *Hittite Studies in Honor of Harry A. Hoffner Jr.: on the Occasion of his 65th Birthday* içinde, ed. Gary Beckman, Richard Beal ve Gregory McMahon, Winona Lake (Indiana), Eisenbrauns, 2003, s. 74.

68 M.-H. Crigel, M. Balligand ve E. Heinen, "Les Bois de cerf: revue de littérature scientifique", *Annales de médecine vétérinaire*, n° 145, 2001, s. 27-29; John Fletcher, *Deer*, London, Reaktion Books LTD, 2014, s. 38-44.

69 Esther Jacobson, *The Deer Goddess of Ancient Siberia*, Leiden, E.J. Brill, 1993, s. 47.

70 Satı Kumartaşlıoğlu, "Geyik boynuzlarının yarıllarda şifa için kullanımı", *Milli Folklor*, yıl 27, n° 197, 2015, s. 145-147.

Resim 12. Boynuz dallarının uçları kartal başlarıyla biten geyik, MÖ 7.-3. yy., Pazırık, Altay, Rusya.

hayvan hem de bitki olan, geyik-ağacın simgesel işlevi bugün hâlâ Anadolu halk edebiyatında kendini gösterir, cevabı bu hayvan olan iki bilmece buna örnek teşkil eder:

Boynuzları [ağaç] dallarına benzer

Cevap: Geyik.

Dal verir yaprak vermez⁷¹

Cevap: Geyik.

Altay'da (Moğolistan'ın batısında) Pazırık'taki pek çok petroglifte (MÖ 7.-3. yy.) uçları kartal başlarıyla biten boynuz dalları görülür (Resim 12). Yukarı âlemlerle ilişki kurmayı sağlayan ve koşma ile uçmayı bağdaştıran⁷² kuş ile geyikgiller arasındaki bu bağ Sibiryalılar arasında

71 Ünsal Yılmaz Yeşildal, "Anadolu'da Folklorunda Geyik", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2007, s. 193, 198-199.

72 Eveline Lot-Falck, "À propos d'un tambour de chamane Toungouse", *L'Homme*, cilt I, n°2, 1961, s. 42.

devam etmektedir: Aslında bir Ket (Yenisey Nehri bölgesi) inanışına göre, eskiden rengeyiği kanatlıymış.⁷³ Zaten MÖ 5.-3. yüzyıllara ait çok sayıda kanatlı geyik ve keçi / yabani koyun tasviri, heykelcik ve petroglif mevcuttur⁷⁴ (aşağıda Merlin'in geyiğe, sonra da kuşa dönüşümüyle karşılaştırılabilir).

Hristiyan dünyasında, geyikgilin boynuzlarının büyümesi ve düşüşünün genelde yeniden dirilişi ve özelde de İsa'nın dirilişini temsil ettiği bilinir. Orta Asya'da da boynuzlar ölüm ve yeniden doğuş fikrine gönderme yapar. Örneğin, Tibet Budizminin "geniş boynuzlu Geyik" veya "geyik boynuzu" adı verilen, (Şamanizme yakın) eski Bon-po dininden esinlenen bir ayininde geyiğin boynuzlarının hızlı büyümesinin "eskiden ölü olanın daha sonra yeniden dirileceğinin işareti olduğunu"⁷⁵ okuyabiliriz.

Sibiry'a ve Orta Asya petroglifleri, geyikgillerin ve boynuzlu küçükbaş hayvanların boynuzlarının sadece, genelde hayat ağacı olan bir bitkiye hayat vermediğini, ancak taraçalar ve engebelerden oluşan ve patikalardan yürünen bir dağ manzarası da oluşturduğunu gösterirler.⁷⁶ Sibiry'a sanatı uzmanı Esther Jacobson şöyle açıklar: "Boynuz dallarını / boynuzları kanatlara / gagalara sonra da bir ağaca ya da bir dağa dönüştüren süreç, ölümün, *axis mundi* yani hayat ağacı ya da dünya dağı vasıtasıyla, zamanın ve mekânın ötesine bir yolculuk gibi algılanabileceği inancını ortaya koyar".⁷⁷ Jacobson "hayvan-ana, geyik-ana tıpkı hayat ağacı ve ölümle yaşam kaynağı gibidir" varsayımını savunur. Bununla birlikte, zamanla ve Sibiry'a-İskit kültürünün yok olmasıyla, hayvan bir kadın ya da kayıpların ülkesine götüren yolun muhafızı olan bir erkek savaşçı görünümüne büründü.⁷⁸ Akabinde, Türk-Moğol ve Sibiry'a halklarının bazı eski inançları, özellikle de geyik-ağaç-kuş ilişkisi Şamanizm tarafından benimsendi. Geyikgile gelince, kimi zaman bir tanrı ya da doğaüstü bir varlık tarafından sonuçta "avlanan" avcının, kimi zaman bir geyikgil

73 E. Lot-Falck, "À propos d'un tambour de chamane Toungouse", *a.g.m.*, s. 42; E. Jacobson, *The Deer Goddess of Ancient Siberia*, *a.g.e.*, s. 174; aynı yazar, *The Hunter, the Stag, and the Mother of Animals. Image, Monument, and Landscape in Ancient North Asia*, Oxford, Oxford University Press, 2015, s. 287.

74 *Kazakhstan. Hommes, bêtes et dieux de la steppe*, Paris, Musée Guimet et Éditions Artlys, 2010, s. 76.

75 Anne-Marie Blondeau ve Samten G. Karmay, "Le Cerf à la vaste ramure": en guise d'introduction", *Essais sur le rituel* içinde, ed. Anne-Marie Blondeau ve Kristofer Schipper, Louvain-Paris, Peeters, Bibliothèque de l'École Pratique des Hautes Etudes – section des sciences religieuses, 1988, s. 132-133.

76 E. Jacobson, *The Hunter, the Stag, and the Mother of Animals*, *a.g.e.*, s. 185-186.

77 *A.g.e.*, s. 313.

78 E. Jacobson, *The Deer Goddess of Ancient Siberia*, *a.g.e.*, s. 47; aynı yazar, *The Hunter, the Stag, and the Mother of Animals*, *a.g.e.*, s. 313.

tarafından yol gösterilen, öğüt verilen ve uyarılan bir grup insanın, kimi zaman da bir dişi geyik ya da dişi rengeyiği ile bir erkek veyahut bir kadınla bir geyik arasındaki aşkın konu edildiği çok sayıda mit, efsane ve destanda kendini göstermeye devam etti.

Günümüzde, geyikgil Sibiry Şamanizminde etkili olmaya devam ediyor. Evenkiler, Nenetsler ya da Koryakların ayinlerinde özellikle rengeyiği böyledir. Evenkilerde hayvan, güneşin simgesine dönüşür, törenlere ve teatral gösterilere evrilen kozmik bir avın merkezinde yer alır.⁷⁹ Nenetslerde rengeyiği yetiştiricileri bir nevi “renleşmiş”⁸⁰ bir biçimde hayvanla yakın ilişkidedirler. Koryaklara gelince, bu hayvanlara tinsel olarak bağlı olduklarını düşünürler ve beslenmek için bunlardan birini öldürmek zorunda kalırlarsa, ruhundan af dilerler, öte dünyada huzur bulmasını dilerler ve ruhlara adaklarda bulunurlar.⁸¹ Orta Asya Müslümanlarında geyikgillerin ve boynuzlu hayvanların etkisi halk inançları ve epik edebiyatta kendini gösterir.

79 Nadjzhna V. Ermolova, “Olen’ v tradicionnykh predstavlenijakh Èvenkov” (Evenkilerin geleneksel resimlerinde rengeyiği), *Tradicionnye verovanija v sovremennoj kul’ture* içinde, St. Petersburg, Muzej Antropologii i Ètnografii, 1993, s. 152-167.

80 Andreï Golovnev’in ifadesine göre, “Le Double Mimétisme des éleveurs de rennes nénétses”, *Nomadismes d’Asie centrale et septentrionale* içinde, ed. Charles Stépanoff, Carole Ferret, Gaëlle Lacaze ve Julien Thorez, Paris, Armand Colin, 2013, s. 211.

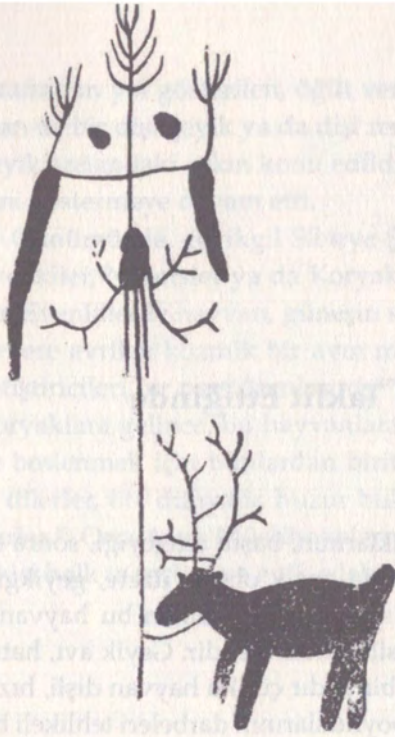
81 Alexander D. King, “Without deer there is no culture, nothing”, *Anthropology and Humanism*, 27, 2, 2003, s. 134, 140.

5. Şaman Geyiği Taklit Ettiğinde

Kuzey Asya halklarının, başta rengeyiği, sonra sı-ğın, karaca ya da geyik olmak üzere, geyikgile attfettikleri istisnai yer, her zaman bu hayvanın öncelikle av etini temsil etmesindendir. Geyik avı, hatırlamak gerekirse, asil bir avdır çünkü hayvan dişli, hızlı, süratle arayı açan ve boynuzlarının darbeleri tehlikeli bir rakiptir. Hayvanı cezbetmek ve mensubu olduğu topluluğun avcılarına yardım etmek amacıyla Şaman, bu avı taklit etmeyi ve hatta bu girişimde ona destek olmak için ruhların yardımını istemeyi öğrendi. Şaman aslında göze görünmez olanın uzmanıdır, insanların dünyasıyla ruhlarınki arasında bir aracıdır (*Resim 13*).

Tunguz Şamanı ayinde el kol hareketleriyle vahşi rengeyiği avını canlandırır; hatta hayvanın tahtadan bir temsilini ateşe verir. Ayinde daha sonra hayvanın parçalara bölünmesi ve pişirilmesi canlandırılır. Sonunda, “renin ruhu canlandırılmış” addedilir.⁸² Davulu, vahşi bir hayvanın derisiyle kaplanınca, Şamanın artık simgesel olarak üzerine oturabileceği binek hayvanı işlevine kavuşur; burada rengeyiği söz konusudur ama Hakaslar ya da Soyotlarda bu karacadır, Moğollar ise buna “siyah geyik”

⁸² E. Lot-Falck, “L’Animation du tambour”, *Journal asiatique*, 1961, n° 259, s. 215.

Resim 13. Kurban edilecek bir rengineyiğinin bağlı olduğu bir Şaman ağacına dair Selkup çizimi, E. D. Prokof'un çizimi.

Resim 14. Doğu Tuva Şaman davulu.

derler. Davul bazen de at derisiyle kaplıdır. Altay Dağları'nda, Şaman öncelikle davulunu harekete geçirmekten, başka bir deyişle davulu giydirmek için öldürülen hayvanı yeniden canlandırmaktan sorumludur. Diğer yandan, enstrümanın yontulduğu ahşap Dünya Ağacı'ndandır (*туру*) ve davul bu ağacın altında "doğar".⁸³ Moğol Şamanı darkhad, davulunun üzerine bindiği zaman davulun derisiyle kaplandığı geyikgilin ruhuna dua eder: "Benim genç ve yeni binek geyiğim ol / Hayat ve mutluluk yolunda rehberlik ederek"⁸⁴ (*Resim 14*).

Tunguz ve Yakut Şamanlarının erk hayvanı, ana-hayvanı genel olarak bir ren veya bir sıgındır. Bununla birlikte, geyikgilin yerini alan at da, selefinden kalan bir hatıra olarak, "boynuzlu hayvan" diye adlandırılmaktan geri kalmaz ve bu deyim aynı zamanda davulu tanımlamaya devam eder.⁸⁵ Moğollara göre, bu müzik aletinin sesi ve aynı zamanda Şamanın şarkısı geyikgilin böğürmesini hatırlatmalıdır. Bu böğürme Buryat ozanı tarafından gırtlak seslerinin eşlik ettiği borular çalınarak taklit edilir.⁸⁶

Şamanın kostümü geyikgille özdeşleşmesini tamamlar. Hayvanın derisi ve boynuzları davulun ve başlığın yapımında kullanılır. Başlık, hayvanın alnının derisinden, çizmeler ise bizzat geyikgilin ayak derisinden yapılır ve toynak parçalarıyla süslenir.⁸⁷ Aslında, her ne kadar özellikleri sık sık birbirine karışsa da Şamanların giydiği iki tür kostüm vardır; geyik kostümü ve kuş kostümü. Gerçekten de pek çok geleneğe göre, rengineyiği aynı zamanda hem koşabilir hem uçabilir.⁸⁸ Şaşırtıcı olmayan ise, geyikgilin (bazen metal tellerle de temsil edilen) boynuzlarının bu aksesuarlar arasında istisnai bir yere sahip olmasıdır, öyle ki, metal bir başlığa takılmış boynuzlar, Şamana, şüpheye mahal bırakmayacak şekilde taklit etmesi beklenen hayvanın görüntüsünü verir. 1705 tarihli meşhur bir Batı tasviri bu tarz bir başlık taşıyan bir Tunguz Şamanını gösterir⁸⁹ (*Resim 15*).

83 E. Lot-Falck, "À propos d'un tambour de chamane Toungouse", *a.g.m.*, s. 30 ve "L'Animation du tambour", *a.g.m.*, s. 221; Mircea Eliade, *Le Chamanisme et les techniques archaïques de l'extase*, Paris, Payot, [1968], 1988, s. 148-149.

84 S. Badamxatan, *Les Chamanistes du Bouddha vivant*, Paris, Études mongoles et sibériennes, defter 17, 1986, s. 164-166.

85 E. Lot-Falck, "L'Animation du tambour", *a.g.m.*, s. 218, 220.

86 Roberte Hamayon, *La Chasse à l'âme. Esquisse d'une théorie du chamanisme sibérien*, Nanterre, Société d'ethnologie, 1990, s. 146, 171-172, 484.

87 *A.g.e.*, s. 143-146, 316-18, 662. Şaman-rengineyiği kostümü için bkz. Laurence Delaby, *Chamanes toun-gouses*, Nanterre, Études mongoles et sibériennes, n° 7, 1976, s. 97-100.

88 E. Lot-Falck, "À propos d'un tambour de chamane Toungouse", *a.g.m.*, s. 43.

89 N. Witsen, *Noord en Oost Tartarye, ofte bondig ontwerp van eenige dier landen en volken, welke voormaels bekent zijn geweest*, Amsterdam, Halma, 1705, s. 663, Charles Stépanoff tarafından alıntılanmış ve

Resim 15. Sibirya Şamanının en eski tasviri, 1705.

Mançurya Tunguzlarında, boynuz dalları Şamanın yardımcısı olan geyik-ruhu simgeler ve Şamanın bu bölgede yaşayan kızıl geyik kadar hızlı hareket edebilme becerisine sahip olduğunu gösterir. Öte yandan, boynuz dallarının sayısı Şamanın gücü, tecrübesi ve mertebesi hakkında fikir verir: Yeni başlayan genelde üç boynuz dalı, daha tecrübeli bir Şaman altı, büyük Şamanlarsa dokuz tane takarlar.⁹⁰ Şamanın kostümünde, ister geyik ister kuş olsun, giysinin ve onu giyenin çifte sembolizmini teyit eden kuğu, ördek ve guguk kuşu tasvirleri bulunabilir⁹¹ (Resim 16).

Şaman ayini sadece geyikgil avını değil bu hayvanın gücünün en üst seviyesini gösterdiği, aynı zamanda sürüsünü koruduğu ve çarpışan boynuzların gü-rültüsü içinde rakiplerine meydan okuduğu zamanki olağanüstü azgınlığını ve

yorumlanmış, "Devenir-animal pour rester-humain. Logiques mythiques et pratiques de la métamorphose en Sibérie méridionale", *Images Re-vues*, 6, 2009 (internet dergisi: <http://imagesrevues.revues.org/388>).

90 F. Georg Heyne, "On the symbolism of the shaman's costume among the reindeer Evenki in Manchuria", *Shaman*, cilt XXI, n° 1-2, 2013, s. 48.

91 A.g.e., s. 48, 56-57.

Resim 16. Evenki Şamanı başlığı,
19. yy., Quai Branly Müzesi.

cinsel iştahının şiddetini de taklit eder.⁹² Roberte Hamayon, Yakut Şamanının rengeyiğini taklit ederken, “taklalar attığını, burnundan soluduğunu, başını sağa sola salladığını ve sıçradığını” yazar ve onun aynı zamanda kuş gibi davranmayı da bildiğini ekler.⁹³

Sibirya’daki en eski inanç yapılarını belirleyen geyik-ağaç-kuş birlikteliği, açık bir biçimde Şamanizm tarafından yeniden ele alınmıştır.⁹⁴ Bu din Orta Asya’nın Türkçe konuşulan bölgelerinin bazılarında 7. yüzyıldan itibaren, kademeli şekilde hakim din haline gelen İslamın benimsenmesiyle ortadan kalktıysa da ayinlerine ve efsanelerine ait bazı unsurlar, yine de, başta sufilik olmak üzere yeni dinin halk inançları tarafından özümsemiştir. Demek oluyor ki Şamanizmin Orta Asya’da İslamlaşması Müslüman sufiler aracılığıyla ve kitlelerin İslam etkisine açık olup olmamasına göre değişen farklı seviyelerde gerçekleşmiştir. Eski göçebeler (bugünkü Kazaklar ve Kırgızlar), vahaların yerleşik halklarından (Özbekler, Tacikler, Uygurlar) farklı olarak, kökenlerine daha yakın, İslamlaşmış bir Şamanizmi korumuşlardır.

92 R. Hamayon, *La Chasse à l’âme*, a.g.e., s. 316-317.

93 A.g.e., s. 493, 495.

94 E. Jacobson’ın tezi, *The Hunter, the Stag, and the Mother of Animals*, a.g.e., s. 347.

6. Şamanizm ve İslam Arasında Geyikler ve Boynuzlu Hayvanlar

İslamlaşmış Şamanizmin merkezindeki kişi, insanlarla ruhların dünyası arasında bağ kurucu rol oynayan bir şifacı-büyücü ve kâhindir. Eski Şamanizmin inançlarını ve ibadetlerini sufilikle birlikte yeniden oluşturan farklı ayinlere başvurur.⁹⁵ Bununla beraber ruhlar, İslamda, eskiden bulundukları önemli yere artık sahip değildir. Artık düzenli olarak başvurulmazlar, çağırılmazlar ve genelde Şamanlar tarafından çağırıldıklarında da büyük ölçüde sufiler olmak üzere Müslüman velilerin ruhlarının oluşturduğu bu yeni ruh sınıfıyla imtiyazlarını paylaşmak zorundadırlar.

İslamlaşmış Şamanizmde geyiğe göndermeler oldukça azdır. 1996'da Patrick Garrone'un eşliğinde, Kırgızistan'da gerçekleştirilen bir çalışma esnasında, (Oş taşrasında) Gülça kasabasından bir grup kadın Şaman tarafından icra edilen bir ruh çağırma ayinine katılma imkânı bulduk. Kadınlardan biri, kendi yardımcı ruhunun yarı geyik -üst kısmı- yarı kadın şeklinde olduğunu

95 Bkz. P. Garonne, *Chamanisme et Islam en Asie centrale*, Paris, Jean Maisonneuve, 2000 ve T. Zarcone, "Interpénétration du soufisme et du chamanisme dans l'aire turque: "chamanisme soufisé" et "soufisme chamanisé"", *La Politique des esprits. Chamanismes et religions universalistes* içinde, ed. D. Aigle, B. Brac de la Perrière ve J.-P. Chaumeil, Nanterre, Société d'ethnologie, 2000, s. 383-396.

belirtti. Bu bize derhal, Sibirya'nın eski geyik-tanrıçası Maral Ana'yı ve aynı zamanda Tunguz Şamanlarının boynuzlu yardımcı ruhlarını hatırlattı. Geyik-ruhunun varlığına dair bir başka veri, 21. yüzyılın başlarında, Çinli bir etnolog tarafından, Sincan (Çin) Kırgızları arasında toplandı. Buna göre, bir şifa ayininde bir Şaman, mezarı (törenin gerçekleştiği yere uzak olmayan) Tegirmeti kasabasında bulunan bir Müslüman veli ile özdeşleştirilen Kiyiktuz Atam (Geyik Babam) adı verilen bir ruhu çağırmıştır.⁹⁶

Birkaç yıl önce güney Kazakistan'da, Sayram'dan çok uzak olmayan bir kasabada, bir Müslümanın mezarı yakınlarında geceyi geçiren bir adam, bir ruh tarafından Şaman olması için seçilmiş ve ayin yapmak için ondan, geyik boynuzundan bir çeşit çingirak almıştı.⁹⁷ Kırgızistan'da ve güney Kazakistan'ın bir bölümünde, aynı zamanda Çin'in sınır bölgelerinde folklorik geleneklerdeki geyikgil göndermesi, bozkırda, çöllerde ve yüksek Pamir platolarında rastlanmayan, *maral* denilen büyük geyiğin varlığıyla ilgilidir. Bu son bahsi geçen bölgelerde, geyikgil yerini yabani dağ koyununa, keçiye ya da başka boynuzlu küçük hayvanlara bırakır. Bunlar, şifa ayinlerinde Şamanın yardımcı ruhlarına ve mitlerle efsanelerde ise rehber ya da mürşit hayvana dönüşür.⁹⁸

Geyikgillerin yerine geçen hayvanlar arasında en dikkat çeken, ilk defa Marco Polo'nun betimlediği ve onun adından esinle 1840'ta *ovis poli* adı verilen büyük Pamir yabani koyunu ya da *arhar*'dır. Bu hayvanın görkemli (sarmal şekilde uzayan ve iki metreye kadar ulaşabilen) bununla beraber düşmeyen ve yeniden çıkmayan boynuzları yerel halkı ve seyyahları her zaman etkiledi. Tacik Pamirleri'ndeki Hingou bölgesinde bu hayvanı avlama sanatında uzmanlaşmış bir tarikat bulunur. Bu kutsallaştırılmış yöntem, 1930 yıllarına ait bir tanıklığa göre, Davut Peygamber'in himayesinde ve "pîr" denilen İsmaili din adamları tarafından yönetilen muayyen bir dini ayin çerçevesinde gerçekleştirilir. Tarikat büyük oranda, hamileri yine bu peygamber olan İran ve Orta Asya

96 Hujixi Gulibahaer, "Keerkeze zu samande zhoyu he shenge" (Kırgız Şamanlarının şarkıları ve ayin duaları), *Saman xinyang yu minzi wenhua* içinde, ed. Jinxiang Seyin, Beijing, Zhungguo Shehui Kexue Chubanche, 2009, s. 394, 398; Gulbahar Ghojesh (Gulibahaer Hujixi), "Kirghiz bakhshi and the mazar", *Mazar. Studies on Islamic Sacred Sites in Central Asia* içinde, ed. Sugawara Jun ve Rahile Dawut, Tokyo, Tokyo University of Foreign Studies Press, 2016, s. 35-46.

97 K. Tajzhanov, H. Isajlov, "Osobennosti doislamskikh verovannij uzbekov-karamurtov" (Karamurt Özbekleri'nde İslam öncesi inanç özellikleri), *Drevnie obrjady verovanija i kul'ty narodov srednej Azii*, Moskova, Nauka, 1986, s. 130-131.

98 Bkz. Patrick Garrone, "Contribution à une étude du bestiaire des croyances centrasiatiques", D.E.A. EHES, Paris, 2000, s. 14-27.

loncalarının modelinden esinlenmiştir. Bu tarikata katılmak isteyen avcı, toplu bir yemekle ve sonrasında birçok av tekniğinin (ok, kuşların çığlıkları ve ötüşleri hakkında eğitim vb.) aktarımı ve bilgilendirmeye sonlanan gizli nitelikte bir süluk töreni sonucunda kabul edilir. Avcının tüfeği bir dua ile takdis edilir, avcı da şeyhine bir sarık ile bir hırka sunmalıdır.⁹⁹ Av sonrasında ele geçirilen yaban koyununun etinin avcılar ve kasaba halkı arasında paylaşılması, bu kutsal avın işlevinin insanlar ile bu hayvanda somutlaşmış mekânın ruhu arasında bir ittifak töreni gerçekleştirmek olduğunu düşündürmektedir. Yabani koyun zaten sadece ihtiyaç için avlanır ve asla çok sayıda avlanmaz.¹⁰⁰

Boynuzlu hayvan yeni Şaman seçimi sürecinde de önemli bir rol oynar. Aslında, Sincan'daki (Çin) Kızılsu Kırgız Özerk Bölgesi'nde 2000'li yıllarda tespit edilen yakın zamana ait bir geleneğe göre, on bir yaşındaki genç bir çoban sürüsünde bir davetsiz misafir bulur; sadece onun görebildiği gri bir koçtur bu. Bunun üzerine hastalanır ve sonra, on beş yaşındayken, koç insan şeklini alır. Genç çoban o zaman anlar ki, hayvan aslında onu seçen ve onu Şaman olmaya iten bir ruhun büründüğü biçimdir. Müslüman bir veliye ait olan bu ruhun ve pek çok başkasının yardımıyla delikanlı, hastaları tedavi etmeye başlar. Ayrıca rehber hayvanıyla olan yakınlığı o derecededir ki, şifa ayinleri boyunca, hayvanı yardıma çağırdığı zaman sıklıkla onu taklit eder. 1970'li yıllarda tanınmış bir şifacı haline gelir.¹⁰¹

Öte yandan, geyikgilin bulunmadığı durumlarda, çöllerin ya da bozkırların sınırlarındaki vahalarda yerleşik İslamlaşmış Şamanlar tören araçlarının tamamlanması için boynuzlu küçük hayvanlara başvururlar. Örneğin keçi derisi davul (dojra) yapımında kullanılır.¹⁰² Aynı şekilde, Orta Asya tanrıalarının ruhları siyah bir keçi şeklini alabilir;¹⁰³ sarı bir tekeye dönüşen bir dişi ruh biliyoruz ki o da Fergana Vadisi'nden Semerkand'a çok tanınan "Sarı Kız"dır.¹⁰⁴

99 N. A. Kisljakov, "Okhota Tadzhirov doliny r. Khingou - v bytu i v fol'klore" (Hingou Vadisi Taciklerinin yaşamı ve folkloründe av), *Sovetskaja ètnografija*, 4, 1937, s. 108-109.

100 P. Garrone, "Contribution à une étude du bestiaire des croyances centrasiatiques", *a.g.e.*, s. 17-18.

101 David Somfai-Kara, M. Hoppál ve J. Sipos, "The sacred valley of Jay Ata and a Kirghiz shaman from Xinjiang, China", *Shaman*, 15, 1-2, 2007, s. 54-56.

102 P. Garrone, *Chamanisme et Islam*, *a.g.e.*, s. 259.

103 *A.g.e.*, s. 215.

104 P. Garrone, "Contribution à une étude du bestiaire des croyances centrasiatiques", *a.g.e.*, s. 21-22; O. A. Sukhareva, "Perezhitki demonologii i shamanstva u ravninnykh tadzhirov" (Bozkır Taciklerinde şeytani ve Şamanik kalıntılar), *Domusul'manskije verovaniya i obryady v Srednei Azii* içinde, Moskova, Nauka, 1975, s. 44.

Eski ruhlar dini ve Şamanizm, burada, Müslüman kültürel ve dini dünyasıyla sorunsuz şekilde uyumlaşmıştır. Ruhlar ya da “mekânın efendileri” onların inanişında her yerdedir; dinler onların alanlarına uyum sağlar ve onların doğaüstü varlıklar panteonunu kademeli şekilde benimser.

7. Geyik, Yukarı Asya'da Rehber ve Elçi

Geyik, çok eski dönemlerden beri ozanların ve Şamanların aktarımını sağladığı efsanevi ve destansı özellikteki anlatıların bütününde sahne alır. Türkçe ve Moğolca konuşan göçebelerin ürettiği ve Avrupa sınırlarına, bugünkü Bulgaristan, Macaristan ve Anadolu'ya sokulan bu anlatılar, günümüzde buralarda hâlâ okunur, anlatılır veya söylenir ve yeni coğrafi ve dini bağlamlara uyum sağlar. Geyik burada, birbirinden hiç de uzak olmayan değişik işlevler üstlenir: Bir tanrıça tarafından yollanan bir elçi ya da rehberdir veya bazen de tanrıçanın kendisidir. Çoğu zaman, geyikgil ve onu izleyen avcının karşılaşması, avcıyla hayvanı binek edinen dişi ruh arasında bir birleşmeyle sonuçlanır; soyları böylece insan ile hayvan türlerini melezleştirir... ve doğa ile Doğaüstü'nü.

Türk halkların beşiği olan, bugünkü Moğolistan ve Altay Dağları'nın bir bölümüne yayılmış Göktürk Devleti'nde rastlanan en eski mitlerden (6.-7. yüzyıllar) biri bir Çin kaynağında kaydedilmiştir. Buna göre, bir Göktürk hükümdarı sürekli olarak sevgilisi Deniz-Tanrı'yla onun yaşadığı bir mağarada buluşmaktadır. Ancak bir gün bu hükümdar, bir av esnasında, askerlerinden biri tarafından okla vurulan beyaz bir geyiğin

Resim 17.
Geyik-ruhun
(lu-shen) tasviri,
İç Moğolistan,
Mançuryalı ressam
Liu Baoping'in
eseri.

ölümüne tanık olur. Burada, hayvanın belirleyici özelliğinin ender rastlanan bir olgu olan beyaz donu olduğunu da belirtelim. Sonrasında, hükümdar sevgilisini bir türlü bulamayınca, kızın öldürülen beyaz geyik olduğunu anlar.¹⁰⁵ Belki de bu efsanevi anlatı ile Göktürklerde bu hayvanla ilgili muhtemelen var olan bir tabu arasında bir ilişki vardır. Gerçekten de 7. yüzyılda, Batı Göktürk hükümdarının sarayında bulunan bir Çinli seyyahın, geyiklerin özgürce dolaştığını ve bunlardan birini öldüren kimsenin, sert bir şekilde, hatta bazen ölümle cezalandırılacağını tespit ettiği bilinmektedir¹⁰⁶ (Resim 17).

105 W. Eberhard, *Kultur und Siedlung der Randvölker Chinas*, Leiden, Brill, 1942, s. 52, alıntıl原因: Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Ankara, TTK, cilt. I, 1989, s. 569-570.

106 Édouard Chavannes, *Documents sur les Tou-kiue (Turcs) occidentaux*, St Petersburg, Emperyal St. Petersburg Bilimler Akademisi, 1903, s. 195.

Güney Sibirya'da bu efsanenin benzeri bulunur. Yestey Möngkö adında genç bir adam, yakalayıp onunla evleninceye dek, yedi yıl boyunca, yeraltında yaşayan bir geyik-kadını takip eder.¹⁰⁷ Altay'daki bir başka efsane de, bir avcının bir geyikgili, avlanan hayvanın sığındığı dağın içlerine kadar takip ettiğini anlatır. Avcı hayvanla yüz yüze geldiği zaman, onun Yedi-Tanrı'nın (Kuday¹⁰⁸) yarattığı bir hayalden başka bir şey olmadığını anlar. Sürek avı, başkalaşım ve bir insanla dişi bir geyik-ruh (sonraları bir veli) arasında gerçekleşen birliktelik Orta Asya ve Müslüman Anadolu geyik efsaneleri ve anlatılarının mitik altyapısını oluşturmurlar.

Yukarıda bahsi geçen Latin bir yazar tarafından derlenmiş bir mite göre, yıllar süren göçebelikten sonra 5. yüzyılda Karadeniz'in kuzeyine, Avrupa sınırlarına gelen Hunlar, onlara kucak açacak bir toprak bulmadan önce, bir geyiğin rehberliğinde bataklıklar bölgesinden geçmişlerdi. Diğer mitler ve efsaneler, sakinleri bozkırlardan gelen Hristiyan Macaristan ve Bulgaristan tarihiyle ilişkili bu hayvana anahtar bir rol yüklerler. 13. yüzyılda, dişi geyiğe dönüşme gücüne sahip, İspanyollar'ın *cervola* dedikleri Aragon Kralı I. Jaime'nin karısı, Macar prensesi Violant buna örnektir. Belki de Asya geyiği miti bu bölgede, Orta Anadolu'da olduğu gibi, Aziz Eustathius ve haçlı geyiğe dair Bizans efsanesiyle karışmıştır.¹⁰⁹

Rehber, aydınlatıcı, öğütücü; ruhların, tanrıların ya da İslam peygamberinin elçisi olarak geyik, menakıpname edebiyatında ve Türk İslam anlatıları ve efsanelerinde tüm bu işlevlerini yerine getirir. İlerideki bölümlerde bunları tekrar tekrar ortaya koyacağız. Ancak unutmamak gerekir ki geyikgil, kimi zaman şeklini aldığı insan gibi, ruhun büründüğü görünümlerden biridir yalnızca. Onun rehber, aydınlatıcı, öğütücü ya da elçi olmasını sağlayan da bu ruhtur.

107 B. Ögel, *Türk Mitolojisi, a.g.e.*, cilt II, s. 103.

108 B. Ögel, *Türk Mitolojisi, a.g.e.*, cilt I, s. 24-25; cilt II, s. 67.

109 Attila Máttéffy, "The Hind as the ancestress, Ergo Virgin Mary – comparative study about the common origin myth of the Hun and Hungarian people", *Sociology Study*, cilt II, n° 12, s. 943-944, 948-950.

II. BÖLÜM
GEYİK, HİRİSTİYAN AZİZ
VE SUFİ

1. Ortaçağ Avrupa'sında Geyik: Kalabalık Bir Simgesel Hayal Dünyası

Avrupa ile Orta Asya'nın bilincinde derinden yer etmiş ortak kaynaklar benzerine az rastlanır bir zenginliktedir; tanrıların ve azizlerin, aynı zamanda hayvanların "doğal" ikameleri bunun kanıtıdır: kuzeyde rengeyikleri, güneyde ceylanlar, ormanlar krallığının yokluğunda karacalar ya da dağ keçileri. Asya daha geç bir tarihte ve özellikle *Kitab-ı Mukaddes* dünyası vasıtasıyla, Hristiyan dünyası ise, daha önceden benimsenilen klasik antik çağ yoluyla olmak üzere, her iki bölgenin de Akdeniz kültürleriyle tanışmış olmak gibi bir ortak özellikleri de vardır.

İsidor'dan bir yüzyıl sonra aktarımın anahatları iyice belirginleşmişti; Anglosakson keşiş Bede Venerabilis (673-735), alegorik bir yorumla ele aldığı 41. Mezmur tefsirinde, geyiklerin uzak diyarlara koşarkenki hızları, denizleri aşarkenki dayanışmaları ve kendini "yenileme" becerileri gibi Augustinus'a ait temaları yeniden ele alır; böylece "geyikler geyiği" İsa bizi ölümden ve ahlaksızlıktan kurtarır ve düşünsel kavrayışın gerçek çeşmesinden bize su içirir. Fulda başpapazı ve Karolenj rönesansının temel unsuru Rabanus Maurus (780-856) *De universo* (842-847) adlı eserinde İsidor'u yeniden ele alır;

geyikler yılanı deliğinden çıkartırlar ve geyikotu yiyerek yaralarını iyileştirirler, denizleri ve nehirleri birbirlerine dayanarak aşarlar. Tanrı'nın rızasını kazanan azizler de geyiklere benzerler: Yılanın zehrine karşı suların esas kaynağı İsa'ya giderler. Patrikler yükseklerdeki geyiklerle karşılaştırılırlar, Tanrı'nın sesine doğru sıçrayan havariler de adeta dişi geyiklerdir, çünkü ruhani olarak yavrularlar. "Tanrı'nın eti" olarak tanımlanan dişi geyik, yavru geyiğin İsa ile özdeşleştirilmesine imkân tanır.¹¹⁰ Rabanus, tıpkı geyik gibi, şeytani zehri yutan gerçek inananları çift boynuzlu şeytanla, teke ya da Yunanların "tragelafos"uyla (Plinius'un *Doğa Tarihi*'nde de yer alan bu fantastik hayvanla) karşı karşıya getirir. Üç yüz yıl sonra Saint Victor'lu Hugues (ö. 1145), kötülüklerinden (boynuzları ve tüylerinden) arındıktan sonra, vaftiz suyuyla canlanan Hristiyan adayını tasvir ederek aynı şeyi yapar. Bu girişim, okla yaralanan ve onu acıdan kurtaracak olan "geyikotu"nu bulmak için çöle kaçan geyikle kıyas edilebilir: "Geyikotu bizim için Tanrı'nın sözüdür".¹¹¹ Bir başka Saint Victor'lu, Petrus Lombardus (1100-1160 civarı) Hristiyan adayıyla geyik arasındaki benzerliği mükemmel, eşsiz (*exquisita*) olarak nitelendirir.¹¹² Lille'li Alanus da (ö. 1205, Citeaux), aynı Mezmur'dan yola çıkarak, insanın doğasını geyiğinkiyle karşılaştırır.

"Neşideler Neşidesi" yorumu, esas olarak Citeaux'da Aziz Bernard'ın (1091-1153) etrafında, "dişil" bir kutsal yaklaşımla gelişti. 19. yüzyılda seksen altı vaazın fihristi ve çevirisi yapıldı.¹¹³ LII. Vaaz'daki Kudüs'ün kızlarına ettirilen "yabancı karacalar ve geyikler üzerine, sevgilim istemeden onu uyandırmanın..." şeklindeki gizemli yemin manevi bir anlam arayışına davet eder; kutsal eş, avcılarının ağından kaçan serçe misali hayatın tuzaklarından kaçan sürgün ruhun beklentisi içindedir.¹¹⁴ Aynı zamanda, tıpkı *Kitab-ı Mukaddes*'te dişi geyik/*ayyalot* – ceylan/*çebaot* ve orduların tanrısının adı *Elohe Çebaot* arasında sözcük oyunu yapılan bir notta olduğu gibi, geyikgillerin tanrısallıkla aracılık rolüne de gönderme yapar. Devamındaki Vaazlar'da, dağları semavi ruhlarla meleklerle ve tepeleri de kötülüğün yurduna benzettikten sonra Bernard, yükseklerle götüren manevi eşin sözüyle kıyaslanabilecek hızını ve ayağının

110 Mezmurlar 17: 34 ve 103: 8; Süleyman'ın Meselleri 5: 19; Neşideler Neşidesi 2.

111 *De universo*, haz. J. P. Vigne, Latince Patroloji, VII. ve VIII. kitap, cilt 111, 1851-1852.

112 *Commentaire des Psaumes*, haz. Migne, P.L. cilt 91, kol. 415-416.

113 Haz. Ratisbonne, Bar-le-duc, Louis Guérin, 1870, 5 cilt.

114 *A.g.e.*, cilt III, s. 180-182; Bernard, Mezmurlar 124: 7'ye (124: 7?) gönderme yapar.

Resim 18. Fontenay Manastır'ının köpek kulübesi girişinde bulunan dişi av köpeği.

sağlam başısını simgeselleştirerek ve karacanın görme yetisini manevi rehberin basiretine uyarlayarak “Neşideler Neşidesi”nin (2: 9) “Sevgilim karacaya, bir yavru geyiğe benzer” cümlesindeki hayvan metaforuna geri döner. Kuzuyla ve çocuk İsa’nın soyundan geldiği kutsal kişilerle özdeşleştirilerek, kutsal eşe “geyik” değil “yavru geyik” denir.¹¹⁵ Avın şiddeti “yüce” amaçlara çevrilir, tıpkı Tapınak Şövalyeliğinin kutsal topraklara yönelik şiddeti gibi. Aziz Bernard kadınlara ve ava tövbe etmişti¹¹⁶ (Resim 18 ve 19).

115 Neşideler Neşidesi 8: 14. Biraz ileride, Bernard, av hayvanının “siyah kanı”ndan barış içindeki bir dünyada sürülerin “beyaz eti”ne giderek, dağların zirvelerini dişi koyunların otlatığı bir yer yapmak için vahşi hayvanlarla karşılaşırma yapmayı bırakır. (Bkz. Bertrand Hell, *Le Sang noir*, Paris, l’Oeil d’Or, 2012). Bundan birkaç satır ileride, “bu tarz bilgileri benimseyen” ruhların başka nitelikler bulamayacaklarından şüphe edilmemesini söyler... *a.g.e.*, s. 180-192.

116 Ancak bu, Bernard tarafından 1158’de kurulan Fontenay Manastır’ının, Bourgogne dükünün av köpekleri sürüsünü ağırlamak için bir köpek kulübesi edinmesine engel olmadı. Manastır, Buffon’un vatanı Montbard’a yakındı.

Resim 19. Avcı, Fontenay Manastırı'nda heykel.

Müridi Hoiland'lı Gillebert (ya da Hoyland'lı Gilbert, Cîteaux Manastırı başpapazı, ö. 1172) XIII. Vaaz'da, Bethel Dağı'na (Neşideler Neşidesi, 2: 17) doğru erkek ve dişi geyikler gibi tırmanan ruhani adamlardan bahseder, tıpkı "yiğit geyik" Aziz Pavlus'un bizi davet ettiği gibi: "Ey! [Tanrı'nın ruhunun] kendilerine, kutsanmış yavru geyiği saklayan gizemlerin derinliklerini ifşa ettiği [...] sahici geyikler!"¹¹⁷ 3. Kitap'ta yeniden "yüksekler"den söz eder: "Dişi geyiğe benze ki seni görsünler ve sen de uçabilesin".¹¹⁸ Mezmurlar 28: 9 (29:9)'daki dişi geyiğin Tanrı'nın sesiyle doğurduğu ya da doğum esnasında titrediği söylenir; teolojik yorumlar ve halk inançlarının kesiştiği kavşakta, (tekboynuz mitiyle özdeşleştirilen) Bakire Meryem ile yakınlığı emzirme temasının önemiyle desteklenir.

¹¹⁷ A.g.e., cilt IV, s. 412.

¹¹⁸ *Sept traités, lettres et sermons*, Pierre-Yves Emery, Pain de Citeaux, n° 9, Québec, 1996, s. 66.

Aziz Bernard bizzat Bakire'nin göğsünden süt emmişti ve çok sayıda azizin de dişi geyikler tarafından emzirildikleri söylenir; daha önce de görüldüğü üzere, tıpkı Kelt efsanelerindeki Tristan'ın durumunda olduğu gibi.

Daha ileri bir tarihte bir başka Saint Victor'lu, Piemonte'de Vercelli başpazı Thomas Gallus (1190?-1246) "Neşideler Neşidesi"nin bir yorumunu yeniden ele alarak, geliştirdiği simgesel yorumları Areopagus üyesi Dionysius'un *Göklerin Hiyerarşisi*'ndeki teolojisine ve ruhun "Tanrı sureti"nde¹¹⁹ olduğu anlayışına bağladı. Yükseklerle aşına keçilere ve yavru geyiklere (Neşideler Neşidesi 2: 8, 9) yapılan göndermeler, mistik (dişi) eşi Tanrı'nın suretindeki ruhunu ilahi olanların bilgisinden uzaklaşmamaya davet ediyordu; arayış "manevi av" olarak nitelendirilmişti. Sıçrayarak ve geyiklerin çevikliğiyle dağları ve tepeleri aşarak gelen (erkek) eş, sevgilisini "avinin çok lezzetli besinlerinden" yüz çevirmiş olarak bulmamalıydı. Tıpkı "kolaylıkla koşan" geyik yavrusunun gibi, "melekler kadar saf ve tüm ilahi temsilleri hayranlıkla seyredebilecek kadar hızlı bir zihin" daha iyi nasıl "tanımlanabilirdi"? Biraz daha ileride Thomas Gallus, kartalın bakışını geyiğin çevikliğine benzetiyordu.

Tasvir tartışmaları vesilesiyle, Hristiyan Doğu'da hayvanın bizzat İsa'yla özdeşleştirilmesi konusunda büyük bir adım çoktan atılmıştı. 730'da İmparator III. Leon İsauros, onu meşrulaştırmak için enkarnasyonu esas alanların tepkilerine yol açacak şekilde, Tanrı'nın, İsa'nın ya da Meryem'in tasvir edilmesini yasakladı.¹²⁰ Şamlı İoannis (676-749) ikonaları savunmak için üç kitap yazdı. Placidus/Eustathius/Efstathios'un av efsanesi, teolojinin ve halk inançlarının kesişme noktasında bu teşebbüs içinde yer buldu; Kapadokya'nın Hristiyanlık öncesi ikonografik temalarını yeniden ele aldı. Traianus'un ordularının bu generali âdeti üzere avlanıyordu. Grubu üçe ayrılmıştı; en güzel geyiği seçti. Sık ağaçlı ve engebeli ormanda birkaç arkadaşı onu takip ederken, birden kendini,

119 *Un Commentaire vercelien du Cantique des Cantiques*, Turnhout, Brepols, 2005, s. 179-183 ve 231.

6. yüzyılın başlarında, Suriyeli çevrelerde bulunan sözde Dionysius metinleri (bkz. giriş bölümü, René Roques, *La Hiérarchie céleste*, Paris, Cerf, 1970) simgeyi "mükemmel olmasa da (onlara) Tanrı'yı kavrama imkânı veren..." ve böylece "somut olanı anlayan zihinlerin nüfuz edebildiği" "insana özgü ilk anlatım yolu" olarak tanımlarlar... R. Roques "şema, figür ve biçim" terimlerini kullanır (s. 31).

120 Uydurma kabul edilen metinler arasında, *Doctrina de l'apôtre Addai*'de (4. yy. başları) bahsedilen Edesa Kilisesi'nin efsanevi kuruluşunda, İsa'dan cüzzamı tedavi etmesini isteyen Kral Abgar'ın bir mektubundan söz edilir. Elçisi, İsa'nın krala verdiği cevapla birlikte yaptığı İsa portresini de krala vermiştir. Bkz. *Écrits apocryphes chrétiens*, F. Bovon ve P. Geoltrain, Paris, Gallimard, 1997, s. 1474-1525.

Resim 20. Edinburgh Canongate Kilisesi (çatı).

atının üzerinde tek başına buldu. Güzel hayvan, üzerinden çevreye hakim olduğu bir kayaya çıktı;¹²¹ Yüce Tanrı, hırslı takibi nedeniyle onu oraya getirmiş, avcıyı ava dönüştürmüştü. O zaman, tıpkı Balam'ı uyarmak için dişi eşeğin sesini ödünç alan Yehova gibi,¹²² kendisiyle geyiğin ağzından konuşan çarmıha gerilenin bedenini taşıyan haçı boynuzların üzerinde gördü. "Bana niye eziyet ediyorsun? Senin eserlerini biliyordum..." (Resim 20).

Buradaki mucize, Yüzbaşı Cornelius'la karşılaşmasını rüyada gören Petrus'unkinden farklıydı¹²³ ancak atından düşen Aziz Pavlus'un dini kabul

121 Pausanias, *Pérêgêsis Hellados* (Yunanistan'a yolculuk) adlı eserinde, IX. kitapta, Megara ve Plataia arasında, Akteon'un Artemis'i yıkanırken izlediği bir "Akteon kayası"na işaret ederek, geyik ile dağı ilişkilendirmişti.

122 Sayılar 21: 30. Konuşan ilk hayvan ve cennetten kovulmanın nedeni olan yılan, Kurtarıcı İsevi geyiğin sözlerinde benzerini bulur. Hospitalier tarikatından Aziz Julien, anne ve babasını öldüreceği konusunda, takip ettiği geyik tarafından haberdar edilmişti; 13. yüzyıl aziz anlatıları, özellikle de Jacques de Voragine'in *La Légende dorée*'si bu temayı geliştirdi.

123 Resullerin İşleri, 10: 34.

etmesindeki ivedilikle benzerlik gösteriyordu.¹²⁴ İkona sanatı birkaç değişiklikle temayı benimsemiştir. Örneğin 9. yüzyılın sonlarına ait Bizans yazması “Khludov Mezmurlar Kitabı”, Eustathius’un boynuzların arasında, bir madalyon üzerinde İsa’nın yüzünü görüşünü tasvir eder; aynı sahneyi Latin dünyasında, Fransız monarşisinin “mitolojisi”nde merkezi bir rol oynamış olan Saint-Denis Manastırı’nın altar panosunda buluyoruz.¹²⁵ Bu tasvirler, Şamlı İoannis’in sadece Tanrı’ya tapınma ile ikonaya yönelik hürmet arasında yaptığı ayırım sayesinde meşruiyetlerini tam olarak yeniden kazandılar. Öte yandan Latin kilisesi, zaman içinde Eustathius ile Aziz Hubert’i karıştırmaya meylett; efsane, Karolenj döneminden bu yana Batı’da biliniyordu ancak en büyük popüler başarısına Fransa’da, 13. yüzyılda ulaştı. O dönemde röliklerinin Saint-Denis Manastırı’na aktarıldığına inanılıyordu.

Haçlı Yuhanna (1542-1591), “Ruhani Ezgi”sinde (ilk versiyon 1584), Tanrı’yı arzulayarak acı çeken ruhu kurtarma, yükseklere alışkın olma ve bizzat ulaşıldığında bile ferahlık arama özellikleriyle geyiği yeniden ele alır: “Beni yaraladıktan sonra kaçtınız geyik gibi” (1. bent) ve “çünkü senin onu ferahlatan uçuşunun rüzgârına kapılan yaralı geyik tepenin üzerinde belirdi” (XII. bent, kaçıp giden ruhun uçuşu).¹²⁶

124 *De Imaginibus Oratio*, III, haz. Migne, Latince patroloji, cilt I, kol. 372, s. 660.

125 Bkz. André Grabar, *L’Iconoclisme byzantin*, Paris, Flammarion, 1984, s. 286-289 ve L. A. Charbonneau-Lassay, *Le Bestiaire du Christ*, Milan, Archè, 1980, s. 149. Altar panosu Cluny Müzesi’nde, *Mezmurlar Kitabı* (Psautier) Moskova Devlet Tarih Müzesi’ndedir.

126 *Ceuvres spirituelles de saint Jean de la Croix*, Paris, Seuil, 1947, s. 677-680.

2. Geyik-Buda'dan Haç Taşıyan Geyiğe

MS 2. ve 3. yüzyıllardan itibaren Budizmin Orta Asya'da yerleşmesi, Buda'yla ve onun önceki hayatlarıyla (*jataka*-doğum hikayeleri) ilgili birtakım dinsel metinlerin yayılmasını kolaylaştırdı. Bunlardan birinde, Prens Siddharta bir geyik görünümüne bürünür. Uygur Türkçesine çevrilen bu *jatakal* Anadolu'ya kadar gelen pek çok efsanevi anlatıya model oluşturur.¹²⁷ Bu *jatakalardan* birinde, Hint hükümdarı Dantipala geyik avına girer ve beş yüz hayvan arasından altın tüylü eşsiz bir hayvan keşfeder. Aslında burada söz konusu olan, geyiklerin tanrısı, Buda'nın vücut bulmuş halidir. Hayvanın, kendisini takip etmemesi yolunda verdiği tavsiyelere rağmen hükümdar onu avlar ve öldürür.¹²⁸ Çok geçmeden ve pişman olmasına rağmen, sayısız işkencelere mahkûm edilir. Bir başka *jatakada* geyik-Buda, yakalanmış gebe bir dişi geyiğin yerine Varanasi kralının tutsağı olur. Sonrasında hükümdar

127 E. Emmerick, Prods Oktor Skjærvø, "Buddhism. Buddhist Literature in Khotanese and Tumshuqese", *Encyclopaedia Iranica*, cilt IV, fasikül 5, 1989, s. 499-505.

128 Saadet Çağatay, "Karaçay Halk Edebiyatında Avcı Bineger", *Fuad Köprülü Armağanı* içinde, İstanbul, AÜ Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, 1953, s. 93-94. Ayrıca bkz. aynı yazar, "Türk halk edebiyatında geyiğe dair bazı motifler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, 1956, s. 169-173.

Resim 21 ve 22.
Kızıl'da 38 numaralı
mağaranın resimleri,
Kuçar, Sincan, Çin.

Buda'nın özverisinden ve mistik söylevinden etkilenir (*Nigrodhramiga-Jataka*, no. 12¹²⁹). *Jatakaların* geyiği aynı zamanda İpek Yolu'ndaki Budist manastır ve tapınak sanatında iz bırakır. Bir kralın saygı gösterdiği ya da bir bodhisattvanın önünde diz çöken hayvanı gösteren 6. yüzyıla ait pek çok fresk, Dunhuang (Çin'in Kansu eyaleti) vahalarında ve Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde Kuçar vahası yakınlarındaki Kızıl'da bulunan inziva mağaralarını süsler¹³⁰ (*Resim 21 ve 22*).

129 *The Jātaka or the Stories of the Buddha's Former Birth*, haz. E. B. Cowell, Cambridge, Cambridge University Press, 1895, cilt I, s. 36-41.

130 Dunhuang'da 257. mağara: Hsio-Yen Shih, "Readings and Re-Readings of Narrative in Dunhuang Murals", *Artibus Asiae*, cilt 53, n° 1/2, 1993, s. 63; Neville Agnew, Martha Demas ve Wang Xudong, "The Enduring Collaboration of the Getty Conservation Institute and the Dunhuang Academy in Conservation and Management at the Buddhist Cave Temples of Dunhuang", *The Public Historian*, cilt 34, n° 3, Yaz 2012, s. 7-20. Kızıl'da 38. ve 35. mağaralar: Jia Ying-si, *The Selection of Xinjiang's Mural Drawings*, Urumçi, Xinjiang Fine Arts and Photographing Press, 1993, s. 31, 34.

Budizmin geyiği daha sonra Müslüman gelenekte benimsendi; geyik avını lanetli olarak tanımlayan ve insanların dilini bildiği ve fedakârlık ruhuna sahip olduğu için eşsiz kabul edilen bu hayvanın merhametini öne çıkaran anlatılara ilham oldu. Bir Kazak metni daha da ileri gider, avcıyı bir kâfirle (bir Hristiyan), geyiği de Muhammed ile özdeşleştirir. Avcı hayvanı ve yavrularını tuzağa düşürür, bunun üzerine geyik de yavrularına karşılık kendisini ortaya koyar. Babalarını kurtarmak için gelip teslim olan yavrular, avcının önünde diz çökerler. Bunun üzerine, geyik-Muhammed'in fedakârane tavrından ve özverili davranışından etkilenen avcı hayvanları serbest bırakır ve İslamı kabul eder.¹³¹ Bu metnin farklı bir tür, yani Muhammed Peygamber'in dinine ya da Orta Asya'da ve Anadolu'da önemli bir gelişme gösterecek olan tasavvuf ekollerine veya tarikatlarına ihtida anlatıları türü olarak sınıflandırılması gerekir. Burada esas oyuncular geyikgil ve boynuzlu hayvandır.

Krallığını bırakan ve Buda olan Prens Siddharta Gautama'ya benzer şekilde, bir ceylanla karşılaşmasıyla dünyadan vazgeçmeye ve derviş giysilerine bürünmeye ikna olan Belh hükümdarı İbrahim Edhem'e (9. yy.), sıra dışı bir figür olarak ayrı bir yer tahsis edilmesi gerekir. Ceylan, insanların diliyle konuşarak, İbrahim'e avı bırakmasını ve ölmeden önce Allah'ın onu niye yarattığını anlamak amacıyla "uyanması"nı tavsiye eder.¹³² Bu bölüm, onu çok daha güçlü bir mistik manayla yorumlayan İranlı sufi Mevlânâ Celâleddîn Rûmî (13. yy.) tarafından da yeniden ele alınır:

Başını ona çevirerek, [ceylan] ona dedi: "Beni yok etmek için mi yaratıldın? Benim ölümüm için yaratılmadın ve beni avlaman için yoktan var edilmedin. Diyelim ki beni yakaladın, eline ne geçecek?"

Bu sözleri duyunca İbrahim haykırmaya başladı ve kendini atından yere attı. Etrafta bir çobandan başka kimse yoktu. İbrahim ondan değerli taşlarla süslü saltanat kıyafetlerini, silahlarını ve atını almasını, buna karşılık da kendisine keçe abasını vermesini, kimseye bir şey söylememesini, kimseye kendisinden bahsetmemesini rica etti. Abayı giydi ve yola koyuldu.

131 S. Çağatay, "Karaçay halk edebiyatında avcı Bineger", *a.g.m.*, s. 95-96.

132 Feridüddin Attâr'ın (ö. 1220) *Tezkiretü'l-Evliyâ* adlı eserinden alınmış menkıbesine göre; bkz. Farid-ud-Din 'Attar, *Le Mémorial des saints*, (çev. A. Pavet de Courteille), Seuil, Paris, 1976, s. 113-114. Yorumları için bkz. S. Çağatay, "Türk Halk Edebiyatında Geyiğe Dair Bazı Motifler", *a.g.m.*, s. 155-156, 171-172.

Onun meramı neydi, Allah'ın meramı neydi, düşün! Bir ceylanı yakalamak istedi ama onun sayesinde Yüce Allah onu yakaladı; bu dünyada her şeyin O'nun istediği gibi olduğunu, O'na sahip olmanın ve O'na boynun eğmenin asıl amaç olduğunu bilesin diye.¹³³

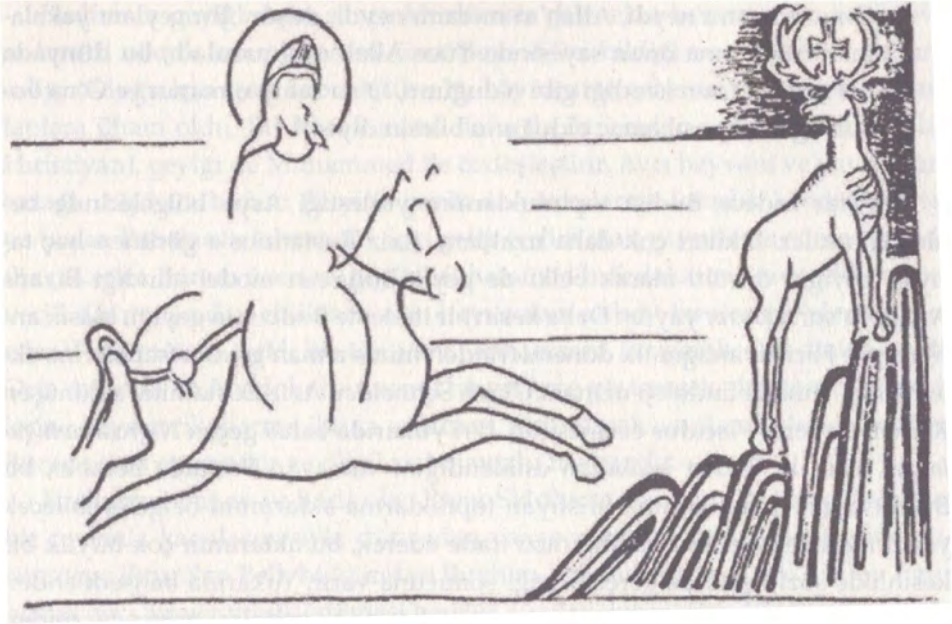
Jatakalar sadece Budist topluluklarının yerleştiği Asya bölgelerinde benimsenmezler. Etkileri çok daha uzaklara, Aziz Eustathius'a görünen haç taşıyan geyiğin öncülü olarak belki de geyik-Buda'nın model alındığı Bizans Anadolu'suna kadar yayılır. Daha kesin bir ifadeyle Budizmin geyiği, klasik antikçağ ve Hristiyanlığın ilk dönemlerinden miras alınan geyik efsanelerine eklenir. Alman Hindoloji uzmanı Ulrich Schneider, Aziz Eustathius'a dönüşen Romalı General Placidus efsanesinin, biri yukarıda bahsi geçen *Nigrodhramiga-Jataka* olan iki Budist *jataka*dan esinlendiğini varsayar. Bununla beraber, bu Budist ermiş anlatılarının Hristiyan topraklarına aktarımını belgeleyebilecek yazılı metinlere sahip olmadığımızı ifade ederek, bu aktarımın çok büyük bir kesinlikle sözlü şekilde gerçekleştiği sonucuna varır. Yukarıda bahsedilenden biraz daha farklı bir versiyonda, geyiğin devasa boynuzları arasında aniden beliren haçtan büyülenmiş bir halde, avcı Placidus hayvanın şunları söylediğini duyar: "Placidus, niçin beni takip ediyorsun? Ben İsa'yım, daha tanımadan hayran olduğum. Şehre dön ve vaftiz ol."

Bir başka *jataka*, gebe bir dişi geyiğe duyduğu merhametle onun yerine avcıya teslim olan geyik-Buda'dan söz eden farklı bir anlatıya ilham kaynağı olur.¹³⁴ Arkeolog Nicole Thierry Hristiyan efsanesinin Budist kökenli olduğu tezini desteklemez. Aziz Eustathius anlatısının hiç şüphesiz, örneğin tıpkı Hititlerin geliştirdiği, "baştanrının cisimleştiği geyik ve baştanrının destekçisi geyik gibi Hint-Avrupa mitlerinin Hristiyanlaşması"ndan ortaya çıktığını varsayar.¹³⁵

133 Rûmî, *Le Livre du dedans*, Farsçadan çeviren Eva de Vitray-Meyerovitch, Paris, Sindbad, 1982, s. 208. Bkz. Tsugitaka Sato'nun bu efsanenin çok sayıda farklı anlatımını sunan araştırması: "The Sufi legend of Sultan İbrâhîm b. Adham", *Orient*, cilt XLII, 2007, s. 41-54.

134 Ulrich Schneider, "On the Buddhist Origin of the Christian Legend of Placidus = St Eustachius", [1961]; U. Schneider, *Opera Minora*, Wiesbaden, Harrasowitz, 2002, s. 115-123'te yeniden yayımlandı.

135 Nicole Thierry, "Art byzantin du haut Moyen Âge en Cappadoce: l'église n° 3 de Mavruçan", *Journal des savants*, 1972, s. 257; aynı yazar, "Le Culte du cerf en Anatolie et la vision de saint Eustathe", *Monuments et mémoires de la Fondation Eugène Piot* içinde, cilt 72, 1991, s. 66-77.

Resim 23. Mavrucan Kilisesi, 7. yy. başları, Kapadokya, Türkiye.

Halkların ve dinlerin içinde eridiği Anadolu potası, 7. yüzyıldan bu yana Kapadokya kiliselerini süsleyen on dokuz freskte yer alan Aziz Eustathius'un haç taşıyan geyiği ile bozkır geyiğinin karşılaşmasıyla ve İslamın gelişiyile zirveye ulaşır.¹³⁶ Hayvanın, efsaneye uygun olarak kırmızı ya da kızıl, nadiren de kahverengi tüylerle ve genellikle bir kayanın üzerinde ayakta tasvir edildiği, büyük geniş getirenin (bazen de yabani koyunun) resimlerini Müslümanlar hiç şüphesiz biliyorlardı. Nicole Thierry, 1990'lı yıllarda Kapadokya kiliseleri üzerine yaptığı araştırmaları esnasında, Soğanlı, Ortaköy ve Erdemli kasabalarının Müslüman sakinleri arasında geyik kültürünün devam etmekte olduğunu tespit etti ve bu kasabaların her üçü de, içinde haç taşıyan geyiğe ait dikkat çekici bir fresk barındıran bir kilisenin yakınında yer alıyordu. Thierry şöyle yazar: "Beyaz bir halkanın yeşil fon üzerinde belirgin hale getirdiği geyiğin mağrur duruşu ve ışık saçan bir haçı taç gibi çevreleyen, cepheden görünen boynuzu onun ilahi özelliğini gözler önüne serer"¹³⁷ (Resim 23).

136 1991'de Nicole Thierry makalesinde bu yerlerin sayımını ve tanımını yaptı: "Le Culte du cerf en Anatolie et la vision de saint Eustathe", *a.g.m.*, s. 40-56.

137 *A.g.e.*, s. 43, 45, 48.

Öte yandan N. Thierry, Kapadokya'nın doğu sınırlarında (İliç ilçesi) ilginç bir tarihi alanı, dini geleneğin haç taşıyan geyiğin Placidus'a görünüşünün mekânı kabul ettiği Benka Ermeni Manastırı'nın yerini (11. yy.) tespit eder. 19. yüzyılın sonlarında, Ermeniler hâlâ ziyaretçilere, "hayvanın altına sığındığı"nı düşündükleri "her daim yeşil ağacı" göstermektedirler. 20. yüzyılın başlarında Ermenilerin buradan gitmelerine rağmen bu gelenek canlı kalır. N. Thierry, Hristiyanlardan sonra bu bölgede yerleşen Kürtlerin, bu yerde "ışıklar içinde bir geyiğin bir avcıya görüldüğü"nü¹³⁸ söylediklerine işaret eder. Bu şahitlik önemsiz değildir çünkü farklı dinlerden halklar tarafından paylaşılan efsaneler gerçeğini ortaya koyar, tıpkı eskiden Anadolu ve Balkanlar'daki Müslüman ve Hristiyan azizlerinin mezarları konusunda olduğu gibi. Bu örnekte bizi özellikle ilgilendiren şudur; haç taşıyan geyik efsanesinin Hristiyanlar ve Müslümanlar (onların gözünde artık haç taşımaya da) tarafından paylaşılması, Müslüman Türkler tarafından aktarılan ve özellikle Anadolu sufilerince geliştirilen bozkır geyiği anlatılarının ve Aziz Eustathius'un geyiğinin birbirleri üzerinde etkileri olduğunu düşündürmektedir.

138 N. Thierry, "Deux couvents gréco-arméniens sur l'Euphrate taurique", *Byzantion*, cilt 61, 1991, s. 500.

3. İnsanlar, Geyikler ve Ruhlar

Geyikgil avı, Sibiryalı avcı toplumlarında önemli bir yere sahiptir.¹³⁹ Mevcut tek yasak, genel bir kural olarak, sadece atipik hayvanları (“boynuzlu dişi geyikler” veya beyaz ya da alacalı geyikgiller), yani Şamanların sahip-ruhu ya da öncüsü olarak üstlendikleri işlevi dikkate alınarak öldürülmeyen Şamanik hayvanları kapsar.¹⁴⁰ Bununla birlikte, bu hayvanları avlama ve öldürme yasağı bazen de zorunlu kılınmış olabilir, tıpkı 7. yüzyılda Batı Göktürklerde olduğu gibi.¹⁴¹ Belki de burada sadece hükümdara ait hayvanları kapsayan bir yasak söz konusuydu.

Kafkasya ve Anadolu bölgelerinde de geyikgil avı çok itibarlıdır. Batı Türklerinin en önemli destanı “Dede Korkut Kitabı”, hükümdarların “uzun boynuzlu geyikleri” takip etmekten duydukları imtiyaz ve hazzı ortaya koyar.¹⁴² Orta Anadolu’da, Divriği’de av, kışın ihtiyaç duyulacak eti tedarik etmek için geleneksel olarak

139 R. Hamayon, *La Chasse à l’âme, a.g.e.*, s. 107.

140 Charles Stépanoff, *Chamanisme, rituel et cognition chez les Touvas de Sibérie du Sud*, Paris, Édition de la Maison des Sciences de l’Homme, 2014, s. 291.

141 É. Chavannes, *Documents sur les Tou-kiue (Turcs) occidentaux, a.g.e.*, s. 195’e göre.

142 *Le Livre de Dede Korkut. Récit de la Geste oghuz*, çev. Louis Bazin ve Altan Gökalp, Paris, Gallimard, 1998, s. 132.

Resim 24. Bir İznik çini tabakta geyik deseni, 17. yy.

sonbaharda yapılırdı. Bununla beraber, avcılar gebe geyikleri asla öldürmemeyi onur meselesi yaparlardı ve bu avdan elde edilen, “kutsal” sayılan et, genel olarak komşularla paylaşıldı; bu, Müslüman ahlakına göre, bir “sevap işi” idi.¹⁴³ Ayrıca, Osmanlıların kırmızıbiber ve sarımsak ağırlıklı baharatlı çemenle pastırmasını yaptırdıkları geyik ve karaca etine zaafı vardı¹⁴⁴ (Resim 24).

Yine de geyik avı, mitlerin ve Orta Asya edebiyatının gösterdiği üzere, hayvanın kutsal özelliği ve avcının av için gösterdiği hastalıklı tutkudan dolayı az uygulanan

143 Müjgan Üçer, “Sivas yöresinde geyikle ilgili halk inançları”, *Geyik Kitabı* içinde, ed. E. Gürsoy Naskali ve E. Demir, İstanbul, Kitabevi, 2013, s. 6.

144 Mustafa Nuri Türkmen, *Osmanlıda Av Kültürü*, İstanbul, Bilgi Kültür Sanat, 2013, s. 79.

bir şey değildi. Bu av, sıklıkla avcının ölümüyle sonlanan Avrupa'daki "lanetli av" uyarınca,¹⁴⁵ ona felaket getirecekti.¹⁴⁶

Kafkasya'da, tam olarak Ermenistan'ın kuzeyinde, bugünkü Türk Karaçay-Çerkez Cumhuriyeti'nden derlenen "Avcı Biynöger" destanı (13.-14. yy.) hiç şüphesiz geyik avına ya da boynuzlu muadillerine hasredilen anlatıların en önemlilerinden biridir. Karaçay-Çerkezler, İslamı kabul etmiş olmalarına rağmen, muhtemelen İskitlerden miras aldıkları eski inançları devam ettirirler. Özellikle, beyaz sakallı, iri ve heybetli bir ihtiyar olarak da hayal ettikleri, beyaz yabani koyun görünümünde, Apsatı adında bir tanrıyı kutsarlar. Yüksek bir dağın zirvesinde hüküm süren Apsatı vahşi hayvanların, özellikle de geyik ve yabani koyunların koruyucusudur. Bundan dolayı, bir ava hazırlık ayinini (kurbanlar, dualar vb.) gerekli kılar ve her şeyden önce, izinsiz avlananları cezalandırır. Ayrıca geyikgillerin nüfus artışını tehdit ettiği zamanlarda aşırı avlanmayı sınırlar. Av mevsiminin açılışından önce ilkbaharda ayinlerin düzenlendiği Çegem (Kabardey-Balkarya) şehrinde "Apsatı kayası" adında bir kült yeri ona adanmıştır. Apsatı'nın, kutsal kabul edilen Baydima ya da Fatıma adındaki kızının geyiğe dönüşme gücü vardır.¹⁴⁷ İslam peygamberinin kızının adının (Fatıma) ödünç alınmasının arkasında, eski tanrı-geyik inancıyla yeni din arasında başarılı bir melezleşme görülür. Şamanik geyiği sahneye koyan efsaneler ile bu hayvanı sufi velilerin bineği haline getiren efsaneler arasında orta bir konuma yerleştiren bu efsanevi anlatının İslami özelliği olan tek unsur budur. Ayrıca anlatı, Sibiry'a'da geleneksel avın temel ahlaki kurallarından ikisini yansıtır: Gebe dişilerin hayatını bağışlamak ve türün çoğalmasını tehlikeye atmamak amacıyla sadece gereken hayvanları öldürmek.¹⁴⁸

Genç avcı Biynöger kralın oğludur ancak avı sınırlayan ata kurallarını dikkate almaz. Nesli tehlikeye atacak şekilde çok sayıda geyik ve yabani koyun öldürür ve Apsatı'yı öfkelenendirir. Dahası, hasta ağabeyini iyileştirmek için, bir büyücü kadının tavsiyesi üzerine, ak maralın sütünü elde etmek zorundadır,

145 B. Hell, *Le Sang noir, a.g.e.*, s. 214 vd.

146 Ali Rıza Yalman (Yalkın), *Cenupta Türkmen Oymakları*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1977, cilt II, s. 398-399.

147 Adilhan Adiloğlu, "Biynöger ve Kococaş Destanları arasında benzerlikler", *Turkish Studies*, cilt II/IV, Güz 2007, s. 51-52; János Sipos ve Ufuk Takful, *Karachay-Balkar Folksongs*, Budapest, Institute for Musicology of the Research Centre for the Humanities of the Hungarian Academy of Sciences – L'Harmattan, 2015, s. 78-79.

148 E. Lot-Falck, *Les Rites de chasse chez les peuples sibériens*, Paris, Gallimard, 1953, s. 161-167.

bunun için bu çok ender rastlanan hayvanın peşinde başdöndürücü bir takibe koyulur, sonuçta onu saklandığı yerden dışarı çıkarır ve yaralar ancak öldürmeyi asla başaramaz. Genç adam, avcılık hayatında daha önce hiç benzerini görmediği bu hayvanın -"boynuzlu dişi geyik" olduğunu burada belirtmek gerekir- güzelliğinden etkilenir. Sadece üç ayağı olan -bir başka özellik- bu hayvanın altın boynuzları vardır ve "başı Elbruz Dağı'nın karları gibi parlamaktadır". Destansı metin bu konuda çok sayıda övgü sıralar:

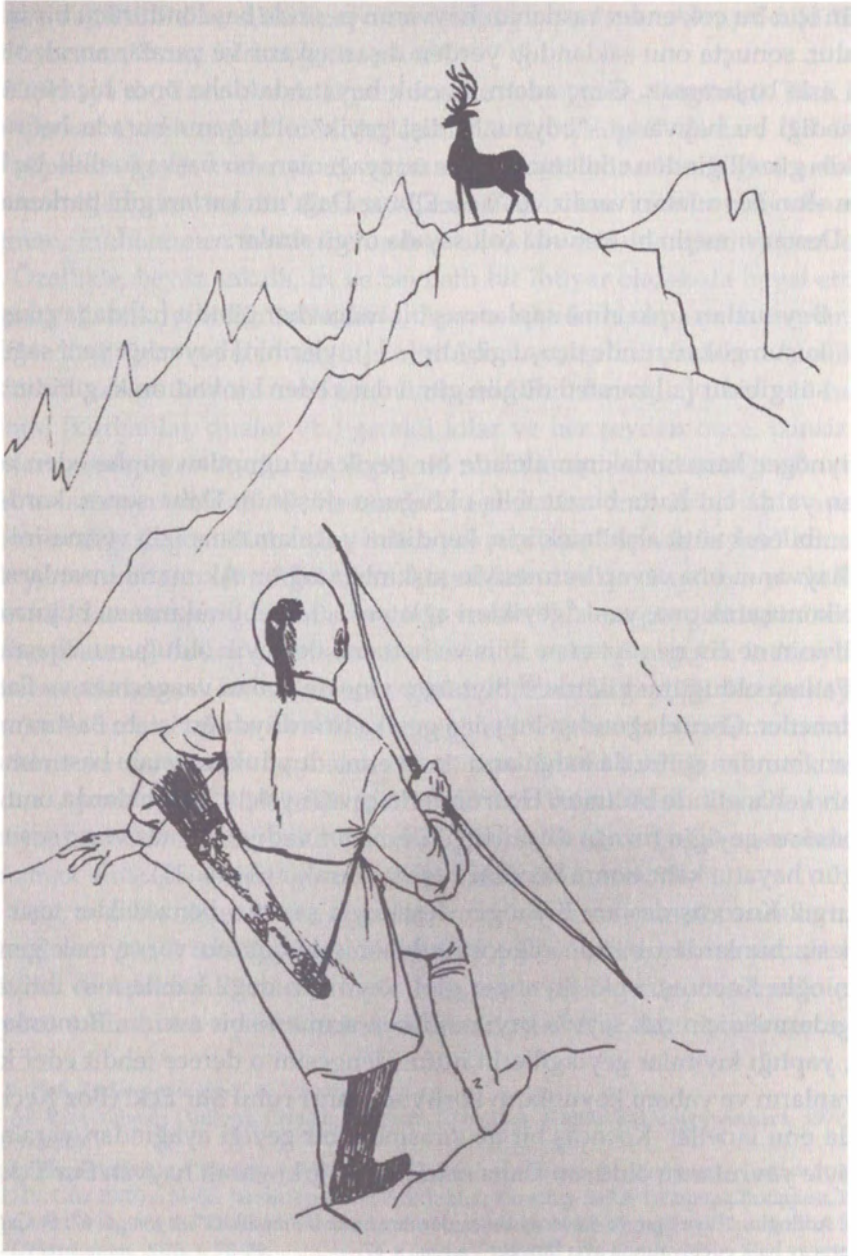
Boynuzları tıpkı etine saplanmış bir mücevher gibidir [...] dağa çıkışı bir kuşun gökyüzünde uçuşu gibidir [...] [tüylerinin] beyazlığı yeni sağılmış süt gibidir [...] zarafeti düğün günü dans eden bir kadının ki gibidir.¹⁴⁹

Biyhöger karşısındakinin alelade bir geyik olduğundan şüphe eder; onun şeytan ya da cin hatta bizzat iblis olduğunu düşünür. Daha sonra, kardeşini kurtarabilecek sütü alabilmek için, kendisini yakalamasına izin vermesini istediği hayvanın ona cevap vermesiyle şaşkınlığa uğrar. Ak maral insanların dilinde konuşarak ona, yani "geyikleri ağlatan"a, takibi bırakmasını buyurur ve kendisinin ne cin ne şeytan ne iblis ve hatta ne de geyik olduğunu, Apsatı'nın kızı Fatıma olduğunu bildirir.¹⁵⁰ Biyhöger yine de avdan vazgeçmez ve Fatıma onu lanetler. Çocukluğundan bu yana geyik etine duyduğu iştahı bastıramadığından, bundan sonra da kargaların onun etine duydukları iştahı bastıramayacakları kehanetinde bulunur. Uçurumlarla çevrili yalçın kayalıklarda onu yalnız bırakan geyiğin tuzağa düşürdüğü Biyhöger vadiye inemez ve aç susuz on beş gün hayatta kalır, sonra kendini boşluğa bırakır (*Resim 25*).

Kırgız Kococaş destanı Biyhöger destanıyla şaşırtıcı benzerlikler taşır. Hiç şüphesiz bunlardan birinin diğerini etkilemiş olduğunu varsaymak gerekir. Beyin oğlu Kococaş, tıpkı Biyhöger gibi, keyfi için değil kabilesinin ihtiyaçlarını gidermek için çok sayıda geyik öldüren acımasız bir avcıdır. Bununla birlikte, yaptığı kıyımlar geyikgillerin nüfus dengesini o derece tehdit eder ki bu hayvanların ve yabani koyunların koruyucu tanrı-ruhu Sur Eçki (Boz Keçi) sonunda onu lanetler. Kococaş bir av sırasında, bir geyiği ayağından yaralar ve dişiyle yavrularını öldürür. Daha sonra öğrenir ki yaralı hayvan Sur Eçki'dir

149 A. Adiloğlu, "Biyhöger ve Kococaş Destanları arasında benzerlikler", *a.g.m.*, s. 67; S. Çağatay, "Karaçay halk edebiyatında avcı Bineger", *a.g.m.*, s. 67.

150 A. Adiloğlu, "Biyhöger ve Kococaş Destanları arasında benzerlikler", *a.g.m.*, s. 69.

Resim 25. Biynöger destanının bir baskısında modern bir çizim.

ve dişi geyikle yavrular da onun ailesidir. Kococaş tarafından takip edilen tanrı-ruh, avcıyı yüksek bir dağın zirvesine sürükler ve adam buradan tekrar inmeyi beceremez. Bu zorlu yerde tuzağa düşmüş avcının ölümü seçmekten başka çaresi kalmaz.¹⁵¹

Merkezi unsurun, sadece üç ayağı olan geyikgilin ya da yabani koyunun atipik durumu üzerine kurulduğu bu anlatılarda İslam etkisi çok görünür değildir. Bu benzersizlik tam da Şamanizmdeki hayvan-ruhu ve mekânın efendisini meydana getiren şeydir. Sibirya Tuvalarında avcılar bugün hâlâ, buna oldukça benzer anormalliklerle türlerinin diğer hayvanlarından ayrılan “özel hayvanlar” a inanırlar. Bu hayvanlar öldürülmemelidir, bunlar kutsaldır.¹⁵² Bu temel noktaya yeniden döneceğiz. Üç ayaklı bu vücuda iki özellik daha eklenir: Biynöger’in dişi geyiğinin beyaz tüyleri ve bilhassa boynuzları. Metinler, geyikgilin cinsiyetiyle ilgili karışıklığı isteyerek sürdürür ve bedeniyle dişi ancak boynuzlarıyla erkek olan eski Boynuzlu Maral Ana’yı hatırlatacak şekilde, bu hayvandan atipik ve her iki cinsin özelliklerini taşıyan hünsa bir varlık meydana getirir.

Orta Asya’da ve Müslüman Anadolu’da, birbirini takip eden iki efsane nihayet -cinler ve perilerden dönüşen- ruhlarla geyikgiller ya da yabani koyunlar arasındaki yakın bağı teyit eder. Ruhlar yerlerini daha sonra kademeli olarak sufi veliye bırakacaktır. İlk efsanenin geçtiği yer Pamir Dağları’dır. Şerif adında genç bir avcı bir perinin sevgilisidir ve bu nedenle perilerin şarkı söyleyip dans ettikleri ruhanilerin şölenlerine sık sık katılır. Onların yakınında, sanki “evcil hayvanlar” mış gibi, tüm sessizlikleriyle büyük yabani koyunların toplandığı belirtilir. Perinin Şerif’e hiçbir şekilde yabani koyunları avlamamasını söylemesine rağmen, bir gün bu toplantıların birinde, onu görür görmez hayran bırakan, alışılanın dışında devasa bir varlığı fark eder ve avcı hisleri uyanır. Onu öldürür, kafasını keser, parçalara ayırır, derisini ve boynuzlarını alır, etini kasabasının halkına ikram eder. Şerif’in hareketinden korkuya kapılan peri diğer tüm yabani koyunlardan kaçmalarını ister ve öfkelenerek o andan itibaren sevgilisine görünmeye son verir. Şerif, muhakkak yaptığı işten dolayı, derhal hastalanır. İslamlaşmış Şamanizmde hastalık genel olarak bir ruhun yaptığı uğursuz bir işin sonucudur. Peri, yabani koyunun öldürülmesi nedeniyle bütün ruhlar topluluğunun isyan ettiğini ve yaptığı hareketi affettirmek için bir

151 A.g.m, s. 53-54.

152 C. Stépanoff, *Chamanisme, rituel et cognition chez les Touvas de Sibérie du Sud*, a.g.e., s. 284-291.

koyun kurban etmesi gerektiğini bildirmek amacıyla rüyasında yeniden Şerif'e görününceye dek, iki yıl boyunca hasta yatar. Şerif söyleneni yapar, derhal iyileşir ve periyle olan ilişkileri tıpkı eskiden olduğu gibi devam eder.¹⁵³

İkinci efsane Anadolu kökenlidir ve Antalya şehrinin kuzeyindeki dağlardan derlenmiştir. Dağlarda yaşayan cinler ve periler henüz yaylak alanlarını hazırlamadıkları için buralarda fazla dolanmamasını tembihleyen köylülerin tavsiyesini dikkate almayarak geyik avlamaya giden Arif adında bir gencin hikâyesi anlatılır. Gerçekten de cinler ve periler yılın bu döneminde dağda dolaşırlar ve insanlar tarafından görülmeyi hiç istemezler. Sonuçta bu varlıklar tedbirsiz Arif'i yakalayıp öldüresiye döverler. Bu doğaüstü varlıklarla temasından sonra, genç hastalanır ve birkaç ay sonra ölür. Aynı bölgede anlatılan başka efsaneler, genç adamın bedbaht hikâyesini aydınlatır. Efsanelerden biri cinlerle perilerin geyik kılığına girerek avcılarını tuzaklarına çektiklerini açıklar.¹⁵⁴ Bir diğeri, bir perinin sağdığı dişi geyiği öldüren avcının peri tarafından eli kurutularak cezalandırıldığını belirtir.¹⁵⁵ Oysa genç Arif sadece, dişi geyiklerini sağlamak olan cinleri ve perileri hazırlıksız yakalamıştır.

Burada incelenen efsanevi anlatılar, çoğunlukla Orta Asya kökenli olan Şaman geyiği efsaneleri ile biraz daha İslamlaşmış ve bu hayvanı sufi velinin bineği yapan çoğunlukla Anadolu kökenli metinler arasında yer alır. Bu metinler Müslüman kültürüne ait olsalar da eski dinlerdeki ruhlara hatırı sayılır bir yer atfetmekten geri kalmazlar; bu ruhların en güçlüleri sık sık geyikgillerin ve diğer boynuzlu hayvanların bedenini ödünç alırlar ve onların koruyucusudurlar. Yine bu belirli durumlarda ruhlarla insanların arzu edilmeyen temaslarının genellikle uğursuz bir sonucu vardır çünkü bunlar insanları ölümcül bir hastalığa duçar ederler. Bu husus, şüphesiz bozulmuş olsa da Şaman dininden mirastır. Kısacası, bu anlatılardaki av anlayışı, doğal dengeyi korumak adına ve hem insan hem de hayvan topluluklarının hayatta kalmalarını sağlamak amacıyla ruhlar tarafından düzenlenen bir etkinlik anlayışıdır. Av, ancak bu kural-lara saygı gösterilmediğinde uğursuzdur.

153 N. A., "Okhota Tadzhi-kov doliny r. Khingou - v bytu i v fol'klore", *a.g.m.*, s. 114.

154 Selim Hilmi Özkan, "Gündoğmuş (Antalya) ve köylerinde anlatılan geyik efsanesi ve bu efsane üzerine bir değerlendirme", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, yıl 3, n° 4, Bahar 2011, s. 47-54.

155 Pertev Naili Boratav, *100 soruda Türk Folkloru*, İstanbul, Türk Halkbilimi, 2003, s. 81.

4. Dönüşümler: Geyik-Ruhtan Geyikli Veliye

Orta Asya ve Sibirya'nın Şamanist toplumları atipik hayvanlara, onları avcının bıçağının altında ölümden kurtaran özel bir konum, bir çeşit kut-sallık atfederler. Tuva'da bu olguyu inceleyen antropolog Charles Stépanoff bu hayvanları "Şaman hayvanlar" olarak tanımlar; bunlar, gerek başta beyaz olmak üzere tüylerinin alışılmadık rengiyle gerek bir sakatlık, bir anormallikle ya da bir geyikgil söz konusu olduğunda eşsiz boynuzlara, tek boynuza, tek göze veya alaca dona sahip olmasıyla türlerinin diğer üyelerinden ayrılırlar. Onların hiçbir koşul altında öldürülmemeleri gerekir çünkü bu tavsiyeye uymayan avcıya uğursuzluk getirme tehlikesi vardır: "Eğer onu vurursan, sen kendin hastalanırsın. Vurmak için nişan alırsan o insana dönüşür". Charles Stépanoff bu özel vakada, hayvanın, görünümüne büründüğü türe değil mekânın efendi-ruhları olan insan şeklinde yaratıklar kategorisine ait olduğunu hatırlatıyor.¹⁵⁶

156 C. Stépanoff, *Chamanisme, rituel et cognition chez les Touvas de Sibérie du Sud, a.g.e.*, s. 284 vd. Ayrıca bkz. Alexandra Lavrillier, "Spirit-charged animals in Siberia", *Animism in Rainforest and Tundra. Personhood, Animals, Plants and Things in Contemporary Amazonia and Siberia* içinde, ed. Marc Brightman, Vanessa Elisa Grotti, ve Olga Ulturgasheva, Cambridge, Cambridge University, 2012, 2014, s. 121.

Müslüman topraklarda, bu Şaman-hayvanın, burada Şaman-geyiğin, hiç şüphesiz yeni bir işleve sahip, en akılda kalan muadili, avcı Biynöger destanında mükemmelen tasvir edilen üç ayaklı geyik veya beyaz dişi geyik ya da “boynuzlu maral”dır. Öte yandan, farklı bölgelerde, başka geyikler ve boynuzlu hayvanlar dikkat çekici bir görüntüye sahip olmasalar da yine de Tuva veya Sibirya’daki Şaman-hayvanlarla neredeyse aynı koşullarda avcıyla karşılaşılır. Örneğin, Türkmenistan’da (Kızıl Arvat ve Kra-Kalinsk bölgeleri) sufi veli Fakir Şeyh’in türbesi civarında bir yabancı koyunla karşılaşan bir avcının, hayvana nişan aldıktan sonra onun bir “veli pir” olduğunu anladığı nakledilir. Avcı silahını indirir ve karşısında yeniden yabancı koyun durmaktadır; hayrete düşen avcı sonunda onu vurmaktan vazgeçer.¹⁵⁷ Bu bozkır bölgesinde, yabancı koyunlar ve keçiler geyikgillerin yerini alırlar, boynuzları da tıpkı geyiklerinkiler gibi, kutsal yerleri ve korunacak alanları süsler.¹⁵⁸ Bu son örneklerde hayvanların özgülüğü fiziksel bir işaretle değil, değişim gücüyle belirlenir. Eskiden bir ruhun bineği olan hayvanın dış görünüşü şimdi artık Müslüman velinindir.

Türkiye’nin güneyinde benzer anlatılara rastlıyoruz. Örneğin Elbeyli Türkmen kabilesine ait bir anlatı tek bir cümleyle özetlenir: “Bir adam su içmekte olan bir geyiğe ok atar, geyik derhal aksakallı bir kocaya dönüşür,¹⁵⁹ adam onun ayaklarına kapanır ve tövbe eder”.¹⁶⁰ Bir başka anlatı, bunu ülkenin güneybatısındaki (İbradı, Antalya) avcılarının ağzından dinleyen halkbilimci Pertev Naili Boratav tarafından nakledilir: “Avcı bir geyiğe ateş ederse geyik ortadan kaybolur, onun yerinde sakallı yaşlı bir adam belirir”.¹⁶¹ Orta Anadolu’da Nurhak Dağları’ndaki bir başka örnekte, bir avcı takip ettiği geyiklerin yakınında aksakallı bir koca görür. Koca, ondan bu gördüklerini asla anlatmamasını ister ve sessizliği karşılığında ona bir oğlak verir. Bununla beraber avcı avını takibe devam eder ve aslında bir erkek geyik olan yaşlı adam düşmanının düşmesini sağlayarak buna bir son verir.¹⁶²

157 V. N. Basilov, *Kul't svjatyh v Islame* (İslamda Veli Kültü), Moskva, Izdatel'stvo Mysl', 1970, s. 122; aynı yazar, “Nekotorye perezhitki kul'ta predkov u Turkmen” (Türkmenlerde Atalar Kültünün Bazı Kalıntıları Üzerine), *Sovetskaja etnografija*, 5, Eylül-Ekim 1968, s. 57; S. M. Demidov, *Turkmenskije Ovljady* (Türkmen Evladları), Aşkabad, Ylym, 1976, s. 99-105.

158 S. M. Demidov, “Perezhitki doislamskikh verovanij sredi Turkmen” (Türkmenlerde İslam Öncesi İnanç Kalıntıları), *Religioznye perezhitki i puti ikh preodolenija ve Turkmenistane* içinde, ed. N. Bajramsahatov, Aşkabad, Ylym, 1977, s. 140-141.

159 Koca (hâce) terimi genellikle bir din adamını ya da bir sufiyi tanımlar.

160 Ali Rıza Yalman (Yalkın), *Cenupta Türkmen Oymakları*, a.g.e., cilt II, s. 400. Başka örnekler için bkz.

B. Ögel, *Türk Mitolojisi*, a.g.e., cilt II, s. 106-107.

161 P. N. Boratav, *100 soruda Türk Folkloru*, a.g.e., s. 81.

162 B. Ögel, *Türk Mitolojisi*, a.g.e., cilt II, s. 107; A. R. Yalman, *Cenupta Türkmen Oymakları*, a.g.e., cilt II, s. 399.

Yukarıda zikredilen tüm örneklerde, yaşlı bir bilgenin yabani koyun ya da geyiğe dönüşme mucizesi avcıya olağanüstü bir varlıkla, Müslümanlık bağlamında, bir sufi veliyle karşı karşıya olduğunu fark ettirir. Özellikle de Bozgeyik Dede denilen bir kimsenin piri olduğu Elbeyli Türkmenlerine ait efsanede durum böyledir.¹⁶³ Aynı şekilde, geyik-insanın belirttiği yerin yakınlığında mezarı bulunan Fakir Şeyh de Yesevi tarikatına mensup bir şeyhtir ve Türkmenlerin dört kutsal kabilesinden (evlad) biri olan Şıh (Şeyh) kabilesinin¹⁶⁴ efsanevi atasıdır. Burada, yazar W. B. Yeats tarafından sözlü olarak derlenen ve bizim geyik-insan ve yabani koyun-insan anlatılarımızla şaşırtıcı benzerlikler gösteren bir İrlanda örneğini vermenin yerinde olduğunu düşünüyoruz. Kelt dünyasının geyikgillere büyük hayranlık beslediği bilinmeyen bir şey degildir.¹⁶⁵

İrlandalı bir çiftçi, gün doğumunun hüznü içinde, avlayacak bir şey arayışında tepelere doğru yola çıkmıştı. Bir su birikintisinin kenarında su içen bir alageyik (*deer*) gördü ve nişan aldı. Çelik şimdi tüm ifade araçlarını ortadan kaldıracaktı ancak çiftçi silahın gezinden bakınca, alageyiğin aslında sihirle (*wizardry*) bu hayvanın biçimini almış yaşlı bir adam olduğunu gördü. Çiftçi burada uğursuzluk olduğunu anlayarak ateş etti ve o şey düştü... ve orada, daha önce gözlerinin hiç görmediği, insanların en yaşlısı otların üzerinde cansız yatıyordu. Ona hayranlıkla baktığı sırada, ışıklı bir soluk yükseldi ve bedeni toza dönüştü... Orada olanlara şahitlik edebilecek hiçbir şey kalmadı.¹⁶⁶

Türkmen ve Anadolu avcılarımızla İrlandalı avcı arasındaki benzerlik şaşırtıcıdır. Anlatıların yansıttığına göre, söz konusu olan ne bir geyik ya da yabani koyun kılığına giren bir insandır ne de insan kılığına giren bir geyik ya da yabani koyundur; farklı bedensel kılıklara bürünen bir varlık, bir ruh, bir Şaman-hayvandır bu. Örneğin Türkiye’de (Aleviliğe bağlı) Tahtacılar, geyiği, büyük sufilere ve velilere has unvan olan “eren” konumunda “mükemmel bir

163 B. Ögel, *Türk Mitolojisi, a.g.e.*, cilt II, s. 107.

164 Bu kabile hakkında bkz. S. M. Demidov, *Turkmenskie Ovljady, a.g.e.*, s. 86-120.

165 Bkz. James MacKillop, *Myths and Legends of the Celts*, London, Penguin Books, 2006, s. 18-20.

166 Bu anlatı, Yeats tarafından 1890’da “Tales from the Twilight” serisinde yayımlandı, sonra yine aynı yazara ait *Writing on Irish Folklore, Legend and Myth*, Penguin Books, London, 1993, s. 59’da yeniden alıntılандı.

varlık" olarak tanımlarlar, ancak bu aynı geyiğin "bir çeşit melek" yani bir ruh olduğunu da belirtirler.¹⁶⁷

Yukarıda aktarılan efsanede, avcının huzurunda yabani koyun görünümüne bürünen yaşlı adam belki de Türkmenistan'ın en çok ziyaret edilen ve yakınlarında bulunan türbesinin sahibi Fakir Şeyh'tir. Bu veli, Orta Asya'nın başlıca mistik figürü olan ve Anadolu'ya ve Çin'e yayılan Yeseviyye tarikatına adını veren Ahmed Yesevî'nin (ö. 1166) manevi silsilesine mensuptur. Bu tarikat, geyikgillere ve boynuzlu hayvanlara özel bir yer tahsis eder. Eskiden Şamanizmin etki alanı olan ve günümüzde de hâlâ İslamlaşmış Şamanizmin farklı biçimlerini koruyan bölgeyi teşkil eden Orta Asya'nın merkezinde, bugünkü Güney Kazakistan'daki yazıtı, bu tarikata mensup velilerin menkıbelerinde bu tarz hayvanların varlığını açıklayabilir.

Bu metinlerden birine göre, geyikler geceleyin, Ahmed Yesevî'nin en önemli halifesi Hakîm Ata'nın (ö. 1183), bugünkü Türkmenistan'ın kuzeybatısındaki Bakırğan'ın yakınında yer alan mezarı yanında toplanırlar. O zamanlarda, dervişlerin tekrarladıkları dualar olan zikir sesleri duyulur.¹⁶⁸ Menakıpname, seslerin dönüşüm geçiren insanlara ait olup olmadığını açıkça belirtmez ama öyle olduğu düşünülebilir. Bununla beraber bu geyiklerin kutsal özelliği türü içermez ve menakıpname metinlerinde bu hayvanın avlanması yasak değildir. Hatta Hakîm Ata'nın müridi Hubbî Hâce av dönüşünde şeyhine çok sayıda geyik sunar.¹⁶⁹

Yukarıda Türkmenistan'da "Boz Geyikli" adını taşıyan bir kabileden bahsettik. Bu kabile Ahmed Yesevî'nin büyük atalarından biri olduğunu iddia eder.¹⁷⁰ Bir başka kabile, Orta Asya kökenli ve Türkiye'de Güney Toros Dağları'nda yerleşmiş Elbeyli Türkmenleri kabilesi, Boz Geyikli Dede adında bir şeyhi mübarek sayarlar; "Boz Geyikli Elbeyli boyunun piridir¹⁷¹" şeklindeki özdeyişleri¹⁷² de bu geleneği teyit eder. Sözlü geleneğe göre, kendisi de Ahmed Yesevî'nin

167 Ali Selçuk, *Tahtacılar. Mersin Tahtacıları Üzerine bir Araştırma*, İstanbul, Yeditepe, 2004, s. 245.

168 *Hakîm Atâ Risâlesi - Legenda pro Hakim'-Ata*, haz. K. G. Zaleman, St Petersburg, 1898, s. 118; Münevver Tekcan, *Hakîm Ata Kitabı*, Ankara, Beşir Kitabevi, 2007, s. 46, 49.

169 Abdurrahman Güzel, *Bakırğan Kitabı*, Ankara, Öncü Kitap, 2007, s. 64; M. Tekcan, *Hakîm Ata Kitabı*, a.g.e., s. 46, 49.

170 V. A. Gordlevskij, "Khozha Akhmed Jasevî", *Akademik V. A. Gordlevskij izbrannye sochinenija. Istorija i kult'ura içinde*, Moskova, Izdatel'stvo Vostochnoj Literatury, 1963, s. 368.

171 *Pir* burada sufileri ve velileri simgeler.

172 *Boz Geyikli, Elbeyli boyunun piridir*; A. R. Yalman, *Cenupta Türkmen Oymakları*, a.g.e., cilt I, s. 33.

soyundan sayılan, kerametleriyle meşhur Boz Geyikli, birbirleriyle savaş halindeki Türkmen boyları arasında barış tesis etmeye çalışır. Bu görev daha sonraları müritleri tarafından üstlenilir. Ancak Tokat asıllı Boz Geyikli aynı zamanda, (Orta Anadolu'da) Hacı Bektaş'ın kabrine yaptığı bir ziyaret sonrası katıldığı Bektaşî tarikatının da mensubudur. Ahmed Yesevî'yle akrabalık bağı bu boyun uzak Orta Asya kökenini hatırlatır, ancak geldikleri bölgenin en önemli şeyhi Hacı Bektaş'a mensubiyeti Elbeyli boyuna manevi şöhret kazandırır. Boz Geyikli'nin Mınıç kasabasındaki türbesi bugün de hâlâ kısır kadınların ve ruh hastalarının tedavisi amacıyla ziyaret edilen bir yerdir.¹⁷³

173 A. R. Yalman, *Cenupta Türkmen Oymakları, a.g.e.*, cilt I, s. 33-34, cilt II, s. 119, 398-400; Hikmet Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1967, s. 297.

5. Rönesans'a Kadar ve Sonrasında Sağlam Şekilde Yerleşmiş İnançlar

Uzun zamandır Hristiyan Batı'yı geleneksel simgesel temsillerden uzağa sürükleyen bir tarihe rağmen, geyik zamanlar ve kültürel alanlar arasında aracılık yapmak olan en temel özelliğini korudu.

Antikçağdan bu yana, Aristoteles'in ya da Plinius'un etkisi altında ve İsidor tarafından sadık biçimde tekrarlanan, bu hayvan türüne atfedilen tıbbi meziyetler şifacı azizlerin reçetelerinde bulunur ve Rönesans'a kadar av kitaplarında yerini alır. Gaston Phébus'ün *Le Livre de la chasse*'ı (1388) yılanı öldürdükten sonra zehrinden arınmak için bol bol su içen geyiğin gençleşme sırrını teyit eder: "Geyiğin kafası, sinirlerin taşlaşmasına karşı ve acıyı azaltmak için bir ilaç barındırır... ilikler için de durum böyledir. Kalplerinde şifa veren bir kemik vardır, kalbi güçlendirir; şifa veren ve farklı konularda faydalı olan daha pek çok şey vardır ki anlatması uzun sürer."¹⁷⁴ Bu ilaç; Foix kontunu tekrar ederek, geyiğin boynuzlarından ya da kurutulmuş penisinden elde edilen, gençleşme sağlayan ve "kanamayı" engelleyici toz; nikrise karşı "ilik ve içyağından" yapılan merhem; yaralara ve hayvan zehirlerine karşı bitkilerle karıştırılmış solüsyonlar vb. bir

174 Philippe Lebaud, Paris, 1986, s. 47.

dizi ilaç sıralayan Jacques Du Fouilloux'nun *Traité de vénerie* adlı kitabında da teyit edilmişti.¹⁷⁵ Rönesans adamı olarak uzak kaynaklarını sıralıyordu: İsidor ve Plinius. Bu "vücut parçaları", hayvanın ölümüyle kurbanı eşitleyen çok törensel bir işlemle tazı payı olarak ayrılıyordu. Daha önce de gördüğümüz gibi, "geyiği parçalama" sanatı, ortaçağ kitaplarında uzun bölümlere çoktan konu olmuştu. *La Chace dou cerf* (12. yy. sonu) kanın saçılmayıp yayılmış deri üzerinde toplanması ve ekmekle karıştırılması (efkaristiyaya bir gönderme mi?) gerektiğini belirtir; hayalar avın yöneticisine verilir, yürek, "boyun boğumları" (lenf bezleri) bundan sonra çıkarılırdı.¹⁷⁶ Yılan biçimli "düğüm" köpekler doğru sallanırdı. Tazı payı töreni günümüzde neredeyse olduğu gibi korunmuştur: Takibe dair bölümleri anlatarak çalınan farklı havalara, sonra Artemis/Diana'ya ayrılan payın uzak yankısı, av yöneticisine atlı uşak tarafından (sağ) ayağın sunulması, onun da av köpekleri sorumlularından birini seçmesi. Tılsım sayılan sivri dişler (köpek dişleri) her zaman takı olarak üstte taşınır. A. Lombard-Jourdan, Chartres piskoposu Salisbury'li John'un (ö. 1180) avın kendisine değil fakat av törenine karşı tavrı alışı "parçalama ve tazı payı usullerinin altında saklı eski pagan kurban esaslarını belki de bildiğini..." söyleyerek, yorumlar.¹⁷⁷ Yılanın zehri, yeni boynuzların çıkışını hızlandırıcı özelliğe sahip görülmüş olabilir.

Demek ki "geyikli azizler" doğal olarak şifacıdırlar. 11. yüzyılın başlarındaki Aziz Gilles'in hayat anlatısı, delilerin vücudundan şeytanı ve yılan ısırıklarından zehri çıkaran Doğulu gezgin bir keşişin varlığından söz eder. Arles'da, Aziz Césaire'in yanında bir süre geçirdikten sonra,¹⁷⁸ rahatsız edici şöhreti onu çöle çekilmeye iter. Burada sık ağaçların geçit vermediği bir mağarada, "ona sütannelik yapması için hiç şüphesiz Tanrı tarafından seçilmiş" bir dişi geyik tarafından beslenir (*La Légende dorée*). Farklı versiyonlara göre dişi geyik, Kral Flavius (efsanevi ad) ya da Vizigot Wamba tarafından kovalanırken Gilles'in yanına sığınır ve onun duası av köpeklerini durdurur. Avcılar ertesi gün tekrar gelirler ama hiçbir şey göremezler; piskoposun ve çok sayıda avcının eşlik ettiği

¹⁷⁵ Poitiers, Marnefz et Bouchetz, 1561.

¹⁷⁶ A. Lombard-Jourdan, *Aux origines du carnaval, a.g.e., s. 100-103 ve 280. "Daintier" (haya) Latince dignitas'tan gelir.*

¹⁷⁷ A.g.e., s. 97-98. Kilise bunun üzerine pazar günleri avı yasaklamaya ve din adamlarını (boşuna) bundan vazgeçirmeye çalıştı.

¹⁷⁸ 470-542, bu bölüm ortaçağın en yaygın aziz anlatı metni olan, 1261-1266 yılları arasında yazılmış *La Légende dorée*'de Jacques de Voragine tarafından aktarılır. Aziz Césaire 542'de, Aziz Gilles 770'te ölmüştür.

kral şaşkın vaziyette çalılığın etrafını sardırır, hayvanı oradan çıkartmak için bir ok attırır ve ok Tanrı adamını yaralar. Atlılar kılıçlarıyla bir yol açınca kral ve piskopos verilen zararı görürler ve telafi teklif ederek af dilerler. Gilles bunu reddeder ancak kralın bir manastır yaptırmasını sağlar: Saint-Gilles-du-Gard Manastırı Fransa'nın her yerine yayılmış bir hac yeri haline gelir;¹⁷⁹ kısırlığa ve sara ile cinlenme gibi "vahşi" hastalıklara karşı bu "yardımcı" azize yakarılır.

Yüksek makamlara aday keşişlere, besleyici dişi geyiklerin şefaati o zamanlarda alışıldık bir durumdu: 840'ta Bourges Piskoposu Aziz Août, İskenderiye Piskoposu Aziz Baudelin, Torinolu Aziz Massimo, 12. yüzyılda Niederalte başpapa, Bohemyalı Aziz Procopius vb.¹⁸⁰ Kapadokya valisinin emriyle tutuklanan Kaisareialı Aziz Mammes (259-275) bir melek tarafından bir dağın üzerine çıkarılmış ve gönüllü olarak şehit edilmek üzere teslim olmadan evvel vahşi hayvanlar arasında, kırk gün boyunca dişi geyikler ve keçiler tarafından (adının anlamı "emzirilmiş olan"dır) beslenmişti; karın ağrılarını ve kırıkları iyileştirirdi. Laon yakınlarındaki Ardon'da Azize Salaberge, fırtınadan korkmuş bir dişi geyiği yakalamış ve evcilleştirmişti. Geyiğin boynuna bağladığı küçük çan, ölümünde mucizeye dönüşen çeşmeden su içmek için maşrapa olarak kullanıldı; çeşmenin suyu ateşi tedavi ediyordu. Mainz'li keşiş Guy'in, geç tarihli bir kahramanlık destanında, bir dişi geyiğe atılan okla öldürüldüğü söylenir...

Geyik ve dişi geyiğin birbirinin yerine kullanılması da dikkati hak ediyor: *Lai de Guigemar*'da Marie de France boynuzlu bir dişi geyiği yaralayan ancak atından düşerek bu sefer de kendi yaralanan bu sevgisiz şövalyenin avını anlatır. Dişi geyik bunun üzerine tıpkı Sertorius'un geyiği gibi kehanette bulunur: "Yazık, beni öldürdün! Kaderin nedir, bil: Seni kimin iyileştireceğini ve seni, senin onu sevdiğin kadar sevecek olanı bilmedikçe, oyluğundaki yarayı iyileştirmek için hiçbir deva bulamayacaksın; ne ot, ne kök, ne ilaç, ne de iksir..."

Aziz Hubert efsanesi, Merovenj döneminin sonlarında, Hristiyanlaşmanın ödünç aldığı karmaşık yollar hakkında bilgi verir. Aquitaine dükünün oğlu olan ve Herstal'li Pépin'in (645-714) yanında askerlik görevi üstlenen Hubert, görünüşe göre İsa'ya pek ilgi duymuyor, sarayda tatlı bir hayat sürüyordu; "Hubert Le Prévost"nın 15. yüzyıla ait yazma nüshası, onun "hayatı boyunca taptığı putlara verdiği her çeşit kurban ve tapınmadan tamamen vazgeçerek"¹⁸¹ dine dönüşü

179 Ortaçağ ressamaları (ymagier) duvar ve vitray resimlerinde 16. yüzyıla kadar büyük başarı sağladılar.

180 Bkz. Charles Cahier, *Caractéristiques des saints dans l'art populaire*, Paris, Poussielgue, 1867.

181 F. Carel de Rooy, *La Vie de saint Hubert dite d'Hubert Le Prévost...*, Zwolle, W. Tjeenk Willink, 1958.

Rahip Poncelet anlatıyı aynı dönemde *Vies de saints*'de aktarır.

hakkında bilgi verir. Ancak Pépin Hristiyanlık “kartını oynadı” ve Hubert din değiştirerek, öldürülmesinden sonra (705’ten önce) yerine geçeceği Tongeren ve Maastricht (yeri daha sonra Liège’e nakledildi) piskoposu Aziz Lambert’in müridi oldu. Bir yüzyıl önce yaşamış Aziz Arnould’nun¹⁸² yaptıklarından ya da *Kitab-ı Mukaddes*’teki örneklerden kopyalanan güçler ve mucizeler çok kısa zamanda Hubert’e atfedildi; yine de Liège piskoposluğunun vakanüvislerinden, 13. yüzyıl Sistersiyen keşişi Orval’lı Gilles’in ya da 14. yüzyıl sonlarının *Geste de Liège* yazarı Outremeuse’lü Jean’ın¹⁸³ henüz geyik anlatısından haberleri yoktu. Ne var ki efsane bir sonraki yüzyılda başarıya ulaştı ve 16. yüzyılda gezici satıcılar tarafından geniş ölçüde yayıldı;¹⁸⁴ efsaneye göre, Hubert köpeklerini yorulmak bilmez bir geyiğin peşine saldıığında kutsal cumadır ve Eustathius’unkine benzer bir “senaryo” ile, konuşan geyikle karşılaşma tekrarlanır. Geyiğin ağzından azarlar ve tehditler dökülür: Hayatını değiştirmemezse sonsuza dek aynı hayvanı takip etmeye mahkûm olacaktır (12. yüzyıldan bu yana Avrupa ormanlarına musallat olan ve ileride bahsedeceğimiz “Mesnie Hellequin”e, yani lanetlenmişlerin “vahşi avı”na gönderme). Hubert, tıpkı Aziz Pavlus gibi, atından düşer ve inzivaya çekilir. Onu yalnızlığından kurtarıp bir piskopos yapan Tanrı’dır: Bir meleğin taşıdığı ayin atkısı gökten iner ve ona kuduzu tedavi etme ve kötü ruhları kovma gücü verir. Azizin vücudu, ölümünden epey sonra, Liège Katedrali’nden, Andage’daki Ardenler’de mütevazı bir Benedikten manastırına, Henri Gaidoz’un (1842-1932) altını çizdiği gibi, kültü bu vahşi bölgelerde uzun zaman korunan kuduz şifacısı Artemis/Diana tapınağı yakınlarında, meleğin ortaya çıktığı yerlere nakledildi. Huberten keşifleri, muhtemelen bazı pagan ayinlerini benimseyerek (birçok rahip aynı kanıdadır) ısırılanların alnını haç şeklinde yarıp yaraya ayin atkısı değdirerek “siyah kan”ı, kötü ruhları kovarlar.¹⁸⁵ 1855’te Başpapaz Migne tarafından yayımlanan *Dictionnaire des légendes...* adlı sözlük, atkının “şeytanlar, cinliler, deliler ve kuduzlar üzerinde etkisi olduğunu” hatırlatır.¹⁸⁶ 1377’de Ferrières’li Henri,¹⁸⁷ *Le Livre du Roy Modus et de la Royné Ratio*’da, büyük on boynuzlu ile On Emir arasında ilişki kurup Tanrı’nın

182 610 yılına doğru Metz piskoposu ve Herstal’li Pépin’in büyükbabası, bkz. A. Lombard-Jourdan, *Aux origines du carnaval, a.g.e., s. 76*, Metz’den Tours’a nakledildiği esnada, avlanmış bir geyiğin gelip onun cenaze alayının altına yattığını anlatır. Köpekler bir kez daha kendiliklerinden dururlar.

183 Bkz. Henri Gaidoz, *La Rage de saint Hubert*, Paris, Picard, 1887.

184 Gezici satıcılar kuduza karşı nişanlar ve tılsımlar satıyorlardı.

185 B. Hell, *Le Sang noir, a.g.e., s. 160-178*.

186 Bkz. Jean Bertholet’ye ait *l’Histoire ecclésiastique et civile du Duché de Luxembourg*, Bruxelles, 1973.

187 Gunnar Tilander, notlarla genişletilmiş baskı, Lund, Ohlsson, 1932.

ona bağışladığı güzel özellikler üzerine övgüler düzer ve köpekler etrafını sardığında korkaklığını unutarak kalp kemiğini hatırladığını ekler. 14. yüzyılın ilaç tarifleri kitaplarında yer alan kıkırdak, geleneğe göre, Kutsal Haç'ın Yüceltilmesi Bayramı'nda haç şeklini almaktadır.¹⁸⁸

Rönesans insanları hem bu konudaki derlemeleri hem de hastalığın algılanış biçimini miras aldılar; 1450'ye doğru, *Le Livre des simples médecines ou les secrets de Salerne*'de¹⁸⁹ ya da Lyonlu Symphorien Champier'nin *Miroir des Apothicaires*'inde (1539) kalp hastalıklarının geyiğin "kalp kemiği" ile tedavi edilmesi tavsiye ediliyordu. 16. yüzyılın başında, *chamagnonlar* [Chamagne'lılar] ya da Aziz Hubert göstericileri denilen gezici satıcılar, içinde azizi ve geyiği ormanda gösteren resimlerin bulunduğu iki kapaklı büyük bir sandık taşıyarak köyleri katederlerdi; azize borçlu olunan, İsa'nın tedavilerinden mülhem mucizevi tedavileri sıralamadan önce, sopalarının ucuyla dikkat çeken bölümleri işaret ederek efsaneyi anlatırlardı. Casanova, 18. yüzyılda, Madame d'Urfé ile yaptıkları ilaçlar arasında bu hayvandan elde edilen bir tozdan bahseder.¹⁹⁰

Bu anlatıların mekânı doğal olarak, bir dizi aracıyı da barındıran manevi sülukun sembolü, orman ve avdır: ("Bröton anlatıları"nın bazı metinlerinde görülenin aksine) geyik İsa değildir ancak av köpekleri sorumlusu geyiği gözüyle takip etmez, onu bir anda fark eder; sadece köpekler yolu keşfedebilirler ve aniden durarak işaretleri ilk yorumlayanlar da onlardır, tıpkı Tanrı'nın yol üzerinde duran meleşini ilk olarak gören Balam'ın dişi eşeği gibi. Doğanın topyekûn kurtuluşu için aktörlerin dayanışma birliği içinde olmasının altı çizilerek av köpekleri sürüsünün bu gerekli aracılığından her zaman bahsedilir.¹⁹¹

Rehber hayvanın geleneksel işlevi yeni siyasal-dinsel bağlama da uyarlanmıştı; Tours'lu Gregorius'a göre, Clovis'in geçit gösteren dişi geyiği, sonraki sonuçlarını ileride göreceğimiz, *Gesta Dei per Francos* adı verilen uzun diziye başlatmıştı. Ayrıca sık bir çalılığın dönemecinde, özellikle beyaz renkte bir geyiğin kaçak imgesine, kurucu bir eylemin teminatı olarak başvurulmuş olabilirdi.

188 Bkz. Colette Beaune, "Costume et pouvoir à la fin du Moyen Âge: les devises royales vers 1400", *Revue des sciences humaines*, T.LV-n° 183, Temmuz-Eylül 1981, s. 123-143.

189 Bkz. *Splendeur de l'enluminure. Le roi René et les livres*, Paris, Actes sud, 2009, s. 315-319. Bunun kökeni Bartolomeo Mini'nin (1300) *Tractatus de herbis*'iydi, Fransızcaya çevrildi ve 1485'te Besançon'da basıldı. René d'Anjou'nun tıp kitapları, VIII. Charles'ın hizmetine giren doktoruna bırakıldı.

190 *Histoire de ma vie*, Paris, Gallimard, Pléiade, 2015, cilt II, s. 76-82.

191 Aziz Pavlus, Romalılar 8: 22, "Bütün yaratılışın şimdiye dek birlikte inleyip doğum sancısı çektiğini biliyoruz..."

Bu da gönül gözüyle gören kurgusal bir kişi yaratmaya kadar gitti: Valois'lı Aziz Félix (kralliyet ailesinin kimliği bilinmeyen akrabası), Retz ormanında keşişken, boynuzları arasında kırmızı ve mavi renklerde bir haç taşıyan büyük bir geyiğin, bir taze su kaynağından su içmekte olduğunu gördü; 1212'de oraya,¹⁹² Cerfroid (Aisne) Manastırı'nı ve tutsakların geri satın alınması işini üstlenen Trinitar tarikatını kurdu. Efsane komşu kasabalara yayıldı; bu yüzden Licy-Clignon Şapeli'nde mucizeyle ilgili bir boyalı boynuz bulunmaktadır.

François Demoulins'in *Traité des vertus cardinales*'inde (1510) "İhtiyat Erdemi"nin "eğretilenmiş" görselinin hayranlıkla izlediği şey, ormanın kıyısında durmuş, boynuzları arasında "alfa ve omega" yazısıyla bir haç taşıyan bir geyiktir. "Erdem" siyahlar içindedir ve elinde bir pergel ile üzerinde terazi, kılıç ve taç bulunan bir madalyon tutmaktadır.¹⁹³

Bu kültürel benimseyişin bir başka örneği, cıva ve kükürtün zıt prensiplerinin birliğiyle alakalı bazı alegori örneklerinde geyiğin aracılığıyla kullanabilen 17. yüzyıl simya literatüründe -mükemmel bir "geçiş" alanı- bulunur. Lambsprinc'sin *De Lapide philosophico*'su (felsefe taşı) (1635) bunları eserdeki ormanda karşı karşıya gelen bir geyik ve bir tekboynuz olarak gösterir. Birincisi cıva ruhuyla özdeşdir ve dişilidir. İkincisi ise kükürt ruhuyla özdeşdir ve erildir. Bundan bir süre önce cıva, kral şeklinde, başında boynuzla ve felsefe ağacının bir dalına oturmuş halde, Johann Daniel Mylius'un *Anatomia Auri*'sinde (1628) mevcuttu ve kükürte geçişi sağlıyordu.¹⁹⁴ 1618'de, yine aynı Mylius'a ait *Opus medico-chymicum*, üzerinde yazı bulunan madalyonlarla kaplı bir dizi levha olarak ortaya çıkar. Bunların arasında, yıldızlarla donatılmış boynuzları olan bir geyik, eserin gerçekleşmesinde çok önemli yeri olan "hareketli madde"yi simgeliyordu. "Felsefeci Muhammed" in hakimiyeti altına yerleştirilmiş yazıda şu söyleniyordu: "Bu eserin gerçekleşmesinde çok elzem olan Taş, Hareketli Madde'den gelmektedir"¹⁹⁵ (Resim 26 ve 27).

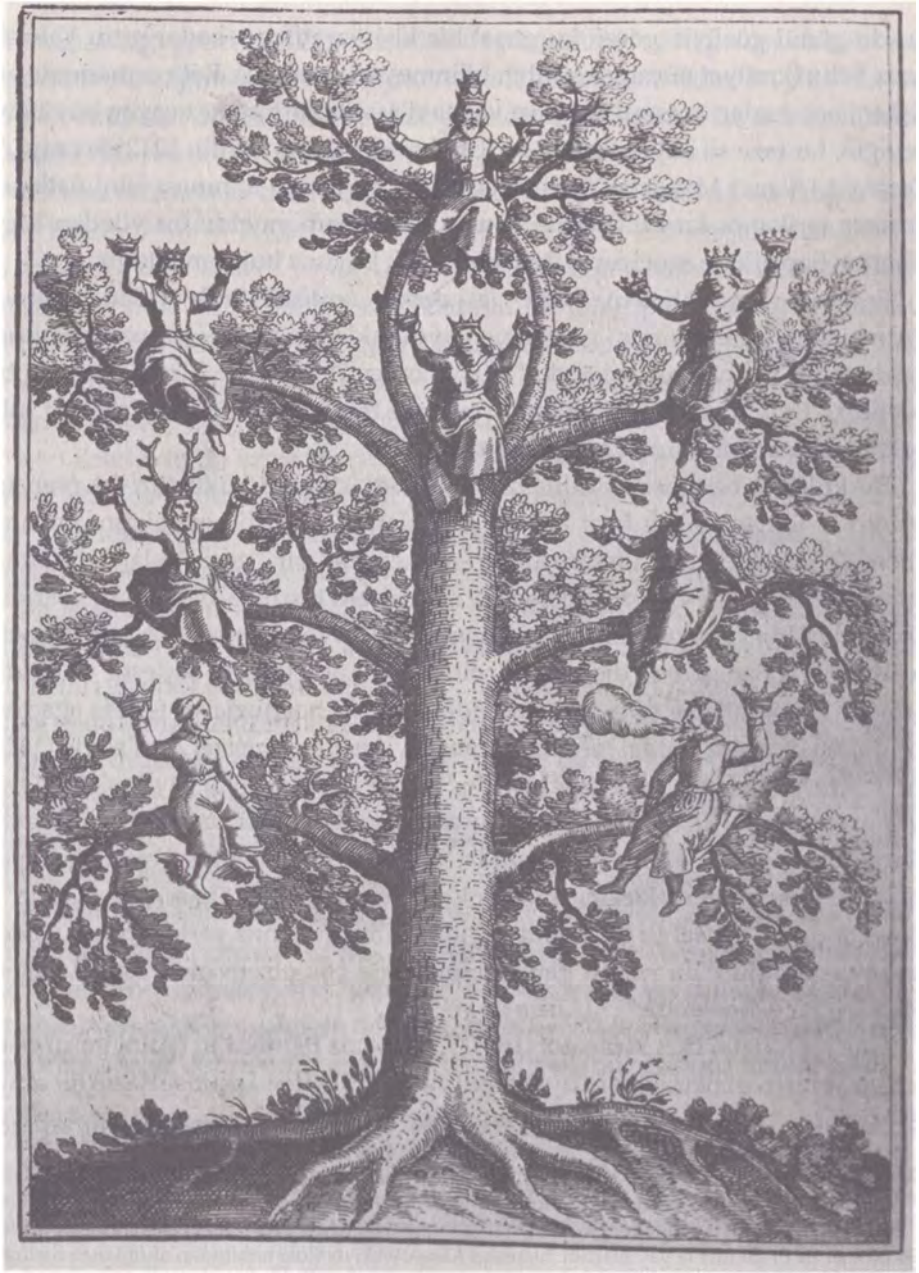
Jean Vauquelin Des Yveteaux (1651-1716), Aziz Bernard'ın batını yorumlarının bir yansıması olarak, eşin uykusunu ya da dinlenmesini unsurların bir araya

192 Colette Beaune "XVII. yüzyıldaki bu ektoplazmanın" azizler arasına katılmasına şaşırır, "Costume et pouvoir à la fin du Moyen Âge: les devises royales vers 1400", *a.g.m.*, s. 3.

193 Louise de Savoie'ya atfedilen elyazması, Bibliothèque Nationale de France. 1526'da ölen yazar, Cahors piskoposu, gelecekteki I. François'nun hocası ve sonrasında da kralın din adamı olmuştur. Bkz. F. Avril ve N. Raynaud, *Les Manuscrits à peintures en France, 1440-1520*, Paris, 1993, s. 363-364.

194 İki eser de Frankfurt'ta yayımlandı. Stanislas Klossowski de Rola tarafından alıntılanan metinler, *Le Jeu d'or*, Paris, Herscher, 1988, s. 188-207.

195 *A.g.e.*, s. 134-155, bu da Frankfurt'ta yayımlandı.

Resim 26. Felsefe ağacı.

Resim 27. Geyik ve tekboynuz, Lamsprinck, *De lapide Philosophico*, 1625.

getirildiği dönüşümün hazırlık safhasıyla özdeşleştirdiği, Sylvain Matton tarafından yayına hazırlanan, *Cantique des Cantiques interprété dans le sens physique* adlı bir eser verdi.¹⁹⁶ Tanrı beden bulduğunda eşin beklediği geyiğin dağların tepesinde sekerkenki zerafeti erime/donma ikilisinin “uçucu” ve “akışkan” özelliklerine karşılık gelir: “Dünya bir kaptır ve akışkan ruh ona girmeyi başlarır”.¹⁹⁷ Vauquelin, yılanı duyulan düşmanlığı ve atlıların arasına karışıp avcılarının tuzaklarını bozan geyiğin kurnazlığını hatırlatarak, antikçağ yazarları ve mitleri ile *Kitab-ı Mukaddes* tefsiri arasında ilişki kurar. Memeleri bir çift geyik yavrusuna benzetilen eş ile Romulus ve Remus’un dişi kurt ve Jüpiter’in de keçi Amalthea tarafından emzirilmeleri anlatıları arasında yakınlık kurar.¹⁹⁸ Simya yorumu şöyle devam eder:

... diyebiliriz ki bu ikizler, güneşin yükselmesiyle birlikte günün doğmasına kadar sürecek olan, zambaklardan daha beyaz bu saf sütün çıktığı bu iki memelinin sabit ve uçucu sütüyle beslenen beyaz taş ve kırmızı taşlırlar...¹⁹⁹

Geyik ve yılanın dört unsurla (geyiğin ağzından çıkan nefes veya su, ateş hayvanını topraktan çıkartır) ilişkilendirilmesi bu bağlamda kullanılmamış olsa da Venedik’te bulunan bir *Janitor Pansophus* resminde Diana ve Akteon’u bir arada görürüz.²⁰⁰ Çift, suyun simgesi olan dişil ayı elinde tutar; ateş kuşu anka ile ilişkilendirilen güneşin zıt yöne ittiği “Magnum Opus” çarkına bir zincirle maddeten bağlıdır.

196 *Documents oubliés sur l’alchimie, la kabbale et Guillaume Postel, offerts à François Secret*, ed. S. Matton, Genève, Droz, 2001, s. 356-438. Eserin tarihi bilinmemektedir.

197 Neşideler Neşidesi 2: 7, 8, 9.

198 Neşideler Neşidesi 2: 9 ve 4: 5.

199 *Documents oubliés sur l’alchimie, la kabbale et Guillaume Postel, offerts à François Secret*, ed. S. Matton, a.g.e., s. 399.

200 Venezia, Biblioteca nazionale marciana; F. Zambon ve A. Grossato tarafından alıntlandı, *Il Mito della fenice*, a.g.e., s. 47.

6. Ölüm ve Yeniden Diriliş

Rehber ve iletici geyik, yani Hristiyanların “simyasal geyiği”, ölüp yeniden dirilebilen Sibirya ve Anadolu geyiğiyle pek çok ortak noktaya sahiptir. Müslüman mistikler bu imgeyi benimsemekte gecikmezler.

Bir hayvanın, burada bir geyikgilin ya da bir boynuzlunun, kemiklerinden yeniden dirilmesi Sibirya dünyası ile Orta Asya ve Anadolu İslamı arasında yeni bir bağ kurar.²⁰¹ Bu tören, et yaşamsal ruhu kapsarken, kemiklerin de ruhun desteği oldukları düşüncesi üzerine kuruludur. Ayrıca Sibiryalı avcılar öldürülen hayvanların kemiklerini kesinlikle kırmamaya çalışırlar ve hayvanın ruhunun yeni bir bedende tekrar hayat bulması için gereken törenleri yerine getirirler. Bunu yapmazlarsa, sonraki avlar elverişli olmaz.²⁰² Ruhlar bu törenin failleridir çünkü ölü hayvanın kemikleri doğru sırayla bir araya getirildiği anda, hayvana yeni bir hayat sunarak kemikleri “yeni-den giyen” ya da “gençleştiren” onlardır.²⁰³

201 Bu inanç Zerdüşçülükte de vardır, bkz. Philippe Gignoux, “Ancien Iranian religion and shamanism”, *Shamanism. An Encyclopedia of World Beliefs, Practices and Culture* içinde, ed. Mariko Namba Walter ve Eva Jane Neuman Fridman, Santa Barbara, ABC Clio, 2004, s. 531.

202 R. Hamayon, *La Chasse à l'âme, a.g.e.*, s. 548-549 ve “Siberian Shamanism”, *Shamanism, a.g.e.*, ed. M. N. Walter ve E. J. Neuman Fridman, s. 620.

203 E. Lot-Falck, *Les Rites de chasse chez les peuples sibériens, a.g.e.*, s. 212-215. Ayrıca bkz. M. Eliade, *Le Chamanisme et les techniques archaïques*

Bu inanç ve ona bağlı tören İslamın gelişiyle yok olmaz ancak avcı toplum-
larda artık aynı gayeye sahip değildir. 16. yüzyıldan günümüze dek bu konuyla
ilişkili efsanevi ve menkıbevi anlatılar, törenden yarar görenin kimliği bakımın-
dan iki kategoride gruplandırılabilir: Eski dinlerde olduğu gibi ruhlar ya da
İslam peygamberini örnek alan Müslüman veli.

Türkmenistan'dan ve Anadolu'dan iki örnek, ilk kategoriye açıklayabilir.
Türkmenistan'ın güneyinde Kopet Dağları'ndaki Nohur'da, koyun kurban
törenini (*uçuk*) takip eden şölen esnasında boynuzlu hayvanın etini yiyen
davetlilere hayvanın kemiklerine dişlerle dokunulmaması ve bunların kırıl-
maması söylenir. Aslında, cinlere ithaf edilen törenin yöneticisi hâce, hayvan
toprağa gömülünce, etinin kemiklerden tekrar oluşabileceğini ve sonra da cin-
lerin yemeği olabileceğini açıklar.²⁰⁴ Bu törenin 20. yüzyılın başında Anadolu
Yörüklerinden derlenen bir başka varyantı geyik avı yasağını meşrulaştırır.
Özetle burada, aslında ruh oldukları ortaya çıkan iki benzersiz şahsın, bir yaşlı
adamla geyiklerin koruyucusu bir genç kadının, bir geyik avcısının, bir hayvanı
yaraladıktan sonra ormanda ateşin başında akşam yemeğine davet etmeleri söz
konusudur. Genç kadın misafiri onurlandırmak için geyiklerinden birini öldü-
rür ve hiçbir kemiği kaybetmemeye özen göstererek kızartır. Ancak hayvanın
kaburga kemiklerinden birini kaybeder, derhal yerine bir ardıc ağacı dalı koyar,
bu da, sonrasında salıverdiği hayvana hayat vermesini sağlar. Ertesi sabah, avcı
bu olağandışı yemeğin rüya olup olmadığından tam olarak emin değildir. Kısa
bir süre sonra, öldürdüğü bir geyikle karşılaşır. Ancak hayvan kendisinin onun
bir gece önce yediği geyik olduğunu ve yeniden dirildiğini bildirir çünkü ka-
burga kemiklerinden biri ardıc ağacındandır. Adam, korku içinde, bir daha asla
bu hayvanı avlamayacağına yemin eder.²⁰⁵

Özel bir vaka, Orta Asya Yesevi derviş çevreleriyle ilgilidir. Geyik buralarda
bazen tarikatın kurucusu Ahmed Yesevî tarafından, sufilerin (İslam peygam-
berinin “Ölmeden önce ölünüz” hadisine uygun olarak) talim ettikleri simge-
sel ölümle kesin olarak ilişkilendirdikleri bir tavır olan ve geyiğin ölümü ve

de l'extase, a.g.e., s. 139-142; Jean-Paul Roux, Les Traditions des nomades de la Turquie méridionale. Contribution à l'étude des représentations religieuses des sociétés turques d'après les enquêtes effectuées chez les Yörük et les Tahtacı, Paris, Librairie Adrien Maisonneuve, 1970, s. 259-260.

204 V. N. Basilov, *Kul't svjatyh v Islame, a.g.e., s. 111; ayrıca bkz. P. Garrone, Chamanisme et Islam, a.g.e., s. 230.*

205 Yusuf Ziya Demirci, *Yürükler ve Köylülerde Hikayeler*, İstanbul, Güneş Mat., 1934, s. 115-117; Mehmet Naci Önal, *Muğla Efsaneleri*, Muğla, Muğla Üniversite Yayınları, 2003, s. 395-396.

yeniden canlanmasıyla gösterilen bir “cezbe haline” ulaştırması amacıyla çağırılan bir “koruyucu ruh” olarak kabul edilir.²⁰⁶ Diğer yandan, ayinin yeni işlevi, onu uygulayanın yani Ahmed Yesevî’nin veliliği ve üstünlüğünü gösteren mucizevi özelliği ortaya çıkar.

Demek oluyor ki İslam kültürüyle daha bütünleşmiş ikinci grup anlatılar sufi veliyi öne çıkarmaktadır. Paradigmatik anlatı, muhtemelen, 16. yüzyıla tarihlenen Hacı Bektaş menakıpnamesinde gördüğümüzüdür. Çok sayıda kuzunun yeniden canlanmasıyla ilgilidir:

[Hacı Bektaş] emretti, o kuzuların başlarını derilerini karıştırmadılar. Her pişip yenen kuzunun kemiğini gene kendi derisinin içine koydular, başını ayağını da derinin içine bıraktılar, hepsini bir damın içine doldurdular, kapıyı kapadılar. Hünkâr kalkıp iki rik’at namaz kıldı, ellerini kaldırıp dua etti, ellerini yüzüne sürdü, emretti, damın kapısını açtılar. Tam o sırada koyun da gelmiş, sağılmıştı, emişecek yere gelmişti. Kapıyı açar açmaz gördüler ki kuzular dirilmiş. Çıkıp meleşerek koyunlara vardılar. Halk, bu kerameti görüp Hünkâr’ın eline ayağına düştü.²⁰⁷

Bir başka sufi menakıpnamesinde, sufi Şucâüddin yenmesi için bir oğlak kestirir ki bu, aslında kendisine biat etmek için oğlak kılığında gelen İranlı bir şeyhten başkası değildir. Sonra hayvanı yeniden diriltir ve o zaman tekrar insan biçimini kazanır. Menakıpname yazarının belirttiğine göre Şucâüddin diriltme esnasında, kafayı vücudun kalan kısmından ayırmaya ve kemikleri bir kenara koymaya özen gösterir.²⁰⁸ Yeniden diriltme ayini, Anadolu’nun çeşitli

206 Bu unsurlara, Devin DeWeese tarafından işaret edilmişti (R. Hamayon’un Eylül 1997’de Chantilly’de düzenlediği “Le Chamanisme” adlı kolokyumda yaptığı “The Yasavî sufi tradition and the problem of shamanic survivals” başlıklı ve yayımlanmış bildiriler arasında yer almayan sunum). DeWeese’in hem Arapça, Türkçe ya da Farsça terimleri çevirmek için orijinallerini belirtmeden “*tutelary spirit*” ve “*ecstasy*” terimlerini kullanması hem de Orta Asya’nın İslamlaşmış Şamanizmi hakkında yaptığı yorumlar çok tartışmalıdır. Kuzey Şamanizmini iyi bilmemesi, bu bölgenin sufi İslamın etkisiyle ne şekilde kendini yeniden oluşturduğunu anlamasına imkân vermez ve Deweese, sonuç olarak, Şamanizmi olmadığı yerde arar ancak olduğu yerde araştırmaz. Bu hatası, sadece Sovyet çalışmalarına dayanan ve hiçbir saha araştırması içermeyen yeni makalesi “Shamanism in Central Asia”da (*Social History of the Orient*, 57, 2014, s. 326-363) daha net görülür.

207 Bu bölüm Hacı Bektaş menakıpnamesinin bütün nüshalarında bulunmaz; *Vilâyet-nâme. Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî*, haz. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1958, s. 72.

208 Ahmet Yaşar Ocak, *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İstanbul, İletişim, [1983], 2003, s. 170-174.

bölgelerindeki (Bingöl, Sivas, Malatya, Muğla) efsaneler ve anlatılarda da görülür. Tören kurallarına dair temel şartlar korunmuştur: Eti yenmiş geyikgilin, boynuzlunun ya da koyunun hiçbir kemiği kaybedilmemeli veya kırılmamalıdır.²⁰⁹ Şayet bir kemik eksikse yerine ardıç ağacı dalı konulabilir (ancak o zaman da yeniden dirilen hayvanın total kalma tehlikesi vardır).

Yukarıda bahsi geçen anlatılardan, bu törenin başlıca faillerinin ve muhataplarının, İslam ilkelerinin kuvvetle benimsenip benimsenmediğine göre, ruhlar ya da Müslüman veliler olduğunun unutulmaması gerekir. Geyikler ve boynuzlu hayvanlar törenin başlıca kurban unsurlarıdır ancak bu tamamen onlara has bir durum değildir (başka hayvanlar da söz konusudur). Bugün Anadolu'da, bu törenin ruhların lehine düzenlendiği zamanlarda somutlaştırdığı, insan ve hayvan, doğa ve doğaüstü arasındaki mübadele kuralı unutuldu. Dahası, Türkmen ve Anadolu anlatılarında ruhlar artık, Sibiry'a'da olduğu gibi, "mekânın efendileri" değildirler, ayrıca Müslüman bir kimlik (cin, peri) benimserler. Genel olarak, Türkiye'de, tören artık sufi velinin gösterdiği kerameti değerli kılmak hedefini güder ve velinin temsil ettiği Müslüman dininin üstünlüğünü teyit eder. Bu yeniden dirilme töreninin, kemiklere dair bir gönderme taşımamakla birlikte, Tokat bölgesinde (Orta Anadolu), geyikgil kılığına giren ve boynuz takan bir dansçının simgesel olarak öldürülmeden önce hayvanı taklit ettiği bir halk dansına ilham olduğunu belirtebiliriz. "Geyik" daha sonra seyircilerin büyük sevinci eşliğinde yeniden doğar²¹⁰ (Resim 28).

209 J.-P. Roux, *Faune et Flore sacrées dans les sociétés altaïques*, Librairie d'Amérique et d'Orient Adrien Maisonneuve, Paris, 1966, s. 40; S. Çağatay, "Türk halk edebiyatında geyiğe dair bazı motifler", *a.g.m.*, s. 170; M. N. Önal, *Muğla Efsaneleri, a.g.e.*, s. 395-398.

210 Metin And, *Oyun ve Büyü. Türk Kültüründe Oyun Kavramı*, İstanbul, Yapı Kredi Y., 1981, s. 223-224.

Resim 28. Tokat bölgesine ait bir dans resmi, Türkiye.

III. BÖLÜM
KURTARAN AV,
YOK EDEN AV

1. Av ve Ölüm, Büyük Geçiş

Akılcılığın hep pek az etkisinin olduğu bu alanda, birtakım teolojik belirsizliklere eklenmiş eski inançların gücü, Batı'da, ölümler ve dirilerin dünyaları arasındaki sınırda büyük gedikler açtı. Keltlerde de ruh taşıyıcısı olan ve başka halklara da bu hizmeti sunmuş olan geyik, aşağı dünyaya götüren geçitleri de göklerin yollarını da biliyordu. "Peygamber" Myrddin, yani Monmouth'lu Geoffrey'nin kuşa ya da geyiğe dönüşme, hem de insan görünümünü koruyarak geyiğe binme gücüne sahip Merlin'i ile alakalı, İrlanda, Gal ya da Bröton dünyasına ait çok sayıda efsane bu durumu ortaya koyar.²¹¹ Merlin'in, düşünüş esnasında, karısının sevgilisinin alnındaki hayvan boynuzlarını söküp aldığı ve adamı cehenneme doğru sürüklediği sırada, Galyalıların, artık şeytanlaştırılmış, boynuzlu tanrısı Cernunnos'a²¹² gönderme yapılması kaçınılmazdır.²¹³ Merlin, daha önce

211 G. de Monmouth *Historia...*'sında ve 1151 tarihli *Vita Merlini*'de farklı kaynaklar kullandı.

212 Bkz. C. Gaignebet, *Le Carnaval*, a.g.e., s. 162 ve 166.

213 Quiberon yakınında, Hoedic adasındaki (5000 yıllık) mezolitik mezarlarda iki mezar tipi aynı anda bulunur: Geyik boynuzlarıyla çevrili bedenler, kıvrılmış bacaklar ya da yine bu boynuzlarla süslenmiş baş, Gwenc'hlan Le Scouezec, *Le Guide de la Bretagne*, Spezet, coop Breizh, 1999, s. 245.

onay vermesine ve hediye olarak geyik ve alageyiklerden oluşan bir sürü hazırlamasına rağmen, hilalin boynuzları ışık saçmaya başladığı an, dizginleri kısıkançlığının şiddetine bırakmayı tercih ederek bir “geçiş ilmi” ortaya koyar.²¹⁴ Metinler boyunca, Merlin’in ormanlarda dolaşan vahşi insan imajı, kehanetlerde bulunan ve gerçek bir vahşi gibi çiğ etle değil de otlar ve köklerle beslenen düşkün bir krala dönüşür.²¹⁵

Troyes’lu Chrétien ve Boron’lu Robert tarafından 1220’li yıllarda ortaya konan Graal efsanesinin *Merlin*’i kendini “aşağı dünya”dakilerin ehlileştirilmesine adanmıştı. Kitap, bir erkek şeytanla bir ölümlü kadının meyvesi olan “babasız çocuk” Deccal’in doğmasına karar veren İsa’nın yeniden vücut bulmasıyla afallamış Şeytanlar Konseyi ile başlar. Uykusunda şeytanın musallat olduğu kadın hamile kalır; günah çıkarttığı Blaise (vahşi hayvanlar arasında yaşayan bir başka geyikli Doğu azizi) yargılanan ve çocuğuyla birlikte yakılmakla tehdit edilen annenin temize çıkmasını sağlar; boyu anormal derecede büyük olan ve yaşına rağmen duruşma boyunca bilgece konuşan çocuk Merlin, şeytan ilmi hakkında neredeyse bilimsel bir sunum yapar ve mutlu bir sonuç için “üstadı” Blaise ile birlik olurlar: şeytanı aldatmış görünüşe göre kurtulmuş bir Merlin. Kralların danışmanı rolünü destekleyecek şekilde, astrolojiden ve “Sevillalı İsidor’un eserlerinde” sıralanan her tür bilimden anlardı Merlin; ancak peygamber aynı zamanda büyücüydü de. Kayaların yerini değiştiriyor ve kral Uther Pendragon’a göz koyduğu kadının kocası görünümünü veriyordu; bu zinadan, aşağı dünya ile “vahşi av” arasındaki ilişkinin anahtar ismi Kral Arthur doğacaktı.

Aynı zamanda, halk kültüründe geyiğe binme temasının Hristiyanlaşması, sade ve basit bir taklit biçimini almış olabilirdi: Bröton ve Gal azizleri Edern (9. yy. sonu) ve Théleau (5. yy. sonu) gezi alanları pərişler ya da manastırlarla sınırlı olması gereken geyiklere binerler; ancak Edern’in birlikte yaşadığı kız kardeşiyle (Gwendolenna: beyaz dişi geyik) birlikte geyiğe binişleri Merlin ve karısının kavgalarını hatırlatan bir küslükle sonlanır; bazı versiyonlarda meşe ağaçlarına sığınır.

214 Bkz. not 21, s. 184, F. Dubost, “Les Merveilles du cerf: miracles, métamorphoses, mediations”, *a.g.m.* Ruh çağırma geyik iliğinin rolüne Lucanus tarafından değinilmişti.

215 *Le livre du Graal*, *a.g.e.* s. 1742-1743; çiğ etin anlamı hakkında, B. Hell, *Le Sang noir*, *a.g.e.*, s. 116-117, Aziz Bernard’ın geliştirdiği “ormanın kutsallığı”nı hatırlatır. *L’Histoire de Grisandole*’da, imparatora götürülen vahşi adam, imparatorun gördüğü ve imparatoriçeyi temsil eden şehvetli dişi domuz rüyasını yorumlamadan önce, vaftiz edildiğini ispatlamaya özen gösterir.

Ölülerin geyiğe binişi, çok eski zamanlardan bu yana Batı Avrupa ormanlarında yaygındı. İnsanın son demleri üzerinde oluşturduğu belirsizlik nedeniyle halk geleneklerinin en korkulanı addedildi.²¹⁶ Takip edilen nesne ender olarak görünür olsa da -siyah bir geyik hatta bazen siyah bir köpek- bir geyik avı görünümündeydi bu. Anglo-Norman din adamı ve diplomat Walter Map'ın (1140-1208 civarı) *Chronique anglo-saxonne*'u (1127) ya da Fransa'da Bourbonlu Étienne, bağırış çağırış yapılan vahşi avdan söz ettiler. Bazı özellikler tekrar ediyordu: Bu av, ruh taşıyıcısı büyük atlara binen av köpeği sorumlularıyla,²¹⁷ tercihan hepsi simsiyah köpekleri bir araya getiriyordu; bazen bunlara, aralarına tanıkların yakın zamanda öldüklerine şahitlik ettikleri ve onları sorgulayan din adamlarının da karıştığı çiftçiler, şövalyeler, askerler ve kadınlar güruhu da tam bir curcuna içinde eşlik ediyordu. Almanya'da, av eyleminin tam ortasına, korku dolu oduncuların kapılarının önüne gökten kan ve av eti parçaları düşmüştü.²¹⁸ İngiltere'de yükler ve yük arabalarından oluşan kortejler görülmüştü. Meçhul bir "av ustası"nın peşinde yaşayanların arasına karışmış bu ölüler, "Mesnie Hellequin" adı altında Fransız ormanlarını arşınladılar; bu izdiham antikçağlardan bu yana biliniyordu. Tacitus, hayalet kılığına girmiş Cermen savaşçılar Harileri betimlemişti, Aziz Augustinus da *De Civitate Dei*'de, Campania'da hayalet ordularının savaşına dair klasik anlatıları yeniden ele almıştı.²¹⁹ Benedikten keşişi Paulus Diaconus ise *Historia Langobardorum*'unda (784 civarı) hayalet ordularının gürültülerini tasvir etti.

"Yüksek Av"ın Üstadı kimdi? Onun için kullanılan terimlerin çokluğunun, gerçek ismin üzerindeki yasağı aşan kestirme yollar olduğu hatırlanmalıdır. Vendée'de ona "Çığırtnan", İskandinav ve Cermen dünyasında "Uçan Avcı" ya da Île-de-France'ta, IV. Henri'nin birkaç yüzyıl sonra Fontainebleau ormanında

216 *Continuation de Perceval*'de, kahraman, macera ormanında, yolu üzerinde, burada tutulan bir şövalyenin acılı çığlıklarının yükseldiği ve üzerinde bir haç bulunan bir mezara rastlar; heyecanlanan Perceval taşı kaldırır ve onu kurtarır ancak nankör adam onu çukura iter ve saflığıyla alay ederek atına atlar. Hayvanın ayakları yere çakılı gibidir, kaçak korkar ve Perceval'ı kurtarmak için mezara döner, sonra ona "Acı Dağı"nın yolunu tarif eder ve soru sormamasını tavsiye eder: "Kim olduğumu ve ne yaptığımı yakında öğreneceksiniz".

217 A. Lombard-Jourdan, *Aux origines du carnaval*, a.g.e., s. 214 v.d. *La religion des anciens Scandinaves*, Paris, Payot; 1981'de Régis Boyer geyiğin kurban edilişinin at kurbanını ikame ettiğini söyler ve Odin'e *Elgr* (hamle) dendiğini hatırlatır.

218 B. Hell, *Le Sang noir*, a.g.e., 3. kısım, 1. bölüm.

219 Bu tema hakkında, bkz. J. C. Schmitt, *Les Revenants, les vivants et les morts*, Paris, Gallimard, 1994; 4. yüzyılın ortalarında Julius Obsequens'in *Prodigiorum Liber*'inde Augustinus'un kaynaklarını tespit eder.

rastlayacağı “Büyük Avcı” adları verilir. “Mesnie Hellequin” tabirini ilk kullanan Anglo-Norman keşiş Orderic Vital’in (1075-1142) anlatısında görülen gürz taşıyan dev her zaman doğrudan bir betimleme konusu olmamıştır. A. Lombard-Jourdan’ın gösterdiği gibi, bu *Mesnie* sözcüğü, koşan köpeklerin “güdümesi” (*menée*) değil de bir “ev”dir (*maison*);²²⁰ “Hellequin”in ya da en eski biçimiyle “Herlequin”in etimolojik incelemesi ona, Galyalıların baba tanrısı Cernunnos’la özdeşleşen boynuzlu kral “Herne” ya da “Herla” ile akrabalık kurma imkânı verir. Walter Map’ın anlatısı (1181-1193 arası) onu Brötonların en eski kralı olarak gösterir: Yeraltı dünyasının (cüce ve keçi ayaklı) kralının düğününe davet edilir, köpekler, atlar, şahinler gibi hediyelere boğulmuş olarak buradan ayrılır ve artık topraklarının Saksonlara ait olduğunu keşfeder; aradan üç gün değil iki yüz yıl geçmiştir ve yanındakilerle birlikte sonsuza dek “öfkeli” bir ava mahkûm edilmiştir.²²¹ Çağdaş anlatılar Herla’nın kaderini bir başka Bröton kralı olan Arthur’a yükler; 13. yüzyılın başlarında efendisi Otto adına Arles’da *Otia imperialia’yı* (*Bir İmparator İçin Eğlencelikler*) yazan Tilbury’li Gervasius için Arthur ölülerin kralıdır. Engizisyon yargıcı Bourbonlu Étienne ise ay ışığında çalı çırpı demeti taşıyan Jura’lı fakir bir çiftçinin, av köpekleri sorumluları, haykırıp duran köpekler ayrıca Arthur’un ailesinden olduklarını söyleyen şövalyeler ile eğlence için süslenmiş kadınlardan oluşan, ordu benzeri bir güruhla karşılaşmasından bahseder. Saraya sürüklenen adam, güzel bir kadının yanında uyuyakaldığını sanır ve çalı demetinin üzerinde uyanır.²²²

Ölüler ve diriler arasındaki sınırın denetlenmesi Hristiyanlaşmanın başlıca girişimlerinden biriydi. Orderic Vital, bir rahibin onu çaldıkları yükleri sırtlamış hırsızlardan, “vücutları için deliren” kadınlardan, erdem timsali sanılan din adamlarından, askerlerden oluşan bir geçit resmini izlemeye davet eden dev ile gece vakti karşılaşmasını net olarak sahneye koyar; her yanıltan dolayı çekilen azabı ona tarif eden ve onu ruhunun (burada kullanılan *mânes* terimi atalar kültüne ve ölülerle dirilerin aynı ailede birleşmelerine göndermedir) kurtuluşunu sağlamaya cesaretlendiren öz kardeşi de bunların arasında yer alıyordu. Bu “Gezici Araf” (A. Lombard-Jourdan’ın tabiri) ruhlara mesken olacak sabit bir

220 A.g.e., s. 213, *insanlar* anlamında Latince *mansionata* sözcüğünden: aile ve hizmetçiler. Orderic Vital, *Histoire ecclésiastique* (1133-1135).

221 G. Map, *De Nugis, Curialium* (*Contes pour gens de cour*), çev. Alan K. Bate, Turnhout, Brepols, 1993.

222 É. de Bourbon, *Anecdotes historiques, légendes et apologues*, haz. A. Lecoy de La Marche, Paris, Loomes, 1877, s. 321.

yerin yaratılışının habercisi oldu. Konumunun belirlenmesi imgelemleri harekete geçirmiş ve özellikle 1274'te Lyon Konsili'nde gerçekleşenler olmak üzere pek çok tartışmaya yol açmış olmalıydı.²²³ Orderic Vital anlatısından av eylemini çıkarmış olsa da Bourbonlu Étienne bunu saray hayatına sokmuştu. Aynı zamanda, Tilbury'li Gervasius'un gihi en eski farklı metinleri yeniden ele alarak arafı Kral Arthur'un onulmaz bir yaranın acısının dinmesi ümidiyle beklediği Etna'nın altına konumlandırdı. Ancak Dominiken keşişi, Arthur'u orada unutararak, arınmayı cehennemin işkencelerine doğru çekti. Böylece "seçilmişlerin alayında lanetlilerin at sürmesi"ne karşı çıkılabilir ve 1231'de *De universo creaturarum*'unda Paris piskoposu Auvergne'li Guillaume daha tereddüt ederken, Mesnie'yi ve acı içindeki ruhları şeytan ilan edilebilirdi.²²⁴ Dante'nin 1290'dan itibaren yazılmaya başlanan *İlahi Komedya*'sının betimlemeleri arafa mutlak bir başarı temin etmiş olmalıydı. "Dünyada avlanırken kullandıkları yayları ve okları kuşanmış santorların" bekçilik ettiği, uyguladıkları şiddet yüzünden kan dolu çukurlara mahkûm edilmiş ölümlerin toplandığı yer cehennemin yedinci katıdır. Vergilius ve Dante sadece; Achileus, Herakles ve Akteon'u bizzat yetiştiren, av sanatını Artemis'ten öğrenmiş olan, en az şedit, Kheiron'dan bahsetmeyi kabul etmişlerdi.²²⁵

Daha önce gördüğümüz gibi, Aziz Hubert efsanesinin gelişimi de aynı yöne doğru gitti; "uğursuz ölüm"e yol açtığı takdirde bitmek bilmeyen bir avarelikle tehdit edilen müstakbel aziz, ayağını yere bastı ve "bağışlanma için Tanrı'ya yakardı". Bu bölgelerde pagan ayinlerinin kalıntıları ve beyaz geyiğin varlığı önemli bir rol oynamıştı. Günümüzde av âdetleri halen, dini takvime göre Azizler Günü'nün ertesi günü ve Aziz-Hubert gününün arifesi 2 Kasım Ölümler Günü'nde avlanmayı yasaklar.

Hıristiyanlaşmaya paralel olarak, folklorik bir yorum, Mesnie Hellequin'in önemini azaltmaya yaramış olabilir, tıpkı Adam de la Halle'in (13. yy.) *Jeu de la Feuillée*'de Mesnie'yi, "Hellekin"e Şaman kılıkclarını hatırlatan zilli giysiler giydirse de, perilerin davetli olduğu hoş bir köy eğlencesine dönüştürerek yaptığı gibi.²²⁶

223 Jacques Le Goff, *La Naissance du Purgatoire*, Paris, Gallimard, 1981, s. 376-383.

224 J. C. Schmitt, *Les Revenants... a.g.e.* Dürer'in *La vision de saint Eustache*'ının bir benzeri *Le chevalier et la mort*'dur, ancak bu ormanda ve bir köpeğin eşliğinde geçer. Bourbonlu Étienne, *Tractatus de divinis materiis predicabilibus*, 1250'ye doğru.

225 On ikinci kanto, s. 62, l'Éd. Paris, Garnier, 1951.

226 C. Gaignebet, *A plus hault sens, a.g.e.*, cilt I, s. 361. Arlecchino kostümleri miras almış olmalıdır.

19. yüzyılda hâlâ, mason yazar F.T.B. Clavel'in (1798-1852) yazdıklarında Rönesans'a değin kadınların gökyüzünde at bindikleri "Diana yarışları" na dair hatırlatmayı buluyoruz; yazar, "Diana'nın ya da Hekate'nin gizemlerinin" bu kalıntılarını büyücülerin gece ayinleriyle özdeşleştiriyordu.²²⁷

²²⁷ *Histoire pittoresque de la Franc-Maçonnerie*, Paris, Pagnerre, 1843, s. 329.

2. Türk Anadolu’da Uğursuz Av ile Yasak Av Arasında

Türkçeye özgü belirli bir edebi tür olan “geyik öyküleri”, ayrıca halk şiirleri ve şarkıları, geyikgiller konusundaki eski inançların İslam tarafından aktarımını ve okunmasını kolaylaştırdı. Bazı anlatılar ve efsaneler geyiğe İslamın yayılmasında olumlu bir rol yükleseler ve hayvanın bu dinin peygamberiyle imtiyazlı bir bağ kurduğunu belirtse de başlıca tema uğursuz avdır. Av tutkusu, sevgilinin sadakati ve ölüm, uğursuz avın anahatlarını oluşturur. Türkiye’nin doğusundaki Erzurum’dan derlenen kısa bir anlatıda işin özü dile getirilmiştir: Avla aklını bozmuş bir genç adam, öldürmeyi hayal ettiği olağanüstü bir geyiği görür görmez, evlenmek üzere olduğu yavuklusunu geçici bir süre için bırakır. Ancak kış ona galebe çalar, avcı nehirde bir çukura düşer ve donarak ölür.²²⁸ Genelde av uğursuzdur çünkü sonuçları ölümcüldür; sadece bahtsız avcı için değil, kimi zaman peşi sıra ölüme giden yavuklusu ve aynı zamanda ümitsizliğe gark olan ailesi ile yakınları için de böyledir.

Farklı biçimlerde, uzun ve kısa, geyik öyküleri vardır. Okura, avın anlamını, nedenini, hayvana ve çevreye

228 Hülya Çevirme, “Alageyik efsanesi üzerine bir inceleme”, *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, n° 13, 1999, s. 251-254.

saygı gösteren kurallar çerçevesinde avlanmanın şeklini, aynı zamanda avcının ruhsal durumunu, karakterinin gücünü ve duygularının kontrolünü sorgular.

Türkiye'nin güneydoğusundan (Çukurova) derlenmiş mensur ve manzum efsanevi bir anlatı yukarıda anlatılandan çok daha üzücüdür. Genç bir avcı insanlardan uzak bir evde annesiyle birlikte yaşar. Giriş kapısı iki büyük ve gösterişli geyik boynuzuyla süslenmiş, evin içi ise altın gibi parlayan sarı ve kırmızı geyikgil derileriyle döşenmiştir. Meğer bu derilerden biri, evdeki diğer tüm diğer geyikler gibi, evin oğlunun öldürdüğü yavru bir geyiğe aitmiş. Annesi bu genç hayvanı öldürdüğü için oğlunu sertçe azarlamış. Bu üzücü olaydan sonra kadın bu tutkusuna son vermesi için oğlunu ikna etmeye bile çalışmış ama başaramamış. Yine bir sabah oğul tekrar av peşine düşmüş. Heybetli bir geyik bulmuş ve onu uzun süre takip etmiş. Geyiğin onu sürüklediği sarp dağlarda kayıp bacağını kırmış ve büyük bir kayalığın girintileri arasında mahsur kalmış. Kayadan kayaya seken geyik ortadan kaybolmuş. Aslında genç adamın öldürdüğü yavru geyiğin annesi olan hayvan, böylelikle intikamını almış. Avcı kayalıktan kurtulma ümidini tamamen kaybetmiş ve hayvanın her gün önünden geçtiğini görmüş. Ölmeden biraz önce, şu türküyü söylemiş:

*Ben de gittim bir geyiğin avına
Geyik çekti beni kendi dağına
Tövbeler tövbesi geyik avına
Siz gidin kardaşlar kaldım kayada.*

[...]

*Kayanın dibine çadır kursunlar
Çifte davul çifte zurna vursunlar
Nişanlımı kardaşıma versinler
Siz gidin avcılar kaldım kayada.²²⁹*

Bugün Türkiye’de çok popüler olan bu türkü, büyük Türk yazarı Yaşar Kemal (1923-2015) tarafından 1967’de uğursuz av konusunun işlendiği “Alageyik” (Üç Anadolu Efsanesi kitabından) adlı kurmacada yeniden ele alınır. Bu av, çoğu zaman bestelenip söylenen pek çok başka şiire de ilham olur.

229 Müjgan Cunbur, “Folklorumuzda “geyik” motifi üzerine”, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri içinde, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1982, cilt II, s. 81-82.

*Ben de düştüm bir geyiğin izine
Geyik çekti beni saray düzüne
Kimseler gitmesin geyik peşine
Bir geyicik boynuzunu salladı
Gökte melek yerde insan ağladı.*²³⁰

Tüm geyik öykülerinin sonu bu denli üzücü değildir, tövbe etmek avcıcı bazen ölümden kurtarır. Uygurlarda, örneğin, bir geyik avcısı, hamile bir geyik ona kendi hamile karısını düşündürerek kalbini yumuşatınca avlanmayı bırakır.²³¹ Bir Kazak anlatısında hayvan, yanında yavrularıyla, avcıya insan sesiyle hitap eder ve onu avlamakla vakit kaybetmemesini salık verir çünkü karısının yanında çok daha önemli şeyler onu beklemektedir. Altıncı hisse sahip geyik aslında ona yakında doğacak çocuğunun haberini vermiştir.²³² Oysa kehanet yeteneği Sibiryalıları tarafından bazı evcil rengeyiklerine atfedilir.²³³ Kuzeybatı Çin'deki (Gansu) Yugurlar ya da Sarı Uygurlarda, hamile karısına bir ceylan hediye etmek isteyen bir avcı bu hayvanı kovalarken ıssız bir bölgede kaybolur. On yıl boyunca başıboş dolanıp durur, ta ki bu süre zarfında karısının dünyaya getirdiği ve adamın hiç tanımadığı oğlunun kurtardığı bir geyik tarafından kurtarılıp evine kadar yol gösterilinceye dek²³⁴ (Resim 29).

İmgelerle dolu, canlı ve renkli bir dille, Türk okuruna uğursuz avı yeniden "keşfettiren" *Alageyik* öyküsünün yazarı Yaşar Kemal'e dönelim. Öykü 1969'da sinemaya (Erman Film) bile uyarlanır. Köylü geleneklerinin kusursuz gözlemcisi olan yazar, sözlü bilgi ile yazılı efsaneleri, yaşayan inançlarla eski menakıpnameleri bir araya getirir. Yazarın, Türkiye'nin güneybatısındaki Toros Dağları'nda geyiği takip eden ve annesinin "Yavrulu geyikleri vurma, geyik yavrularına dokunma" öğüdünü tutan Halil adındaki genç kahramanını, Sibiryalı avcınıninkine benzer bir ahlak anlayışı yönlendirir.²³⁵ Halil bu tür

230 Erkan Demir, "Türkülerde geyik", *Geyik Kitabı* içinde, ed. E. Gürsoy Naskali ve E. Demir, a.g.e., s. 148.

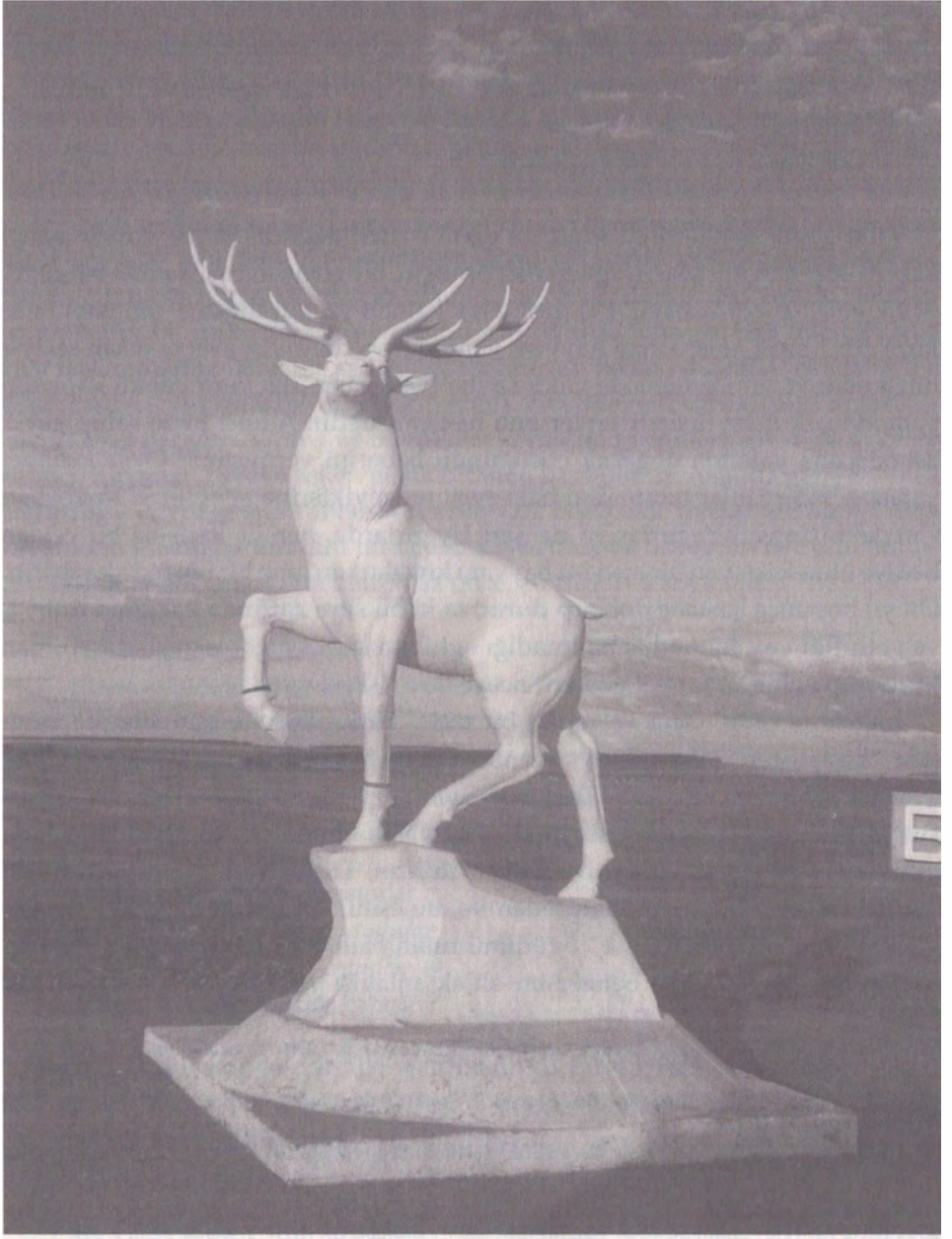
231 Alimcan İneyet, "Uygur kültüründe geyik", *Geyik Kitabı* içinde, ed. E. Gürsoy Naskali ve E. Demir, a.g.e., s. 50-51.

232 Gülhan Atnur, "Kozı Körpeş ile Bayan Sulu destanında geyik motifi", *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, n° 28, 2005, s. 213-222.

233 A. Lavrillier, "Spirit-charged animals in Siberia", a.g.m., s. 122.

234 Zhong Jinwen, "Shamanism in Yughur folk tales", *Shaman*, cilt III, n° 1, Bahar 1995, s. 59.

235 Yaşar Kemal, *Üç Anadolu Efsanesi*, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2003, s. 167.

Resim 29. Buryat topraklarının girişinin işareti olan beyaz geyik.

avın uğursuz olduğunu bilir ve hatta avcının müstakbel ölümünü haber veren, devasa boynuzlu olağanüstü ve gizemli geyikle pek çok kez karşılaşır. Bu hayvanla karşılaşmak insanları deliye döndürmekte, tutkuları şiddetlendirmekte, gözleri kör etmektedir. Halil de bundan kaçamaz. İnsanların bu zaaflarına, Anadolu'nun sosyal ve kültürel geleneklerine demir atmış geyik avı gerçeği eklenir: kahramanlar yaratan bir avdır bu. Halil bunu bilir:

O zamanlar Toroslar geyik doluydu. Kimse koyun, keçi eti yemezdi o zamanlar. Geyik eti yerlerdi. Günah sayarlardı geyik avını ama, gene de etini yememezlik etmezlerdi. Kocasını genci, hocasını mollası, dedesi babası, herkes yerdi. Onun için ava çıkan her bir delikanlı, sırtında bir geyikle gelmeliydi. Gelemeyince, kolay kolay kız bulunmazdı.²³⁶

Halil, tüm avcılar gibi, her şeye rağmen kendi avının uğursuz olmayacağını, yaşayacağını ümit eder çünkü tıpkı Sibiryalı Şaman gibi kurallara (en azından başlangıçta) riayet etmiştir. Neticede, bazı öykülerin sonu mutsuz bitmez, diye hayal eder...

Geyikler üstüne çok şey dinlemişti. Geyiklerin çobanları peri kızlarıydılar. Bir avcı, bir gün geyik avlarken bir kayadan yuvarlanmış, kolu bacağı kırılmış, orada inler dururken, bir peri kızı elinde bir tas geyik sütüyle gelmiş: "İç şunu hayırsız adam," demiş. "Sana acımadım," demiş, "arkandakilere acıdım. İç şunu da bir daha geyik avına çıkma!" Adam tasta ki geyik sütünü içmiş, az sonra kolu bacağı yerine gelmiş, anadan doğma terütaze olmuş. "Tövbeler olsun geyik avına," demiş. Tüfeğini oradaki uçurumdan aşağı atmış.²³⁷

Genel anlamda, geyik avı Osmanlılarda hiçbir zaman yasak olmamıştır ancak İslam örtüsü altında arkaik dini biçimleri geliştiren ve hayvanı kutsallaştıran Yörük ve Tahtacı oymakları bunu mensuplarına daima yasaklamışlardır.²³⁸ Onlar için, kutsal ve dokunulmaz olan sadece sıra dışı bir geyik değil, türün tamamıdır. Bir Yörük özdeyişi "*Hâceleri* [sufi şeyhleri], imamları ve hatta tüm

236 A.g.e., s. 165.

237 A.g.e., s. 173.

238 J.-P. Roux, *Les Traditions des nomades de la Turquie méridionale*, a.g.e., s. 280; A. Selçuk, *Tahtacılar*, a.g.e., s. 245.

insanları seven, asla geyik öldürmez" der. Yani hayvan, insanla aynı düzleme yerleştirilir. Bir geyikgilin kazara öldürülmesi halinde ise eti aile bireyleri ve dostlar arasında paylaştırılır ancak suçlu cinayet eyleminden aklanmaz: "Sen bir katilsin!" denir ona. "Bu, bir insanı öldürmekle aynıdır. Bir gün, belanı bu-lacaksın".²³⁹

Bu oymak tarzı topluluklar ve Bektaşiliğe mensup dervişler arasındaki geyik avı yasağı, efsanevi özellik taşıyan başka geleneklerle de meşrulaştırılır. Her şeyden önce, bu hayvan insanlara ve özellikle de peygamber ailesine yakın addedilir. Muhammed'in ona gösterdiği şefkat ve aynı zamanda bu hayvanın ortaya koyduğu insanlık sık sık zikredilir. Bulgaristan Alevilerine göre, peygamberin kızı ve İmam Ali'nin karısı, bu gruplar arasında benzersiz bir itibara sahip Fatıma, onu boynuzlarıyla taşıyarak güvenli bir yere götüren bir geyik tarafından kötülükten korunmuştu. Minnettar kalan Fatıma, bunun üzerine Alevilere geyikleri öldürmeyi ve etini yemeyi yasaklamıştı. Bulgaristan'daki türbelerinden birinde İmam Ali'nin iki geyik boynuzu arasına yerleştirilmiş bir portresi bulunur.²⁴⁰

Öte yandan, terk edilmiş ya da kaybolmuş çocukların geyikler tarafından korunmasına ve dişi geyiklerce emzirilmesine menakıpnameelerde sıkça rastlanır. Bulgar Alevilerinde önemli bir şahsiyet olan Demir Baba'nın durumu da böyledir.²⁴¹ Bulgaristan'daki bu aynı Aleviler geyik avlamadıklarını söylerler çünkü bu hayvanların tıpkı insanlar gibi konuşabildiklerine ve ağlayabildiklerine kanidirler. Geyiğin ya da dişisinin ağlamaları sufi destanlarında ender rastlanır bir şey değildir ve bu, Hristiyanlıkta da konu edilen bir olgudur.²⁴² Türk geleneği, ağlayan ağaçlara da gönderme yaptığından, "insanlaştırma" yoluyla insan, hayvan ve bitki arasındaki yakınlaşma ve hatta iç içe geçme sürecinde daha da ileriye gider.²⁴³ Bu da insan ile bitki arasındaki yakın bağa işaret eder. Tıpkı geyikli veya karacalı veliler gibi, ağaçlarla akrabalık bağları olan ve onların adlarını taşıyan çok sayıda veliye rastlanır.²⁴⁴

239 J.-P. Roux, *Les Traditions des nomades de la Turquie méridionale*, a.g.e., s. 280.

240 Lyubomir Mikov, *Bulgaristan'da Alevi-Bektaşî Kültürü*, [2006], Bulgarcadan çeviri, İstanbul, Kitap yayınevi, 2008, s. 295-296 ve resim 45.

241 A.g.e., s. 296. Ayrıca bkz. M. Üçer, "Sivas yöresinde geyikle ilgili halk inançları", a.g.m., s. 10.

242 L. Mikov, *Bulgaristan'da Alevi-Bektaşî Kültürü*, a.g.e., s. 294.

243 Ali Duymaz, "Anadolu-Türk efsanelerinde ağlayan ağaçlar", *Bengü Bitig Dursun Yıldırım Armağanı* içinde, ed. B. Gül, F. Ağca ve F. Gökçe, Ankara, Türkbiilg, 2013, s. 277-288.

244 T. Zarccone, "Hommes-pierres, hommes-arbres et hommes-animaux en Asie turque et en Europe orientale", *Diogenes*, n° 207, 3/2004, s. 44-58.

3. Hıristiyanlık Simgesi Beyaz Geyik Avı ve Siyasi İktidarın Meşruiyeti

Daha önce gördüğümüz *l'Érec et Énide* (1150-1170 arası) gibi Troyes'lu Chrétien'in ilk romanları, Arthur'un sarayının en güzel kızının öpücüğüyle ödüllendirilmiş beyaz geyiğin yakalanışını eski bir âdete, sağlam bir geleneğe dönüş, "daha sonraları pikaresk romanın dönüşeceği şey olan" olağanüstü maceralara bir bahane olarak sunarlar.²⁴⁵ "Maceralı orman"da saray ve muhtemelen dişi geyik peşinde av hayatı, sayısız varyantı bulunan anlatıların olay örgüsünü oluşturur. "İsevi" bir tavır içindeki (bir paskalya günü avlanan) hayvanın peşinden koşulması ve kurban edilmesinin kökenleri; kahramanın, çocukken dillerini anladığı vahşi hayvanlar tarafından büyütülüp sonra kendisini Kral Arthur'un sarayında bulduğu lay şiiirlerinde (*Érec et Énide*'den daha sonra yazılan anonim *Lai de Tyolet* gibi) görülenlerden daha eski, sihir unsurları bakımından zengin bir Kelt arka-planına uzanır. Güzel bir genç kız, aslanlar tarafından korunan ve "altından denilecek

245 Maurice Perdereau, J. P. Laurant ile yazışmalar. S. Cigada, *La Leggenda medievale del Cervo Bianco e le origine della "matière de Bretagne"*, a.g.e., s. 9-30'da *Perceval, continuation de Perceval, La vengeance de Raguidel, Fergus* ve ayrıca *Guigemar, Graelent, Tyolet* vb. benzer layların çağdaşı ya da daha geç tarihli metinlerin versiyonlarını bir araya getirdi.

kadar parlak" tüyleri olan beyaz geyiğin ayağını getirecek kişiyle evlenmeyi vaat eder. Tyolet maceraya atılarak onu takip eder ve bir perinin öğrettiği gibi yedi kez ısıklık çalarak onu durdurur; geyik parçalamada verilen "haklar" gereğince, (Arthur efsanesinde de olduğu gibi, ganimet olarak başla birlikte) sağ ayağını ekleminden keser. Geyik yedi aslanı çağırırsa da boşunadır, Tyolet onları öldürür, kendisi de yararlanır. Bulunup iyileştirildikten sonra kadınla evlenir.²⁴⁶

13. yüzyılın başlangıcının temel metni olan *Düzyazı Lancelot* veya *Lancelot-Graal*'da aslanlar bölümü, yani aslanların *İncil* yazarlarını simgelediği bir Hristiyanlaşmış versiyon bulunur.²⁴⁷

Troyes'lu Chrétien, bir ayıya yem olacak bir "genci" kurtaran şövalyenin, ay ışığında ormanda bir patikadan dönüşünü anlatır. Boynunda altın bir zincir bulunan, kardan daha beyaz bir geyiğin önlerinde gitmekte olduğunu görürler; geyik, biri önde biri arkada iki aslan eşliğinde, iki yanında da onu bir annenin çocuklarına davrandığı gibi "şefkatle" koruyan diğer iki aslan olduğu halde ilerlemektedir. Bu görüntü onlara zarar vermeden ormana dalar. Bu büyük mucize ancak "Tanrı'nın emri ya da sihirle" gerçekleşmiş olabilir. Daha sonra onları karşılayan keşiş, sadece mükemmel şövalyenin bu mucizeyi görebileceğini onlara bildirir; "çünkü gerçekten bilin ki, bu ne sihirdir ne de şeytanın işi," bu ancak "Vaktiyle, Tanrımızın iradesiyle ortaya çıkmış olağanüstü bir mucizedir". *La Queste de Saint Graal*'da bu bölüm yeniden ele alınır: Perceval, Boort ve Galaad da aslanlı geyiği fark ederler ve Kutsal Ruh ayini yapmaktaki küçük bir kiliseye kadar onu takip ederler; ayinin başlangıç duası²⁴⁸ okunurken, geyik mihrabın üzerine yerleştirilmiş muhteşem bir kürsüde oturmakta olan bir insana dönüşür, aslanlar da havarilere; hepsi kanatlı kartal, insan, öküz ve aslan, tahtın ayakucunda durmaktadır. Yukarılardan gelen bir ses onlara şöyle söyler: "İşte böylece Tanrı'nın oğlu, bekâretini kaybetmemiş kutsal Bakire Meryem'in bedenine girdi..." Keşiş, kendisine sorulduğunda, bu mucizenin bir daha asla tekrarlanmayacağı, "Tanrısal insan"a dönüşümün

246 Jean Markale'e göre, her yerde kendini gösteren evlilik ya da kız kaçırma teması cinselliğe girişe gönderme yapmaktadır. *Le Roi Arthur et la société celtique*, Paris, Payot, 1983. Benzer bir yapı *Continuation de Perceval*'de de görülür, kahraman beyaz bir geyiği öldürme hatasını telafi etmeye mahkûm edilir; kazandığı zafer onun aslında öbür dünyadan bir elçi olan genç kızın kalbini fethetmesini sağlar.

247 Derleme 1215-1230 yıllarına aittir. H. O. Sommer tarafından yayımlanmıştır: *The Vulgate version of the Arthurian Romances*, Washington, The Carnegie Institution, 1909-1916.

248 Takdisten önce edilen dua.

Resim 30. Beyaz geyik, Canongate, Edinburgh.

geyiğin her yılki yeniden gençleşmesini temsil ettiği ve beyazlığın Meryem'in bekâretiyle ilintili olduğu cevabını verir. İsa'nın geyikle özdeşleştirilmesi, Aramatyalı Yusuf ve beraberindekilerin kutsal hayvan sayesinde tehlikeli bir ırmak geçidinden geçtikleri ve Darnantes ormanına girdikleri *L'Estoire del Saint Graal* gibi daha sonraki metinlerde yeniden ele alınır. *Le Livre d'Artus*, sırtında bir kadeh, hep yanan mumlarla bezenmiş boynuzlarındaysa haç taşıyan bir beyaz geyiği göstererek görüntüyü iyice süsler²⁴⁹ (Resim 30).

Bununla birlikte, *La Suite du Merlin* gibi daha geç tarihli versiyonlar av konusunu ve (Sertorius'un mahkemesindeki dişi geyik gibi, Arthur ve Guenievre'in nikâh törenine baskın yapan geyiğin olduğu) büyülü bölümleri

249 Bu pasaj Cigada'nın tanımını takip eder, S. Cigada, *La leggenda medievale del Cervo Bianco e le origine della "matière de Bretagne"*, a.g.e., s. 30-43.

yeniden işler; geyikten bir kişi gibi değil de bir büyü nesnesi olarak bahsedildiği *Floriant et Florete*'te peri Morgan devreye girer;²⁵⁰ Froissart'ın (1337-1410?) *Meliador*'unda Saigremor'un bindiği geyik, kahramanı, Diana'nın hizmetindeki nemfaların onu bekledikleri göle ulaştırır.

Marguerite ya da *La blanche biche* gibi geç tarihli halk şarkıları geceleyin geyiğe dönüşen ve civar beylerinin köpeklerinin kovaladığı genç bir kızın trajik kaderini anlatır. Kızı yakalayanlar öz erkek kardeşinin köpekleridir ancak kardeşi onları durdurmayı başaramaz; kız kendi ziyafeti hakkında şöyle söyler: "Haydi yiyin, sofraya ilk oturan benim, başım tabakta... ve siyah kömürler üzerinde zavallı kemiklerim kızarır".²⁵¹ Hac yeri haline gelmiş bir çeşmenin önüne konmak için Tapınak Şövalyeleri tarafından Doğu'dan getirilen Aziz Ursacius'a ait kemik kalıntılarını ele geçirenler, altı beyaz dişi geyikti.

Beyaz geyiğin Hristiyanlık yoluyla aracılık yapışı yine de konuyla ilgili tüm simgeleri ortadan kaldırmadı; F. Dubost'a göre,²⁵² arzunun ilkel şiddetini, rekabeti ve evli kadınların kaçırılmasını pek saklayamaz. Şeklinin değişmesine rağmen, öyküde tahtın her zaman geyiğin kürsüsü olduğunu (İsa'nın değil) ya da *Tyolef*'de aracılığın, hayvanın yolunu takip eden çingiraklı küçük beyaz bir köpek tarafından gerçekleştirildiğini hatırlatır. Aslanlar / koruyucular (ilerideki kısa makalede) makine-hayvanların habercisi gibi görülmüş olabilirler.

Eski geleneklerle Hristiyan tefsiri arasındaki karışım, toplumların hayatında avın ve ormanın sahip olduğu merkezi yer dolayısıyla devam etmiş olmalıydı; Gaston Phébus'ün (1331-1391) York Dükü tarafından İngilizceye çevrilen, sonra 1507, 1511 ve 1525'te yeniden yayımlanan ve tüm Avrupa'da yayılan *Le Livre de la chasse*'ı bunun göstergesidir. Giriş bölümü, asla atıl olmadığından "kötü fikirlere ve dolayısıyla da kötü işlere sahip olamayacak..." av köpekleri sorumlusunun güzel ahlakı üzerinde durur; av sonrasında "gece, günah işlemeyi aklından geçirmeksizin iyi ve sağlıklı uyuyacaktır. Yani demek istiyorum ki av köpekleri sorumluları öldüklerinde cennete giderler".²⁵³

250 A.g.e. s. 41.

251 Henri Dontenville, *La France mythologique*, Nancy, Tchou, 1966, s. 72-73. Dil, geç 16. yüzyıla aittir ve Brötanya sınırlarında konumlanmaktadır. *Pamuk Prenses* masalı ve onun kalbinin yerine kraliçeye götürülen dişi geyik kalbi dönüşüm gücüne göndermedir. Bununla birlikte, Dontenville en önemli sorunun, yani genç kızın neden bu şekilde cezalandırıldığı ve neden kaderinden kaçamadığı sorusunun cevapsız kaldığına dikkat çeker.

252 "Les Merveilles du cerf: miracles, métamorphoses, médiations", a.g.m.

253 Paris, Philippe Lebaud, 1986, haz. Marcel Thomas, s. 41.

4. Sufi Velinin “Bineği” ya da “Bedeni” Olarak Geyik

Anadolu ve Balkanlar, Türk halkların Asya’nın batısına doğru yayılışının son noktasıdır. Bu nedenle, bize öyle geliyor ki, bu bölgelerdeki halk inançları, İslam öncesi, özellikle Zerdüştî ve Şamanik inançlara Orta Asya bozkır ve vahalarındakilere göre daha az yer vermektedir. Türklerin bu yeni yurdunda, geyiğin saygınlığı yok olmaz ama ona atfedilen eski kutsallık giderek azalır. Yeni kutsallığı farklı bir biçimde var olmaya devam eder ve geyikgil bir süre sonra, başta bazı sufi akımları olmak üzere, İslamda yerini bulur.

Sultan Orhan’ın 1326’da Bursa şehrini fethiyle çağdaş olan Geyikli Baba, Anadolu’da geyikli velinin en önemli temsilcisidir. Bu veli aynı zamanda çağının en önemli sufilerindendir. Türkçe Geyikli Baba isminin yanı sıra yine aynı anlama gelen Farsça Ahulu Baba adıyla da bilinir. Azerbaycan’ın Hoy kentinden gelen Geyikli Baba (13. yüzyılda kurulmuş) Vefâiyye tarikatına ve Babai hareketine mensuptur, ancak bunların her ikisi de sufilikte önem taşısa da İslam normlarına göre pek saygın görülmez. Dünyadan elini eteğini çekmiş bir münzevi olan Geyikli Baba, Bursa yakınlarında Uludağ ormanlarında geyiklerle birlikte yaşar. Ancak inzivadan çıkar ve Sultan Orhan’ın yanında bu şehrin fethine katılır. Hepsi birer

geyiğe binmiş müritleriyle ortaya çıkar, halk arasındaki “geyik dervişin bineği- dir” ifadesi de buradan gelir.²⁵⁴ Daha sonra Geyikli Baba, çok sayıda müridiyle birlikte, dağlarına geri döner. Hükümdar tarafından içki ve şarapla ödüllendirilir, rivayete göre bunlara düşkündür. Sultan, onun ölümünden sonra, mezarı üzerine bir türbe yaptırır. Türbe bugün hâlâ, Bursa’dan çok uzakta olmayan Baba Sultan Köyü’ndedir.

Menakıpname rivayetine göre Geyikli Baba, rakibi olan meşhur Bektaşî Abdal Mûsâ’dan simgesel bir hediye alır.²⁵⁵ Bir parça pamuğa sarı kor halinde bir kömürdür bu. Birbirini yok edecek iki uyumsuz maddeyi bir araya getirmek suretiyle Abdal Mûsâ’nın imkânsız başarabileceğinin ispatı olan bu hediyeye, Geyikli Baba yine simgesel bir hediyeyle karşılık verir. Kendi evcilleştirdiği vah- şî bir dişi geyikten (*ahu*) sağlanmış bir bardak süt gönderir; bu hareket, hayvanlara hükmetme gücüne sahip olmak, pamuk, kömür ve ateş gibi cansız nesnelere söz geçirmekten daha önemlidir anlamına gelir.²⁵⁶ Geyikli Baba, 15. yüzyılda Germiyan bölgesinde, sonraki yüzyılda da Anadolu’nun diğer bölgelerinde (Erzurum, Sivas, Konya, Bursa ve İnegöl şehirlerinde) bulunan “Geyikli Baba Sultan cemaati” adıyla bilinen bir grup dervişin esin kaynağı olan kişidir.²⁵⁷

Genel olarak Bektaşî tarikatına mensup pek çok başka derviş, geyikgillerle bağlarını gösteren adlar taşırlar: Karaca Ahmed, Karacaoğlan... Seyyid Gazi ya da Abdal Mûsâ gibi bazıları geyiğe dönüşür. Birçoğu, bir tarikat mensubiyetinin simgesi olarak, bu hayvanın derisinden yapılmış *börk* denilen başlığı takarlar. Hacı Bektaş’ın çağdaşı, kendisine bazen “Boz Geyikli Dede Garkın” da denen, geyiğe binen ve müritlerine bu başlıklardan giydiren sufi Dede Garkın’ın başın- da bulunduğu hareket de bu duruma örnektir.²⁵⁸ Bu dervişlerin benimsedikleri ayin giysisinin, külâhlarının üzerinde öküzünkilere benzer iki “boynuz” un var- lığı gibi, başka özellikleri gözlemciler tarafından çok erken tarihlerden itibaren

254 P. N. Boratav, *100 soruda Türk Folkloru*, a.g.e., s. 81; A. Y. Ocak, *La Révolte de Baba Resul ou la formation de l’hétérodoxie musulmane en Anatolie au XIIIe siècle*, Ankara, TTK, 1989, s. 118-111; aynı yazar, *Kalenderîler. XIV-XVII. yüzyıllar*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1992, s. 87-93.

255 Bkz. T. Zarcone, “Bektashiyya”, *Encyclopedia of Islam* 3, 2014, s. 21-30.

256 Mecdî Mehmed Efendi, *Şakaik-ı Nu’maniye ve Zeyilleri. Hadâ’iku’ş-Şakâ’ik*, haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul, Çağrı Y., 1989, cilt I, s. 35; A. Y. Ocak, *La Révolte de Baba Resul*, a.g.e., s. 122; J.-P. Roux, *Les Traditions des nomades de la Turquie méridionale...*, a.g.e., s. 285-286.

257 Ali Haydar Avcı, *Abdalan-ı Rum ve Geyikli Baba*, İstanbul, La Kitab, 2015, s. 144.

258 A. Y. Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, a.g.e., s. 100; Hacı Bektâş-ı Veli, *Velâyetnâme*, haz. Hamîye Duran, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Y., 2007, s. 190-193; A. H. Avcı, *Abdalan-ı Rum ve Geyikli Baba*, a.g.e., s. 147.

nakledilir.²⁵⁹ Bu başlık, muhtemelen Anadolu'daki ilk Bektaşilerin taktığı, "elifi taç" denilen ve boynuza benzeyen ince uzun dört terkten oluşan külâha ilham olmuştur.²⁶⁰

16. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nu ziyaret eden Nicolas de Nicolay'ın (ö. 1583) seyahatnamesinde yayımlanan şaşırtıcı bir çizimde, bir geyiğin eşlik ettiği sarıklı bir adam görülür. Nicolay, açıklama yapmaksızın, "yanlarında bir Ayı ya da boynuna çingirak asılı bir Geyik gezdirerek dilenmek için şehre giden" kişilerin olduğunu yazar.²⁶¹ Aynı dönemde, Macar elçisi Ogier Ghiselin de Busbecq, Nicolay'ın tasvir ettiği kişiye benzeyen bir dilenciden bir geyik satın alır:

Onu [geyiği] geçimini onun sayesinde sağlayan dilencilerden satın almıştım. Ülkeyi dolaşıyorlar ve Tanrı'nın adının sıkça zikredildiği bir dua okuyarak para kazanıyorlardı; adın her geçtiği yerde, başlarını eğiyorlardı ve geyiğe de aynısını yapmayı öğretmişlerdi. Bu mucize karşısında etkilenen halk tabakası, sanki hayvan kutsal bir duygu taşıyormuş gibi, birbirleriyle yarışarcasına onlara bozuk para atıyorlardı.²⁶²

Geyiğin herkes tarafından kabul edilen saygınlığı ve kutsallığı, gezgin Kalanderi dervişleri olmaları muhtemel bu sıra dışı dindarlar tarafından hayvanın bu şekilde teşhir edilmesini açıklar. Aslında geyikgilin sadece varlığı bile bunların dualarına büyük bir dikkat gösterilmesi için yeterlidir (*Resim 31*).

19. yüzyıla aidiyeti kesin olan daha geç tarihli bir başka tasvir, çok sayıda geyikli velinin mensubu olduğu Bektaşî tarikatına adını veren Hacı Bektaş'ı, bir kolunun altında İmam Ali'nin simgesi aslan, diğerinde bir karaca olduğu halde resmeder. Bu sufi tarikatın dinsel yapısında aslanın önemi bilinir ve burada aslan, bu önemini bir geyikgil ile paylaşır. Geyikgilin itibarı o kadar yüksektir ki, Müslüman dünyasının en eski tarikatı olan Kâdiriyyenin kurucusu Abdülkâdir Geylânî (14. yy.) başta olmak üzere, diğer tarikat şeyhleriyle de ilişkilendirilir. Kesin olarak 19. yüzyıla ait olan bir resimde bu Arap veli, başında

259 Dönemin Arap kaynaklarına göre; karş. A. Y. Ocak, *La Révolte de Baba Resul, a.g.e.*, s. 108.

260 Bu, Abdülbaki Gölpınarlı'nın görüşüdür, *Yunus Emre. Hayatı*, İstanbul, Bozkurt Y., 1936, s. 35-36.

261 Nicolas de Nicolay, *Les navigations, pérégrinations et voyages faits en la Turquie par Nicolas de Nicolay*, Anvers, 1576, s. 194.

262 Ogier Ghiselin de Busbecq, *Les Lettres turques*, Latinceden çeviren Dominique Arrighi, Paris, Honoré Champion, [1633], 2010, s. 169.

Resim 31. Geyikle dolaşan sufi veli.

Resim 32. Hacı Bektaş (kartpostal)

Resim 33. Abdülkâdir
Geylânî yanında bir
geyikle.

muhteşem boynuzları olan bir geyiği sanki yakın dostuymuş gibi boynundan tutmaktadır.²⁶³ Bildiğimiz kadarıyla, onunla ilgili menakıpnameler, yakınında bu hayvanın varlığından bahsetmezler (*Resim 32 ve 33*).

Veli, dişi geyikleri sağabilen ve sayısız hastalığa şifa olduğu varsayılan, avcılarının peşinden koştuğu bu sütü elde edebilen imtiyazlı kişilerdendir. Bir Anadolu inancına göre, süt toprakla karıştırıldığında, olağanüstü tedavi edici özelliklere sahip bir madde ortaya çıkmaktadır.²⁶⁴ Benzer şekilde, İmrallı yöresinden Seyyit Ali Dere, dağda dişi geyikleri sağdığı öğrenilince veli addedilmiştir. Yerel efsaneye göre, ölümünden sonra geyikler onun yaşadığı köye inmişler, mezarını toynaklarıyla temizlemişler, sonra da ön ayaklarını bükerek önünde diz çökmüşler. Bugün hâlâ bu töreni gerçekleştirmek için köye inerlermiş.²⁶⁵ Ayrıca, dişi geyiklerin kurtardığı, emzirdiği ve yetişkin oluncaya kadar büyüttüğü yeni doğmuş bebeklerin konu edildiği çok sayıda efsane bulunur. Yukarıda bahsi geçen Bulgar Bektaşisi Demir Baba'nın ve annesi bir ağaç kovduğunda terk ettikten sonra dişi bir geyiğin süt verdiği hasta çocuğun da durumu böyledir. Başından geçenler öğrenilince, çocuğun mensubu olduğu oymak geyik eti yenmesini yasaklamaya karar verir.²⁶⁶

En şaşkınlık verici anlatı, Şarkışla yöresinde, bir kadın ile dört aç çocuğuna yıllar boyunca süt veren iki dişi geyikle ilgili olanıdır. Kadın daha sonra iki hayvanı Geyik Tepe'de yaşadığı mağaraya saklayarak avcılarının önünden kaçar. Yine de sonunda avcılar iki hayvanı öldürürler. Bu üzücü olayın gerçekleştiği yer bir mabede dönüşür; kutsal sayılan iki büyük çam ağacı burada yükselir. Kimse onları kesemez, çünkü denir ki, ağaçlar bu iki geyiğin ruhundan beslenirler ve onları temsil ederler.²⁶⁷ Bir başka sözlü rivayete göre, büyük bir geyik avcısı av sanatını tamamıyla terk eder çünkü periler onu bir mağaraya götürürler, burada içlerinden biri bir dişi geyiği sağlar ve avcıya bu süttten ikram eder. Ancak avcıyı bu hayvanları öldürmeye devam etmekten vazgeçiren ruhlarla karşılaşması mı, geyikgillerle aralarındaki bağı keşfetmesi mi yoksa geyiği sağıp sütünü içmesi midir bilinmez.²⁶⁸

263 Şahin Paksoy'un koleksiyonunda (İstanbul) bulunan fotoğrafın kaynağı olan orijinal çizimi bilmiyoruz.

264 M. Üçer, "Sivas yöresinde geyikle ilgili halk inançları", *a.g.m.*, s. 11.

265 *A.g.m.*, s. 12.

266 Ema Şimşek, "Giresun ve çevresinde anlatılmakta olan "Ana Geyik" efsanesinde mitolojik unsurlar", *Milli Folklor*, cilt IV, yıl 7, n° 26, Yaz 1995, s. 17-22.

267 M. Üçer, "Sivas yöresinde geyikle ilgili halk inançları", *a.g.m.*, s. 13-15.

268 Aslı Büyükokutan, "Avcılıkla ilgili inanışlar", *Av ve Avcılık Kitabı* içinde, ed. Emine Gürsoy ve Hilal Oytun Haltun, İstanbul, Kitabevi, 2008, s. 465.

Bir insanı veliye dönüştüren şey onun vahşi bir hayvanı, özellikle de vahşinin en somut örneği olan bir geyikgili ehlileştirmeyi bilmesi ve onun saygısını kazanmasıdır. Ancak aynı zamanda geyiklerin ona sahip çıkmasının nedeni de onun kâmil bir sufi oluşudur. Benzer şekilde, karacalı veli Karaca Ahmed (14. yy.) sabanını bir öküz ve ehlileştirdiği bir geyiğe çekirmiştir²⁶⁹ (*Resim 34*). Burada evcilleştirilmiş hayvan demekten sakınıyoruz çünkü Karaca Ahmed'in geyiği diğer insanlara karşı vahşi olmaya devam etmiştir.²⁷⁰ Diğer sözlü ve yazılı rivayetler, velilerin toprağı sürmek, ormandan odun taşımak ve süt elde etmek için geyiklere başvurduklarını söyler.²⁷¹ Vahşinin veya -Geyikli Baba'nın yorumunu tekrar etmek gerekirse- canlının üzerinde güç sahibi olmak cansız nesnelere hakim olmaktan daha üstündür.

Aşağıda göstereceğimiz gibi, Arap dünyasında da geyikgiller ve boynuzlu hayvanlar veliliğı algılamayı bilirler ve bu yüzden de sufilere eşlik etmeye değer verirler. Bununla birlikte bu sufiler farklı bir zümreye mensupturlar; bunlar dünyadan kopuk, dağlarında ya da ormanlarında münzevi olarak yaşayan yabanıl adamlardır. İnziva alanları vahşi hayvanlar tarafından düzenli olarak ziyaret edilir. Çok sevilen bir Bektaşî velisi olan ve geyikgillerle özel bir ilişki içinde olduğuna dair bir şey bilinmeyen Pir Sultan Abdal (16. yy.) bir şiirde şunları yazar: "Kırk yıl dağda gezdim geyikler ile".²⁷² Veli Hasan Baba da, Orta Anadolu'nun en yüksek zirvesinde, adını verdiği Hasan Dağ'da (Aksaray), bu hayvanların hayatını paylaşır.²⁷³ Ancak bu yabanıl veliler, gerektiği zaman çok çabuk topluma karışmayı da bilirler. Mesela Geyikli Baba, sultanın safında savaşmak için insanların dünyasına geri döner, Pir Sultan Abdal ise iktidar sahiplerinin adaletsizliğine karşı fakirlerin yanında mücadeleye girer.

Nihayet, sufi velilerin, çok önemli bir başka özelliğı de, hayvana, özellikle de geyikgile dönüşme melekesidir. Bu beceri, düzenli bir şekilde olmamasına rağmen bazı vakalarda, ruhların bu aynı hayvana ya da boynuzlu bir hayvana dönüşümünü yansıtır.

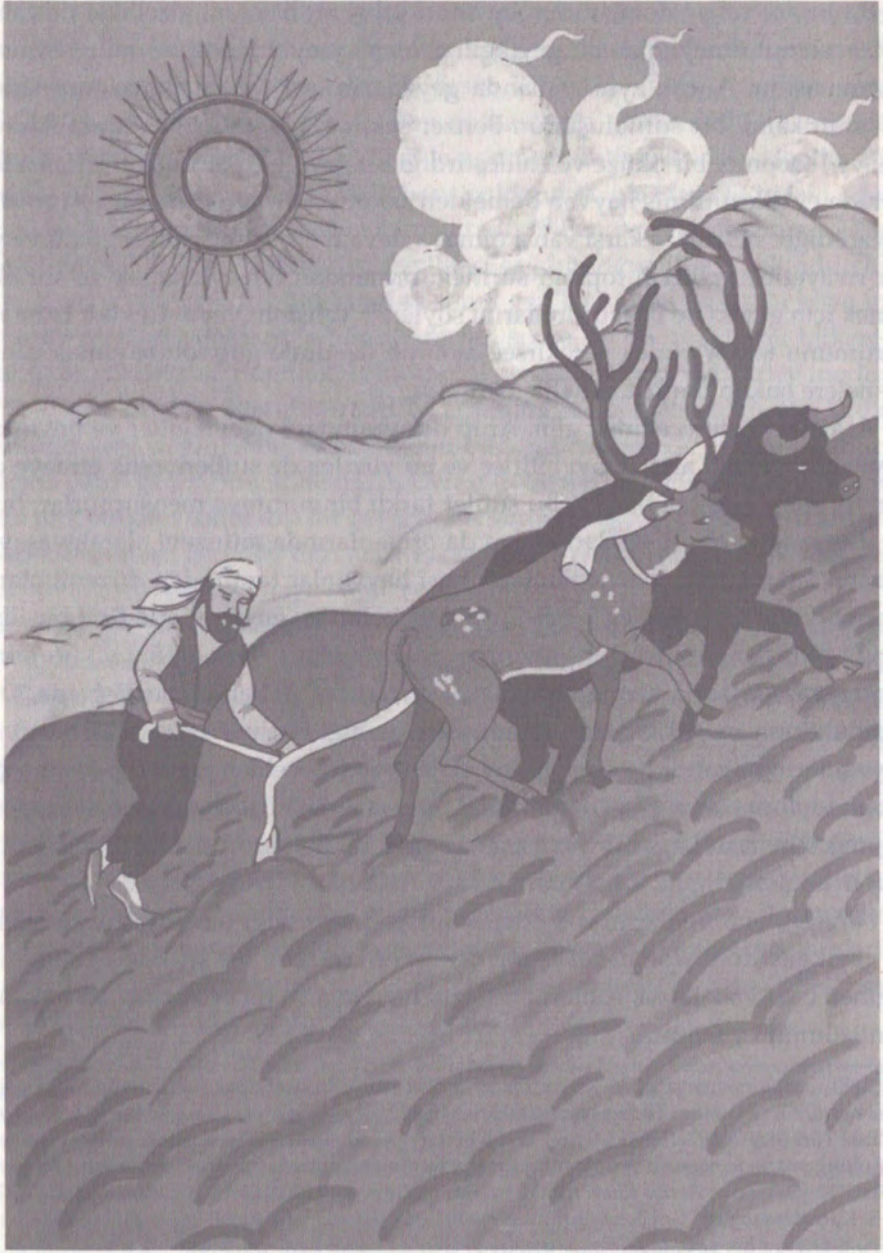
269 İlgili menakıpnameye göre: *Karaca Ahmet Sultan Menâkıbnâmesi*, haz. H. Dursun Gümüsoğlu, İstanbul, Alevi Vakıflar Federasyonu, 2013, s. 119-127.

270 Eski Türkçede "geyik/keyik" terimi, belirli bir hayvan adının ardına getirilen ve bu hayvanın vahşi olduğunu ifade eden bir belirtkendi: Örneğin *bars keyik* (kaplan), *sıgım keyik* (geyik) vb. Bkz. Mesut Şen, "Keyik", *Av ve Avcılık Kitabı* içinde, ed. Emine Gürsoy ve Hilal Oytun Haltun, a.g.e., s. 76-77.

271 S. Kumartaşoğlu, "Geyik boynuzlarının yatırlarda şifa için kullanımı", a.g.m., s. 142-143.

272 A. Y. Ocak, *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, a.g.e., s. 216.

273 Selçuk Peker, *Mezar ve Türbelere Kült Merkezli bir Bakış. Aksaray Örneği*, Konya, Kömen, 2015, s. 63.

Resim 34. Karaca Ahmed velinin sabanını çeken geyik.

5. Peygamberin Elçisi Geyik: İslama İhtida Anlatıları

Ceylan ya da antilop, Muhammed'in misyonunu öne çıkaran ve 14. yüzyıldan itibaren Müslüman dünyada önemli bir yaygınlığa ulaşan iki Arap anlatısında hatırı sayılır bir işlevi yerine getirir.²⁷⁴ Bu rivayetleri tekrarlayan Türk anlatılarında boynuzlu hayvan yerini geyikgile bırakır, bu da bu hayvanların birbirinin yerine geçtiklerinin göstergesidir.

Peygamberin bir hadisine dayanan ilk anlatı, Arap yazar Taberî'nin (ö. 923) meşhur tarihinde en gelişmiş ve en yaygın haliyle yer alır:

Bir gün çölde bulunan Peygamber aniden bir nida duyar: "Ey Allah'ın Resûlü, dur." Bunun üzerine sesin geldiği yöne döner ve bir ceylan yakalamış Arap avcısını, bir kazığa sıkıca bağladığı hayvanın yanında uyuklarken bulur. Peygamber'e seslenen ceylandır. O zaman ceylan Muhammed'e yeni doğmuş iki yavrusunu dağda bırakmak zorunda kaldığını ve yavruların tek başlarına beslenemeyecek kadar küçük olduklarını söyler. Avcının nezdinde kendisine kefil olmasını ve yavrularını

274 Muhammed bin Salih ad-Dimaşkî, *Peygamber Külliyyâtı*, Arapçadan çeviri, İstanbul, Ocak Yay., 2004, cilt IX, s. 539-540.

beslemek için avcının onu bırakmasını sağlamasını ister. Beş saat sonra geri gelip teslim olacağına söz verir. Arap kabul eder, ancak şayet ceylan dönmezse Peygamber'i öldüreceğini ekler. Muhammed de eğer tersi olursa onun İslamı kabul etmesini ister. Arap kabul eder. Hayvan serbest bırakılır ve söz verdiği gibi dört saat sonra, yani Peygamber'in halinden endişe duyan yavrularının isteği üzerine bir saat erken geri döner. Ceylanın bu sözlerini duyan Arap derhal İslamı kabul eder ve hayvanı serbest bırakır.²⁷⁵

14.-15. yüzyıllarda bu hadisten ilham alan çok sayıda Anadolu anlatısı ortaya çıkar ve bunlar "geyik destanı" adı verilen bir edebi tür oluşturur. Şehirlerde olduğu kadar köylerde de bilinen bu destanlar Türk halk edebiyatının ilk önemli eserleri arasında sayılır.²⁷⁶ Üstelik Arap anlatısı zenginleştirilmiştir çünkü Osmanlı versiyonlarında bunlara yeni olaylar da eklenir. Örneğin, dişi geyik (Arap ceylanı yerine) teslim olmak için geri gelirken dönüş yolunda, hiç şüphesiz Hristiyan olan "kâfirler"ın kurduğu bir tuzağa düşer ve Allah'ın derhal yolladığı melek Cebrail'in müdahalesiyle özgürlüğüne kavuşur.²⁷⁷

Hatta bu destanların bir versiyonu, Süleyman Çelebi (14.-15. yy.) tarafından İslam peygamberini yüceltmek için yazılmış, çok meşhur ve önemli bir şiire, zeyl olarak eklenmiştir. Bu şiir, Muhammed Peygamber'in doğum günü (*Mevlid*) şerefine her yıl okunur. Bu büyük şiirin Müslüman dünyada çok sayıda dile çevrilmesi, geyik destanının Arnavutluk'tan Orta Asya'ya, benzeri olmayan bir yaygınlığa sahip olmasını sağlar.²⁷⁸ Söz konusu geyik destanı, peygamberin serbest bırakmaya söz verdiği dişi geyik gelip teslim olduğu için onun bir mucize gerçekleştirdiğini ve geyiği alıkoyup Muhammed'i tehdit eden Hristiyan avcılarının sonunda İslamı kabul ettiklerini onaylar.²⁷⁹

Muhammed'in amcası Hamza bin Abdülmuttalib ile ilgili olduğundan önemsiz sayılamayacak bir başka ihtida anlatısı geyiğe önemli bir yer atfeder.

275 Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir el-Tabarî, *Tarih-i Taberî Tercemesi*, Konya, Can Kitabevi Mustafa Can, 1982, cilt II, s. 365.

276 M. Fuat Köprülü, "Türk Edebiyatında Aşık Tarzının Menşe ve Tekamülü", yeniden basım, M. Fuat Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1986, s. 205-206.

277 S. Çağatay, "Türk Halk Edebiyatında Geyiğe Dair Bazı Motifler", *a.g.m.*, s. 157-158; M. Cunbur, "Folklorumuzda "geyik" motifi üzerine", *a.g.m.*, s. 75-77; Fethi Gedikli, "Geyik Destanı", *Geyik Kitabı*, *a.g.e.* içinde, ed. E. Gürsoy Naskali ve E. Demir, s. 120-125.

278 F. Gedikli, "Geyik Destanı", *a.g.m.*, s. 119.

279 *Tam Mevlidi Şerif. Meşhur Mevludları ve Mevlud Hikâye ve İlahilerini Havidir*, İstanbul, İkbâl Kitabevi, 1935, s. 103-112.

Resim 35. Hâksâriyye
tarikatına ait bir
dergâhtaki mozaik,
Kirmanşah, İran.

Resim 36. Derviş keşkölü üzerinde
genç geyik, İran, 20. yy. başı.

Hamza aslında yeğenin tebliğine ilgi göstermemiştir ve ilk Müslümanlardan değildir ancak onu her zaman düşmanlarına karşı korumuştur. Fakat bir gün, büyük bir avcı olan Hamza, Mekke civarlarında bir ceylanın peşine düşer. Onu öldürmeye hazırlandığı sırada, ceylan insan sesiyle “Evinde çok vahim olaylar olurken neden beni takip ediyorsun?” der. Kafası karışan Hamza Mekke’ye döner ve peygamberin düşmanlarının ona zarar vermek için Hamza’nın yokluğundan faydalandıklarını görür. Onun lehine duruma müdahale eder ve Muhammed’in, kendisini durumdan haberdar etmek için mucizevi biçimde ona ceylanı gönderdiğine inanarak sonunda İslamı kabul eder.²⁸⁰ Bu 13. ya da 14. yüzyıl Osmanlı anlatısı kısmen Taberî ve diğer başka yazarlar tarafından tekrarlanan bir Arap rivayetinden ilham alır, ancak Arap metninde Hamza, peygamberin uğradığı saldırıyı av dönüşü bir hizmetçiden duyar, bir ceylandan değil.²⁸¹ Geyikgilin işe karışması hiç şüphesiz bir Osmanlı icadıdır.

Taberî’nin derlediği, Osmanlıların da tekrarladığı benzer bir rivayet Şiiilerin sekizinci imamı Ali ibn Mûsâ Rızâ’ya (ö. 818) atfedilir. Ali ibn Mûsâ Rızâ, atası Muhammed gibi, yeniden tutsak edilmeden önce yavrularını beslemek için özgür bırakılan bedbaht bir ceylana kefil olur. Bu nedenle imam “ceylanın kefil” (zâmin-i âhû²⁸²) adıyla bilinir ve Şii ikonografisinde sık sık etrafı ceylanlar ve geyikgillerle çevrili resmedilir.²⁸³ Büyük ihtimalle sufilerce bu imama çok itibar edildiği için, bir ceylan ya da karacanın eşlik ettiği şeyh ya da veli portrelerine rastlanır, özellikle de kafası ve görkemli boynuzuyla bir geyik postunun Kirmanşah’taki dergâhlarının mozayığında yer aldığı Hâksâriyye tarikatı dervişlerinde²⁸⁴ (*Resim* 35). Ayrıca geyikgil motifi taşıyan bir gezgin derviş keşkülü de bulunmaktadır (*Resim* 36).

280 S. Çağatay, “Türk halk edebiyatında geyiğe dair bazı motifler”, *a.g.m.*, s. 153-154.

281 *The History of al-Tabarî*, çev. W. Montgomery Watt ve M. V. McDonald, New York, State University of New York Press, 1988, cilt VI, s. 103-104; Maurice Gaudefroy-Demombynes, *Mahomet*, Paris, Albin Michel, [1957], 1969, s. 98.

282 B. P. O’Regan, H. Javadi, “Ahu”, *Encyclopædia Iranica*, 1984, cilt I, fasik. 7, s. 681-683.

283 Ingvild Flakerud, *Visualizing Belief and Piety in Iranian Shiism*, London, Continuum International Publishing Group, 2010, s. 93 ve 236.

284 Sharokh Raei’in (Göttingen Üniversitesi) bize gönderdiği fotoğraflara göre. Kendisine buradan teşekkür ediyoruz.

6. Mürşit Geyik Mucizesi: Sufiliğe Süluk Anlatıları

Bir ya da birçok Hristiyanın İslama ya da daha doğrusu sufilik yoluyla İslama girmeleri ve bir Müslümanın bir sufi şeyhe bağlanması çok sayıda Bektaşî menakıpnamesinde, benzer şekilde geyikgillerin sayesindedir. Geyik buralarda bir mürşit ya da bir rehber olarak ortaya çıkar. Bununla beraber bu metinlerde geyikgil, velinin bineği olmaktan ziyade, onun bedensel görünümlerinden biri olarak ortaya çıkar. Sufi veli eski dinlerin sahip-ruhlarını bir nevi taklit eder. Bu kılık değiştirmeye örnek olacak anlatı hiç şüphesiz Hacı Bektaş (13. yy.) menakıpnamesinde (*Vilayetname*, 16. yy. yazma metin) okuduğumuzdur. Menakıpname, Beşkarış köyünde (Kütahya yöresi), Hacı Bektaş'ın bir halifesi Resûl Baba'nın geyiğe, kuşa sonra da insana dönüşmesi karşısında bir grup Hristiyan avcının hayrete düşmelerini anlatır:

O yerde boyu beş karış [1m 10] olan bir kafir beyi vardı. O yer onun hükmündeydi. Oraya bir de kili-se yaptırmıştı. Bir gün, adamlarıyla, şehrin üst yanındaki dağa avlanmaya çıktılar. Gördüler ki altın bir geyik yayılıp otlamada. Şaşırıp kaldılar çünkü o güne dek hiç böyle bir hayvan görmemişlerdi.

Beşkarış'ta hiç kimse böyle bir altın geyiğe rastlamamıştı. Bey, dört yanını sardırды, diri tutalım, dedi. Geyik bunlardan ürktü, o [Beşkarış] kilisenin dibine kaçtı. Gözlerinin önünde silkindi, bir güvercin oldu, uçtu, kilisenin üzerine kondu. Avcılar şaşkınlıktan donakaldılar. Derken konuştuğu yerden indi, yine silkindi ve bir insan oldu, kilisenin dibine oturdu. Bu hali görünce hepsi hayrete düştü. Beşkarış "Bu şahıs boş değil, nereden geliyor, nereye gidiyor sorup öğrenelim," dedi. İçlerinden biri öne çıktı ve ona sordu: "Sen kimsin ki senden nice acayip şeyler görüldü?". "Bana Resûl Baba derler. Hacı Bektaş Hünkar'ın halifelerindenim, bu yeri bana yurt vermiştir, bu yaptırdığın kilise yeri benim makamım olsa gerektir", dedi. Hepsisi o zaman onun, Rum erenlerinin serveri ve ser-çeşmesi Hacı Bektaş'ın halifesi olduğunu anladılar. Hemen geldiler, eline yüzler sürdüler, safa geldin, kadem getirdin, gelişin mübarek olsun, dediler. Resûl Baba onları dine davet etti, hepsi Müslüman oldular.²⁸⁵

Hacı Bektaş menakıpnamesinde rivayet edilen mucizevi olaylar, genel olarak, daha önce gördüğümüz Aziz Eustathius'a ait Hıristiyan efsanesinin ortaya çıktığı yerlerden biri olan Kapadokya'nın da bulunduğu Anadolu'nun orta kısmını kaplayan bir coğrafi alanda gerçekleşir. Hacı Bektaş türbesi de yakınlarda yer alır. Haç taşıyan geyik mucizesini resmeden duvar resimlerini barındıran sayısız kilisenin bulunduğu bir bölgede, Resûl'ün anlatısı ile Hıristiyan azizinki arasındaki benzerliklere ilgisiz kalınamaz. Her iki vakada da, bir Müslüman velinin ya da İsa'nın mucizevi şekilde geyiğe dönüşmesinden kaynaklanan bir ihtida ile karşı karşıyayız. Sözlü gelenek Resûl'ün öyküsünün bir benzerini Hacı Bektaş'a atfeder. Rum Ortodoks başpiskoposu Cyril'in 1815'te İstanbul'da yayımlanmış Yunanca bir eserde iki azizi birbirleriyle karşılaştırması da şaşırtıcı değildir.²⁸⁶ Ayrıca 20. yüzyılın başlarına dek, Hacı Bektaş türbesinin her iki dinden hacıları ağırladığı da bilinir.

Sufi velinin geyiğe dönüşmesiyle ilgili ikinci bir metin de, bir başka Bektaşî velisi Abdal Mûsâ'nın menakıpnamesinde bulunur. Bu menakıpname Alanya (Türkiye'nin güneyi) beyinin Gaybî adlı genç oğlunun bir ahuyu okla yaralamasını ve kaçan ahunun sufi şeyh Abdal Mûsâ'nın tekkesine sığınmasını anlatır.

²⁸⁵ Hacı Bektâş-ı Veli, *Velâyetnâme*, a.g.e., s. 605-606.

²⁸⁶ Cyril, *Perigrafi tes arxisatrapias Ikoniu*, Constantinople 1815, s. 11, alıntılayan: F. W. Hasluck, *Christianity and Islam under the Sultans*, New York, Octagon Books, [1929], 1973, cilt I, s. 84. Hasluck'a göre, Hacı Bektaş'ın Aziz Haralampos ile özdeşleştirilmesi daha geç tarihlidir.

Resim 37. Abdal Mûsâ Türbesi, Elmalı, Türkiye'nin güneybatısı, 2010.

Gaybî tekkeye girer ve burada bulunan dervişlere hayvanı görüp görmediklerini sorar. Cevap vermezler ve onu şeyhleri Abdal Mûsâ'nın yanına götürürler, o da ona koltukaltına saplanmış oku gösterir. Gaybî sufi şeyhle geyiğin tek ve aynı kişi olduklarını derhal anlar; beylikten vazgeçer ve Kaygusuz Abdal adını alarak sufinin müridi olur.²⁸⁷ Bu anlatı Bulgaristan'da Alevi Türklerin sözlü geleneğinde de bulunur ve 1951'de Hasköy yöresinden derlenmiştir.²⁸⁸ Ayrıca, koltukaltına saplanmış oku gösteren Abdal Mûsâ'nın portresi bir Bektaşî ya da Alevi sanatçıya ilham olmuş olmalı ki Hacı Bektaş Müzesi'nde bulunan 19. yüzyıla ait bir tabloda bu sahne tasvir edilmiştir. Aynı şekilde, birkaç yıldan beri, bu tablodan esinlenen devasa bir fresk Türkiye'nin güneybatısındaki Elmalı'da, her yıl binlerce kişinin ziyaret ettiği Abdal Mûsâ Türbesi'nin dış duvarlarından birini süslemektedir (Resim 37 ve 38).

287 A. Y. Ocak, *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, a.g.e., s. 207-208; A. Güzel, *Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1999, s. 105-107.

288 L. Mikov, *Bulgaristan'da Alevi-Bektaşî Kültürü*, a.g.e., s. 294.

Resim 38. Abdal Mûsâ
böğrüne saplanan
avcının okuyla, Abdal
Mûsâ Türbesi'nin yan
duvarındaki fresk, Elmalı.

Üçüncü bir menakıpname metni, sufi şeyh Şucâüd-
din'e biat etmek üzere Anadolu'ya gelen İran kökenli
derviş Hâkî ile arkadaşlarının maceralarını anlatır. Bir
çölde kaybolurlar. Açlığa yenik düşerek bir geyiği sak-
landığı yerden çıkarır ve onu yemek için yakalarlar an-
cak hayvan iplerini koparır ve kaçır. Onu takip ederler
ve yeniden yakalarlar. Tekrar iplerini koparır ve onlar-
dan ikinci kez kaçır. Yeniden yakaladıklarında bu süre-
k avının onları çölün dışına götürdüğünü fark ederler. Bu-
nun üzerine geyiği azat ederler, o da sanki sihirli gibi ani-
den ortadan kaybolur. Bu durumdan bir velinin onlara
yardım etmek için bu hayvanın kılığına girdiği sonucunu

çıkarırlar. Anadolu'ya Şucâüddin'in huzuruna geldiklerinde, şeyh onların yardımına gelip geyik kılığında onlara yol gösterdiği sırada kopardığı ipleri gösterir. Bunun üzerine Hâkî ve arkadaşları onun müritleri olurlar.²⁸⁹

Bu üç menakıpnamenin mesajı çok basittir; veliler hakikati arayanlara yol göstermek ve onları İslama ya da sufilğe yöneltmek için geyiğe dönüşürler; onlar mürşittir. Burada dönüşüm "mucizesi", avcıların bu kişinin veliliğine ikna olmaları ve dolaylı olarak da geyikgile kutsal hayvan statüsü verilmesi için yeterlidir. Yörükler, Tahtacılar ya da Çepniler gibi bazı oymak toplulukları ve Yezidilik gibi senkretik dinler geyikgile bir totem statüsü verir ve avını kesin olarak yasaklar. Bu gruplar haricinde geyik avı yasaklanmadıysa da imgesi ve mecazi işlevi altüst olmuş durumdadır. Bektaşî ve Alevî şairlerinin yazdıkları gibi, av ruhani bir ava dönüşmüştür, çünkü avcı tıpkı Tanrı, Allah, Hakk ya da Varlık olarak adlandırılan ulaşılamaz bir metafizik idealin peşinden koşan mistik gibi, geyiğin peşinden koşar... ve kaçan hayvana da onun hayatına kas-tetmediğini söylemekten vazgeçmez.

Kaçma benden kaçma avcı değilim

Kaçma geyik, kaçma, avcı değilim.

(Hatâyî, 16. yy.²⁹⁰)

Avcı olsam düşer mi idim izine

Döner döner ne bakarsın yüzüme

Men de aşık oldum ela gözüne

*Gaçma geyik gaçma avcı değilim.*²⁹¹

(Abdal Mûsâ)

İran ve Osmanlı edebiyatında özellikle geyik ile ceylan, sevgilinin ve yitirilen ya da peşinde koşulan aşkın çok bilinen metaforlarıdır. Ancak sufilerde sevgili ya da Cemal, Tanrı'dan başkası değildir ve sufi ozanın aşkı hem yakınlığa hem de soyut Hakk'a adanmıştır. Çağdaş Türkiye'nin en büyük ozanı Âşık Veysel'in (ö. 1973) güçlü şiiri ve büyülü sazının öğrettiği de budur:

289 A. Y. Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, a.g.e., s. 207-208.

290 Alıntıl原因: S. Çağatay, "Türk Halk Edebiyatında Geyiğe Dair Bazı Motifler", a.g.m., s. 158-159.

291 A. Güzel, *Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi*, a.g.e., s. 107.

*Sen bir ceylan olsan ben de avcı
Aulasam çöllerde saz ile seni
Bulunmaz dermanı yoktur ilacı
Vursam yaralasam söz ile seni.*²⁹²

Yukarıda bahsi geçen menakıpname metinlerindeki sufi veliler genellikle olağanüstü geyiklerin kılığına bürünürler. Geyikli Baba'nın bindiği bir "ulu geyik"tir, Abdal Mûsâ ile Resûl Baba'nın şeklini aldıkları altın geyiklerdir. Bunlar hiç şüphesiz benzersizdir ve benzersizliklerinin; üç bacaklı ya da bir ruhun ele geçirdiği, şaşırtıcı derecede beyaz tüyleri olan geyikgilden bahseden eski öyküleri hatırlattığı düşünülebilir. Sözlü edebiyat bu geçmişle kati şekilde ayrılmış değildir çünkü atipik, tuhaf hayvan burada yerini hâlâ korumaktadır. Benzer biçimde, Muğla yöresinde iki Türk, olağandışı tavırları ve gizemli bir dış görünüşü olan bir keçinin onları şaşkınlığa uğrattığını anlatırlar: Baş ve tüyleri ayırt edilememektedir. Adamlar korkuya kapılarak uzaklaşırlar ancak keçi onları takip eder. O zaman dualar okumaya başlarlar ve başlarını çevirip bakmadan uzaklaşmaya devam ederler. Sonra tekrar bakarlar; keçi dua okumaya başladıkları noktada durmaktadır... "Kiminle karşılaştık biz, diye kendilerine sorarlar bizim iki Türk: Cin miydi yoksa şeytan mı?"²⁹³

Türk-İran İslamında geyikgile ve boynuzlu hayvanlara verilen yerin Arap diyarlarında ceylan ve antiloba verilen yerden kesin olarak farklı olduğunu belirtmek önemlidir. Temel fark, bir sonraki bölümde görüleceği gibi, dönüşüm ve hayvanın benzersizliği fikrine dayanır; Arap yarımadasında bilinmeyen Asya'ya ait inançlara ve ibadetlere yapılan pek çok gönderme mevcuttur. Dönüşüm, insan ile hayvan, geyikgil ile boynuzlu hayvan arasında unutulmuş bir bağ kurar. Bu bağ, Türklerle geyik arasındaki eski simgesel akrabalığı hatırlatır ve insan ile hayvanın arasındaki sınırın açık olduğunu gösterir. Bunun benzeri Arap dünyasında bulunmaz.

292 Adnan Binyazar, *Âşık Veysel*, İstanbul, Doğan Egmont, 2015, s. 47.

293 M. N. Önal, *Muğla Efsaneleri*, a.g.e., s. 265.

7. Kuzey Afrika'da Ceylanlı Murabıt

Peygambere atfedilen bir hadisin yarattığı itibar nedeniyle İslamın en eski rivayetlerinde başta ceylan olmak üzere boynuzlu hayvanın benimsendiğini yukarıda gösterdik. Taberî ve hacimli İslam tarihinin (*el-Bidâye ve'n-nihâye*) yazarı Suriyeli İbn Kesîr (ö. 1373) gibi diğer tarihçiler ve hadisçiler Muhammed'in şahsına saygı gösteren hayvanı betimleyen bu rivayeti yeniden ele alır ve yorumlarlar.²⁹⁴ Örneğin Fas sözlü geleneğinde bir ceylanın bir avcı tarafından öldürülmek üzereyken insan sesiyle aman dilediğine rastlıyoruz. Adam o kadar şaşırır ki ceylanı serbest bırakır.²⁹⁵ Bununla beraber İbn Kesîr'in metnindeki "ceylan" sözcüğünün Türkçe çevirisinde "geyik" olarak değiştirildiğini burada yinelemek gerekir. Geyikgil ve boynuzlu hayvanın birbirleri yerine kullanılması ve bu iki organ birbirlerinden çok farklı olsalar da (geyik boynuzları diğer boynuzların aksine düşer ve yeniden büyür) geyik boynuzunun özelliklerinin diğer boynuza atfedilmesi sıklıkla görülür ve şaşırtıcı değildir.

294 Beyrut, Maktaba al-ma'ârif, 1980, cilt V, s. 147-149. Bu eserin Türkçe çevirisinde "ceylan" terimi de "geyik" olarak çevrilir, İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihâye. Büyük İslam Tarihi*, çev. Mehmet Keskin, İstanbul, Çağrı Yay., 1994, cilt VI, s. 193-195.

295 Paulette Galand-Pernet, *Recueil de poèmes chleuhs 1. Chants de trouveurs*, Paris, Klincksieck, 1972, s. 65.

Tarih bize ceylanın (ya da antilobun) Arap dünyasında alışılmışın dışında bir konuma sahip olduğunu ve pek çok bakımdan ceylanın, Müslüman dünyanın bu bölümünde geyiğe denk olduğunu öğretir. Tıpkı geyik gibi, avcılarının gözdesi olan ceylanın eti çok lezzetli olmasıyla ünlüdür. Üstelik yenmesi de Müslüman hukukuna göre helal kabul edilir. Antilopgiller “tıpkı Batı’daki geyikgiller gibi, Arap ülkelerinde asil kabul edilir”.²⁹⁶ Öte yandan, arayı açmayı yani onu takip eden köpeklere hatırı sayılır bir fark atmaya bilen geyiğin dayanıklılığıyla bu hayvanın hızlı koşması arasında benzerlik vardır. Kuzey Afrika’daki Atlas Dağları (1961’de soyu tükenme tehlikesi yaşayan) Berberi geyiği denilen küçük bir geyikgilin yaşadığı Arap dünyasındaki tek bölgedir.²⁹⁷ Mitik anlatılar belki de bu geyikle ceylanı karıştırmış olabilir. Ayrıca bu Berberi geyiğinin boynuzlarının Araplar üzerinde de Türklerdekiyle aynı büyülenmeyi yaratıp yaratmadığı sorulabilir.

Dinsel ve simgesel bakımdan ceylanın da tıpkı geyik gibi, velileri, genellikle de sufileri tanıma becerisi vardır; özellikle de bu kişiler insanlardan uzak, münzevi hayat yaşıyorlarsa onların yoldaşlığına çok değer verirler. Menakıp edebiyatı, Müslüman mistikler dünyadan el çektiklerinde ve ormanda ya da dağlarda daimi bir inzivaya çekildiklerinde vahşi hayvanların onların etrafında yerleştiklerini açıkça teyit eder. Bir ceylanın kafasını yaladığı Ebû Hafs el-Haddâd (ö. 878) ya da aynı hayvanın önünde diz çöktüğü Ebû İshâk Kâzerûnî (ö. 1034) gibi Arap ve Fars topraklarındaki ilk mutasavvıflar da bunun dışında kalmazlar.²⁹⁸ Irak’ta Basra’da münzevi hayat süren ve etrafına yaban keçileriyle ceylanların toplandığı kadın velilerin simgesi Râbia el-Adeviyye (9. yy.) söz konusu olduğunda da durum aynıdır.²⁹⁹ Türk dünyasında koyu zühdün timsali ve Halvetiyye -tek başına inzivaya çekilmek anlamına gelen *halvet* sözcüğüne gönderme- tarikatının kurucusu ve isim babası Ömer Halvetî (14. yy.) Azerbaycan’ın üçra bir dağındaki bir ağaç kovuğunda, kendini *zikre* vermiş olarak yaşamaktadır (burası bugün hâlâ bir ziyaret yeridir). Velinin halveti esnasında “hayvanlar ve kuşlar etrafını sararlar ve heykel gibi kıpırdamadan onu

296 F. Viré, “Ghazâl”, *Encyclopédie de l’Islam* 2, Leiden, Brill, 1977, cilt II, s. 1061.

297 G. Camps, “Cerf”, *Encyclopédie berbère*, Aix-en-Provence, Edisud, 1993, cilt XII.

298 ‘Attar, “Tadhkirat al-awliyâ”, alıntıl原因: A. Y. Ocak, *Alevi ve Bektâşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, a.g.e., s. 110.

299 Margaret Smith, *Râbi’a the Mystic and her Fellow-Saints in Islam*, Cambridge, University Press, 1928, s. 34-35; Richard C. Foltz, *Animals in Islamic Traditions and Muslim Cultures*, Oxford, Oneworld, 2006, s. 80.

seyrederler".³⁰⁰ Aynı tarikata mensup bir veli olan Benli'nin (17. yy.) Karadeniz kıyısında, Trabzon yakınlarındaki halveti de geyiklerin uğrak yeridir.³⁰¹

Mağrip'te 12. yüzyıldan itibaren, velilerle ceylanların dostluğu Tilimsan'ın manevi koruyucusu Şeyh Ebû Medyen Şuayb ile belli bir üne kavuşur. Aslında Fes yakınlarında üçra bir yere çekilen bu önde gelen "ceylanlı murabıt"a, kısa bir süre sonra bu hayvan eşlik eder. Ceylan onun yanında yaşamayı seçer çünkü zatından yayılan ruhaniyet onu cezbeder. Hayvan ayrıca sufi ahlakını da bilir çünkü Ebû Medyen'in bir mecliste sohbet yaptığı sırada haberi olmadan cebinden para düştüğünü anladıktan sonra bu kişiden uzaklaşır.³⁰² Ceylan aslında paranın manevi hayat için bir tehdit olduğunu sezer. Ayrıca Ebû Medyen'in mürşitlerinden biri, dağlara çekilmiş bir münzevidir. Ebû Ya'za Yelnûr adlı "Berberi dağının velisi"nin etrafı uysal vahşi hayvanlar ve dost kuşlarla çevrilidir. Ebû Medyen "öğle uykusu vaktinde, çok sıcak saatlerde orman hayvanlarının gelip ondan tavsiye istediklerini" hatırlar.³⁰³ Mağrip'te bu "vahşi adamların" sayıları az değildir. Sözlü rivayete göre, bunlardan biri olan Sidi Nacci, Fas'ta Tafilalt'taki Nuacci kabilesinin atasıdır. Avcılar tarafından çölde yakalanmadan önce, bu kişi "ceylanlar arasında yaşayan bir çeşit keşiş, uzun saçlı, hayvan postuna bürünmüş vahşi bir adam görünümünde" yaşıyordu.³⁰⁴

Sadece Kuzey Afrika'da değil, Sahraaltı Afrika'ya değin Arap dünyasının geri kalanında da "ceylanlı murabıt"ın simge kişiliği hiç tartışmasız, Afrika'nın en önemli sufi tarikatının kurucusu Ahmed el-Ticânî'dir (ö. 1815). Aslında, Fas'tan Mısır'a ve Nijer'e kadar yayılan bir biat resminde veli, yanında bir ceylan ya da antilopla betimlenir (*Resim 39*). Sadece sözlü gelenek onun yanında bu hayvanın varlığından bahseder. Dinsel resimde betimlenen, bir şahinin tehdit ettiği bu hayvan, velinin himayesine girer ve sonrasında onun sadık dostu olur.³⁰⁵

300 Mahmud Cemaleddin el-Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyya ez Lemezât-ı ulviyye*, haz. Serhan Tayşi, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1993, s. 346-347.

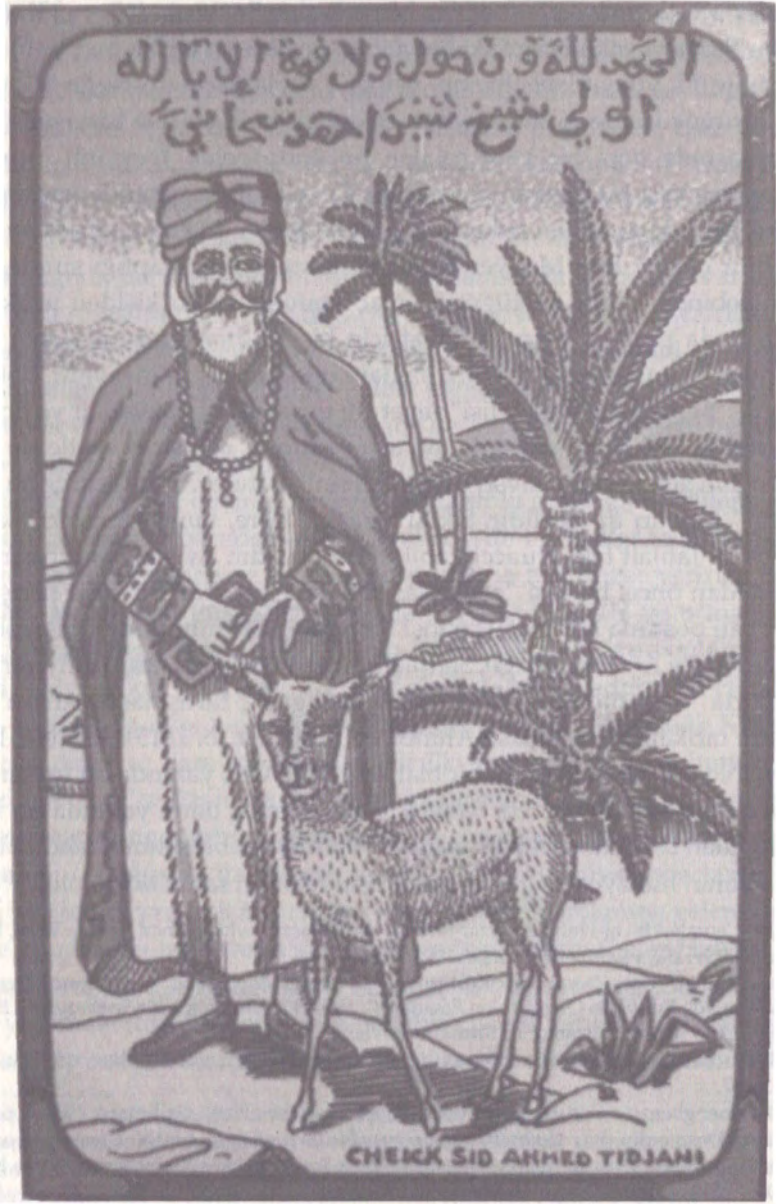
301 Zekiye Çağınlar, "Kastamonu Halk Kültürü İçinde Yatır-Ziyaret İnancı ve Bu İnancın Çerçevesinde Şeyh Şaban-ı Veli Etrafında Oluşturulan Efsaneler", *İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, 18-20 Eylül 2003 içinde, Kastamonu, Kastamonu Valiliği, 2005.

302 Zaïm Khenchelaoui, *Abû Madyan Shu'ayb. L'Algérie au coeur du soufisme*, Alger, ed. Zaki Bouzid, 2011, s. 56-57.

303 Émile Dermenghem, *Le Culte des saints dans l'islam maghrébin*, Paris, Gallimard, 1954, s. 61.

304 Jean-Pierre Desmoulin, *Jeux identitaires, traces mémorielles et mutations sociales, une anthropologie des populations du Moyen Drâa au Maroc*, Saint-Brice-sous-Forêt, yazarın katkılarıyla yayına hazırlanmış, 2009, "Les Nouajji de Zagora à M'Hamid" bölümü.

305 A. Goldenberg, "Les Représentations animales au Maroc, leurs valeurs dans l'esprit populaire", Doktora tezi, Université de Paris V, 1983, s. 213-214 ve aynı yazar, *Bestiaire de la culture populaire musulmane et juive au Maroc*, Aix-en-Provence, Edisud, 2000, s. 64-65.

Resim 39. Ahmed el-Ticâni, 20. yy. başlarına ait kartpostal.

Güzergâhları ve ceylan, antilop ya da keçi ile ilişkileri farklılık gösteren ve bahsedilmeye değer çok sayıda murabıt örneğini biliyoruz. Bu sufiler arasında en şaşırtıcı olan, Heddaviyye tarikatının kurucusu ve isim babası, bir efsaneye göre daha çocukken ormandaki ceylanların annesinden kaçırdığı Sidi Heddi' dir (ö. 1805). Onlarca yıl ceylanlarla beraber yaşayacaktır. Sonrasında Sidi Heddi, istediğinde etrafında toplanan ve onu sevgiye boğan bu hayvanların efendisi olarak benimsenir. Ayrıca ceylanlarıyla Nil'e ve Sudan'a kadar yolculuk eder.³⁰⁶

Daha ilginç, ceylana benzemeye başlayan hatta tamamen bu hayvana dönüşen murabıtları anlatan vakalardır. Bunlar ender rastlanan vakalardır ve Anadolu geyiğinin aksine, belirli bir eski inançla açıklanmaları mümkün değildir. Uzun süre onlarla birlikte yaşadktan sonra, antilopların ve devekuşlarının alışkanlıklarını ve fiziksel becerilerini elde ettiği söylenen murabıt Sidi Abdullah Ebû Celîdât örneğini ele alabiliriz: "Tepeleri düzlükleri antilopların ve devekuşlarının hızıyla koşarak geçerd; dağları aşar, ceylanlarla yabani koyunların çevikliğiyle kayadan kayaya sıçardı". Dış görünüşü bile değişir ve hayvanlara ait özellikler gösterir.³⁰⁷ Daha da şaşkınlık verici bir başka vakanın geçtiği yer, Cebel Bu Kahil'deki, efsaneye göre "biçim değiştirme becerisi" olan ve yabani koyun (faştal) kılığına girebilen murabıtların yaşadığı Mimuna mağarasıdır. Bu nedenle, civarda yaşayan Araplar bu velilerin mezarlarını ziyaret ettiklerinde, bir veliyi yani "Allah dostu"nu öldürmek korkusuyla yakınlarda dolaşan hiçbir koyuna asla ateş etmezler. Bir başka efsane ise, bu aynı mağarada kutsal hayvanlardan birine ateş eden bir avcının buna karşılık anında korkunç bir darbe yaşadığını anlatır: Tüfeği paramparça olur ve üç günlük derin bir uykuya dalar. Uyandığında, ayaklarının dibinde kendisine geri dönen düzleşmiş kurşununu bulur.³⁰⁸

Antropolojik araştırma belki bir tarihsel araştırmayla tamamlanabilir, zira 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında bu bölgelerde yaşayan "ceylanlı murabıtlar" hakkında bazı tanıklıklara sahibiz. Bu velilerin tarihi ve ceylanlarla olağanüstü ilişkileri hâlâ gizemlerle dolu ve hep menkıbe tarzında anlatılıyor olsa da bu onların tarihinin *tarihte* yani zaman ve mekânla saptanmış bir tarihte

306 Bu efsane René Brunel tarafından aktarılmıştır: *Le Monachisme errant dans l'islam. Sidi Heddi et les Heddawa*, Maisonneuve et Larose, 2011, s. 30-31.

307 A. Joly, "Saints de l'islam". *Revue africaine*, 1908, s. 179-180; R. Brunel, *Le Monachisme errant dans l'islam, a.g.e.*, s. 31.

308 Fransız ordusundaki bir çevirmen tarafından 1862'de derlenen efsane, alıntılan: A. Certeux ve E. Henry Carnoy, *L'Algérie traditionnelle*, Paris, Maisonneuve et Leclerc, 1884, cilt I, s. 66-67.

ve hatta yakın ve Fransızların Kuzey Afrika'yı fethi dolayısıyla iyi bilinen bir tarihte yer almasına engel değildir. Aslında "ceylanın babası"³⁰⁹ ve bir murabıtın kardeşi olan Bu-Ma'za, Fransız işgaline karşı Beni Zugzug isyanının (1845) elebaşı olmakla suçlanır. Bu-Ma'za'nın kardeşi Fransız askeri güçleri tarafından tutuklanıp sorguya çekildiğinde, Bu-Ma'za'ya bu adın verildiğini çünkü halkın, "yaptığı gezintilerde ona eşlik etmesi için Allah'ın gönderdiği bir ceylan tarafından takip edildiğine sıkça rastladığını"³¹⁰ ifade eder.

Fransız André Cochut, 19. yüzyılın ortasında, Bu-Ma'za'yı kastederek "ceylanlı adam" ifadesini kullanır.³¹¹ Ayrıca "ceylan dini" kavramı, Arapların bu zarif ve sıklıkla kutsallaştırılan hayvandan büyülenişleri nedeniyle, bir İslam tarihçisi tarafından öne sürülmüştür. Aynı yazar ünlü sufi İbnü'l-Arabî'nin (ö. 1240) bu ceylan dininden kesinlikle haberdar olduğunu varsayar çünkü bir şiirinde kalbinin sayısız biçimin bir araya geldiği bir yer olabileceğini yazar: Hristiyan keşişleri için bir manastır, putlar için bir tapınak, hacılar için bir Kâbe, *Tevrat*'ın levhaları, *Kur'an*'ın sayfaları ve... ceylanlar için bir çayır.³¹² Hristiyanlık ve Müslümanlığın yüksek bir ruhanilik barındıran bu farklı yerleri ve kutsal kitapların sayfaları arasında İbnü'l-Arabî bu hayvanın koştugu çayırı zikreder çünkü bu hayvan, İslam öncesi şiirde şairin sevgilisini ve genel anlamda Sevgili'yi yani Allah'ı simgeler.³¹³

Önceki bölümlerde Anadolu ve Balkanlar'da geyiklerin ve boynuzlu hayvanların avlanmadığını çünkü bunların bir velinin bedensel görünüşü olduğunun ya da olabileceğinin bilindiğini görmüştük. Özellikle de mekânın kutsallığından faydalanarak böyle bir şahsın mezarının yakınında yaşıyorlarsa bu böyledir. Mağrip'te aynı durum söz konusudur. 1852'de Oran'ın batısında, bir ceylan tarafından emzirildiği söylenen murabıt Sidi Abdullah Berkânî'nin türbesi, bir Fransız seyyahın anlattığına göre, bu "saygın hatıra" özelliği nedeniyle Arap halkların asla avlamadıkları ve kalabalık gruplar halinde gezinmelerine

309 Arapça *ma'z* sözcüğü elbette ceylanı değil keçiye simgeler ancak bu karışıklık bilgilendiricidir ve Kuzey Afrika'da bu iki hayvanın çok yakından bağlantılı olduklarını, ayrıca tıpkı ceylan ve yabani koyunda olduğu gibi, sık sık birbirlerinin yerine kullanıldıklarını gösterir.

310 Édouard de Neveu, *Les Khouan, ordre religieux chez les musulmans de l'Algérie*, Paris, A. Guyot, 1846, s. 52; A. Cochu, "Les Khouans", *Revue des deux mondes*, cilt II, 1846, s. 333-334.

311 A. Cochu, "Les Khouans", *a.g.m.*, s. 333-334.

312 J. C. Bürgel "The Lady Gazelle and her murderous glances", *Journal of Arabic Literature*, cilt XX, n° 1, Mart 1989, s. 10.

313 Michael A. Sells, "İbn 'Arabî's Garden among the Flames: A Reevaluation", *History of religions*, cilt XXXIII, n° 4, Mayıs 1984, s. 309.

müsaade ettikleri, “kutsal hayvanlar” addedilen ceylanlarca ziyaret edilir.³¹⁴ Émile Dermenghem “kutsal yerlerin etrafındaki bazı hayvanlara gösterilen saygının dereceleri” olduğunu yazar. Buna ek olarak, camilerin yakınına yuva yaptıkları için murabıt olarak nitelendirilen kuşların da bulunduğunu hatırlar.³¹⁵ Acaba bunlar da Şaman-hayvanlara benzeyen tuhaf hayvanlar mıdır? Sanmıyoruz. Bununla birlikte, murabıt-hayvan ile Şaman-hayvan kutsalla çok yakın bir ilişki içindedir ve bu her ikisini türün geri kalanından ayırır. Buna rağmen Arap dünyasında ceylan avının yasaklanmasına dair genel bir emir göze çarpmaz ve bu av, istisnalar dışında, asla uğursuz kabul edilmez.

314 Marquis de Massol, “Le Mont Thessala et la ville d’Aïn-Temouchen (Province d’Oran)”, *Revue de l’Orient, de l’Algérie et des colonies*, Paris, Just Rouvier, cilt XII, 1852, s. 312.

315 *Le Culte des saints dans l’islam maghrébin, a.g.e.*, s. 334.

8. Geyik Fransa Krallarının İmdadına Uçar

Biraz daha geriye, ortaçağın sonlarında Batı Avrupa’da siyasi iktidarın ortaya çıktığı döneme gitmek, zamana ve mekâna meydan okuyan bu hayvanın her biçime girebilen kutsallığına Fransa krallarının neden başvurduğunun aydınlatılmasını sağlayacaktır.

IX. Louis Hristiyan hükümdarları arasında örnek işlevini üstlendikten sonra 1297’de Aziz Louis’ye dönüşür. Philippe le Bel (s. 1285-1314) unvanlarına şunu eklemişti: “Koyu Hristiyan kral”; VI. Charles (s. 1380-1422) döneminin sonlarında papalığın onayladığı özel bir ayrıcalıktı bu. 14. ve 15. yüzyıllardaki zorluk döneminde Fransa kralları, geyiğin özel bir yere sahip olduğu efsaneler ve halk inançları yolunu izlediler. Şüphesiz Hristiyanlaşma oldukça ilerlemişti, geyikli azizler eski tanrıların yerini almıştı ve bizzat İsa, insanlarla konuşmak için bu hayvanın aracılığını tercih edebiliyordu, yani tutulan yol yerindeydi. Beyaz geyik avını krallığın en eski geleneği ve sonraki maceraların itici gücü addeden Arthur efsaneleri ile saray edebiyatı buna ayak uydurmuştu. Bu tercih, İskandinav sagasında, Kral Marc’ın sarayında, tazı payı geleneğinden haberdar olmadığından hayvanın kafasını kesmeye hazırlanan Bröton av köpekleri sorumlularına, geyiği “parçalara ayırma” sanatını öğreten Tristan’ın uygarlaştırıcı davranışına

atıfta bulunur.³¹⁶ Adamlar, hayranlık içinde onu kralın huzuruna götürürler; burada av uzmanlığına eklenen arp çalmaktaki mahareti, onu aramaya çıkan babalığı Roald'ın da teyit ettiği asil kökenlerinin bilinmesini sağlar.

Bunun üzerine geyiği parçalamaya hazırlandı. Hayvanın derisini yüzdükten sonra onu paylaştırdı: Önce cinsel organlarını kesti ve butlarını kopardı. Sonra geyiğin içini boşalttı, iki omzu, filetolar arasındaki en etli sırt kısmını çıkardı. Sonra geyiği ters çevirdi, böğründeki iki parça etle içindeki tüm yağı çıkardı ve kollarını sırttan ayırdı. Bundan sonra boyununu kesti ve kafayı boyundan ayırdı; sonra kuyruğu içerdeki tüm yağla birlikte çıkardı. O esnada ahşaptan bir şiş hazırladı ve yüreği, böbrekleri, ciğeri, akciğerleri ve döşü çıkardı. O zaman köpek sorumlularına şöyle dedi: “İşte bizim köpek sorumlularının adetlerine göre parçalanmış geyik. Köpekler için tazi payını hazırlayın.” Ancak onlar bunun ne olduğunu bilmiyorlardı. Bunun üzerine geyikten çıkardığı bağırsakları aldı ve hayvanın derisinin üzerine koydu; köpekleri çağırdı ve onlara bu yiyeceği verdi. Bunun üzerine onlara şöyle söyledi: “Alın ve direk sunusunu hazırlayın; geyiğin kafasını bir direğe yerleştirin ve onu kibarca krala götürün... Buna avın armağanını götürmek denir. Doğduğum yerdeki köpek sorumluları böyle yaparlar.

Tristan köpek sorumlularını eğitiyor,
İskandinav sagası, XXI. Bölüm

Öte yandan, Graal efsanesi “Bröton anlatıları”nı sağlam biçimde Katolik inancına bağladı.

Ferrières’li Henri ya da Gaston Phébus’un kitapları değişimleri kaydetmişlerdir; birincisi geyik etrafında oluşan tüm teolojik gelişimi özetleyip metaforlar üretirken, ikincisi de geyik avının pek şerefli bir iş olmadığı kanısını taşıyan antikçağ yazarlarının karşısında, geyiğe uygun görülen yeri vurgulayarak: “... bu nedenle, her şey göz önünde bulundurulduğunda, bunun girişilebilecek en asil av olduğuna inanıyorum”.³¹⁷ Şövalye turnuvasındaki şiddet düzenlemesi

316 Bkz. P. Walter ve D. Lacroix, *Tristan et Yseut, les poèmes français, la saga norroise*, Paris, Le Livre de Poche, 1993, s. 534-538.

317 Phébus, *Le Livre de la chasse, a.g.e.*, s. 45; bir önceki sayfada, yine aynı amaçla, halk arasında yaygın bir atasözünü zikrediyordu: “Yabandomuzundan sonra doktor, geyikten sonra bira.”

için kızgınlık dönemindeki geyik örnek alındı. Rönesans'ın süreklilik avı kitaplarında her zaman bunun yansıması görülür:

İnsan mizacına sahiptirler çünkü aşk için savaşır, bazılarının öldüğüne de sıkça rastlanır ve o kadar kendilerinden geçmiş olurlar ki korku emaresi göstermeden insanların yaklaşmalarına izin verirler. Kızgınlık savaşlarını topluca akşamleyin gerçekleştirirler ve bu adeta bir turnuva gibidir çünkü dişi geyikler ormanın en güzel ve en geniş yerinde toplanırlar.

*Kral Charles'ın Kitabı, Geyik Avı*³¹⁸

Kilise ile kralın iktidarı arasındaki ilişkilerde av ve geyiğin rolü hakkında daha eski bir gösterge ise Avignon'daki Papalık Sarayı'nın tezyinatında, 1342-1344 yıllarında –yani bu makama yükselir yükselmez– VI. Clément (1290-1353) tarafından “özel eşyalar kulesi” için ısmarlanan “geyik odası”nda görülebilir.³¹⁹ Limousin bölgesinden, derebeyi kökenli yeni papa çifte bir kariyer yürütmüştü; Chaise-Dieu'deki Benedikten manastırından beri dini ve onu 1330'da Kraliyet Meclisi'ne alan ve 1332'de şansölye yapan Fransa kralı Valois'lı VI. Philippe'in (1294-1350, 1328'den itibaren kral) hizmetinde bir kariyer. Romanslı ressam Robin'e (Simone Martini'nin öğrencisi) ısmarlanan geyik odası yeni ve eski sarayın arasındaki ana ekseninde bulunuyordu.³²⁰ Odanın girişi, sosyal hiyerarşiyi yansıtan av sahneleriyle süslenmiş odada bir noktaya bakılmasını işaret ediyordu; diğerleri nispeten durağanken girişin karşısında yer alan ve hareket dolu geyik avı sahnesine. Tuzakların kurulduğu ayı avını, çıkırtkan düdüğüyle, gelincikle, ağla, şahinle yapılan avlar ve yabandomuzu süreklilik avı takip eder. Tavandaki resimler, başta kırımlar üzerindeki yabandomuzu avı olmak üzere, duvarlardaki konuları yeniden ele alır. Ancak özellikle Aziz Petrus'un anahtarlarının yanındaki Fransa kraliyet armaları ve ikizlerle birlikte Roma'nın dişi kurduna ait bir resmin varlığı dikkat çeker. Daha tuhaf olan bir resim ise, av borusu

³¹⁸ A.g.e., s. 25.

³¹⁹ Philippe le Bel Roma Papalığı'nın 1305'te Avignon'a taşınmasında belirleyici bir rol oynamıştı; ortaçağ toplumunun büyük kırılmalarını yansıtan iki papa nedeniyle 1378'den itibaren durum karmaşılaşmıştı.

³²⁰ Bu kısım Christian de Mérimée'den alıntıdır: “Clément VI seigneur et pape d'après le témoignage et l'emblématique, la chambre du cerf...”, *Le Décor des églises en France méridionale XIIIe-milieu XIVe siècles* içinde, Toulouse, Les Cahiers de Fanjeaux, Privat, 1994, n° 28, s. 331-370. Selefî XII. Benoît daha çileci bir hayatla yetinmişti, VI. Clément'in lakabı “muhteşem” idi.

çalan birinin yanındaki bir av köpekleri sorumlusunun, uzak bir geçmişin devlerini hatırlatan bir güzü taşımasıdır. Hayvanların arasında bir tekboynuz, ayrıca Kilise'nin sembolü olan tavuk ve civcivler belirir. Christian de Mérimond yaptığı yorumda, merkezdeki geyik avı sahnesini *La Queste del Saint Graal*'daki Perceval'ın krala sunmak için hayvanın kafasını kestiği sahneyle karşılaştırır; aynı zamanda VI. Philippe ve Burgonyalı Jeanne'in papaya sundukları armağanların listesinde av eti parçalarının varlığının altını çizerek.³²¹

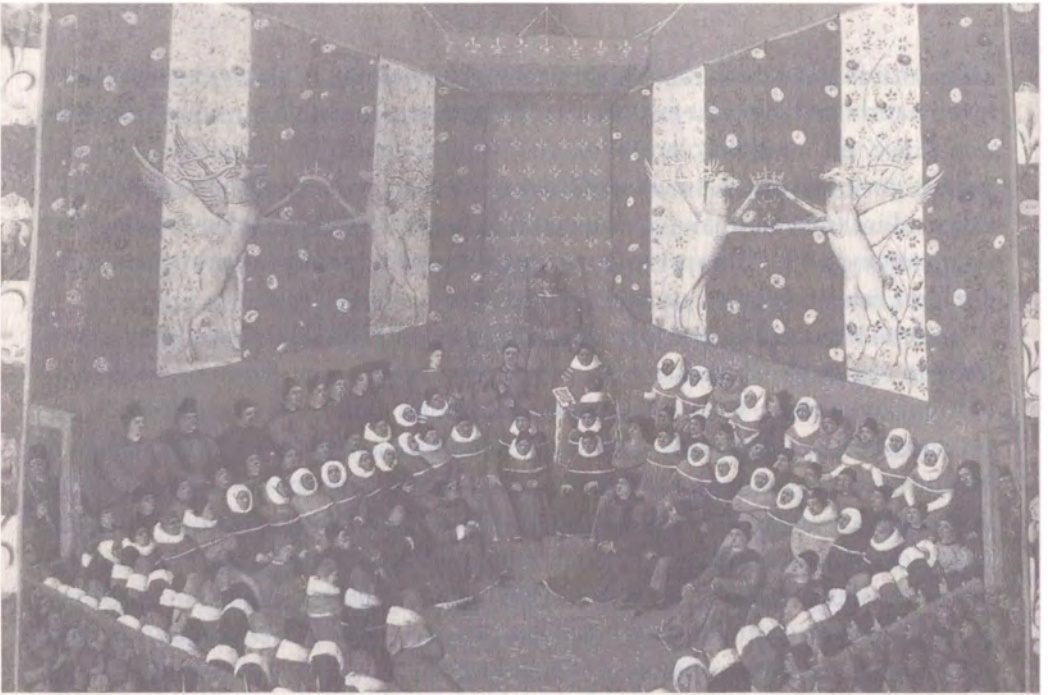
Colette Beaune'un zikredilen makalede incelediği gibi, bir siyasi toparlanma girişimi olarak VI. Charles'ın uçan geyiği arma olarak seçmesinin bu bağlamda olduğu söylenebilir. Vakanüvislerin de onayladığı gibi, kraliyet arşivlerinde, altın renkli bir zambağın satın alındığı 17 Eylül 1382 tarihine dair izlere rastlanır. Bu altın zambak, kralın Compiègne'de ağla yakaladığı ve sonra serbest bıraktığı, boynunda *Caesar hoc mihi donavit* yazılı altın bir kolye taşıyan geyiği "simgelemek" için kullanılacaktır. Geleneğin hayvana atfettiği uzun ömürlülük, saltanatının başlangıcındaki (on dört yaşında) genç kralın bu semavi simgeyi resmileştirmesine ve altın kolyeli, kanatlı beyaz geyiği "asla"³²² sözcüğüyle Fransa armaları arasına katmasına yol açtı. Jean Froissart'ın (1337-1400) *Chronique*'inde yer alan,³²³ kralın Flandra yolu üzerinde, kayıp şahininin peşinde uçan bir geyiğe bindiğini gördüğü rüyasının kullanımı devamlılık niteliğindedir. Kral, Flandra'ya gitmeden önce Saint-Denis Manastırı'nda "sancak asmaya" gitmişti; 13. yüzyılda Aziz Eustathius'un kutsal kalıntılarının getirildiği yer de burardır ve hatta manastır varlığını, VII. yüzyılda genç kral Dagobert tarafından avlanmış bir başka geyiğe borçludur. Dagobert, rehber hayvanın gelip saklanması sayesinde keşfedilen Aziz Denis'nin mezarının önünde duran köpek sürüsünün "takibi bıraktığı" yerde manastırı yaptırmıştı.³²⁴ Ayrıca, VI. Charles Kraliyet

321 Kutsal kalıntılar ve peynir ile. Üzerine bir av sahnesi işlenmiş ayaklı bir kupa VI. Clément'in hazinesinde bulunmaktaydı.

322 Onun uçan geyiğine bindiğim gibi... "bir daha asla bir hayvana bu kadar mutlulukla binmeyeceğim", ancak bu aynı zamanda *Queste de saint Graal*'daki keşişin böyle bir mucizenin asla tekrarlanmayacağını söylemesini hatırlatır.

323 C. Beaune bu bölümün Charles'dan ziyade Froissart'ın bir rüyasına benzediğine dikkat çeker.

324 Cermen dünyasında, efsaneye göre Charlemagne, Aix-la-Chapelle'den Zürih'e kadar bir geyiği kovalar, burada atı 3. yüzyıl Thebai lejyonu şehitlerinin mezarı başında durur ve diz çöker; imparator kutsal kalıntıları korumak için buraya bir manastır kilisesi yaptırır. Zürih'teki Grossmünster Katedrali (Evanjelik kiliseler) daha sonra bu yerlere yaptırılmıştır. Efsane, internet sitelerindeki turistik tanıtımlarda yer alır. Büyük manastırların vakıf gelirlerinin Karolenj hanedanı üyelerine verilmesi ardılları tarafından da sürdürüldü ve bu da, onlara bu yerler üzerinde ekonomik ve politik bir denetim gücü verdi (Zürih belediye başkanının Fraumünster manastırı başrahibesi tarafından

Resim 40. VII. Charles'ın Alençon dükünü yargılayan parlamento oturumu (lit de justice).

Resim 41. VI. Charles Saint Denis'de.

Kütüphanesi'nde yer alan Graal efsanesinden haberdardı; Colette Beaune, kütüphanecinin derkenar notlarında *La Queste del Saint Graal*'ın kral tarafından ödünç alındığı (iade edilmemiş) kaydını gördü. Kraliyet geyiği, din değiştirmiş Romalı generalinkiydi ve Compiègne'de yakaladığı geyikle bir bağ kurulmuştu; Kraliyet soyu bu İsevi geyiğin görünüşü üzerine kuruldu ve yeni kral kendini hayvanla özdeşleştirdi. Nasıl ki her baharda geyik boynuzlarını kaybediyor ve onları eskisinden de daha güzel olarak yeniden çıkarıyorsa, kraliyet soyu da "Kral öldü, yaşasın Kral" ifadesindeki gibi her nesilde yenileniyordu ve hükümdar hayvanın derisi içine dikilerek gömülebiliyordu (*Resim 40 ve 41*).

Görevine sadık hayvan, Yüz Yıl Savaşları'nın mutlu haberinin belirleyici bir aktörü oldu. 1429'da Patay Savaşı'nda, Loire geçidinde İngiliz okçuların yenilgisi, krala Jeanne ile birlikte Reims'te kutsal yolu açtı; bu yenilgiyi sağlayan, İngilizlerin konumunu Fransız ağır süvarisine bildiren bir geyikti.³²⁵

Böylelikle bu tarz süslemeler, koşumlarda, silahlarda, kap kacaklarda, bayraklarda, her yerde rastlanır oldu, sonraları sadece kraliyet giriş kapılarıyla sınırlı kaldı; hatta VII. Charles'ın 1449'da Rouen'daki giriş kapısı, kralın önünde diz çöküp onu selamlayan büyük bir geyik ile süslenmiştir. Kral, Alençon dükünün ihanetini yargılamak için 1457'de Vendôme'da bir parlamento oturumu düzenlediğinde, salon, Fransa armalarını taşıyan kolyeleriyle beyaz geyik simgelerinin bulunduğu örtülerle donatılmıştı. Altın bir kolye ile süslenmiş aynı hayvan, VI. Charles ile 1397'de Isabelle de France'la evliliğini sonlandıran İngiltere kralı II. Richard (1367-1400) arasındaki diplomatik yakınlaşmada da başköşede ydi. İki kanatlı "Wilton"³²⁶ altar panosunda, kraliyet soyunun ortak kökenini vurgulayan uzanmış bir beyaz geyik görülür. Florence Bourgne, kralın Bohemyalı Anne ile yaptığı evlilik münasebetiyle 1379'da yapılan ve kralın olduğundan yaşlı görüldüğü çizimdeki geyik ile karşılaştırarak bunun siyasi ve simgesel bileşenlerini inceler.³²⁷ Tıpkı geyiğin yeniden boynuzlarını çıkarması

seçilmesi ve paranın yönetilmesi gibi). Kurucu bir efsane Alman Ludwig'in (843-876) kızları Berthe ve Hildegard'e'nin bir geyik tarafından küçük bir kiliseye götürüldüklerini ve burada dua etmek istediklerini anlatır...

325 İngilizler onu sevinç çığlıkları atarak öldürdüler ve böylece yerlerini belli ettiler; ağır bozguna uğrayan meşhur İngiliz okçu birliği bir daha asla tam anlamıyla toparlanamadı.

326 Taşınabilir altar panosu; 1396-1397 arasında resmedilmiş önlü-arkalı iki pano; Londra, National Art Gallery.

327 "Palimpseste et miroir du cerf. Le cerf et la sphère dans le diptyque de Wilton", *Figures du souverain* içinde, ed. Marie-Claire Rouyer, Bordeaux, Presses universitaires de Bordeaux, 1996, s. 33-48.

gibi, kral da yeniden gençliğine kavuşmuş ve siyasi eylemine yeniden hayat vermişti (bir başka panoda elinde bir asa ile bir küre tutan bir ergen olarak resmedilmiştir); bunun ötesinde, onu Vaftizci Yahya tarafından kutsanırken ve kendisine doğru eğilen çocuğu tutan Bakire'nin önünde diz çökmüş halde göstererek, tahtın yeniden doğuşu İsa'nın geri dönüşüyle özdeşleştirilmiştir.

Şair Henri Baude (1415-1490?), 1461'de VII. Charles'ın cenaze methiyesinde kralı; ölüm anında, yok olmadan evvel kanatlarını açan, böğüren ve toprağı kazan, yorgunluktan bitap düşmüş, büyük yaşlı bir geyik olarak tasvir eder.³²⁸

Hayvan, İtalya'da, Angevinlere destek savaşları sırasında, yine Fransızların yardımına uçtu ancak I. François amblem olarak semenderi seçti; sonuçta, başkomutanın Bourbon'dan İspanya'ya geçişi, kraliyet ailesinin bu aileden ödünç aldığı bir arma simgesini bir süreliğine gözden düşürdü. Bununla birlikte, kısa bir zaman için de olsa, Fransız monarşisinin koruyucusu unutulmaktan uzaktı. Valois ailesinin sonndan bir önceki mensubu, avı aşka tercih eden kral IX. Charles, doktoru Ambroise Paré'nin dediğine göre, zafere ulaşana dek günler boyunca geyiği tek başına takip ederek, savaş talimini uç noktalara taşıdığından yorgunluktan ölmüştü. Şair Jean-Antoine de Baif (1532-1589) onun kahramanlıklarını şu ifadelerle kutlar:

*Tazılar ya da koca av köpekleri olmasa da
Dört koldan geyiği zorlayınca,
Tek başınıza yenildi size: Demek ki hız
Savaşçı onu kısıtırırsa korkağı kurtaramazmış.*

Köpeklerin aracılığının olmayışı krala, simgesel hayvana hükmedebilen Herakles ile kıyaslanabilir bir kahramanlık statüsü kazandırdı; Nicolas de Neufville'e, daha önce bahsi geçen avcılık kitabını dikte ettirmesi gerekiyordu.³²⁹

Büyük geyiğin 1618 yangınına dek, yüksek gövdesiyle kraliyet portreleri galerisine hakim ahşap heykelinin bulunduğu Palais de Cité'nin büyük salonunda açıkça, hanedanın koruyucusu olarak sunulduğunu görüyoruz; ayrıca

328 Gelecekteki XI. Louis isyanının aktörü, 1440'ta Kral VII. Charles'ın davetine katılmış ve kendisini büyük geyiğin yoluyla genç geyiğinkini seçmekte tereddüt eden küçük bir köpek olarak betimlemişti.

329 *La Chasse du cerf*, a.g.e., Charles Hallo'nun giriş yazısı, s. 10. Saray kadınları, kendilerinden çok köpeklerine ilgi göstermesinden yakınarlardı.

yerel folklorde yer alan bir devle ilişkilendirildiği Bourges'daki Jean le Bon'un sarayında da böyledir; avcılık kitapları, nesli tükenme yolunda olan, ancak herkesin "rangifer" ya da "rengeyiği" adı altında kraliyet geyiği olarak tanıdığı bu türden etraflıca söz ederler.

Kraliyet iktidarının uygulanmasındaki bir başka anahtar unsur, A. Lombard-Jourdan'ın gösterdiği gibi, geyikgillerin niteliğine de bağlı olan, kralların sıracı hastalarına dokunmalarında ortaya çıkar. Burada söz konusu olan, aynı ailenin mensuplarına aktarılan bir "yetenek"tir, bir mucize değil. İngiltere kralları bu özelliklerini devam ettirdiler, bu da her hanedan değişikliğinde, sürekli olarak bir önceki hanedanla sıkı akrabalık bağlarını geçerli kılma kaygısını açıklamaktadır.³³⁰ Sıracı hastalarına kraliyet dokunuşunun (haç işareti eşliğinde "Tanrı sana şifa versin, kral sana dokunsun" denilerek) Hristiyanlaştırılmasının aslında kısmi ve geç olduğu anlaşılmaktadır. Bu, Reims ve Laon arasında kutsal bir yerin yakınında Corbeny Manastırı'nda yaşadığı varsayılan Aziz Marculf'e³³¹ bu yeteneğin aktarılmasıyla gerçekleşir. Kralın dokunduğu boyun bölgesindeki sivilceler kendi başına bir hastalık değildi, prensin yaşam enerjisinin tedavi etmesi beklenen genel bir zafiyet belirtisiydi. Bitkileri tanımakta uzman olan, her yıl yeni boynuzlarıyla gücünü tekrar kazanan ve öldürdüğü yılanı yiyerek ve bol miktarda su içip zehrinden arınarak gençlik bulan geyik gibi; geyiğin "boyun boğumları" avın sahibinin lehine "verilen haklar"ın parçasıydı (geyikli aziz Blaise boğaz ağrılarını iyileştirdi). 41. Mezmur'un içeriği tıbbın gayri meşru büyü uygulaması şüphesini bertaraf etmeyi sağladı ve engerek zehri ile riki yıllarda eczacılık kitaplarında önemli bir yer edindi.

Ancak aslolan, azizin, tıpkı Edern ve Teilo'ya benzer yollarla Hristiyanlaştırılmasıydı; bunu yaparken kral, Lusignanlarla ve yılan peri Melusina'yla birlikte, ilahi bir göğe yükselişe, geyik tanrıyla ve yılanlarla ilişkilendirilirdi.³³² Bir

330 Bu sebeple Arthur'un geri dönüş miti, Norman/Angevin hanedanı için bir tehdit olarak algılanabilirdi; Bröton kralının mezarının "resmen" bulunması ya da Mesnie Hellequin ile birlikte İngiltere'nin çeşitli yerlerinde veya Etna'nın altında ortadan kayboluşu hakkında türlü yakıştırmalar yapılması kaygısı buna dayanır (Tilbury'li Gervasius).

331 "Tanrı Cernunnos'un geç tarihli muadilleri arasında sınıflandırmakta tereddüt etmeyeceğimiz" "tuhaf" şifacı aziz, der A. Lombard-Jourdan, *Aux origines du carnaval, a.g.e.*, s. 205. İngiliz kralları Aziz Marculf'ün aktarımcı rolünü bilmiyorlardı.

332 *Les Très riches heures du duc de Berry* Melusina'yı şatonun bir kulesinden kendini aşağı atan bir ejderha olarak gösterir. V. Charles'ın küçük kardeşi Dük Jean de Berry, Lusignanların soyu devam etmeyen bir koluna ait şatoyu, geyik ve yılan mitinin iki unsurunu kraliyet ailesinde birleştirerek, kendi mülküne katmıştı. *Les Prophéties de Merlin*'de (14. yy.) kraliçe Guenièvre için "taçlı yılan",

başka bağ Valoislarla Melusina'yı birleştirir, bu da çoban Jeanne'ın, kasabanın diğer genç kızları gibi sık ziyaret ettiği Domrémy'nin perili ağacıdır. Mahkemesi esnasında ona verilen görevin ormanı değil ekili toprakları kapsadığını belirtmeye özen gösterir.³³³

Bourbonlar, bazen ölüm pahasına, tıpkı bu hastalıktan ölen XV. Louis'nin oğlu Grand Dauphin gibi, aynı yolları izlediler; XVI. Louis 1792'ye dek sürekli olarak avlandı. Not defterinde, sembolik 14 Temmuz 1789 tarihinde yer alan "hiçbir şey" ifadesi, bazı tarihçilerin düşündüğü gibi siyasi gerçekleri dikkate almaktaki yeteneksizliğinin değil, o gün ormanda "avını kaçırmaması"nın göstergesidir. Acaba bu, hanedanın rehber hayvanı tarafından terk edilmesinin tespitinden başka bir anlama geliyor olabilir mi?

balıkçı kralın kızı Hélène içinse "Corbenic'in beyaz yılı" denir, bkz. C. Gaignebet, *A plus haut Sens, a.g.e.*, cilt I, s. 148.

333 Bkz. Colette Beaune, *Jeanne d'Arc*, Paris, Perrin, 2004.

9. İleticilik Erdemlerinin Siyasi ve Toplumsal Kullanımı

Plinius ya da İsidor, sonra da Graal efsanesi zamanında olduğu gibi, Rabelais'nin (1494-1553) doğrudan "Galya mitolojisi"nden alınmış dev varlıklar yarattığı metinleri *Pantagruel* (1532) ve *Gargantua* (1534) Rönesans'ta önemli bir rol oynadı. Valoisların emperyalizmine entelektüel destek sağlayanlar arasında yer aldı. 1511'de Jean Lemaire de Belges, Galyalıları doğrudan Nuh'un soyundan gelen Troya'nın kurucuları olarak gösterdi; Hektor'un oğullarından biri Yunanlardan kaçmış ve batıya doğru gitmiş ve burada (Güzel Helen'i baştan çıkaranın hatırası olarak³³⁴) Paris'i kurmuştu. Galya teması İbranice uzmanı Guillaume Postel'in (1510-1591) eserinde de yer alır; tufandan kurtulan Galyalıların (Gallim: İbranicede sular) Almanya imparatorunun sahip olmadığı bir büyük kardeş hakkına uygun olarak, Nuh soyundan Yafes'in ailesinden geldiklerini teyit eder. Dünyayı ilk saflığında yeniden kuracak olanların, kralları tarafından temsil edilen bu halk olduğuna inanılırdı.³³⁵

334 *Illustrations de Gaule et singularitéz de Troie*, Lyon, E. Baland pour G. de Marnef, 1511 ve 1512.

335 *Les Raisons de la monarchie* (1551), *L'Apologie de la Gaule* (1552), bkz. Claude-Gilbert Dubois, "La Mythologie nationaliste", *Guillaume Postel 1581-1981* içinde, Paris, Trédaniel, 1985, s. 257-264.

Bu mitoloji, siyasi açıdan kullanılmak için yeterince uygun görüldü, aynı şekilde Rabelais, Roma Büyükelçisi Kardinal Jean du Bellay (1492-1560) aracılığıyla kralın hizmetine (ve Sorbonne tarafından suçlandığında da koruması altına) girdi. Kardinalin yeğeni Joachim du Bellay, aynı ilhamla, 1553'te Roma'dan dönüşünde *Les Regrets*'yi yayımladı: "Sanatın, silahların, kanunun anası Fransa..." (1558).

Devin özellikleri ormanın geyik boynuzuyla taçlanmış tanrısının özelliklerini hafızalarda canlandırıyor. Hem antik metinlerden, hem 41. Mezmur'un içeriğinden ve hem de av gelenek ve göreneklerinden esinlenerek, "başını yeniden yapan" geyiğin davranışını şifreli dille tasvir eden Rabelais'nin çocukluğunun geçtiği bölge olan Touraine ve Poitou'da "Kelt rahiplerinin ilk zamanları"ndan beri hep dolaşan efsaneler bu tanrıya aittir.³³⁶ Gargantua'nın doğuşunun anlatısı, birbirleriyle hemşeri olan Gaston Phébus ya da Jacques du Fouilloux'da okuyabileceğimiz türden av buluşmalarına benzer bir toplantının betimlenmesiyle başlar; toplantı 3 Şubat (Aziz Blaise günü) tarihinde, yani ormanın kralının boynuzlarını kaybetmeye başladığı zamanda. Orada çok miktarda işkembe ve sakatat (tazı payını hatırlatan yılankavi bağırsaklar) tüketildi, ancak yakın zamanda doğuracak olan Gargamelle bu yiyeceklerde bulunan asitli zehir yüzünden hastalandı ve bağırsaklarını bir kenarda öyle şiddetle boşalttı ki çocuk yarı yoldan geri döndü ve "su, su diye bağırarak" kulaktan dışarı çıktı. Bu sırada beraberindekiler dans etmeye ve "zil zurna sarhoşlar"ın "sahte ateş" çıkarmak için bol bol şarap içilmesinin gerekliliği hakkındaki boş lakırdıları arasında "Saulsaie usulü" çılgınca eğlenmeye su kenarına gitmişlerdi. Tıpkı geyiğin bol miktarda su içerek zehirden kurtulduğu ve yenilediği başıyla gençlik bulduğu gibi, Gargamelle/dişi geyik, nesli yenileyen Gargantua'yı/yavru geyiği doğurmak için inzivaya çekildi.³³⁷ Davranışı daha sonra, su birikintilerinde yuvarlanan ve kelebekleri kovalayan yavru geyiğinkine benzemişti, geyikgillerin duruşuyla ön ayaklarını genişçe aralayarak nehirden su içiyordu; erken gelişmiş cinselliği aynı büyük modele gönderme yapıyordu.

336 Bkz. A. Lombard-Jourdan'ın tanımlamaları, *Aux origines du carnaval, a.g.e.*, s. 30-57.

337 "Dişi geyikleri doğururken gözledin mi?... karınlarındakini kırlarda bırakırlar" Eyüp Kitabı 39: 1-4. Normandiyalı Guillaume'un hayvan anlatıları kitabında, yılanların düşmanı bir başka hayvan olan gelinciğin (tıpkı Bakire Meryem gibi) kulağından gebe kaldığı ve ağzından doğurduğu söyleniyordu.

İşte her biri yaşam gücünün karanlık bölgesine benzeyen semboller ormanın taşıyıcısı hayvan. Öncelikle doğanın işareti olan boynuzları: Boynuz dallarından oluşan, girintiler çıkıntılar, sivri uçlu boynuz dallarıyla şekillenen iki dikilmiş sırık, adı, biçimi ve rengi ağaçlardan çıkmışa benzeyen ve her yıl kuru odun gibi budanan, her şeyin yeniden doğacağının ve yeniden hayat bulacağının görünür kanıtı olmak için yeniden oluşan bu boynuz; bir bitki hızıyla büyüyen bu dallı kemiklerin düşmesi ve yeniden bitmesiyle, her şeyin kendisinde öldüğü, bununla beraber hiçbir şeyin sonlanmadığı doğa, yoğun gücünün daimi bir yeniden doğuştan başka bir şey olmadığını bildirir. Doğa ayrıca geyiğin boynuzlarını dayanıklılığının itici gücüyle ilişkilendirmiştir. Boynuzları besleyen özsuynun bolluğu meninin zenginliğiyle onda birleşir, öyle ki tükenmeyen bir cinsel gücü artırarak ezeli kuvveti temsil eder...

Pierre Moinet (*Le Désir du cerf*³³⁸)

Cernunnos'a yapılan açık göndermelerin hepsi (örneğin Gargantua'nın Galya soylularının gerdanlığını hatırlatan yüzükler takması), "koyu Hristiyan" krallar için açıkça ileri sürülmesi zor olan bir ilahi soy bağı kurulmasına imkân veriyordu. Rabelais Pantagruel'i "son dev", sadakatle hizmet ettiği "efendisi ve üstadı" yani I. François olarak niteler.³³⁹

Böylesi gizli bir aktarım, Avrupa'nın batısında, bunun hem dayanağı hem de sahnesi olan derin kültürel melezleşmeyle mümkün oldu; din adamı Rabelais Galyalı devlerini *Kitab-ı Mukaddes*'tekilere yani "tufandan kurtulan" ya da "kaçan"³⁴⁰ olarak tanımlanabilecek Başan Kralı Og'a bağladı ve şarabın mucidi Nuh'un soyundan oluşunun hatırlatılması, Rabelaisci iyi içme niteliğiyle uyumluydu. Ayrıca karnavalın gülünçleştirilmesi düzenin bozulmasına değil, uzak kökenlerinden yeniden doğuşuna hizmet ediyordu. Büyük Perhiz'in dini takvimi bir yanda, geyiğin boynuzlarının düşüşünün diğer yanda, boynuzlu Cernunnos'un şeytanlaştırılmasının ve yeraltı dünyasına gönderilen rakibinin başına takmak için geyiğinin boynuzunu söken Merlin'in intikamının karşılığı

338 A.g.e., ed. Nicolas-Jean Séd, s. 29-37.

339 Rabelais onu "grant roy de Paris" (Paris'in büyük kralı) ya da *dypsode*'ların, "susamışlar"ın yani

Fransızların kralı olarak tanımlar, A. Lombard-Jourdan, *Aux origines du carnaval*, a.g.e., s. 57.

340 Kutsal metinde Og'a on beş civarında, genel anlamda devlere ise ondan fazla gönderme vardır.

olurlar; Claude Gaignebet bunu “boynuzluların birbirinin yerini alması” olarak adlandırır. Sonra şu ifadelerle devam eder: “Geyik olarak Merlin, kuğu olarak Helen, denizkızı olarak Melusina ve boynuzlu karnaval, Şamanın binlerce yıldır sürdürdüğü mucizevi balık ve hayvan avlarının izinden gitmekten hiçbir zaman geri durmadılar.”³⁴¹ Tıpkı genç Gargantua’nın erkekliğinin yeniden doğuşun teminatı olması gibi, hayvanın gücünün kaybı da boynuzların düşmesine engel oluyordu. Du Fouilloux bu konuda insanlarla benzerlik kuruyordu: “Ödleklerin özelliğidir bu, çünkü kafalarında hiç değişmeyen ve düşmeyen güzel boynuzlar takan adamların çok sayıda olmasının nedeni genellikle budur.”

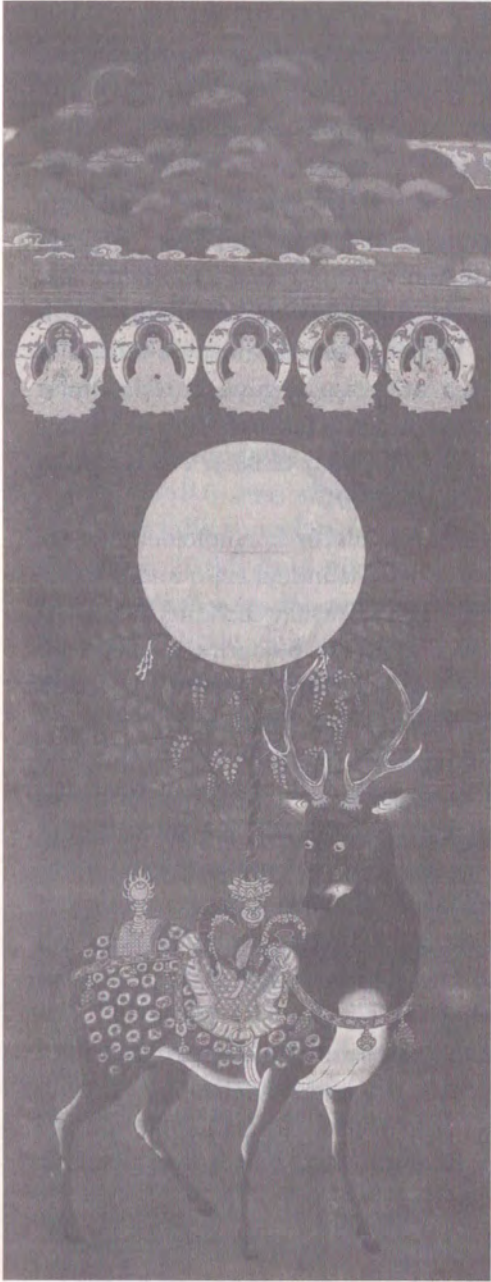
1499’da Venedik’te Alde Manuce yayınevinden çıkan, Francesco Colonna’nın *Polifilo’nun Rüyası*’nda (Hypnerotomachia Poliphili) İtalyan Rönesansı’nın klasik kültürünün büyük temalarıyla yakın bir benzerlik görülür; Ovidius’un *Dönüşümler*’i ile Apuleius’un *Başkalaşım*’larından, sonra da Dante ile Boccaccio’dan esinlenen, “aşkın gizemleri”nin başlangıç güzergâhı olan metin, Jean Martin tarafından Fransızcaya uyarlandı ve 1546’da yayımlandı. Burada saray edebiyatının, *Le Roman de la Rose*’un ve özellikle de Anjou’lu René’nin *Le livre des cœurs épris*’sinin etkisini okuyoruz. Rabelais’ye gelince, o da *Gargantua*’sında, sonra *Le Quart Livre*’de ve *Le Cinquième Livre*’in notlarında Colonna’yı tekrarladı.³⁴² I. François (tıpkı Dürer gibi) sadık okurlardandı ve “âşık tanrıçalar” onuruna kazanılan “Zaferler” sarayların girişlerini süsleyebildi. Üçüncü savaş arabası “başları geyiklere benzeyen ve Diana’ya atfedilen altı tekboynuz tarafından çekiliyordu...” Bir sonraki ise, çıplak veya alageyik ya da dişi geyik yavrusu derisine bürünmüş Bakkhaların kfilesini hatırlatıyordu: “Orada kutsal Bakkha ayinlerini yücelterek ve kutlayarak davul ve kaval çalanlar vardı.” Mücadelelerin ortasında kahramanın kendini, “köpekleri tarafından sıkıştırılan Akteon’un asla hissetmediği kadar aceleye getirilmiş” hissettiği, ardından, sevgilisinin çıplaklığını izledikten sonra aynı kaderi paylaşmakla tehdit edileceğinden korktuğu söylenir.³⁴³

Tanrılar ve insan toplulukları arasındaki, sosyal düzeni temin eden bu ileticilik işlevi sadece Fransa ve İngiltere krallarına has değildi: Japonya’da imparatorluk meşruiyet simgeleri arasında beyaz geyiğin seçkin bir yeri vardır. Hayvanın sırtında dağlardan Nara’ya inen *Kami* Take-Mika-Tsuchi-No-Mikoto’nun efsanevi

341 *Le Carnaval*, a.g.e., s. 135 ve 170.

342 Bkz. l’Imprimerie nationale baskısında Gilles Polizzi’nin sunumu, Paris, 1994.

343 A.g.e., s. 166, 174, 182, 326.

Resim 42. Budaların olduğu geyik "Mandala"sı, Nara Kasuga-Kô ekolü, Muromaşi dönemi, 15. yy. ve Edo dönemi, 17. yy. sonları.

Resim 43. Beyaz geyik "Mandala"sı (a.g.e., s. 77).

anlatısı, bütün imparatorluk hanedanının soyundan geleceği torununun hükümdarlığını hazırlamak için, aynada Güneş tanrıçası Amaterasu'nun kefaletini verir. Meditasyon nesnesi *mandalalar* ya da "Zushi" denilen boyalı sandıklar gibi Nara Ulusal Müzesi'nde bulunan çok sayıda tasvir, yapılaş dönemleri (14., 15. ve 16. yy.) ne olursa olsun hem Budizme hem de Şintoizme ait görselleri isteyerek bir araya getirir. Amaterasu'nun güneş kursuyla ilişkilendirilmiş ya da hatta içine dahil edilmiş beş Buda tasvirini ya da hayvanın sırtında Budist lotus çiçeği biçiminde bir nesneyi görmek mümkündür. Hayvan tıpkı *Kitab-ı Mukaddes*'teki gibi dağlara aşınadır ancak burada dağların konumu Nara'nın manzarasından çok simgesel bir işlevle ilişkilidir. Her ne kadar bunlar arasındaki ilişkiler Yahudilik-Hristiyanlık ilişkilerinden oldukça farklı olsa da geyik burada, dinler arasında bir iletici rolündedir.³⁴⁴ Bir başka dikkat çeken farklılık, Batı'da bunlar kurban edilebilirken kutsal Nara geyiklerinin avlanamaz oluşları ve bunu ihlal edenlerin ölümle cezalandırılmalarıdır (*Resim 42 ve 43*).

Meksika'da Wixaritariler gibi daha eski toplumların kozmolojileri benzer anlatılarla doludur; Şaman, peyote bitkisiyle cezbe halindeyken, o andan itibaren avlanamayacak olan geyik/ata ile irtibat kurar. Yaşlılar kendilerini yaşları ilerleyince ata ile özdeşleştirirler ve böylece avlanma haklarını kaybederler. Şamanların şifacı işlevi aynı cezbe çerçevesinde gerçekleşir, ayrıca ta ki geyik boynuzlarıyla kaldırıp gökyüzünde uzaklaştırmaya dek, yeraltından çıkıp hastalıklar yayarak yeryüzündeki her şeyi yakan güneşin yaratılış mitine gönderme yapar. Bu durumda, bir mabede hakim olan hayvana aynı anda hem kötünün sorumluluğunu hem şifanın anahtarını teslim ederek hastalık ve ilaç bir bütün oluşturur. Geyiğin ruhunun tuzağa düşürülmesi, örneğin kötü beslenmenin çeşitli biçimlerini yaşayan çocukların tedavisinin ilk evresini oluşturur. Simgesel olarak kurban edilmesi ise, tazı payı hareketleriyle "metaforik" olarak derisi yüzlülen hastaya etki eder.³⁴⁵

344 "On-Matsuri and the Sacred Art of Kasuga" sergisi kataloğu, *a.g.e.* Beş beyaz, bir altın ve bir de benekli geyiğin olduğu yedi tasvir bulunur.

345 Séverine Durin, "Sur les routes de la fortune, commerce à longue distance, endettement et solidarité chez les Wixaritari (Huichol), Mexique", Doktora Tezi, Paris III, 2003, s. 304-307; Marino Benzi, *Les Derniers Adorateurs du peyotl*, Paris, Gallimard, 1972'ye gönderme. Claude Levi-Strauss, Collège de France'ta 1973-1974'te verdiği yayımlanmamış bir derste Graal anlatılarıyla Kuzey Amerika mitleri arasında benzerlik kurar, alıntılaman: C. Gaignebet, *A plus hault sens*, *a.g.e.*, cilt I, s. 150.

10. Dişi Geyiği Seven Avcı

Anadolu'da geyiğin Yörükler ve Tahtacılar tarafından aşırı derecede yüceltilmesinin beklenmedik sonuçları vardır, zira Türkolog Jean-Paul Roux'nun Türkiye'nin güneyinde 1960'lı yıllarda yaptığı anketlere göre, bu grupların mensupları geyiklerin topluluk halinde yaşadıklarını ve insanlar gibi kabileler oluşturduklarını, kendi aralarında evlendiklerini, bir kanunları, bir örgütlenmeleri olduğunu ve kendilerine reisler seçtiklerini iddia ederler. Bu reis doğaüstü bir varlık, "Allah'ın, Muhammed'in ve Ali'nin bir yaratığı"dır (diğerlerinin yanı sıra bir işlevi de geyikleri avlayan insanları cezalandırmasıdır). Dahası Yörük ve geyikgil toplulukları birbirlerine bağlıdırlar ve birinin mutluluğu diğerinin teminatıdır.³⁴⁶ Burada, insan kabilelerinin hayvan kabileleriyle ilişki içinde oldukları inancı açıkça eski Türk-Moğol ve Sibiry dinlerinden mirastır. İnsan toplumlarıyla geyikgillerinki arasındaki yakınlık, örneğin Tunguz Şamanizminin mitsel evreninde açıkça görülür; burada yukarı dünyada ortaya çıkan ve sonra da aşağı dünyaya doğru dökülen Şamanik nehir, kaynağında

³⁴⁶ Eveline Lot-Falck, *Les Rites de chasse chez les peuples sibériens*, a.g.e., s. 19, 63; J.-P. Roux, *Les Traditions des nomades de la Turquie méridionale...*, a.g.e., s. 282-283.

rengeyiklerinin ve kabilenin insanların ruhlarının korunduğu bir hazne barındırır.³⁴⁷

İnsanlarla geyikgiller arasındaki simgesel akrabalık meselesi Kuzey Asya'daki ilk mitlerden itibaren ortaya çıkar ve Anadolu menakıpnamelerinde de iz bırakır. Geyik Türklerin büyük ata olarak gördüğü tek hayvan değildir, kurt ve boğa da böyledir. Hatta Cengiz Han'ın soyağacı çift köken iddiasındadır çünkü Moğolların hükümdarı bir kurt ile vahşi bir dişi geyiğin (goa-maral) birleşmesinin meyvesidir.³⁴⁸ Yukarıda bahsedilen pek çok efsane, avcının, bazen de bir kralın takip ettiği geyik-kadına tutulabileceğini gösterir. Hiç şüphesiz bu geyikten zürriyeti de olur. Sayıları pek de az olmayan bazı çağdaş Anadolulu ve Orta Asyalı yazarlar kendi halklarının soylarının kökenlerine duydukları ilgiyi gizlemediler. Kırgızların atası Boynuzlu Maral Ana'yı sahneye koyan Kırgız Cengiz Aytmatov'un (ö. 2008) *Beyaz Gemi* (1970) romanı buna tanıklık eder.³⁴⁹ Yazar Ziya Gökalp'e (ö. 1924) gelince, bir geyik masalından esinlendiği ünlü bir şiirde işlediği bir fikri, yani Türklerin anne tarafından atasının bir geyikgil olduğunu yurttaşlarına hatırlatır.³⁵⁰

İnsan ve geyikgil toplumları arasındaki özdeşleşme vakaları ve ittifaklar az değildir. Örneğin bir Türkmen boyu kendisine "Boz Geyikler"³⁵¹ adını vererek kendisini açıkça bir geyikgil grubuyla özdeşleştirir. Ayrıca Pamir Dağları'ndan derlenen bir masala göre, insanların ve yabani koyunların öldüğü uzun bir av/savaş döneminin sonunda iki toplum arasında bir barış sağlanır. Bu anlaşmanın mührü olarak, genç bir Kırgız yabani bir koyunu kendisine eş olarak alır...³⁵² Bu iki vakada da iki grup arasında neredeyse tam bir özdeşleşme vardır. Türkiye'de bazı Yörüklerin -burada özellikle, çoğunluğu sufi olan veliler söz konusudur- geyiğe dönüşme ve böylece bağlı olduklarını söyledikleri hayvan toplumunu içeriden tanıma becerileri vardır.³⁵³ İnsan-hayvan çift kimliği grubun tüm üyelerine değil, bazı şahıslara, yani velilere mahsustur.

347 L. Delaby, *Chamanes toungouses*, a.g.e., s. 141.

348 *Histoire secrète des Mongols*, çev. Paul Pelliot, Paris, Adrien Maisonneuve, 1949, I. bölüm.

349 Tchinghiz Aйтmatov, *Il fut un blanc navire*, Rusçadan çeviren: Lily Denis, Paris, Éditeurs français réunis, 1971, s. 90-101.

350 Nur Gürani Arslan, "Efsaneden günümüz edebiyatına geyikler ve lanetleri", *Geyik Kitabı*, a.g.e. içinde, ed. E. Gürsoy Naskali ve E. Demir, s. 196 vd. Ziya Gökalp'in şiiri "Alageyik" Ziya Gökalp, *Kızıl Elma*, ed. Hikmet Tanyu, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1976, s. 71-75'te yeniden yayımlandı.

351 V. A. Gordlevskij, "Khozha Akhmed Jasevi", a.g.m., s. 368.

352 Rémy Dor, *Chants du toit du monde*, Maisonneuve et Larose, Paris, 1982, s. 87-91.

353 A. Selçuk, *Tahtacılar*. a.g.e., s. 245.

Bununla birlikte, Yörüklerin ve Tahtacıların kesin olarak savundukları gibi, korunan hayvanın avlanmamasını ve yenmemesini isteyen bu kutsalla bağılımlılaştırmak gerekir. Nasıl ki Sibirya’da, Tuva’da bu benzersiz hayvan kutsal olduğu için öldürülmüyorsa, Altay’da tam aksine hayvan kutsal olduğu için öldürülür.³⁵⁴ Bu her iki vakada da, hayvan ister korunsun ister öldürülsün, onun aracılığıyla, onun temsil ettiği kutsal ya da Doğaüstü ile bir bağ kurulur. Anadolu’da geyik ya da Pamir Dağları’nda yabancı koyun avı aynı çelişkiyi barındırır. Avlanmasının yasaklanmasını meşrulaştıran efsanelere karşı, başka efsaneler, geyiklerin kendilerini yemeleri için avcılara teslim olduklarını ileri sürer. Bir sufinin ele geçirdiği geyikgili fakir ve aç köylülere teslim ettiği Bolu bölgesinde (Karadeniz) durum böyledir.³⁵⁵ Aynı şekilde, geyik etinin yasaklanmasıyla karşıtlık oluşturacak şekilde, bazı yazarlar bu etin şifalı erdemleri olduğunu söylerler. Türkiye’de, tıpkı Pamir Dağları’nda olduğu gibi, anlatılar boynuzlu hayvanların, dağkeçilerinin ve yabancı koyunların kimi zaman kendilerini kurban olarak halka sunduklarını naklederler. 1920’de Divriği’den (güneydoğu Türkiye) derlenen bir sözlü rivayet, kurban edilmek için veli Ahi Baba’nın türbesine gelen bir keçiyi anlatır. Keçinin gelişi, velinin ahiretten gerçekleştirdiği bir keramet olarak görülür.³⁵⁶ Pamir Dağları’nda da, Hızır velinin isteği üzerine, bir yabancı koyun, kendisini yakalamalarına ve kurban etmelerine izin verir. Kanının aktığı ve bir su kaynağına hayat verdiği yere de velinin mezarı inşa edilir.³⁵⁷

354 C. Stépanoff kendine özgü mantığı olan bu çelişkiye dikkat çekti, bkz. *Chamanisme, rituel et cognition chez les Touvas de Sibérie du Sud*, a.g.e., s. 291.

355 S. Kumartaşhoğlu, “Geyik boynuzlarının yatırlarda şifa için kullanımı”, a.g.m., s. 146.

356 M. Üçer, “Sivas yöresinde geyikle ilgili halk inançları”, a.g.m., s. 10.

357 V. N. Basilov, *Kul’t svjatyh v Islame*, a.g.e., s. 123; P. Garrone, “Bestiaire des croyances centrasiatiques”, a.g.e., s. 17.

11. Geyik Boynuzları ve Boynuzlar: Geyiğe Tapınma ve Hac Ayinleri

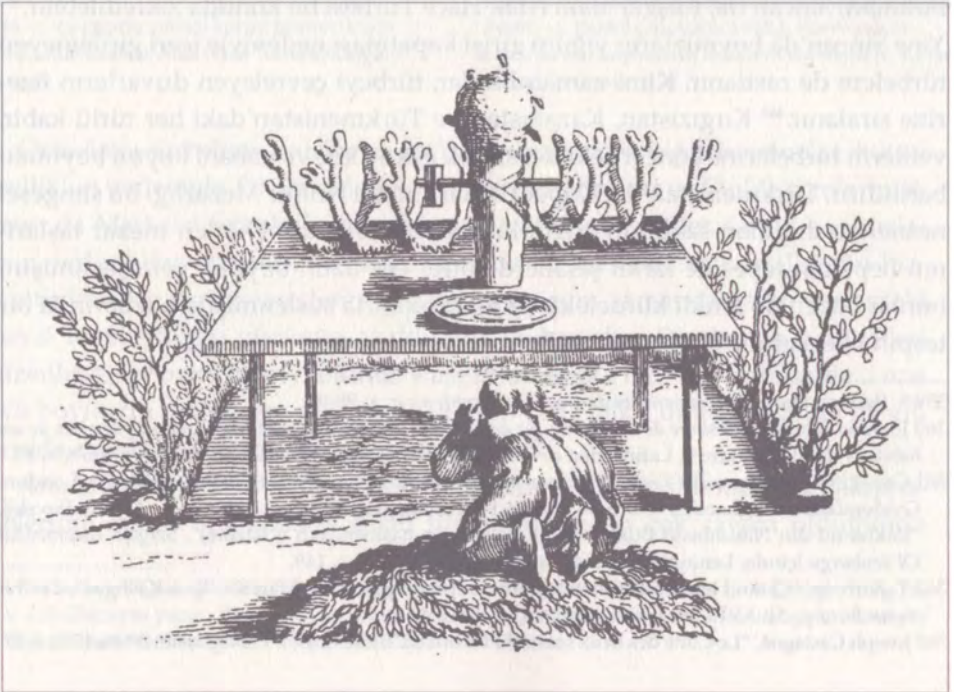
Açık bir nedenden ötürü, geyik boynuzları (Farsçada *şah*), eski dinlerde Türk-Moğol ve İslamda Türk-İran topluluklarında, geyikgilin simgesel gücünü oluşturan her şeyin somutlaşmış halidir. Benzetme yoluyla, diğer boynuzlu hayvanlar da böyle görülür. Geyik boynuzlarının yeniden oluşma özelliği aslında, Türk halklarda uzun ömür, yeniden doğuş ve ölümsüzlük düşüncesine yol açar. Çinliler ve Japonlar bu düşüncüyü paylaşan diğer birkaç örnektir. Her ne kadar diğer boynuzlar yeniden büyümeseler de, benzetme yoluyla, geyik boynuzlarının yerine geçerler, tıpkı boynuzlu hayvanların geyikgilin yerine geçtiği gibi. Boynuzlu hayvanların boynuzları ve aynı zamanda -yine Türklerin bir ata hayvanı olan- sığırlarınki kadınlarda doğurganlığı ve evlerde bereketi artırmakla ünlüdür.³⁵⁸

Geyik boynuzlarının büyülediği Darkad Moğolları bu hayvanı yılda iki farklı dönemde avlarlar: Henüz yumuşak ve bol kanlı boynuzlar için ilkbahar sonunda, sert boynuzları içinse sonbaharda. Ayrıca boynuzların çıkarılması esnasında bunların asla zarar görmemesi ya da toprağa değmemesi, hep yüksek bir yer üzerine konulması

358 Mehmet Ateş, *Semboller ve Halılar. Koç Boynuzu – elibelinde*, İstanbul, Yeni Alaş Mat., 1996, s. 153.

Resim 44. Boynuzlara tapınma (Joannis Schefferi'nin gravürü).

Resim 45. Sunağın üzerindeki boynuzlara tapınma (Joannis Schefferi'nin gravürü).

için ayin niteliğinde büyük tedbirler alırlar. Geyiğin parçalanması sırasında avcı, boynuzların önünde defalarca eğilerek, hayvanı öldürmesine izin veren ormanın ruhuna teşekkür eder. Boynuzlar daha sonra tedavi edici özellikleri nedeniyle avcının evinde yerlerini alırlar.³⁵⁹ İskandinavya Laponlarında rengeyiği boynuzlarına yönelik ibadetlere 17. yüzyılda Joannis Schefferi tarafından kısaca değinilmişti. Seyyah özellikle çok sayıda boynuzun takılı olduğu taştan putlara ayrılmış sunakları betimler. Betimlemeyi iki de çizim tamamlar³⁶⁰ (Resim 44 ve 45).

Orta Asya ve Anadolu İslamında, her tür boynuz, tarihçiler ve antropologlar tarafından çoğu zaman kötü açıklanmış ya da hiç açıklanmamış çok özel bir tapınma nesnesi olmuştur. Antropologlar eskiden bu yana kutsallığı, yeniden dirilme gücünü ve ölümsüzlük vaadini boynuzlara veren her şeyi genellikle göz ardı edip onları sadece güç simgesi olarak yorumlarlar.³⁶¹ Geyik boynuzları ve boynuzlar, velilerin, özellikle de geyikli adamların mezarlarını ya da Bektaşî türbelerini süslerler. Velinin itibarı ne kadar büyükse boynuzların sayısı da o kadar çok olur. 20. yüzyılın başında, giriş kapısının önünde, fayanslarla kaplı ve iç içe geçmiş devasa yabani koyun boynuzlarının bulunduğu iki yuvarlak kaidesi bulunan, Sincan'da, Kaşgar'daki Âfâk Hâce Türbesi bu konuda zikredilebilir.³⁶² Yine Sincan'da boynuzların yığılıp girişi kapatması nedeniyle içeri girilemeyen türbelere de rastlanır. Kimi zaman bunlar, türbeyi çevreleyen duvarların üzerine sıralanır.³⁶³ Kırgızistan, Kazakistan ve Türkmenistan'daki her türlü kabir, velilerin türbelerine benzer şekilde, sık sık geyik, koç ve yabani koyun boynuzu barındırır. Türkmenistan'da, Kopet Dağları'ndaki Nohur Mezarlığı bu simgesel nesnelere duyulan saygının yoğunluğuna bir örnektir. Dikilen mezar taşlarının hepsinin tepesine farklı şekillerde birer çift uzun boynuz yerleştirilmiştir, bunlar bazen de renkli kurdeleler ya da çaputlarla süslenmiştir, bazılarında bir tespih bile asılıdır (Resim 46 ve 47).

359 S. Badamxatan, *Les Chamanistes du Bouddha vivant, a.g.e.*, s. 88-90.

360 Joannis Schefferi, *Histoire de la Laponie. Sa description, l'origine, les moeurs, la manière de vivre de ses habitants* (1673, Frankfurt), Latinceden çeviri, Paris, chez la veuve Olivier de Varennes, 1678, s. 85.

361 Örneğin O. Olufsen, *The Emir of Bokhara and His Country. Journey and Studies in Bokhara*, London, Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forland Copenhagen, 1911, s. 411 ve V. A. Gordlevskij, "Bakha-ud-din Nakshbend Bukharskij (k voprosu o nasloenijakh v islame)", *Sergeju Fedoroviçu Ol'denburgu* içinde, Leningrad, Akademija Nauk SSSR, 1934, s. 149.

362 T. Zarcone, "Quand le saint légitime le politique: le mausolée de Afâq Khvâja à Kashgar", *Central Asian Survey*, cilt XVIII, n° 2, Haziran 1999, s. 233-234.

363 Joseph Castagné, "Le Culte des lieux saints de l'islam au Turkestan", *L'Ethnographie*, n° 46, 1951, s. 87.

Resim 46. İç içe geçmiş yabani koyun boynuzlarıyla süslenmiş sütun kaidesi, Âfâk Hâce Türbesi, Kaşgar, Sincan, 1930.

Resim 47. Renkli çaputların asıldığı Pamir yabani koyunlarının boynuzları, Ashâb-ı Kehf mabedi, Turfan, Sincan, Çin, 2011.

Orta Asya türbelerini süsleyen geyik boynuzları ve diğer boynuzlar, kutsal özellikleri nedeniyle, 20. yüzyılda Sovyetler Birliği'ndeki ve Çin'deki reformist, sonra da Marksist rejimlerin şimşeklerini üzerlerine çektiler. Geyik boynuzlarının yerlerinden edilmesi ve imhası aslında bu mekânların kutsallığının hızla yitirilmesine, hac ziyaretlerinin azalmasına, aynı zamanda da bu yerlerdeki sosyal hareketliliğin gücünün azalmasına neden olur. Din karşıtı hareketleri düzenleyenler bunu çok iyi bilirler. Kaşgar'da Âfâk Hâce'nin türbesindeki *ovis polis* boynuzlu muhteşem sütun kaidelerinin Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında ortadan kaybolmasının nedeni budur.³⁶⁴

Anadolu'da, geyikli velilerin sayıca çokluğu ve Alevi-Bektaşî menakıpnamelerinin etkisi, boynuzlarla süslü türbelerin neden çok sayıda olduğunun

364 T. Zarcone, "Quand le saint légitime le politique: le mausolée de Afâq Khvâja à Kashgar", *a.g.m.*, s. 233-234; aynı yazar, "Le Culte des saints au Xinjiang de 1949 à nos jours", *Journal of the History of Su fism*, Jean Maisonneuve, Paris, n° 3, 2002, s. 141-142.

Resim 48. Geyikli Baba Türbesi, Türkiye, 2013.

anlaşılmasına imkân verir.³⁶⁵ Bunlardan en önemlisi, türbedeki mezar odası farklı biçim ve büyüklükteki boynuzlarla dolu olan Geyikli Baba'dır; boynuzlar sandukanın üzerine, odadaki nişlerin ve halvetgâhların içlerine yerleştirilmiş, tavana da çok sayıda asılmıştır³⁶⁶ (Resim 48 ve 49). Diğer Anadolu mezarlarının adları doğrudan bu nesnelere gönderme yapar, tıpkı Karadeniz'de, Giresun'da, Şeyh İdris adında birinin Boynuzlu Tekke³⁶⁷ olarak adlandırılan tekkesinde olduğu gibi. Bazı durumlarda, kime ait olduğu bilinmeyen bir mezarın üzerinde geyik boynuzlarının varlığı bu mezara bir kutsallık atfeder, ölüyü veliye dönüştürür ve burayı hac yeri haline getirir: İnegöl (Bursa) yakınlarında bu durum gözlemlenir, yeni velinin adının Boynuzlu Dede olması onun kökeni hakkında şüpheyi yer bırakmaz.³⁶⁸

365 H. Tanyu, *Ankara ve Çevresinde...*, a.g.e., s. 112, 155, 157-158.

366 2013 tarihine ait gözlem. Ayrıca bkz. H. Tanyu, *Ankara ve Çevresinde...*, a.g.e., s. 187-8.

367 S. Kumartaşlıoğlu, "Geyik boynuzlarının yatırlarda şifa için kullanımı", a.g.m., s. 143.

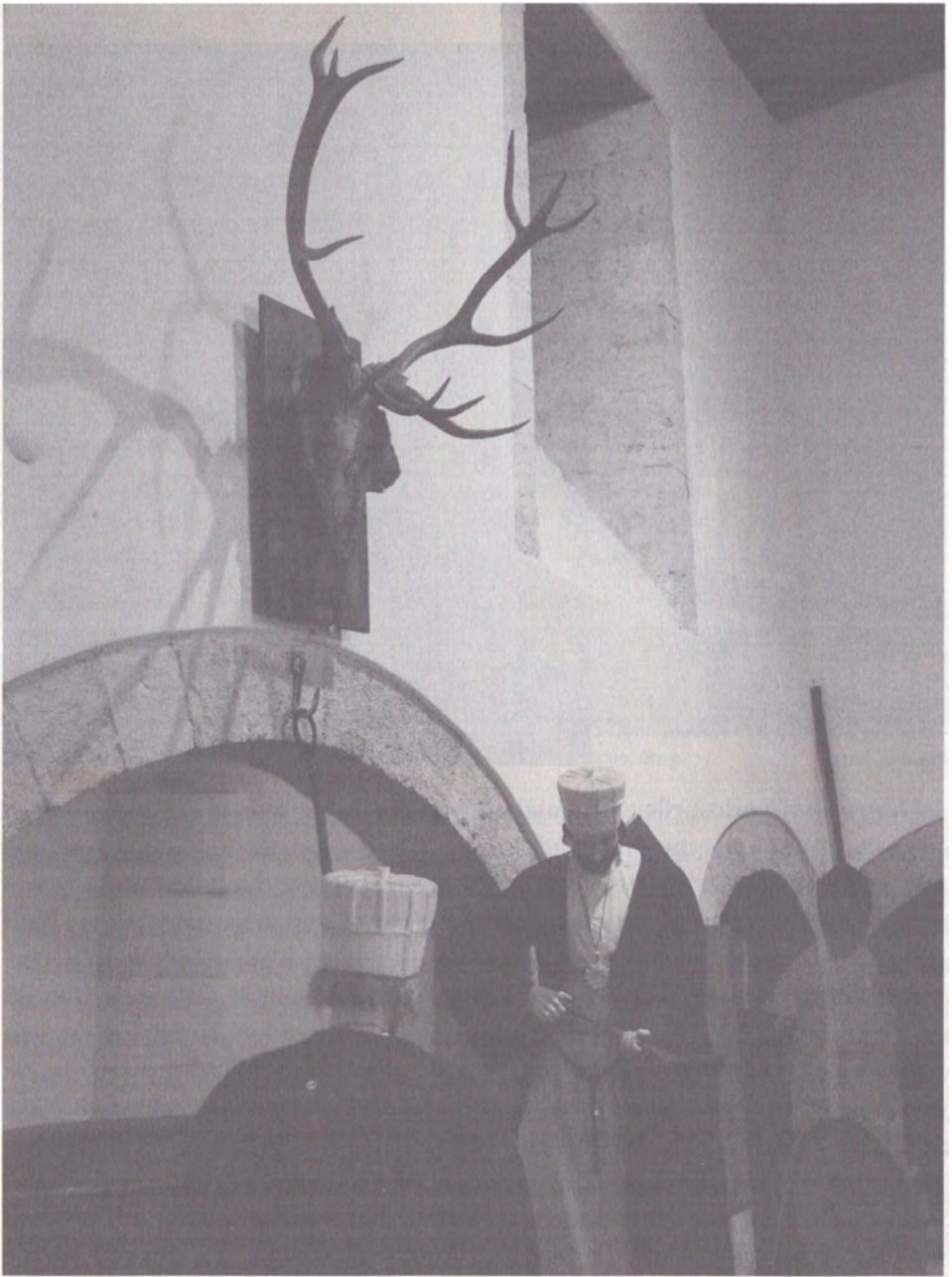
368 Numan Kartal, *İnegöl Folkloru*, İnegöl, 1998, s. 168.

Resim 49. Velinin mezarının bulunduğu Geyikli Baba Türbesi, Türkiye, 2013.

Mezarlara yerleştirilen boynuzlara yönelik saygı ayinleri ilkeldir, ayrıca hacıların türbelerde muhafaza edilen diğer kutsal nesnelere yönelik tapınma hareketlerini taklit eder; boynuzları okşamak, alın kısmına dokunmak, onlara sarılmak vb. Türkmenistan’da bu genelde nesne üzerine vurulan birkaç hafif darbeye indirgenmiştir. Bir dilek hareketle ilişkilendirilir; şayet kemik parçaları boynuzdan ayrılırlarsa, hac kabul edilmiş sayılır.³⁶⁹ Orta Asya’nın en önemli sufisi Bahâeddin Nakşibend’in Buhara’da bulunan türbesine yapılan hacda ise, 20. yüzyılın başlarında Sovyetler tarafından dağıtılincaya dek, yabani koyun ve dağ keçisi boynuzlarına olağanüstü bir önem verilirdi. Bunlara saygı gösterilmesi, (Mekke’de, Kâbe etrafında yapıldığı üzere) mezarın etrafında gerçekleşen klasik tavaf ayininin de kaçınılmaz bir aşamasını oluştuyordu. Türbedarlar, “Hazret’in (veli şeyhin) boynuzlarına (*şah*) doğru tavaf etmeleri” ve Bahâeddin’in bedeninin bulunduğu sandukanın dört köşesinde

369 V. N. Basilov, *Kul’t svjatyh v Islame, a.g.e.*, s. 121-122.

Resim 50. Müzeye çevrilen Hacı Bektaş Dergâhı, Anadolu, Türkiye, 2015.

bulunan bu boynuzları öpmeleri gerektiğini hacılara yüksek sesle hatırlatırlar.³⁷⁰ Türbedarların ifadeleri, şeyhin yabani koyunla özdeşleştirilmesini teyit eder. Oysa Bahâeddin'in menakıbnamesi ne geyikgilin ne de boynuzlu hayvanın onun manevi hayatında önemli bir rol oynadığından bahseder. 1994'te, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından üç yıl sonra bu türbede hacıların eda ettiği ibadetlere katılma fırsatı bulduk. Tavaf yine yapılıyordu ancak kutsal hayvanların boynuzları geri gelmedi (*Resim 50*).

Ortak inanca göre, mezarın üzerine konulan geyik, yabani koyun, keçi ya da koç boynuzları hacıyı kutsal hayvanla ve burada gömülü veliyle irtibata sokar. Boynuzlar, şeyhin Allah nezdinde hacı için şefaathane olması sağlar. Bununla birlikte, buraya hac ziyareti yapanların esas aradıkları, geyik boynuzu ve diğer boynuzların şifa gücüdür.³⁷¹ Bu aynı nesneler, herhangi birinin kabrini süslediği zaman ölümsüzlük ve yeniden diriliş vaat ederler. Son olarak, evlere konulduklarında bir koruyucu tılsım vazifesi görürler ve sahiplerine uzun ömür bahşederler. Türkiye'de geyik boynuzları, Sivas veya Safranbolu'da olduğu gibi, çoğu zaman köy evlerinin dış cephelerini ya da içeride salonları süsler.³⁷² Ayrıca Azerbaycan'ın Hoy kentinde, dış duvarları tuğla ve ceylan ya da geyikgil boynuzlarıyla örülmüş benzersiz bir cami örneği de bulunur.³⁷³

Tahtacılar geyik boynuzlarına nazardan koruma gücü atfederler; "doğanın verdiği bir çeşit nazarlık"tır bunlar. Ayrıca bunları, tıpkı bebeklerin beşikleri gibi, korumak istedikleri eşyaların üzerine koyarlar. Bu aynı Tahtacılar, geyik boynuzu bulmanın da olağanüstü bir şans olduğuna ve boynuzu kırmamaya çok özen gösterilmesi gerektiğine inanırlar.³⁷⁴ Kuzey Afrika'da ve Sahraaltı Afrika'da, murabıt mezarlarına ya da cami girişlerine sık sık asılan antilop ya da zebu sığırtı boynuzlarına da benzer bir koruyucu özellik atfedilir. Ancak bu boynuzlar, Türk-İran dünyasında onlara tanınan simgesel zenginliğe sahip değildir.³⁷⁵ Elazığ'dan derlenen bir bilmece bu nesneye duyulan sınırsız hayranlığı gösterir:

370 *Pîrîningnî shâkhnî ziyârat qıl*, Doğu Türkçesiyle: Seyyah 'Abd al-Ra'ûf'un bildirdiğine göre, *Bayânât-i sayyah-i hindî*, İstanbul, Mat. Islâmiye, 1914, s. 13. Ayrıca bkz. T. Zarcone, "Le Culte de Bahâ' al-Dîn Naqshband à Bukhara (Uzbekistan)", *Journal of Turkish Studies*, n° 19, 1995, s. 231-244.

371 S. Kumartaşlıoğlu, "Geyik boynuzlarının yatırlarda şifa için kullanımı", *a.g.m.*, s. 144.

372 M. Üçer, "Sivas yöresinde geyikle ilgili halk inançları", *a.g.m.*, s. 19.

373 *A.g.m.*, s. 18.

374 J.-S. Roux, *Les Traditions des nomades de la Turquie méridionale...*, *a.g.e.*, s. 281.

375 Karş. Rudolf Kriss ve Hubert Kriss-Heinrich, *Volks Glaube im Bereich des Islam*, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1962, cilt II, s. 34-36.

*Bir ağaçta iki dal var,
On küçük dal var iki dalında
En güzel en âlâ şey bu dünyada,
Küçük dalların meyvésidir ancak.*

*Cevap: Geyik boynuzu.*³⁷⁶

Geyik boynuzları tüm kötülöklere şifa olmakla ünlüdür, tıpkı Bachelard'ın simgesel gücünden bahsettiği Avrupa'nın efsanevi tiryakı gibi.³⁷⁷ Diğer birçok şehirde olduğu gibi, Türkiye'nin güneydoğusundaki Türk şehri Harput'ta da buna inanılır.³⁷⁸ Bu efsanevi erdemi dışında, geyik boynuzlarının tedavi edici özellikleri Çin'de ve Müslüman dünyayı oluşturan diğer bölgelerde iki bin yıldan fazladır kabul edilir.³⁷⁹ Çinlilerde geyikgil boynuzlarının *yin* prensibini, yani dişil olanla, soğukla vb. ilişkili her şeyi beslediği inancından burada bahsetmekte fayda var.³⁸⁰ Yukarıda, eti ya da dışısının sütü gibi hayvanın başka kısımlarının da tedavi edici özellikleri olduğunu görmüştük. Karaciğeri ve yüreği bunlar arasında en revaçta olanlardır.³⁸¹ Kısacası, geyiğin ve diğer akraba hayvanların başlangıçta boynuzlarından doğan kutsallıkları, sonrasında vücutlarının diğer uzuvlarını ve hatta derilerini de kapsamaya başlar çünkü dervişler kendilerine bunlardan yaptıkları takkeler takarlar, bazen de derviş tekkelerinde şeyhin üzerine oturduğu yer halısı olarak kullanılırlar. Bununla beraber dişi geyiğin sütü, boynuzlarla yine ilintili de olsa, geyiğin kutsallığını onlara kıyasla çok daha fazla artırmışa benzer çünkü bu süt hayatla bağıntı kurar ve yeniden diriliş ile yeniden doğuşu somut hale getirir... yani özetle, çünkü veliyi besler.

376 Alıntıl原因: Ü. Y. Yeşildal, "Anadolu'da Folklorunda Geyik", *a.g.e.*, s. 198.

377 Gaston Bachelard, *La Formation de l'esprit scientifique*, Paris, Vrin, 1993, s. 136-137.

378 M. Üçer, "Sivas yöresinde geyikle ilgili halk inançları" *a.g.m.*, s. 19.

379 H. Tanyu, *Ankara ve Çevresinde...*, *a.g.e.*, s. 112, 155, 157-158.

380 Feifei Wu ve diğ., "Deer antlers base as traditional Chinese medicine: a review of its traditional uses, chemistry and pharmacology", *Journal of Ethnopharmacology*, n° 145, 2013, s. 405.

381 Ü. Y. Yeşildal, "Anadolu'da Folklorunda Geyik", *a.g.e.*, s. 93-95, 188-189.

12. Veli-Ruhlar, Geyikli Veliler: Süregelen Bir İnanç...

Geyik ve onun boynuzlu muadili inancı geçmişte kalmış bir şey değildir, hayvan bugün hâlâ, Anadolu'da olduğu kadar Orta Asya'da da, çok sayıda Müslüman Türk için saygı nesnesi olmaya devam eder. Türkiye'de her yıl, Geyikli Baba ve Abdal Mûsâ'nın, bu iki ünlü geyikli velinin türbelerine akın eden binlerce hacı bunun ikna edici bir delilidir. Ayrıca herkes halk için yapılmış yayınlarda bunların menakıpnamelerini okuyabilir. Bu konuya hasredilmiş bilimsel araştırmaların, yüksek lisans ve doktora tezlerinin çokluğuna bakılırsa, geyiğin Türk mitolojisi ve folklorundaki yerinin Türk öğrenci ve araştırmacıların ne denli ilgisini çektiği anlaşılır.

Öte yandan sözlü gelenek, bir mezarın üzerindeki birkaç geyik boynuzu ve diğer boynuzların varlığını açıklamak için bir anlatı uydurmadığında bile, sufi velileri bir geyikgil ya da boynuzlu bir hayvanla ilişkilendiren menakıpname anlatıları üretmeye devam eder. 20. yüzyılın sonlarında, Türkmenistan'da (Baherden yakınlarında), Arçman termal merkezinin yakınında bir tepeye, hiç şüphesiz hayvan bölgenin kültürel tarihinin bir parçası olduğu için, alçıdan bir yabani koyun heykeli dikilmiştir.

Sonrasında çok kısa sürede bu heykel bir hac merkezine dönüşür ve sözlü gelenek derhal mekâna ait kutsal bir hikâyeye hayat verir: Heykel aslında Arçman Ata'nın iradesiyle taşa dönmüş gerçek bir koyuna aittir. Adı bölgenin adı ile saygı unvanı olan *ata*'nın ("baba, ced")³⁸² birleşiminden oluşmuş uydurma bir velidir bu. Koçkar Ata olarak da bilinir.

Günümüzde de velilerin bir geyikgile ya da bir yabani koyuna dönüştüğü mucizesine sarsılmaz şekilde inanan Müslümanların sayısı çoktur. Türk velisi böyle bir hayvanın şekline büründüğünde, salt İslam'ından çok daha geniş bir dini hikâye içinde yerini alır. Bu din ile Orta ve Kuzey Asya ruhlar kültürleri ve Şamanizmi arasında ilişki kuran bağları açıkça ortaya koyar. Geyik avı ve ona atfedilen efsanevi anlatılar bu bağı güçlendirir ve derinleştirir; bu anlatılar, benzersiz, atipik, olağandışı bazı geyikgillerin ruhlar tarafından ele geçirildiği düşüncesini teyit eder. Ayrıca Sibirya'daki avcı toplumların etiğiyle ortak noktalarını ortaya çıkarır. Alevilik ve Yezidilik gibi bazı Müslüman senkretik dinler hayvanın kutsallaştırılmasında daha da ileri giderler. Bunlardan ilki mensuplarının geyiklerle akrabalıkları olduğunu varsayar ve her ikisi de avı kesin olarak yasaklar.³⁸³

Geyik avı ayrıca süluk deneyiminin tüm özelliklerini gösterir: İnsan aslında geyik-ruhlarla karşılaşma yoluyla; özellikle de hayvanı inine dek, yani bir mağarayla (yeraltı dünyası) ama aynı zamanda derin bir orman ya da erişilmez bir dağ ile sembolize edilen Doğaüstü'ne dek takip ettiği zaman dönüşür. Böylece avcı, mevtalar evrenine girerek ölümü, daha sonra dünyaya geri döndüğünde de bir yeniden doğuşu deneyimler. Geyikgilin boynuzlarının düşmesi ve yeniden büyümesi bu yolculuğun en mükemmel ifadesidir ve geyiğin sadece ruhla ilişkisi nedeniyle değil özellikle yeniden doğuşun simgelerini taşıdığı için de kutsallaştırıldığının delilidir. Elbette Anadolu menakıpnamelerinde veli birinci sırayı ruhun elinden alır ve geyik, İslamda artık bir Şaman-hayvan ya da mekânın efendisi değildir; avcı artık avlanandır ve hayvanda mürşidini bulur. Bununla birlikte, Müslümanların büyük çoğunluğuna ve bu dinin âlimlerinin de savunduğu görüşe göre, hayvana kutsallığı sağlayan, geyikgilin veli ile özdeşleşmesi ve dahası İslam peygamberinin getirdiği mesaja sağladığı meşruiyet nedeniyledir. Din âlimleri Peygamber'in dostu geyiği/ceylanı boynuzlu

382 V. N. Basilov, *Kul't svjatyh v Islame*, a.g.e., s. 123.

383 Yezidilerdeki bu yasak hakkında, bkz. Isya Joseph, "Yezidi Texts", *The American Journal of Semitic Languages*, 25, 1909, s. 226 ve 238.

dişi geyiğe ya da geyiklerin ve yabani koyunların koruyucusu dişi oban-ruha tercih ederler.

*Dağdan gelir dağ gibi
Boynuzları budak gibi
Eğilir su içer
Beğirir oğlak gibi?
Cevap: Geyik³⁸⁴*

384 İlhan Başęöz, *Türk Bilmeceleri*, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1993, cilt I, s. 226.

13. “Aydınlanma”dan 19. Yüzyıl Simgesel İmgelemine Dönüş

A kln süzgecinden geçen Hıristiyan Batı’daki kuşkusuz köktenci dönüşümlerden sonra, “makinleştirilmiş” geyiğin, statüsünü korumak için, yeni yollara başvurması, yeni kurnazlıklar icat etmesi bizi haklı olarak şaşırtabilir. Bu alana has halk inançlarına tarihçinin ve antropoloğun bakışı, filozofların ve tarihçilerin geliştirdiği açıklama yöntemlerine gönderme yaparak istikrarını gösterdi. Bununla beraber, temelleri değişmemiş kalsa da, modern hayata, sonrasında da daha doğru deyişle modernliğe kültürü benimsetme çalışması gerçekleşti.

“Aziz avcılar” öfkelerini Tanrı ve insan arasında aracı olma konumlarını yavaş yavaş kaybeden hayvanlardan (şehit köpek Aziz Guinefort’a gösterilen hürmet Bourbonlu Étienne’i de şaşırtmıştı³⁸⁵) haydi haydi çıkarmışlardı; 1563’te sonlanan Trento Konsili’nde yapılan tercihler de yine aynı minvaldeydi. Bu tercihlerin yerini daha sonra kartezyen hayvan-makine kavramı aldı ancak gerçek anlamda yaygınlaşması bir yüzyıl sonrayı buldu.³⁸⁶ Yeni ideal din adamı, en azından teoride ve biraz da

385 J. C. Schmitt, *Le Saint lévrier, guérisseur d’enfants depuis le XIIIe siècle* Paris, Flammarion, 2004.

386 Bkz. É. Baratay, *L’Église et l’Animal (France, XVIIe-XXe siècle)*, a.g.e., s. 85-96.

daha önceki yasaklamaların gerçekleştiği biçimde, avı yasakladı: 1600’de, IV. Henri, vaaz vermeleri gereken zamanda avlanmaya giden çok fazla sayıda din adamını yargılatma kararı aldı. Örneğin sürekle avı ve kuş avı üzerine yazan Cizvit rahibi Étienne Binet (1569-1639) Gaston Phébus’un yanlış davranışları engellemeyi sağlayan av ahlakı hakkındaki beyanlarını yeniden ele alır.³⁸⁷ Sales’li Aziz François davet edildiği karaca avını eleştirel bir bakışla konu ederse de, av etinin tüketilmesine karşı çıkmaz ve hatta Aristoteles’ten Plinius’a klasik metinlere dayanarak sıklıkla hayvan metaforları kullanır. *Traité de l’amour de Dieu*’de (1616), “teknik” sözcükleri ödünç alarak, geyik avını ruhani seyirle özdeşleştirir:

...En akıllı ve en iyi terbiye edilmiş köpekler, geyiklerin başvurduğu kurnazlıkların çeşitliliği karşısında izi ve hissiyatlarını kaybederek, sık sık hataya düşerler. Geyik *hourvari*³⁸⁸ (*hourvari*, avcıların hata esnasında köpeklerin yolu bulmalarını sağlamak için bağırırlardır ki bu bağırırlar da doğrudan hatanın parçasıdır) yaparak, kandırarak ve köpek sürüsünden kaçmak için bin dolap çevirerek yapar bunu ve biz de bu kadar farklı biçimde ve “gittiği yeri” (dolambaçları) ayırt edemeyeceğimiz kadar büyük bir çeviklikle yön değiştirmesini sağlayan sonsuz çeşitlilikte hareketler karşısında sık sık kendi kalbimizi gözden yitirir ve bilmez hale geliriz. (Altıncı Kitap, 1. Bölüm: Duadan farklı olmayan mistik teolojinin tanımı.)

Her halükârda, simgesel geri çekilme yavaş oldu ve ilgili alanlara göre av, ahlakçı teviller ya da şifa uygulamaları gibi farklı biçimler aldı. Geri çekilme mantıksal tanımlamadan ileri geldi; böylece 1711’de, Johann Michael Henne’nin kaleminden, Talmud’da bahsi geçen ve ankayı, onokentaurosunu ya da denizkızını andıran efsanevi geyik Re’em üzerine âlimane bir araştırma ortaya çıktı; hepsi orikse, gergedana veya hangi yazarın zikrettiğine göre -Oppianos, Plinius ya da Hesychios- bir başka hayvana benzetilebilecek kimeralara benzerler.³⁸⁹ *Larousse universel*, bir buçuk yüzyıl sonra, bunu onaylar: “Re’em *Kitab-ı Mukaddes*’te gergedanın yerini tutar.”

387 É. Baratay, *a.g.e.* s. 46. 1776’da XV. Louis, Bourgogne’da Chapaize papazını çok büyük bir kurdu öldürdüğü için resmi olarak tebrik etmişti.

388 Takip edilen hayvanın peşindeki köpekleri yanıltmak için kendi izleri üzerinden tekrar başlangıç noktasında geri dönmek suretiyle yaptığı kurnazlık. (ç.n.)

389 *Disputationem philologico-physicam de sive animali reem in codice divini...*, Wittenberg, 1711.

Bertrand Hell *Le Sang noir* adlı kitabında bir bölümü Aziz Hubert'in şifacılık inancına ayırır;³⁹⁰ 17. ve 18. yüzyıllar boyunca, kuduz ya da sara hastalarının alınlarına çizik atılması ve keşişlerin mucizevi ayin atkısını yaraya değdirmelerinden ibaret olan "kesi" ritüelinin süregeldiğini tespit eder. Huberten keşişleri tanıklıkları ve iyileşme tutanaklarını koruduklarından, kayıtlar 1680-1730 yılları arasında on altı bin sayısına ulaşmamızı sağlar, dini otoritelerin açık düşmanlığına rağmen böyledir bu. 1796'daki Fransız işgali, manastırın satılması, mülklerinin dağıtılması hac ziyaretlerinin ve kesinin on yıl kadar kısa bir süre sonra tekrar başlamasına engel olamadı.

18. yüzyılın ikinci otuz yılında oluşan masonik simgeler Yahudi-Hıristiyan külliyatından özellikle de onun batını yorumlarından beslenmiş olmalıdır. 1784'te, bir Fransa Büyük Üstadı, Fransa Büyük Doğusu'na mensup yüksek derecelilerden bir federasyon kurduğu zaman, bir bahçenin ortasına dikili haçın üzerinde bir gül tasvir eden ve üzerinde "Beni yüreğinin üzerine bir mühür gibi yerleştir" yazısı bulunan bir mühür edindi; haçın altında uzanmış vaziyette, yılanı uzaklaştırabilme yetisinden gücünü alan bir geyik durmaktaydı. Neşideler Neşidesi 8:6'ya yapılan gönderme ve dekorun, ağaçların ve hayvanların bütünü, o dönem moda olan *L'Encyclopédie* tadında ve Duchanteau'nun *Carte philosophique*'indeki (1775) yorumlara benzer, sentetik batını yorumlarla özdeşleştirilen Yunan Kilise Babaları'nın geleneksel bir yaklaşımını hatırlatır.³⁹¹

Genel olarak pek elverişli olmayan "Aydınlanma"dan sonra, önceki karşı örneğe rağmen, orman efsanelerinin alacakaranlığında, romantizm eski inançları yeniden canlandırarak simgelere yeni bir yön verir; Georg Friedrich Creuzer (1771-1858) bu düşünüş tarzının evrenselliğini doğrulayarak *Symbolik und Mythologie*'yi (1810-1812) yayımlamış olmalıdır. Oysa Görres'in (1776-1848) *Mystik* adlı eseri, devrim sonrası "Yenilenme" taraftarlarının halk dininden destek aradığı Katolik yaklaşıma gönderme yapar. Demokrasilerin Avrupa'nın dört bir yanına yayıldığı dönemlerde, Aziz Hubert efsanesine yüz binlerce kadın ve erkek tarafından inanılması ve bunun yüzyıllar boyunca aktarılması önem taşıyordu.³⁹² Ancak muzaffer akıl iş başındaydı ve geleneğin otoritesini

³⁹⁰ *Le Sang noir*, a.g.e., s. 160-178.

³⁹¹ Bkz. Pierre Mollier, "Un emblème maçonnique chrétien au siècle des Lumières", *Etudes d'histoire de l'ésotérisme* içinde, ed. J.-P. Brach ve J. Rousse-Lacordaire, Paris, Cerf, 2007, s. 171-182. Duchanteau'nun ve rahip Sabbathier'nin (*L'Ombre idéale de la sagesse universelle*, 1679) batını metinlerinin birbirlerine yaklaştırılması, Fransa Büyük Doğusu yönetici çevrelerinin yazdıkları raporlarda da yer alır.

³⁹² Başpapaz Migne'in (1844-1873) meşhur *Bibliothèque du clergé*'si iki sözlük içerir: *Dictionnaire des*

meşrulaştırmak için tarihsel deliller yığınına kullanan “katedrallerin bilgin piskoposları”nın yöntemlerindeki yaklaşımın sistemleştirilmesine ilham kaynağı oldu: Kilise her yerde, her zaman ve herkes tarafından inanılanların temsilcisiydi.³⁹³

En özgün girişim Solesmes’li bir Benedikten bilgininden, IX. Pius’un Curie kardinali atadığı Jean-Baptiste Pitra’dan (1812-1889) geldi; Kilise Babaları tarafından kullanılan sembollerin antik yazarlardan bu yana birbiri ardına yapılan kop-yalar ya da halk inançları yoluyla değil de önceden belirlenmiş kuralların göz-lemlemesiyle aktarıldığını göstermek için tarihsel yöntemi kullandı. Kaisareialı Eusebius’un (265?-340) *Kilise Tarihi*’nde işaret ettiği bir rehber metin olan, 2. yüz-yılda yaşamış piskopos Sardis’li Meliton’un *Anahtar*’ı, *corpus* oluşturulmasını ve kullanılmasını istemişti: Rahip sınıfı meşru yorumun sırrını kendiliğinden elin-de tutuyordu. Ömrünü, ustalıkla kullandığı eski nadir dillerde yapılmış alıntı-lar ve dağınık bilgi kırıntıları yoluyla kaybolan özgün metinleri aramaya adanmış; böylece Ermenice *Physiologus*’u yayımladı, *Spicilegium Solesmense*’si ise değerli keşifler açısından zengindi. 1884’te *Analecta sacra spicilegio solesmense parata*’da son haliyle yayımladığı, karma bir ortaçağ metni olan *Codex Claromontanus*’u keş-fetmesiyle amacına ulaştığına inandı.³⁹⁴ Derleme, bir tarikatın diğeriyle yaptığı anlaşılması güç yazışmaların dahil edilmediği, bir tanım kataloğu olarak orta-ya çıktı. Geyikgillere ya da “çift toynaklılar” a ve geviş getirenlere yapılan yirmi civarı göndermeye *Kitab-ı Mukaddes*’ten yapılmış ilgili alıntılar eşlik ediyordu: “Geyikler, havariler, krş. Mezmurlar (29: 9): “Rabb’in sesi geyikleri sıçratır.”” Mezmurlar 41 ilginç şekilde burada yoktu; “avcılar” sırasıyla havariler, İsa ya da Şeytan için kullanılıyordu. “Yılan” da asla Mezmurlar 41’e gönderme yapmı-yordu. Av *Codex*’te yer almıyordu. Protestan A. von Harnack (1851-1930) ya da Katolik Monsenyör Duchesne’in (1843-1922) temsil ettiği eleştirel ekol “efsanevi ekol”ün³⁹⁵ derhal hakkından gelmiş olsa da kardinalin girişimi 19. yüzyılda çok

légendes... histoires apocryphes ou merveilleuses (Douhet, 1850) ve *Dictionnaire iconographique de figures, légendes et actes des saints...* (Guénebauld, 1850).

393 Aziz Vincentius Lirinensis (ö. 445) tarafından verilen geleneğin tanımı budur.

394 T2, Tusculum.

395 Kimilerine göre *Clef* karacahil papazlar için bir elkitabından başka bir şey değildi ve pasajlar doğrudan doğruya Grégoire le Grand’ın (540?-604) *Morales sur Job*’undan, Aziz Eucherius’tan (370-450) ya da Aziz Eusebius’tan kopya edilmişti. İddia tersine de çevrilebilirdi, geyiğin ya da kartalın “gençleşmesi” gibi en önemli temalardan birinin eksikliği, bir kuralın yokluğunun aksi yönüne de gitmişti. Bkz. J.-P. Laurant, *Symbolisme et Écriture, le cardinal Pitra et la Clef de Meliton de Sardes*, Paris, Cerf, 1988.

sayıda yayımı yapılan ortaçağ *Hayvan Öyküleri* kitapları sorununun öne çıkmasına yardımcı oldu. O ise, hem manastır başpapazı Dom Guéranger'nin (1805-1875) hem de baskın şüphecilik karşısında vazgeçmeden önce Kilise Babaları'nın kullandıkları simgelere dair genel bir fihrist taslağını hazırlayan Dom Legeay'ın desteğini alarak, Solesmes keşişlerini harekete geçirdi.³⁹⁶

Bununla birlikte, “esas vahyin” ya da “esas geleneğin”³⁹⁷ arayışı üzerine dayanan, simgelerin evrenselliğinin araştırılması sadece Katolik ortamlar ve Solesmes çevresiyle sınırlı kalmadı; yaptıkları işin katılığıyla ünlenen Bollandist Cizvit rahipler bu ruhla eser vermişlerdi. 1849'dan itibaren, rahip Charles Cahier (1807-1882) Pitra'ya karşı çıkmıştı ve *Caractéristiques des saints dans l'art populaire*'i³⁹⁸ yazdığında başka bir ruh halindeydi. Açıkça birbirinden kopya edilmiş otuz kadar “geyikli” aziz ve azizde ortak noktalar tespit etmişti. Tekrar eden temalar arasında ilk sırada, Aziz Gilles'in besleyici dişi geyiği benzerini Sens piskoposu Aziz Leu'de, İskenderiye piskoposu Aziz Baudelin'de, Bourges piskoposu Aziz Aoust'ta, keşiş hayatına çekilmiş Niederaltaich piskoposu Aziz Guntuer'de buluyordu. Aziz Guntuer'i prens bir av sırasında bulmuş ve yeni bir manastır kurulması için cömertçe bağışta bulunmuştu, sanki geyiğin müdahalesi din adamlığının yüksek sorumlulukları için gerekli olan ahlaki erdemlerin teminatıymış gibi.³⁹⁹ Tamamen başka koşullarda bile, geyiklerin varlığı ruhani meşruiyetin teminatıdır: Geyikler, dişi geyikler ve yavru geyikler Senlis havarisi Aziz Rieul'ün mezarı civarında insanlarla bir araya gelir. Rahip Cahier, herhangi bir azizin kendi bayram gününde kendilerini yiyecek olarak sunan geyikler hakkında, avın başlama tarihine dair bir alegori olup olmadığını kendine sorabilmişti... diğer bazıları, tekrar edilen ve zihni bulandıran suça eğilimin kaynağı “şehvetperest erkekler”in tuzağına düşen İsveçli Azize Catherine gibi, kadınların erdemini koruyabilmişlerdi; bazılarıysa gaipten haber aldılar: Hospitalier tarikatından Aziz Julien'e ebeveyninin katili olacağı böyle bildirilmişti.

Charles Cahier, Aziz Leu ya da Aziz Hubert'in yanı sıra, Aziz Blaise'in benzeri Aziz Mennès gibi birtakım benzerler ortaya çıkardı. Meseleye bu bakış açısı

396 Paris'te Sainte-Marie de la Source Manastırı arşivlerinin gösterdiği gibi dev bir çalışma. Dom Legeay “aşrı eleştiri”ye maruz kalmaktan pek de tedirgin olmaksızın bu işi bıraktı.

397 Creuzer'in *Symbolique* adlı eserinin yıldızı Almanya'da 1820'li yıllardan itibaren sönmeye başlamıştı.

398 Paris, Poussielgue, 1867.

399 Kimi keşişler bu şekilde kaldılar, tıpkı Asya'da münzevi Aziz Simeon ya da Bohemya'da Aziz Yvon gibi.

çok yönlü ileticilik işlevini teyit etti ve geliştirmekte olan bilimin “karşı kamp”ında evrimciliğin başarısının biraz olsun insanlara yaklaştırdığı hayvanlar âlemi için, yeni bir ilginin parçası oldu. Tarihsel yorumlama meselesi en üst seviyede idi, hayvan öyküleri kitapları ve azizlerin yaşamöykülerinin çok sayıda yeni baskısı yapıldı, örneğin *La Légende dorée*’nin Fransızca konuşulan dünyada en az dokuz yeni baskısı vardı; başpapaz Migne’in *Patrologie*’si haricinde, Raban Maur’un dört baskısı, Normandiyalı Guillaume’un Hippeau tarafından yapılmış (*Le Bestiaire divin*, 1852) üç baskısı ya da Almancada Tilbury’li Gervasius’un (1856) üç baskısı vardı, Du Fouilloux 1844-1864 yılları arasında dört defa basılmıştı. “Antikacı” derneklerinin çalışmalarına dayanan sözlükler ve arkeoloji elkitaplarının sayıları arttı, Montault’lu Monsenyör Barbier (1830-1901),⁴⁰⁰ Dom Cabrol ve Dom Leclercq’in vs. yazdıkları gibi.

Légion d’Honneur’de öğretmenlik yapan Félicie d’Ayzac (1801-1881) *Revue de l’Art chrétien*’de geyik üzerine iki makale yazmıştı;⁴⁰¹ Plinius’tan bu yana (şifa tarifleri de dahil) ve İsidor aracılığıyla ortaçağ hayvan öyküleri kitaplarında temaların devamlılığını hatırlatarak, zamanın ruhuna ait ahlak duygusunu öne çıkararak, *İnciller*’in dört duygusuna göre İsa ve havarilerle kurulan benzerlikleri sınıflandırmaya çalışmıştı. Aynı şekilde, bir minyatürden yola çıkarak Normandiyalı Guillaume’un hayvan öyküleri kitabını yorumladı: Bu minyatür, elinde uzun bir sopayla havariler gibi vaaz veren, şeytanları avlayan ve kötülükle savaşıyan bir keşişin resmedildiği *Sarmun* (vaaz) *del cerf* dir; bu keşiş geyiğin “alegorik” bir temsilidir; minyatüre eşlik eden metin, bir adamdan çıkartılan cinlerin göle atlayan domuzların içine girdikleri bölümü hatırlatır.⁴⁰² Félicie d’Ayzac, Tanrı tarafından evlat edinilmenin ve günah çıkarmanın (Épiphanie ve Beda Venerabilis’e gönderme) vaftiz erdemleriyle (başın hemen önünde bulunan) üç boynuz dalı arasında ilişki kurarak ahlakçı tanımlamaları sıralar; kalp kemiği imanın güçlendiği ahenge uyarak sertleşir. Kısa kuyruk, en kaba kısmı görünür kılan alçakgönüllüğün işaretidir... Geyiğin böğürmesinin gücü aslında adaletli ruhun zenginliğinin simgesiydi ve geyik dostunu korumak için savaşırdı.⁴⁰³ En şaşırtıcı olanlar ise bir 14. yüzyıl yazarı olan Vitry’li Pierre (Vitry’li

400 *Mélanges d’archéologie*, Arras, 1877.

401 “Le Cerf, étude de zoologie mystique au Moyen Âge”, *Revue de l’art chrétien* 1864, cilt VIII, s. 543 vd.

402 Luka 8: 32-33.

403 Asti’li Bruno’nun (1048-1113) yorumladığı, Yeşaya 35: 6’daki “geyiğin sıçrayışı” ifadesi ya da geyikgillerin dinlemede olduğunu nitelemek için kullanılan, Plinius ve İsidor’dan alıntılanmış “kulak kabartmak” ifadesinin günlük söz dağarcığına geçişi, ona isabetli düşünceler ilham etti.

Philippe, 1290-1360?) vasıtasıyla Akteon mitinin Hıristiyanlaşmasına ayrılmış satırlardır: “Diana, Atheon’un (sic) örtüsüz gördüğü, insan tabiatının bulunmadığı çıplak Teslis’e hükmeden bir tanrıçaydı” ve avcı-İsa Yahudi sürüsü peşine düştüğünde, geyik/esir (Latince *cervus/servus* üzerinden yapılmış eski bir kelime oyunu) edilmişti.

Bir kısım “yerel bilin” eski halk geleneklerine tekrar hayat vermeye çalıştılar. 1882’de Reims’te, IV. Yüzyılın Münzevi Azizi Ursace adlı küçük bir kitap yayımlayan başpapaz Gustave Berriot da buna örnektir. Tapınak Şövalyeleri’nin getirdiği bu Doğulu azize ait kalıntılar Aisne’deki iki kilise çevresi arasında tartışma konusu olur. Onları mucizevi pınara kadar götürerek uzlaştıran altı dişi geyiktir; burası o günden sonra “vücudun ve ruhun ateşleri”nin tedavi edildiği bir yer olur.⁴⁰⁴

Bu zincirin en ucunda bulunan, Batı Antikacılar Derneği’nin üyesi Louis-Auguste Charbonneau-Lassay (1871-1946) *Le Bestiaire du Christ*’inde (1940) “Melitonvari” ilhamı yeniden ele almış olmalıydı.⁴⁰⁵ Özellikle de, son derece 19. yüzyıl tarzı bir anlayışı, anlayamadığı gerçekleri halktan saklamanın gerekliliğini miras almıştı. Tüm gizemli dinlerde olduğu gibi gizlilik kuralı Hıristiyanlıkta da vardı ve “simgelere ve amblemlere” uygulanıyordu. Charbonneau-Lassay “Savaşçı İsa’nın Amblemi Geyik” (XXX. bölüm) başlığı altında bir dizi tanımlamaya girişti ancak bunları kendisinden öncekilere kıyasla daha eksiksiz bir biçimde ele alınmış bir tarihsel bağlama yerleştirdi.

Av ve monarşinin damgasını vurduğu bu tema, dinden bağımsız ya da değil, Hıristiyanlık unsurlarından arındırma amacıyla karşı yönde eser veren tarihçilerle halkbilimcilere ilham oldu. Henri Gaidoz, daha önce de gördüğümüz gibi, şifa uygulamalarını Diana/Artemis kültünün devamlılığına bağlayarak, efsanenin birbiri ardına gelen katmanlarını çok iyi tanımlamıştı; Girit’te Rocca’da, tanrıçanın tapınağının kuduz hastalığına şifa olmasıyla tanındığını ancak bunun, 1885’te tespit ettiği üzere,⁴⁰⁶ batıl halk inancından kaynaklanan tutkulu bir şiddetin sarmaladığı popülerliği devam eden haccın sürekliliğinin altında

404 Arcy-Sainte-Restitue ve Maast-et-Violaine pərişleri; bkz. Jean-Marc B  lot, *Reliquaires,   tranges processions et Templiers de l’est soissonais*, Cr  py-en-Valois,   d. Du Galtz, 2002.

405 İlk baskı Br  ksel, Descl  e de Brouwer. İkinci y  zyılın piskoposuna yapılan isnadı dikkate almıyordu. Ahlakçı y  n     ok   n plandaydı, L.-A. Charbonneau-Lassay geyiğın   iftleşmek i  in b  ğ  r  rkenki tavrının g  zleminden kaynaklanmış olamayacak, “Hıristiyan ailenin modeli geyik” başlıklı bir b  l  m hazırlamıştı.

406 Bilinen son   eteleler 1926 tarihlidir.

yatan nedenleri açıklamadığını hatırlattı. Bununla beraber, bir 19. yüzyıl insanı olarak, “batıl inancın eski çağların bilimi olduğunu” ve Huberten keşişlerinin eski inançları kan bağıyla miras aldıklarını düşünüyordu. Köpeklerde kudu-zun nedenleri arasında, *Wild Jagd*, yani vahşi av esnasında gökten düşen av eti parçalarını ya da kadınların adet kanlarını yemiş olmalarını sayıyordu.

Georges Lanoë-Villène (1863-1949) gibi tarihçiler tarihsel yöntemi, sosyal kullanımıyla sınırlandırarak dinsel simgeciliğe uygulamaya çalıştılar; Lanoë-Villène 1916’da *Principes généraux de la symbolique des religions*’u okura sundu ve *Livre des symboles* kitabının bir bölümünü geyiğe ayırdı.⁴⁰⁷ Ona göre, Akteon miti Yunan halkının dinsel-siyasal bağlamında anlam kazandı: Delfili rahip, Elefsis gizemlerini ifşa etmiş ve ormanın derinliklerine kaçmıştı, burada muhafızları tarafından yakalanmış ve katledilmişti. Mümkün olan bir başka senaryo da, Kadmos soyu tarafından Yunanistan’a getirilen Dionysos inancının lehine “eski Delficiliğin sosyal talimatlarının” terk edilmesi idi ki, bu da Delfi rahiplerinin intikamına yol açmıştı.⁴⁰⁸ Euripides’in *Bakkhalar*’ı, cezbe halinden çıkan Agave, Kadmos’tan Pentheus’un öldüğü yeri ona söylemesini istediğinde “... Akteon’un bizzat yem olduğu yerde” diyerek buna atıfta bulunmuştu. Helen, İskandinav ve Galya dünyaları arasında yaptığı karşılaştırma ona genel bir anlam kazandırmasına izin verdi: Geyik; şarlatanların şifacılık güçlerini tekellerine almalarına rağmen, tıpkı Dionysos keşişleri ve “bildikleri gizli erdemlerin antik dünyadan Hristiyanlığa aktarılmasını” sağlayan (bizim milli gizemciliğimizin merkezindeki) Kelt ormanlarının münzevi din adamları gibi bu yola süluk etmiş olanlardan üstün olan⁴⁰⁹ bilge dini simgeliyordu. Böylece iletilik simgesi, 19. yüzyılın gizli bilimlerinin bakış açısıyla yeni bir epistemolojik boyut kazandı: İskandinavlarda geyik bir “üst düzey din adamının hiyeroglifi, eski batınlığın koruyucusu” idi, Sertorius’un dişi geyiği ise dişi bir kâhin; durum böyleyken Elefsis gizemlerinin peşindekilerin yavru geyik derisine bürünmüş olmalarında şaşılacak bir şey yoktur.⁴¹⁰

407 Paris, Fischbacher, Sorbonne Teoloji Fakültesi’nin yerini alan l’École pratique des Hautes Etudes’de “din bilimleri” bölümünün kurucusu babası Albert Réville ile aynı koleksiyonda. *Le Livre...*, cilt III, s. 291.

408 Ovidius’a göre, otuz altı köpekten oluşan sürü; Spartos, Argos, Boreas şeklindeki isimleri Lanoë-Villène’e göre, siyasi yorum tezini doğruluyordu.

409 19. yüzyılın ilk yarısında kuramlaştırılan batını ve gizli düşüncenin bütünü, halkın idraksizliğinin gerekli kıldığı bu, kutsal yerlerdeki şifreli aktarım kanıtına başvurdu.

410 Oppianos’un tasvir ettiği grup halinde yüzen geyikler “gizli manasıyla, dünyadan kaçan ve nereyi isterlerse oraya gidebilen keşişler” di. Yazar bu yüzden Tekvin 10: 9’da “Rabb’in indinde

Ressamlara gelince, “dünyevi hayvan resimleri” tarzı büyük başarı sağladı,⁴¹¹ bu hem saygı duyulan hem de aynı anda büyüğü bozulan bir tabiata duyulan minnettarlıktı, tıpkı 1884’te Salon de Paris’de Jules Didier (1831-1914) tarafından sergilenen, Vercingetorix tarzı uzun saçlı ve bıyıklı bir Hubert’in, elinde mızrak, diz çökmüş; kaderiyle yüzleşen, kafasında hiçbir haç bulunmayan muhteşem bir on boynuzlu geyiğe hayranlıkla baktığı tabloda olduğu gibi. Köpekler sakallı bir uşağın kırıbağıyla durmuşlardır, ilahi güç tarafından değil: Agnès Delannoy’un vurguladığı gibi “... bu eser, Üçüncü Cumhuriyet’in okul elkitablarında pekâlâ yer alabilirdi...”.

Öte yandan romantik edebiyat da vahşi av temasını ihmal etmemişti; Victor Hugo, *Légende du beau Pécopin et de la belle Bauldour*’da⁴¹² bir ahlaki alegori inşa eder. Pécopin, onun avcılık becerilerini öven Şeytan’ın bizzat sahibi olduğu güzel bir av teçhizatına rastladıktan sonra çılgın bir yarışa kendini kaptırdığı için hem ruhunu hem de güzel sevgilisini kaybeder.

kahraman avcı” Nimrod’u *Eski Ahit*’in Yunanca çevirisi *Septuaginta*’da, Yunanca yavru geyik anlamına gelen *nebrod* ya da *nebro*s olarak çevirir.

411 Bkz. Agnès Delannoy, *La Légende de saint Hubert* içinde, Paris, Somogy, 1999, direction collective des conservateurs du musée de la Chasse et de la Nature, s. 7.

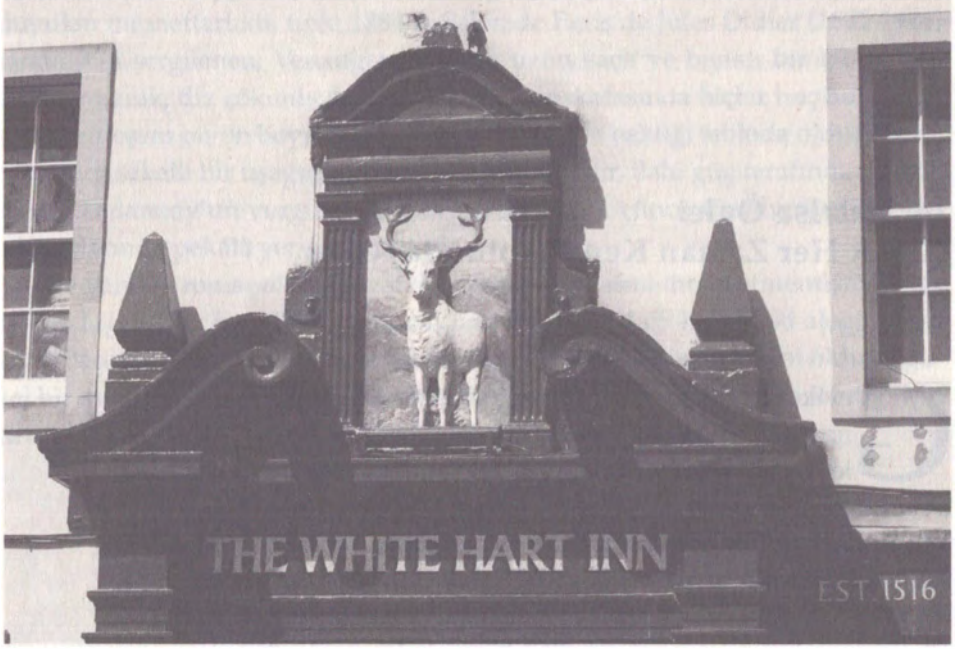
412 Bruxelles, Méline, 1842.

14. Nasılsa Öyle: Geyik Her Zaman Kendi Yolunda Koşar

Geyik bugün Paris'ten birkaç düzine kilometre uzakta kovalanır ve avlanma alanı dörtmala ilerleyen bir şehirleşme karşısında geriler; kraliyet avlarının orman alanı halen Île-de-France bölgesinin düzenlenmesi üzerinde belirleyicidir ve başkentin akciğeri görevini üstlenir; her zamankinden daha canlı bir hayal gücü bu izlerin derinliğini korur. Kısa bir zaman önce, Vincennes ormanından çıkışta, "Château de Vincennes" metrosu girişindeki ilk trafik ışıklarında, sorgun ağacından yapılmış büyük bir geyiğin otomobillerin yanında beklediği görülürdü ve yeşil ışıktaki geçiş, ona Paris'in kapılarına kadar ormanı yeniden fethetme yolunu açardı. Geyik severler arabalarıyla kuyruk oluşturur ve bazen de avlanmayı engellerler. Buna karşılık yabandomuzu ya da karacalar kalabalıkların ilgisini çekmezdi.⁴¹³ 1981'de, ilk Maurois hükümetinde, Çevre Bakanlığı müsteşarı Alain Bombard'ın (1924-2005) sürek avının yasaklandığını duyurmasına öyle büyük bir tepki gelmişti ki, Bombard derhal istifa etmişti.

İleticilik nitelikleri zamana da uygulanır; H. Guido, Huberten keşişlerinin, 18. yüzyıldan itibaren, "korku

⁴¹³ Kapalı bir alandan kaçmak için yapılan "geyik sıçraması" sıklıkla arabaların üzerinden gerçekleşir.

Resim 51. Beyaz Geyik Hanı, Edinburgh.

hastalığı"ndan söz ettiklerini ve Büyük Britanya ile Almanya'da olduğu gibi kimi Fransız bölgelerinde de kuduz köpeğe "deli köpek" dendiğini daha önce tespit etmişti. Sara hastalığının "büyük sayrı"sı din adamları tarafından kısa sürede Aziz Hubert'in keramet gücüyle ilişkilendirildi; Bertrand Hell, 1926'da *Manuel du pèlerin*'de, avcının üzerindeki Hristiyan korunmasının "vahşinin zaptedilmesi"ne bağlı olduğunun altını çizerek bu aynı duruma işaret etti⁴¹⁴ (Resim 51).

Şayet köpek sürüleri her kasım ayında kutlanan yüzlerce Aziz Hubert ayini nedeniyle artık toplu halde kiliselere

414 *Le Sang noir...*, a.g.e. s. 273-284. "Que saint Hubert chasse la rage du monde et la fureur des hommes", *Cahier des pèlerins*, 1990. Aziz Hubert'in on ikinci yüzyılı 1927'de Belçika'da, kraliyet mareşali Kont Mérode'un himayesinde, büyük bir törenle kutlandı.

girmiyorlarsa da hastalığın kovulması için köpek sürülerinin kutsanması kiliselerin kapısında yapılıyor ve uygulama, köpeğin bir uşak tarafından tasmaşından tutulmasını ya da bir köpek bakıcısının nefte durarak ayine eşlik etmesini gerektiriyor; sunak ya da hemen etrafı, “hak edilmiş yiyeceklerin” küçük plastik torbalarla götürüldüğü, ortaçağdakilere benzer tazı payı ritüellerinde karşımıza çıkan, esas kurban boyutunu hatırlatan katliamlarla dekore edilir... Çılgın bir tazı payı ritüeli (yavru geyikten büyük on boynuzluya kadar, başına bakılarak geyik olarak tanımlanan) hayvanın giriştiği savaşı, ormandan çayıra çıkışını ya da bir su birikintisinde “suya dalış anı”nı, kurnazlıklarını tıpkı bir savaşıyı tarif eder gibi anlatır. Geyiğe hançerle “sunulan” ölümü, hayvana yeni bir duygusal bakışla güçlenerek,⁴¹⁵ benzer şekilde dramatik yoğunluğunu korur⁴¹⁶ ve hayvan ormana sınırı olan bazı bahçelerde insanların yanına sığınmaya çalıştığı zaman zafer çığlıklarının yükseldiği sayısız olay, her vahşi hayvanın potansiyel olarak insana dost olduğuna dair şehirleşen toplumlarda yaygınlaşan yeni düşünceyi güçlendirir. Bununla birlikte, Walt Disney versiyonundaki karaca “Bambi” anlaşmazlıklara dair mükemmel bir model teşkil ettiği halde, yabandomuzu ya da karaca avı çok ender olarak benzer çatışmalara neden olur. “Yeni dinler”in kimi çevrelerinde, simgesel yorumların Hristiyanlık unsurlarından uzaklaştırılması, 79. Mezmur’da bahsi geçen “Tanrı’nın bağıny harap eden” yabandomuzundan destek aldı; bunu yaparken de “kuzuya bir antitez” oluşturulmaya ve “Kelt Rönesansı” yayın organı *L’Hespéride* dergisinde⁴¹⁷ okunabileceği gibi, “geyik gibi köpeklerden kaçmak yerine... köpek sürüsünün tam ortasına dalan” domuzun cesareti yüceltilmeye çalışıldı.

“Ormanlar kralı”, yine de, *Encyclopédies animales* ya da *Dictionnaires des symboles*’lerin⁴¹⁸ neredeyse hepsinde seçkin bir yere sahiptir ve bu imaj büyük halk kitlelerine ulaşan birtakım filmlere ilham verir: Roger Planchon’un *Louis enfant roi*’sı (1993), Hayao Miyazaki’nin *Prenses Mononoke*’si (animasyon, 1997),

415 İnsan ve hayvanı birbiriyile karıştıran gerçek bir “hayvancı” mücadele, özellikle Anglosakson dünyada gün yüzüne çıktı, bkz. Jean-Pierre Digard, “La Nature, culture de la vénerie” *Vénerie carrefour des arts* içinde, supplément au n° 191 de *Vénerie*, 2013, s. 8-14.

416 *Chronique du règne de Charles IX*’te (1829), Mérimée köşeye kıştırılan geyiği kralın öldürüşünü ve onu servis etmeden önce inciğini kesişini sahneye koyar ve orada bulunanlardan biri yüksek sesle yorum yapar: “Kral tıpkı bir kasaba benziyor”. Kraliyet geyik avına davetli kadınların, daha “savaşçı” olan yabandomuzu avının dışında bırakılmaları antikçağdan miras mıdır?

417 N° 28, Yaz 1973. Yazar, Cernunnos’u unutarak, “Hristiyan yüzyılların toprağa gömdüğü, atalarımızın vahşi domuzunu derin unutulmuşluktan kurtarmaya” girişir, s. 3.

418 Bununla birlikte, Asterix’in dünya çapında başarısı yabandomuzunu yıldız yaptı.

Pamuk Prenses ve Avcı ve ayrıca *Dokuzuncu Lejyonun Kartalı* gibi televizyon dizisi adaptasyonları.⁴¹⁹ *Harry Potter*'da da, bu "merkezi" temayı, yani genç Harry'ye, öldürülen babasıyla (tek Hristiyan yananlam olan) bir kurtarıcı temas kurmasını sağlayan ve ruhlar arasında ileticilik yapan "ustalık" bir hayvanın sihirli yaratımıyla mümkün olan, dünyalar arasında kurulan bir bağ temasını buluyoruz;⁴²⁰ buna karşılık av, bu evrenin dışındadır ve yapanlara da "ruh emiciler" denir. Ancak daha önce incelediğimiz simgesel temaların bütünündeki devamlılığı en iyi ortaya koyan iki örnek Roger Planchon ve Hayao Miyazaki'nin filmleridir. İlki, *Louis enfant-roi* (1993), monarşinin siyasi tecridinin en kötü zamanında şüphelerin pençesinde olan XIV. Louis'yi (1648'de, la Fronde karmaşasının başlarında on yaşındaydı) sahneye koyar. Monarşinin sembol hayvanını ölmüş babasıyla ilişkilendirerek onun hatırasını yaşatır. Bölüm şöyle bir görüntü ile başlar: Parkta, yatar durumda bir geyiğin üzerine eğilmiş bir adam heykeli; çocuk ona "Neden artık bana yardım etmek için burada değilsin?" diye sorar. Daha sonra geyik, yeraltı dünyasından gelmiş gibi sııklar üzerinde taşınan bir ölü hayvan şeklinde, sonra ise acı çeken insan suratıyla, rüyasında çocuğa görünür; kendisine layık olmadığına inanan oğulun yakarışına, ölülere bırakıp mucizevi kaynaktan su içmesini ve sadece kendi gücüne güvenmesini söyleyerek karşılık verir. Bunun üzerine, "kalbini çıkarmaya"⁴²¹ teşvik ederek, ona geyik kanıyla dolu bir çanak uzatır. Çocuk derhal, kral olarak kaderini kabullenmek ve Condé'de zaferle karşı koymak için yeterli cesareti bulur...

İkincisinde, yani *Prenses Mononoke*'de (2008) ise, Miyazaki evrensel karşılıkları olan simgesel imajlar yoluyla ve Batılı kulaklara tanıdık gelecek bir anlatıyla 14.-15. yüzyıl Japonya'sına has bir durumu anlatmaya çalışır. Bölgeyi harap eden ve kötü ruhların esiri olmuş bir yabandomuzuna karşı köyünü korurken yaralanan genç savaşçı Aşitaka şifacı bir Şaman kadına danışır; Şaman ona acı veren kötülüğün bir büyüden kaynaklandığını, bunu sadece ilkel ormana hükmeden geyik-tanrının bozabileceğini aksi takdirde öleceğini anlatır. Aşitaka, antilop boynuzlu ve geyik kulaklı bir sığın üzerinde, bir dizi zorluğa meydan okuyarak onu aramaya çıkar. Sırasıyla yabandomuzları, maymunlar ve kurtların

419 *Blanche Neige...*, Rupert Sanders, 2011 ; *L'Aigle...*, Kevin Macdonald, 2011.

420 Rowling'in romanlarından sekiz film çekildi. "Animagus" ve totemle ilgili "patronus" terimleri kullanıldı; çok sayıda internet sitesi, insanları kendi "animagus"unu seçip geyik boyamaları ya da kúpeler satın almaya teşvik ederek bu tip ürünlerden para kazanıyorlar.

421 Aşk acısı çeken genç bir prenses ona şöyle demişti: "Louis, her gece bir geyik gibi üzerime tırmadığınızı düşünüyorum."

saldırılarına karşı savaşıır. Bu hayvanların her biri kendi tarzınca yani temel uyumu gözetmeksizin, ormanı yok eden demirci insanlara karşı dövüşürler.⁴²² Aşıataka, vahşı insanın varyantı olan dişi bir kurt-çocuk, “hayaletler kraliçesi” Mononoke ile uzun süre savaştıktan sonra onunla birlik olur; beraberce, ormanın uyumunun ve ölümden hayata döndüren gücün efendisi geyik-tanrının peşine düşerler. Bitki ve hayvan arasında aracı olan, çiçeklenmiş boynuzun sahibi kısa zaman sonra onlara görünür. Fakat benzer şekilde geyiğin peşinde olan demirci insanlar da ona bir süre sonra ulaşır ve bir arkebüz darbesiyle kafasını koparırlar. Arthur efsanesinde olduğu gibi, başı imparatora götürülmelidir ancak kurban edilen hayvan, başının peşinde, insanların yapılarını yakıp yıkar ta ki şövalye Aşıkata evrenin düzenini yeniden kurup başını ona geri verene dek. Filmin işlediği temaların mecburen “küreselleştirilmesi”, kurban kavramı ve geyik ile dağ arasındaki bağ gibi temel çizgileri korusa da Hristiyanlığa yapılan göndermelerin yoğunluğunu zorunlu olarak azaltmıştır.

Televizyon dizisi *Game of Thrones*’un jenerik görüntüleri, her bölümü boynuzlu kafalar ve ejderhaya karşı koyan geyik ile süslenmiş armalarla başlatır. Olay, “duvarın öte tarafından” yani ölümler dünyasıyla diriler dünyası arasındaki fiziksel sınırdan gelen vahşı bir halk tarafından katledilmiş, karnı deşilmiş bir hayvanın görüntüsüyle başlar.⁴²³ Bu mutlak hak ihlali görüntüsü, daha sonraki bir bölümde, kabilenin çok güçlü liderinin, Tristan tarzında, “kurallara uygun” şekilde et paylaşımı yaptığı görüntülerle tezat teşkil eder.

Fred Vargas polisiye romanı *Dans les bois éternels*’i⁴²⁴ bin yıllık kalp kemiği efsanesi üzerine kurdu. Soruşturma, belirli bir gerekçeden yoksun benzer cinayetler, bekâretlerini korumalarıyla bilinen genç kızlar ve garip bir biçimde kaçak avlanan geyikler etrafında cereyan eder; tüm kurallara aykırı olarak öldürülmüş ve geriye boynuzları, sağ ayağı ile eti bırakılmış bir hayvana yapılan hakaret hakkında, bir Norman kasabasında yapılan bir “bistro” sohbeti, komiseri harekete geçirir: Hayvanın sadece kalbi çıkarılmıştır. Büyü kitapları ve ortaçağ metinleri tutkunu bir meslektaşının yönlendirmesiyle büyüünün izini sürmeye başlayan komiser, kendisine geyik boynuzu vererek onurlandıran, bunları her zaman üzerinde taşımasını ve hiç yanından ayırmamasını

422 Filmin ilk görüntüsünde “İlk zamanlar orman tüm alanı kaplıyordu” yazısının bulunduğu ağaçlıklı bir dağ manzarası görünür.

423 David Benioff’a ait Amerikan dizisi, 2016.

424 Versailles, Feryane, 2006.

Resim 52. Maurice Denis, *La Légende de Saint-Hubert*, “Hata” [yedi panoluk bir seriden], 1897, Saint-Germain-en-Laye, Maurice-Denis Bölge Müzesi.

Resim 53. Maurice Denis, *La Légende de Saint-Hubert*: “Cehennemi Av”, 1897.

Resim 54. Maurice Denis, *La Légende de Saint-Hubert*, "Mucize", 1897.

söyleyen kasabalıların güvenini kazanır. Sonuçta, suçlu “büyücü kadın”ın sonsuz gençlik iksirini üretmek için, diğer malzemelerin yanı sıra bakire genç kızların mezarından aldığı saçlarla karıştırmak üzere kalp kemiğini çıkardığı anlaşılır.⁴²⁵ Bu örnekte Hristiyanlaştırma yoluyla geçişin içi tamamen boşaltılmıştır.

Geyik, yine de, 19. yüzyılın hemen sonlarında, günümüzde de hâlâ olduğu gibi, aynı zamanda tinsel olma iddiasındaki bir sanatsal girişime, simgesel resmin bir bildirgesine ve bir sosyal modele ilham verdi; kültürlü bir sanayici, liberal ve muhafazakâr bir milletvekili ama aynı zamanda avcı ve avlanmaya çıkarken ailesiyle birlikte resmedilen bir Hristiyan olan Denys Cochin’in⁴²⁶ işyeri için Maurice Denis’nin (1870-1943) 1897’de yaptığı *La légende de saint Hubert* tablosu⁴²⁷ buna örnektir (*Resim* 52, 53, 54). Takibin farklı sahneleri bir dizi pano halinde resmedilmiştir ve bir nevi Tanrı’yı, köpeklerin burnunun dibindeki geyikle “doğru yol”da olmanın coşkusunu aramaya ve takipçilerin “hataya düştükleri” zaman ruhlarında doğan şüphelere bir davettir; Mesnie Hellequin’in cehennemi takibinde de yolu kaybetmekten bahsedilir. Son sahne, üzerinde binicisiyle Hubert’in atının dimdik durduğu, üniforma ve av çizmesi giymiş meleklerin yaşlı adamın zaferini kutladığı sırada, parıldayan haçın ağırlığı altında beli bükülmüş bir geyiği ve dünyanın merkezi olan büyük bir ağacın altındaki Hubert’in aydınlanışını gösterir; yolu izlemek için gerekli araçlar olan köpekler artık ortadan kaybolmuşlardır.⁴²⁸

Ressamın ve finansörünün geçtikleri yollar paraleldir; Denis 1898’de Roma’ya varır, Cochin ise 1895-1896 kışında ona yazar: “Bir nesneye duyulan çekim, çevre koşullarına ve engellere karşı bu mutlak unutuş, bir hayvanın peşinde olduğu kadar bir düşüncenin peşindeyken de hissedilen duygulardır... Ve bu noktada Aziz Hubert anlatısı ortaya çıkar. Farklı arayışlarımızda, bunu en az hayal ettiğimiz anlarda... dinsel bir düşünce bizi derhal durdurur: İşiltılı bir haç bir geyiğin boynuzları arasında belirir ve avcı diz çöker.”

425 Yazar, komiserin karısı ile meslektaşlarından biri arasında bir aşk entrikası oluştururken birçok kez de “boynuz taşımak” tavsiyesini tekrarlar.

426 Denys Cochin 1985’ten itibaren, ekibin renklerini giyerek, Melun yakınında Villefermoy ormanında Kont Greffulhe’nin maiyetinde avlanıyordu. Çok sayıda taslak çizen Maurice Denis’i oraya davet etmişti.

427 Bkz. *La Légende de saint Hubert...*, a.g.e. Nebi (peygamber) ressamı ve Pont-Aven ressamı arasında yaygın olan ruhsal arayış girişimi, Gauguin’i Tahiti’ye, Sérusier’yi Kabala’ya, Filiger, Denis ya da Verkade’i Katolikliğe yöneltmiştir...

428 Eserlerin tamamı, Saint-Germain-en-Laye’de “Priuré”de Maurice-Denis Müzesi’nde sergilenmektedir. Geyik, İsa’yla özdeşleştirilmez ve boynuzları bitkisel yönüyle çizilir.

Resim 55. Madeline Diener'in alçak kabartmaları, Saint-Maurice Manastırının modern vaftizhanesi, Valais, 1982.

41. Mezmur, İsviçre'nin Valais kantonunda, Saint-Maurice manastırının modern vaftizhanesinin alçak kabartmalarında resmedilmiştir (1993);⁴²⁹ sanatçısı, Madeline Diener (1930-2000), Tanrı'ya doğru yürüyüşünü taşla resmederek onu "günümüz için bir yaratılış neşidesi"nin önemli bir parçası haline getirdi. Vaftizhanede, vaftiz havuzunun, bugünkü manastır kilisesinde kullanılan antik kürsünün traverten taşına yontulmuş üç dilimli bloğundan, yedi kертikten su akar. Bunlar İsa'nın kendini feda etmesiyle insanların kullanımına verilen bir yeryüzü cennetinde Kutsal Ruh'un lütufları ve Tanrı'nın suretidir. Affedilen Adem ve Havva oradan su içerler. "Çok üreyen" bir tavşan ve üzüm asmasını gagalayan kuşlar, çevrik çifte baş olarak resmedilmiş, su içen bir dişi ve bir erkek geyikle yan yanadırlar (*Resim 55*) ve daha önce gördüğümüz Kartaca ve Laterano San Giovanni Bazilikası vaftizhanelerini hatırlatır. Manastırın simgesel süslemeleri üzerine yazılmış yorumlar, sanatçının Vahy'i, Yunanistan'dan geçerek Mezopotamya'dan antik Mısır'a, çok eski semboller bütününe bağlama arzusunu teyit eder. Su teminiyle ilgili herhangi bir kaygı olmaksızın, yeni bir vaftizhane yapımı binanın genel ıslahı kapsamına alındı⁴³⁰ ve nymphalara adanmış antik bir kaynağın bulunduğu bir sit alanının varlığı arkeolojik kazılarda tesadüfen tespit edildi.⁴³¹ Su anateması, vaftiz havuzunun etrafını görsel bir yorum gibi çevreleyen duvar mozaiklerinde de devam eder: Bir "hayat çeşmesi", çarmlıha gerilenin yarılmış böğründen su ve kan çıkıyormuş gibi akar ve inananların simgesi küçük balıklar ilahi balık *Ixthus*'un peşinden akıntıdan yukarı çıkarlar. Çeşme, vaftizhane sularının yönünün, yalnızca yeryüzü cennetine doğru çevrilmesine karşılık gelir. Sonrasında, vaftizhanenin taş bloğunun üzerinde durduğu sekizgen vaftiz havuzuna gönderme olarak, Yakup'un kuyusunun taşı üzerine oturmuş bir İsa'yı görüyoruz.

Amerika Birleşik Devletleri'nde Anayasa Mahkemesi yargıcı Scalia'nın Cibolo Creek Ranch'te (Teksas) 13 Şubat 2016'daki ölümü hakkında, çağdaş komplo teorilerinin uzantısı olarak ortaya çıkan bir polemik ilginç şekilde konumuzla örtüştü. *Washington Post*'un bir makalesi bu çiftliğin, "gizli" (secretive

429 2016'da Soissons'a atanan piskopos, armaları arasına nehirde su içen bir geyiği katmıştı.

430 Kilise 1942'de kayaların düşmesi sonucunda kısmen yıkılmıştı.

431 Bkz. Madeline Diener'e hayatı boyunca eşlik eden Marie-Jeanne Coloni, *Madeline Diener, sculptures et mosaïques*, Saint-Maurice, Saint-Augustin, 2011. Manastır, "Thebai lejyonu" şehitliğinde yer alır. Liderleri Maurice çok sayıda adamıyla birlikte imparator Maximinus'a itaati reddettikleri için 3. yüzyılın sonlarında idam edilmişlerdi. M. Diener, Kuzey Afrika ve Roma modellerini biliyordu ve bunlar üzerinde düşünmüştü.

society) olarak tanımlanan bir tür “Saint-Hubert tarikatı”nın, geleneksel avın töre ve uygulamalarını korumaya adanmış uluslararası bir avcı derneğinin buluşmalarına (ruhban meclisi) ev sahipliği yaptığını ortaya çıkardı. Dernek, 1695’te Avusturya’da kurulmuş bir şövalye tarikatının gerçek mirasçısıydı ve ayin ile hiyerarşiyi belirli bir giyiniş tarzıyla (gazetenin sitesinde yargıç Scalia’nın siyah bir elbise içinde fotoğrafı bulunuyordu) birleştirmişti. Tarikatın sitesi, İspanya Kralı Majesteleri Juan Carlos’un tarikatın koruyucusu olduğunu, eski Büyük Üstad’ın Avusturyalı Arşidük Andreas ve görevdeki Büyük Üstad’ın Stefan von Habsburg-Lothringen olduğunu, duacı ve şövalyelerin ondan sonra geldiğini belirtmektedir.⁴³² FBI’ın soruşturmasının kısa kesilerek, yargıcın ölümünün doğal olduğunun hızla açıklanması makalede şaşkınlıkla belirtilmekteydi.

Süsleme sanatları, tıpkı boynuzları kuşla ilişkilendiren bu Kanada afişi gibi (Resim 56), geleneksel birikimi gönüllü olarak ödünç alırlar, ancak hayvan dövmelerine duyulan bu hayranlık, insanı canlılar dünyasındaki komşusuna yaklaştıran bu “beden sanatı”, özellikle simgesel anlamların sürekliliğine şahitlik eder. Onlarca internet sitesi, kolları, bacakları, gövdeleri ve sırtları süsleyen geyikgil çizimlerini, onları efsaneleştirerek sunarlar; bazı yorumlar gerçek birer dinler tarihi dersi gibidir.⁴³³ Boynuzların bitkiyle ilişkilendirilmesine grafik çizimlerde çok sık rastlanır ve bazı yorumlar onları, bazen üzerinde kuşlarla, hayat ağacına yaklaştıır; dişi ve erkek geyik birleştiği zaman dövme, tıpkı bir tılsım gibi, yaşamın, bir aşkın koruyucusu olur. Tarihsel hatırlatmaların sayısı çoktur: Paleolitik ağda, Eski Mısır’da ya da Kızılderililerde yarattığı huşudan Hristiyanlığın şeytanlaştırdığı Galyalıların boynuzlu tanrısına kadar her türlü göndermeye rastlanır.⁴³⁴ Boynuzların düşüşü ile yeniden çıkışı İsa’nın ölümü ile yeniden doğuşuna, yakalanmış ve öldürülmüş geyik de ilahi kurbana yani beden bulmuş Tanrı’ya benzetilir. Biarritz’in bir stüdyo kataloğunda dikkat

432 24 Şubat 2016 tarihli makale; bu tarihte tarikatın bir internet sitesi vardı: www.iosh-usa.com. Site de geniş köşeli bir haçın üzerinde geyik başı amblemi ve “yarattıklarını yücelterek Tanrı’yı yüceltin” anlamına gelen *Deum diligite animalia diligentes* yazısı bulunuyordu.

433 Örneğin www.tattoome.com (2016) internet sitesi sürekli olarak güncellenir. İnternet ansiklopedisi *Wikipedia* da dövme yaptırmakla tarikata geçme, girme arasında bağ kurar. Geyiği ikizler burcuyla ilişkilendiren moda, astrolojiyi doğrulayabilir.

434 Bir önceki dipnotta işaret edilen internet sitesinde şeytanlaştırılmış bir geyik kafası resmi, aynı zamanda da Fransız krallarının uçan geyiği yer alır. Boynuzlar arasında bulunan Süleyman’ın mührüne (altı köşeli yıldız) dair bir başka örnek de verilmiştir.

Resim 56. Kuş boynuzlu geyik kafası, Louise ve Pierre Charrier'nin çizimi.

Resim 57. (sağ taraf)
Bir boynuz dövmesinin fotoğrafından yapılmış çizim.

çekici bir örnek bulunur: Ayıyoncası yapraklarıyla çevrili on boynuzlu bir geyik başı, Masonluğun da benimsediği simgeyi, ortasında Tanrı'nın gözüyle, parıldayan teslis üçgenini boynuzları arasında taşır; bu büyük dövme, yaptıran kişinin gövdesinin tamamını kaplamaktadır (Resim 57).

Touraine'de, la Bédouère bölgesi hayvan parkında, boynuna tutunan bir yüzücüyle birlikte, hatta sırtında bir çocukla suyu geçerek gösteri yapan rehber bir dişi geyik, çağımızda vahşi özellikleri evcil hayvanın özelliklerine uydurma eğilimine bir örnektir.⁴³⁵

435 Park yalnızca ara sıra halka açılır.

SONUÇ

Geyik, Kuzey Asya ve Avrupa ormanlarının tartışmasız kralıdır: Kelt ile Galya, Kırgızistan ile Sibirya dünyalarının tanrıları ve ruhları gösterişli boynuzlar takmazlar mıydı? Cernunnos'u ya da Tanrı Dağları'nın Maral Ana'sını düşünün. Erişilmez dağlarda dolaşmadığı zamanlarda yeryüzünün mağaralarında ya da ormanın derinliklerinde saklanan geyik, kutsalın mekân tuttuğu yerde yaşar. O, bir tanrı, bir ruh, bir peri, ruh rehberi bir hayvan, ölüm ve yeniden doğuş ayininin canlı simgesi, manevi bir rehber, iki dünya arasında bir aracı, İslam peygamberinin elçisi ve İsa'nın kendisi oldu. O, bütün bunlardı ve bütün bunlar olmaya da devam ediyor ve hiç şüphesiz bunun temel sebebi, düşüşü ve yeniden çıkışıyla her şeyin öldüğünü ve yeniden doğduğunu ve yaşam döngüsünün sonsuz olduğunu gösteren boynuzlarındadır. Ölümün ve yeniden doğuşun ustası geyik, canlıların olduğu kadar ruhların da dünyasına aittir. Hemen hemen her yerde ve her zaman onu kutsal yapan da budur.

Ancak mitler, Avrupa'da olduğu gibi Kuzey Asya'da da; olağanüstü, gizemli, diğer her şeyin üzerinde bir geyik, hem erkek geyiğe (boynuzlar) hem de dişi geyiğe

(ana) benzeyen bir hayvan, bir çeşit hermafrodit bir yaratık istedi. Sibirya'daki Maral Ana'yı, tanrıça Diana'nın arabasına koştuğu altın boynuzlu dişi geyikleri ya da şövalye Guigemar'ın takip ettiği boynuzlu beyaz dişi geyiği düşünün. Erkeğin ve dişinin gücünü birleştiren bu benzersiz geyikgil artık bir hayvan değil başka bir varlığın aracıdır. Hatta doğaüstüne ya da gökler âlemine doğru yükselme yeteneğini vurgulamak için geyikgile kanat atfedilmedi mi?

Yahudi-Hristiyan ve Müslüman dinsel gelenekleri bu hayvanın efsununu sahiplendiler ya da miras aldılarsa bu, onu derhal yeni inançların hizmetine sokmak içindir. Şayet geyik rehber olduysa rehber kalacaktır, tıpkı görünür ve görünmez dünyalar arasında aracı olduğu gibi. İşlevi devam etse de efendi değişir. Ruh, peri yerini Hristiyan ya da Müslüman azize bırakır. İster bir tanrı isterse bir yüce ruh tarafından gönderilsin, hayvan artık İsa'nın ya da İslam peygamberinin aracıdır.

Ama geyik bundan çok daha fazlasıdır. Kutsallığı onu, insanlar, tanrılar ve ruhlar arasında sadece bir aracı ya da iki dünya arasında bir vasıttan ibaret olmayan, benzersiz bir hayvana dönüştürür. "Ağlamaları" ve özellikle, tıpkı İslamda olduğu gibi Hristiyanlıkta da tasdik edilen konuşması, aynı şekilde onu hayvan ile insan arasında bir konuma yerleştirir... Yani insanlaşmış bir hayvan söz konusu olacaktır... o geyik ki vahşi olanın ta kendisi, ehlileştirilemez hayvan! Elbette Asya ve Avrupa gelenekleri geyiğe insanlarla belli bir yakınlık atfederler ancak herhangi bir insanla değil. Büyücüler, Hristiyan ve Müslüman azizler, orman adamları dişi geyikler tarafından emzirilebilir ve hatta yetiştirilebilirler (Aziz Gilles, Aziz Mammes, Demir Baba vb.). Sadece onlar geyiklere binebilir ve hatta onları sabana koşabilirler. Bu istisnai varlıkların simgesel kişileri büyücü Merlin ya da Anadolu'lu geyikli veli Geyikli Baba'dır. Ancak, genel kural olarak, geyik her zaman insandan kaçır, ehlileştirilmekten kaçır. İskandinav mitleri uzmanı Tolkien'in *Yüzüklerin Efendisi*'nin sinema uyarlamasında göstermek istediği de muhtemelen budur: İnsan biçimli ölümsüz yaratıklar, aslen ruhlar olan elflerin kralı Thranduil, insanlar atlara binerken, devasa bir geyiğe binmektedir. Tolkien, İbrahimi dinlerin ortaya çıkışından önceki inançlarda bu hayvanın sahip olduğu yere, kendi tarzınca bir saygı gösterisinde bulunmuş olmalıdır.

Geyiğin, rehber, ruh rehberi, din değiştirici ya da mürşit işlevlerini en iyi ortaya koyduğu mecra avdır. İsa'nın ve sufi şeyhlerin aracı olan geyiğin mucı-

zeler gerçekleştirmesine ve dinin gizemlerini ortaya çıkarmasına göre, av ilahi ya da ruhani olabilir. Avcı o zaman avlanana dönüşür. Fakat eğer avcı, hem insanın kendi hırslarına hakim olması yoluyla kendine ve hem de avına, gebe dişisine ve yavrusuna saygı duymasını gerektiren belli ahlak kurallarına riayet etmezse, av uğursuz ya da “vahşi” olabilir. Kafkas prensi Biynöger’in avının hüzünlü sonunu ve Kral Arthur’un durmaksızın yeniden başlayan avını düşünün.

Ölümsüzlüğün, lme galip gelen yaşamın, yeniden doğuşun, yeniden dünyaya gelişin simgesi geyik, ölümün mistik deneyimi olarak görülen kutsalın canlı kaynaklarından biridir. Tasviri koruyucudur, dişisinin sütü kadar eti de şıfalı özelliklere sahiptir, boynuzları kadar dişleri de tılsım ve uğur kabul edilir, postundan ayın giysileri dikilir. O, ycltilen, sevilen... ama avlanan ve yenen bir kutsaldır..

KAYNAKÇA

Kaynaklar

- 'Abd al-ra'ûf. *Bayânât-i sayyâh-i hindî* (Bir Hindistan Seyahatnamesi). İstanbul, Mat. Islâmiye, 1914 (Farsça).
- Adam De La Halle. *Le Jeu de la feuillée*. Haz. J. Dufournet. Gand, Story-Scientia, 1977.
- Aïtmatov, Tchinghiz. *Il fut un blanc navire*. Rusçadan çeviren Lily Denis. Paris, Éditions français réunis, 1971.
- Ambroise de Milan. *Œuvres complètes. Latince patroloji*. Turnhout, Brepols, 1985-1993. Haz. J. P. Migne, 1845.
- , *De interpretatione in Job*, cilt XIV, haz. aynı.
- Appien. *Histoire romaine*. Paris, Les Belles Lettres, 1997.
- Aristote. *Histoire des animaux*. Paris, Les Belles Lettres, 1964- 1969, 3 cilt.
- Arrien et Oppien d'Apamée. *L'Art de la chasse*. Paris, Les Belles Lettres, 2009.
- Artistes mandchous. *Liu Baoping. Album de peintures*. Pekin, Minzu Chuban, 1995 (Çince).
- Augustin, St., *Commentaires sur les psaumes*. Haz. J. P. Migne, *Patrologie latine*, cilt XXXVI, 1841.
- Bao Xingjun. *A'ertai shan yanhua tulu* (Altay Petroglif Kataloğu), Urumçi, Sincan Renmin Chubanche, 2006 (Çince, İngilizce giriş)

- Bernard de Clairvaux, St., *Sermons*. Éd. Ratisbonne, Bar-le-duc, Louis Guérin, 1870, 5 cilt.
- Binyazar, Adnan. *Âşık Veysel*. İstanbul, Doğan Egmont, 2015.
- Chrétien de Troyes, Robert de Boron. *Érec et Énide*. Haz. M. Roques, R. Louis. Paris, H. Champion, 1984.
- Colonna, Francesco. *Le Songe de Poliphile*. Paris, Imprimerie nationale, 1994, 2. baskı Gilles Polizzi.
- Concordance biblique*. TOB, Paris, Cerf, 1998.
- Cowell, E. B. *The Jātaka or the Stories of the Buddha's Former Birth*. Cambridge, Cambridge University Press, 1895.
- Certeux, A., ve Carnoy, E. Henry. *L'Algérie traditionnelle*. Paris, Maisonneuve et Leclerc, 1884, cilt I.
- Cyril. *Perigrati tes arxisatrapias Ikoniu*. Constantinople, 1815 (Yunanca).
- Desmoulins, François. "Traité des vertus cardinales", Manuscrit BnF fr. 12247.
- Dor, Rémy. *Chants du toit du monde*. Maisonneuve et Larose, Paris, 1982.
- Du Fouilloux, Jacques. *Traité de vénerie*, Poitiers par les de Marnefz et Bouchetz, 1561.
- Étienne de Bourbon. *Anecdotes historiques, légendes et apologues*. Haz. A. Lecoy de La Marche. Paris, Loomes, 1877.
- , *Tractatus de diversis materiis praedicabilibus*. *Corpus Christianorum* içinde I. kitap, Turnhout, Brepols, 2002, cilt CXXIV.
- Euripide. *Théâtre*. Çev. H. B. Berguin ve G. Duclos. Paris, Garnier, 1954.
- Eusèbe de Césarée. *Historiae ecclesiasticae*. Haz. J. P. Migne, *Patrologie latine*, cilt XX.
- Ferrières, Henri de. *Le Livre du Roy Modus et de la Royne Ratio*. Haz. Gunnar Tilander. Lund, Ohlsson, [1895] 1932.
- François de Sales. *Traité de l'amour de Dieu*. Paris, Monastère de la Visitation, 1976.

- Froissart, Jean. *Melyador*. Haz. N. Bragantini-Maillard. Genève, Droz, [1895] 2012.
- Gallus, Thomas. *Un Commentaire vercellien du Cantique des Cantiques*. Turnhout, Brepols, 2005.
- Galand-Pernet, Paulette. *Recueil de poèmes chleuhs 1. Chants de trouveurs*. Paris, Klincksieck, 1972.
- Gedikli, Fethi. "Geyik Destanı". *Geyik Kitabı* içinde. Ed. Gürsoy Naskali, Emine ve Demir, Ercan. İstanbul, Kitabevi, 2013, s. 119-140.
- Geoffroide Monmouth. *Vita Merlini, Vie de Merlin*. Çeviri ve notlar: N. Desrugillers, Clermont-Ferrand, éd. Paleo, 2013.
- Gervais de Tilbury. *Le Livre des merveilles*. Çeviren: A. Duchesne. Paris, Les Belles Lettres, [1673], 1992.
- Grégoire de Tours. *Historia Francorum, Histoire des Francs*. Paris, Les Belles Lettres, 1963-1965, II, 37.
- Grégoire Le Grand. *Morales sur Job*. Paris, Cerf, 1975.
- Guénébault. *Dictionnaire des figures, des légendes*. Haz. J.-P. Migne. Paris, au Petit-Montrouge, 1850.
- Guillaume de Normandie. *Le Bestiaire divin*. Haz. C. Hippeau. Caen, Hardel, 1852.
- Güzel, Abdurrahman. *Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi*. Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1999.
- , *Bakırgan Kitabı*. Ankara, Öncü Kitap, 2007.
- Hacı Bektâş-ı Veli. *Velâyetnâme*. Haz. Hamiye Duran, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Y., 2007.
- Hacı Bektâş. *Vilâyet-nâme. Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli*. Haz. Abdülbaki Gölpınarlı. İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1958.
- Hakîm Atâ Risâlesi - Legenda pro Hakim'-Ata*. Haz. K. G. Zaleman', St. Petersburg, 1898.
- Histoire de Grisandole. Le Livre du Graal* içinde. Haz. P. Poirion. Paris, NRF, Gallimard, [1907], 2001.

- Histoire secrète des Mongols*. Çeviren: Paul Pelliot. Paris, Adrien Maisonneuve, 1949.
- Homère. *Iliade*. Paris, Garnier, 1955.
- Hoyland, Gilbert d'. *Sept traités, lettres et sermons*. Pierre-Yves Emery, Pain de Citeaux, n° 9, Québec, [1870] 1996.
- Hugues de Saint-Victor. "De bestiis et aliis rebus". *Patrologie latine*, cilt CLXXVII, 1854.
- İbn Kathîr. *Al-Bidâya wa-l-nihâya*. Beyrut, Maktaba al-ma'ârif, 1980. Türkçeye çeviren: İbn Kesîr. *El-Bidâye ve'n-Nihâye. Büyük İslam Tarihi*. Çeviren: Mehmet Keskin, İstanbul, Çağrı Yay., 1994 (Arapça).
- Isidore de Séville. *Etymologiae*. Haz. J. P. Migne. *Patrologie latine*, cilt LXXXII, 1850.
- , *Étymologies*, Paris, Les Belles Lettres, 1981.
- Jean Damascène, St. *De imaginibus oratio*, III. Haz. J. P. Migne, *Patrologie latine*, cilt I.
- , *Opera omnia. Patrologie grecque*. Haz. J. P. Migne, cilt XLVII-XLVIII, 1860.
- Jean de la Croix, St. *Œuvres spirituelles de saint Jean de la Croix*. Paris, Seuil, 1947.
- Jérôme, Saint. *Breviarum in Psalmos*. Haz. J. P. Migne, *Patrologie latine*, cilt XXVI.
- Jia, Ying-si. *The Selection of Xinjiang's Mural Drawings*. Urumçi, Xinjiang Fine Arts and Photographing Press, 1993 (Çince).
- Joseph, Isya. "Yezidi Texts". *The American Journal of Semitic Languages*, 25, 1909, s. 218-254.
- Karaca Ahmet Sultan Menâkıbnâmesi. Haz. H. Dursun Gümüšoğlu. İstanbul, Alevi Vakıflar Federasyonu, 2013.
- Karlamagus saga, (La). *Histoire islandaise de Charlemagne*. Haz. Gaston Paris. Paris, Bibliothèque de l'École des Chartes, 25. yıl, 1864.
- Kitab-ı Mukaddes. Başlıca alıntılar: Tesniye, Mezmurlar 41, Ezgiler Ezgisi, Aziz Pavlus, Galatyalılar.
- La Chanson de Roland*. Haz. Pierre Jonin. Paris, Gallimard, [1834] 1979.

- Lais anonymes de Bretagne*, Tyolet. Haz. N. Desgrugillers. Clermont-Ferrand, éd. Paléo, 2003.
- Lambsprinck, (Lambspring). *Traité de la pierre philosophale*. Çeviren: R. Bernard. Paris, Denoël, 1972.
- Le Livre de Dede Korkut. Récit de la Geste oghuz*. Çeviren: Louis Bazin ve Altan Gökalp. Paris, Gallimard, 1998.
- Lemaire de Belges. *Illustrations de Gaule et singularitéz de Troie*. Lyon, E. Baland pour G. de Marnef, 1511 ve 1512.
- Les Continuations de Perceval*. Sergio Cigada. *La Leggenda medievale del cervo bianco e le origine della "matière de Bretagne"* içinde. Roma, Academia nazionale dei Lincei, 1965, s. 11-17.
- Lombard, Pierre. *Commentaire des Psaumes*. Haz. J.P. Migne, *Patrologie latine*, cilt XCI.
- Mahmud Cemaleddin El-Hulvî. *Lemezât-ı Hulviyya ez Lemezât-ı ulviyye*. Haz. Serhan Tayşi. İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1993 (Osmanlı Türkçesi).
- Map, Walter. *De nugis curialium; Contes pour gens de cour*. Haz. Alan K. Bate. Turnhout, Brepols, 1993.
- Matton, Sylvain (ed.). *Documents oubliés sur l'alchimie, la kabbale et Guillaume Postel, offerts à François Secret*. Genève, Droz, 2001.
- Mylius, Johann. *Anatomia Aurea...* Frankfurt, L. Jennis, 1628.
- Nennius. *Historia Brittonum*. Mouzeuil-Saint-Martin, Bès éd., 2003.
- Neufville, Nicolas de. *La Chasse du cerf de Charles IX*. İlk baskı 1625. Paris, Éditions de l'Ibis, 1945.
- Nicolas de Nicolay. *Les Navigations, pérégrinations et voyages faicts en la Turquie par Nicolas de Nicolay*. Anvers, 1576.
- Obsequens, Julius. *Le Livre des prodiges*. Haz. V. Verger. Paris, Everat, 1825.
- Ogier Ghiselin de Busbecq. *Les Lettres turques*. [1633]. Latinceden çeviren: Dominique Arrighi. Paris, Honoré Champion, 2010.

- Orderic, Vital (ed.). *The Ecclesiastical History*. Oxford, Clarendon Press, [1826], 1960-1990, 6 cilt.
- Pausanias. *Voyage historique de la Grèce*. Çeviren: Başpapaz Gédoy. Paris, Nyon, 1731.
- Pétrarque. *Il Canzoniere*. Rome, Mondadori, 1985.
- Phébus, Gaston. *Le Livre de la chasse*. Paris, Philippe Lebaud, [1507], 1986.
- Physiologus arménien*. Haz. J. B. Pitra, 1883.
- Physiologus Latinum*. Haz. J. Carmody. Paris, Droz, 1939.
- Pline L'Ancien. *Histoire naturelle*. Paris, Gallimard, 2013.
- Plutarque. *Vie de Sertorius*, Paris, A. Delalain, 1833.
- Postel, Guillaume. *L'Apologie de la Gaule*. Paris, S. Nivelles, 1552.
- , *Les Raisons de la monarchie*. Paris, isimsiz, 1551.
- Psautier Chludov*, Moskova Devlet Tarih Müzesi, ms. D 29.
- Raban Maur. *De universo*. Haz. J. P. Migne, *Patrologie latine*, VII. kitap, 8, cilt CXI, 1851-1852.
- Rabelais. *Œuvres complètes*. Haz. J. Boulenger ve L. Scheler. Paris, Gallimard, 1990.
- Rachi. *Pentateuque*. Paris, Comptoir du Livre Kéren Hasefer, 1957, cilt II.
- Rûmî [Mevlânâ Jalâl al-Dîn Rûmî]. *Le Livre du dedans*. Farsçadan çeviren: Eva de Vitray-Meyerovitch. Paris, Sindbad, 1982.
- Sabbathier, Esprit. *L'Ombre idéale de la sagesse universelle*. [1679]. Milano, Archè, 1998.
- Schefferi, Joannis. *Histoire de la Laponie. Sa description, l'origine, les moeurs, la manière de vivre de ses habitants*. (1673, Frankfurt). Latinceden çeviri. Paris, chez la veuve Olivier de Varennes, 1678.
- Sipos, János ve Tavkul, Ufuk. *Karachay-Balkar Folksongs*. Budapest, Institute for Musicology of the Research Centre for the Humanities of the Hungarian Academy of Sciences, L'Harmattan, 2015.
- Taberî. *Tarih-i Taberî Tercemesi (Tâ'rîkh al rusûl va al-mulûk)*, Konya, Can Kitabevi Mustafa Can, 1982.

- , *The History of al-Tabarî*. Çeviren: W. Montgomery Watt ve M. V. McDonald. New York, State University of New York Press, 1988.
- Tam Mevlidi Şerif. *Meşhur Mevludları ve Mevlud Hikâye ve İlahilerini Havidir*. İstanbul, İkbâl Kitabevi, 1935.
- Tavkul, Ufuk. *Karaçay-Malkar Destanları*. Ankara, Türk Dil Kurumu Y., 2004.
- Tekcan, Münevver. *Hakîm Ata Kitabı*. Ankara, Beşir Kitabevi, 2007.
- Tertullien. *Œuvres, de la pénitence et de la couronne du soldat*. Paris, Vivès, 1852.
- Tristan et Yseut, *les poèmes français, la saga norroise*. Haz. P. Walter ve D. Lacroix, Paris, Le Livre de Poche, [1520], 1993.
- Valère Maxime. *Factorum et dictorum memorabilium libri novem*. Haz. Carolus Kempf, Leipzig, Teubner, 1888.
- Voragine, Jacques de. *La Légende dorée*. Haz. Alain Boureau, Paris, Gallimard, [1481], 2004.
- Witsen, N. *Noord en Oost Tartarye, ofte bondig ontwerp van eenige dier landen en volken, welke voormaels bekend zijn geweest*. Amsterdam, Halma, 1705.
- Yaşar Kemal. *Üç Anadolu Efsanesi*. İstanbul, Yapı Kredi Yay., [1967], 2003.
- Yeats, W. B. *Writing on Irish Folklore, Legend and Myth*. Londres, Penguin Books, 1993.
- Ziya Gökalp. *Kızıl Elma*. Haz. Hikmet Tanyu. Ankara, Kültür Bak., 1976.

Araştırmalar

- Adiloğlu, Adilhan. “Biyinöger ve Kococaş Destanları arasında benzerlikler”. *Turkish Studies*, cilt II-IV, Güz 2007, s. 51-83.
- Agnew, Neville, Demas, Martha, ve Xudong, Wang. “The Enduring Collaboration of the Getty Conservation Institute and the Dunhuang Academy in Conservation and Management at the Buddhist Cave Temples of Dunhuang”. *The Public Historian*, cilt XXXIV, n° 3, Yaz 2012, s. 7-20.
- And, Metin. *Oyun ve Büyü*. *Türk Kültüründe Oyun Kavramı*. İstanbul, Yapı Kredi Y., 1981.

- Arslan, Nur Gürani. "Efsaneden günümüz edebiyatına geyikler ve lanetleri". *Geyik Kitabı* içinde. Ed. Gürsoy Naskali, Emine ve Demir, Ercan. İstanbul, Kitabevi, 2013, s 189-208.
- Ateş, Mehmet. *Semboller ve Halılar. Koç Boynuzu – elibelinde*. İstanbul, Yeni Alaş Mat., 1996.
- Atnur, Gülhan. "Kozı Körpeş ile Bayan Sulu destanında geyik motifi". *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, n° 28, 2005, s. 213-222.
- Avcı, Ali Haydar. *Abdalan-ı Rum ve Geyikli Baba*. İstanbul, La Kitab, 2015.
- Avril, F. ve Raynaud, N. *Les Manuscrits à peintures en France, 1440-520*. Paris, BnF Flammarion, 1993.
- Ayzac, Félicie d'. "Le cerf, étude de zoologie mystique au Moyen Âge". *Revue de l'art chrétien* 1864, cilt VIII.
- Bachelard, Gaston. *La Formation de l'esprit scientifique*. Paris, Vrin, 1993.
- Badamxatan, S. *Les Chamanistes du Bouddha vivant*. Nanterre, Études mongoles et sibériennes, 1986.
- Baratay, Éric. *L'Église et l'Animal (France, XVIIe-XXe siècle)*. Paris, Cerf, 1996.
- Barbier de Montault, Mgr. *Mélanges d'archéologie*. Arras, Société d'archéologie du Pas-de-Calais, 1877.
- Başgöz, İlhan. *Türk Bilmeceleri*. Ankara, Kültür Bakanlığı, 1993, 2 cilt.
- Basilov, V. N. "Nekotorye perezhitki kul'ta predkov u Turkmen" (Türkmenlerde atalar kültürünün bazı kalıntıları üzerine). *Sovetskaja ètnografija*, 5, Eylül-Ekim 1968, s. 53-64 (Rusça).
- , *Kul't svjatyh v Islame* (İslamda veli kültü). Moskva, Izdatel'stvo Mysl', 1970 (Rusça).
- Beaune, Colette. "Costume et pouvoir à la fin du Moyen Âge: Les devises royales vers 1400". *Revue des sciences humaines*, T.LV-N° 183, Temmuz-Eylül 1981, s. 123-143.
- , *Jeanne d'Arc*. Paris, Perrin, 2004.
- Belot, Jean-Marc. *Reliquaires, étranges processions et Templiers de l'Est soissonnais*. Crépy-en-Valois, éd. Du Galtz, 2002.

- Bertholet, Jean. *Histoire ecclésiastique et civile du duché de Luxembourg*. Brüksel, éd. Culture et civilisations, 1973.
- Biedermann, Hans. *Knaurs Lexicon der Symbole*. München, O. J. Biedermann, 1989.
- Blondeau, Anne-Marie ve Karmay, Samten G. ““Le Cerf à la vaste ramure”: en guise d’introduction”. *Essais sur le rituel içinde*, ed. Blondeau, Anne-Marie ve Schipper, Kristofer, Louvain-Paris, Peeters, Bibliothèque de l’École des Hautes Etudes – section des sciences religieuses, 1988, s. 119-146.
- Boratav, Pertev Naili. *100 soruda Türk Folkloru*. İstanbul, Türk Halkbilimi, 2003.
- Brunel, René. *Le Monachisme errant dans l’islam. Sidi Heddi et les Heddawa*. Maisonneuve et Larose, 2011.
- Bourgne, Florence. “Palimpseste et miroir du cerf. Le cerf et la sphère dans le diptyque de Wilton”. *Figures du souverain içinde*, ed. Rouyer, Marie-Claire, Bordeaux, Presses universitaires de Bordeaux, 1996, s. 33-48.
- Bovon, F. ve Geoltrain, P. *Apocryphes chrétiens*. Paris, Gallimard, 1997.
- Boyer, Régis. *La Religion des anciens Scandinaves*. Paris, Payot, 1981.
- Breuil, Henri, Başpapaz. *Quatre cents siècles d’art pariétal. Les cavernes ornées de l’âge du renne*. Paris, CEDP, Montagnac Dordogne, 1952.
- Bürgel, J. C. “The Lady Gazelle and her murderous glances”. *Journal of Arabic Literature*, cilt XX, n° 1, Mart 1989, s. 1-11.
- Büyükokutan, Ash. “Avlılıkla ilgili inanışlar”. *Av ve Avcılık Kitabı içinde*, ed. Gürsoy, Emine ve Oytun Haltun, Hilal, İstanbul, Kitabevi, 2008, s. 455-477.
- Cabrol, Dom. *Dictionnaire d’archéologie chrétienne et de liturgie*. Paris, Letouzey, 1924.
- Cahier, Charles. *Caractéristiques des saints dans l’art populaire*. Paris, Poussielgue, 1867.
- Camps, G. “Cerf”. *Encyclopédie berbère*. Aix-en-Provence, Édisud, 1993, cilt XII.
- Carel de Rooy. F. *La Vie de saint Hubert dite d’Hubert Le Prévost*. Zwolle, W. Tjeenk Willink, 1958.

- Castagné, Joseph. "Le Culte des lieux saints de l'islam au Turkestan". *L'Ethnographie*, n° 46, 1951, s. 46-124.
- César, Jules. *Guerre des Gaules*. Paris, Hatier, 1954, VI, 18.
- Charbonneau-Lassay, Louis-Auguste. *Le Bestiaire du Christ*. Milano, Archè, 1981.
- Chavannes, Édouard. *Documents sur les Tou-kiue (Turcs) occidentaux*. St Petersburg, Académie impériale des sciences de Saint-Petersbourg, 1903.
- Cigada, Sergio. *La Leggenda medievale del Cervo Bianco e le origine della "matière de Bretagne"*. Roma, Academia nazionale dei Lincei, 1965.
- Clottes, Jean ve Lewis-Williams, D. *Les Chamanes de la préhistoire*. Paris, Seuil, 1996.
- Collins, Billie Jean. "On the trail of the deer: Hittite kürala-". *Hittite Studies in Honor of Harry A. Hoffner Jr.: on the Occasion of his 65th Birthday* içinde, ed. Beckman, Gary, Beal, Richard ve McMahon, Gregory, Winona Lake (Indiana), Eisenbrauns, 2003, s. 73-82.
- Coloni, Marie-Jeanne. *Madeline Diener, sculptures et mosaïques*. Saint-Maurice, Saint-Augustin, 201.
- Cochu, A. "Les Khouans". *Revue des deux mondes*, cilt II, 1846, s. 328-345.
- Creuzer, Friedrich. *Symbolik und Mythologie der alten Völker*. Leipzig, Leske, 1810-1812.
- Crigel, M.-H., Balligand, V. ve Heinen, E. "Les Bois de cerf: revue de littérature scientifique". *Annales de médecine vétérinaire*, 145, 2001, s. 27-29.
- Cunbur, Müjgan. "Folklorumuzda 'geyik' motifi üzerine". *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri* içinde, Ankara, Başbakanlık Bak., 1982, cilt II, s. 71-94.
- Çağatay, Saadet. "Karaçay Halk Edebiyatında Avcı Bineger". *Fuad Köprülü Armağanı* içinde. İstanbul, Ankara Üniversite Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, 1953, s. 93-112.
- , "Türk halk edebiyatında geyiğe dair bazı motifler". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, 1956, s. 153-177.
- Çağınlar, Zekiye. "Kastamonu Halk Kültürü İçinde Yatır-Ziyaret İnancı ve Bu İnanç Çerçevesinde Şeyh Şaban-Veli Etrafında Oluşturulan Efsaneler". *İkinci*

Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri, 18-20 Eylül 2003 içinde, Kastamonu, Kastamonu Valiliği, 2005, sayfa numarası yok.

Çevirme, Hülya. "Alageyik efsanesi üzerine bir inceleme". *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, n° 13, 1999, s. 251-254.

Delaby, Laurence. *Chamanes toungouses*. Nanterre, Études mongoles et sibériennes, defter 7, 1976.

Delannoy, Agnès. *La Légende de saint Hubert*. Sous la direction des conservateurs du musée de la Chasse et de la Nature Paris, Somogy, 1999.

Demidov, S. M. *Turkmenskie Ovljady* (Türkmen Evlatları), Aşkabad, Ylym, 1976 (Rusça).

—, "Perezhitki doislamskikh verovanij sredi Turkmen". (Türkmenler'de İslam öncesi inanç kalıntıları), *Religioznye perezhitki i puti ikh preodolenija ve Turkmenistane* içinde, ed. N. Bajramsahatov, Aşkabad, Ylym, 1977, s. 109-150 (Rusça).

Demir, Erkan. "Türkülerde geyik". *Geyik Kitabı* içinde. Ed. Gürsoy Naskali, Emine ve Demir, Ercan. İstanbul, Kitabevi, 2013, s. 141-175.

Demirci, Yusuf Ziya. *Yürükler ve Köylülerde Hikayeler*, İstanbul, Güneş Mat., 1934.

Dermenghem, Émile. *Le Culte des saints dans l'islam maghrébin*. Paris, Gallimard, 1954.

Desmoulin, Jean-Pierre. *Jeux identitaires, traces mémorielles et mutations sociales, une anthropologie des populations du Moyen Drâa au Maroc*. Saint-Brice-sous-Forêt, yazarın katkılarıyla yayına hazırlanmış, 2009.

Deweese, Devin. "The Yasavî Sufi Tradition and the Problem of Shamanic Survivals". R. Hamayon'un Eylül 1997'de Chantilly'de düzenlediği "Le Chamanisme" adlı kolokyumda yapılan sunum (8 sayfalık basılı metin).

—, "Shamanism in Central Asia". *Social History of the Orient*, 57, 2014, s. 326-363.

Digard, Jean-Pierre. "La Nature, culture de la vénerie". *Vénerie carrefour des arts* içinde, Kolokyum bildirileri Nisan 2013, Paris, Société de vénerie, supplément au n° 191 de *Vènerie*, 2013, s. 8-14.

- Dickson, Arthur. *Valentine and Orson*. Londres, Millford, Oxford University Press, 1937.
- Dontenville, Henri. *La France mythologique*. Nancy, Tchou, 1966.
- Dubost, F. "Les Merveilles du cerf: miracles, métamorphoses, médiations". *Revue des langues romanes*, n° 98 (2), 1994, s. 287-310.
- Dubois, Claude-Gilbert. "La Mythologie nationaliste". *Guillaume Postel 1581-1981* içinde. Uluslararası Avranches Kolokyumu Bildirileri, Eylül, 1981. Paris, Trédaniel, 1985, s. 257-264.
- Durin, Séverine. "Sur les routes de la fortune, commerce à longue distance, endettement et solidarité chez les Wixaritari (Huichol), Mexique". Doktora Tezi, Université de Paris III, 2003.
- Duymaz, Ali. "Anadolu-Türk Efsanelerinde Ağlayan Ağaçlar" *Bengü Bitig Dursun Yıldırım Armağanı* içinde, ed. Gül, B., Ağca, F. ve Gökçe, F., Ankara, Türkbilig, 2013, s. 277-288.
- Eberhard, Wolfram. *Kultur und Siedlung der Randvölker Chinas*. Leiden, Brill, 1942.
- Eliade, Mircea. *Le Chamanisme et les techniques archaïques de l'extase*. Paris, Payot, [1968], 1988.
- Emmerick, Ronald E., ve Skjærvø, Prods Oktor. "Buddhism. Buddhist Literature in Khotanese and Tumshuqese". *Encyclopaedia Iranica*. Cilt IV, fask. 5, 1989, s. 499-505.
- Ermolova, Nadezhna V. "Olen' v tradicionnykh predstavleniyakh Èvenkov" (Evenkiler'in geleneksel resimlerinde rengeyiği), *Tradicionnye verovanija v sovremennoj kul'ture* içinde, St. Petersburg, Muzej Antropologii i Ètnografii, 1993, s. 152- 167 (Rusça).
- Farid-ud-Din 'Attar. *Le Mémorial des saints*. Uygur Türkçesinden çeviren: A. Pavet de Courteille. Seuil, Paris, 1976.
- Feifei, Wu vd. "Deer antlers base as traditional Chinese medicine: a review of its traditional uses, chemistry and pharmacology". *Journal of Ethnopharmacology*, n° 145, 2013, s. 403-415.

- Flaskerud, Ingvild. *Visualizing Belief and Piety in Iranian Shiism*. London, Continuum International Publishing Group, 2010.
- Fletcher, John. *Deer*. London, Reaktion Books LTD, 2014.
- Foltz, Richard C. *Animals in Islamic Traditions and Muslim Cultures*. Oxford, Oneworld, 2006.
- Gaidoz. *La Rage de Saint Hubert*. Paris, Picard, 1887.
- Gaignebet, Claude. *A plus haut sens*. Paris, Maisonneuve et Larose, 1986, 2 cilt.
- , *Le Carnaval*. Paris, Payot, kolek. Le regard de l'histoire, 1974.
- Garrone, Patrick. *Chamanisme et Islam en Asie centrale*. Paris: Jean Maisonneuve, 2000.
- , "Contribution à une étude du bestiaire des croyances centrasiatiques". D.E.A., EHESS, Paris, 2000.
- Gaudefroy-Demombynes, Maurice. *Mahomet*. Paris, Albin Michel, [1957], 1969.
- Gignoux, Philippe. "Ancien Iranian religion and shamanism". *Shamanism. An Encyclopedia of World Beliefs, Practices and Culture* içinde, ed. Walter, Mariko Namba ve Neuman Fridman, Eva Jane, Santa Barbara, ABC Clio, 2004, s. 529-532.
- Ginzberg, Louis. *The Legends of the Jews*. Philadelphia, The Jewish Publication Society, 1909.
- Goldenberg, André. "Les Représentations animales au Maroc, leurs valeurs dans l'esprit populaire." Doktora Tezi, Université de Paris V, 1983.
- , *Bestiaire de la culture populaire musulmane et juive au Maroc*. Aix-en-Provence, Édisud, 2000.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Yunus Emre. Hayatı*. İstanbul, Bozkurt Y., 1936.
- Golovnev, Andreï. "Le Double Mimétisme des éleveurs de rennes nénétses". *Nomadismes d'Asie centrale et septentrionale* içinde, ed. Stépanoff, Charles, Ferret, Carole, Lacaze, Gaëlle ve Thorez, Julien. Paris, Armand Colin, 2013, s. 211-212.
- Gordlevskij, V. A. "Bakha-ud-din Nakshbend Bukharskij (k voprosu o nasloenijakh v islame)" (Bahâeddin Nakşibend el-Buhârî. İslama katkıları

- meselesi hakkında). *Sergeju Fedorovichu Ol'denburgu* içinde, Leningrad, Akademija Nauk SSSR, 1934, s. 147-169 (Rusça).
- , “Khozha Akhmed Jasevi” (Hâce Ahmed Yesevî). *Akademik V. A. Gordlevskij izbrannye sochinenija. Istorija i kult'ura* içinde, Moskova, Izdatel'stvo Vostochnoj Literatury, 1963, s. 361-368 (Rusça).
- Grabar, André. *L'Iconoclisme byzantin*. Paris, Flammarion, kolek. Idées et recherches, [1957], 1984.
- Hamayon, Roberte. *La Chasse à l'âme. Esquisse d'une théorie du chamanisme sibérien*. Nanterre, Société d'ethnologie, 1990.
- , “Siberian Shamanism”. *Shamanism. An Encyclopedia of World Beliefs, Practices and Culture* içinde, ed. Walter, Mariko Namba ve Neuman Fridman, Eva Jane, Santa Barbara, ABC Clio, 2004, s. 618-627.
- Hasluck, F. W. *Christianity and Islam under the Sultans*. New York, Octagon Books, [1929], 1973, 2 cilt.
- Hell, Bertrand. *Le Sang noir. Chasse et mythe du sauvage en Europe*. Paris, Flammarion, [1994], réédition L'oeil d'Or, 2012.
- Henne, Johann Michael. *Disputationem philologico-physicam de sive animali reem in codice divini...* Wittemberg, 1711.
- Heyne, F. Georg. “On the symbolism of the shaman's costume among the reindeer Evenki in Manchuria”. *Shaman*, cilt XXI, n° 1-2, 2013, s. 19-66.
- Hujixi, Gulibahaer (ya da Ghojesh, Gulbahar). “Keerkeze zu samande zhouyu he shenge” (Kırgız Şamanlarının şarkıları ve ayin duaları), *Saman xinyang yu minzi wenhua* içinde, ed. Seyin, Jinxiang, Beijing, Zhongguo Shehui Kexue Chubanche, 2009, s. 383-413. (Çince)
- , “Kirghiz bakhshi and the mazar”. *Mazar. Studies on Islamic Sacred Sites in Central Asia* içinde, ed. Jun, Sugawara ve Dawut, Rahile, Tokyo, Tokyo University of Foreign Studies Press, 2016, s. 35-46.
- Hugo, Victor. *Légende du beau Pécopin et la belle Bauldour*. Bruxelles, Méline, 1842.
- İnayet, Alimcan. “Uygur Kültüründe Geyik”. *Geyik Kitabı* içinde. Ed. Gürsoy Naskali, Emine ve Demir, Ercan. İstanbul, Kitabevi, 2013, s. 45-54.

- Jacobson, Esther. *The Deer Goddess of Ancient Siberia*. Leiden, E. J. Brill, 1993.
- , *The Hunter, the Stag, and the Mother of Animals. Image, Monument, and Landscape in Ancient North Asia*. Oxford, Oxford University Press, 2015.
- Joly, A. "Saints de l'islam". *Revue africaine*, 1908, s. 171-181.
- Kazakhstan. *Hommes, bêtes et dieux de la steppe*. Paris, Musée Guimet et Éditions Artlys, 2010.
- Khenchelaoui, Zaïm. *Abû Madyan Shu'ayb. L'Algérie au cœur du soufisme*. Alger, Zaki Bouzid éd., 2011.
- Kartal, Numan. *İnegöl Folkloru*. İnegöl, 1998.
- King, Alexander D. "Without deer there is no culture, nothing". *Anthropology and Humanism*, 27, 2, 2003, s. 133-164.
- Kisljakov, N. A. "Okhota Tadzhikov doliny r. Khingou - v bytu i v fol'klore" (Hingou Vadisi Taciklerinin yaşamı ve folkloründe av), *Sovetskaja ètnografija*, 4, 1937, s. 104-118 (Rusça).
- Klossowskide Rola, Stanislas. *Le Jeu d'or*. Paris, Herscher, 1988.
- Köprülü, M. Fuat. "Türk Edebiyatında Aşık Tarzının Menşe ve Tekamülü". Yeniden basım, Köprülü, M. Fuat. *Edebiyat Araştırmaları*. Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1986, s. 195-238.
- Kriss, Rudolf ve Kriss-Heinrich, Hubert. *Volksglaube im Bereich des Islam*. Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1962, cilt II.
- Kumartaşlıoğlu, Satı. "Geyik boynuzlarının yatırlarda şifa için kullanımı". *Milli Folklor*, yıl 27, n° 197, 2015, s. 137-148.
- Lanoë-Villène. Georges. *Principes généraux de la symbolique des religions*. Paris, Fischbacher, 1916.
- , *Le Livre des symboles, études de symbolique et de mythologie comparées*. Paris, Librairie générale, 1935.
- Laurant, Jean-Pierre. *Symbolisme et Écriture, le cardinal Pitra et la clef de Méilton de Sardes*. Paris, Cerf, kolek. Patrimoines, 1988.
- Lavrillier, Alexandra. "Spirit-charged animals in Siberia." *Animism in Rainforest and Tundra. Personhood, Animals, Plants and Things in Contemporary Amazonia*

and Siberia içinde, ed. Brightman, Marc, Grotti, Vanessa Elisa ve Ulturgasheva, Olga. Cambridge, Cambridge University, 2012, 2014, s. 113-129.

Le Goff, Jacques. *La Naissance du Purgatoire*. Paris, Gallimard, 1981.

Legros, H.-M. "Les Cerfs-volants support des armes de Charles VI". *Revue des études historiques*, n° 96, 1930, s. 1-2.

Le Scouezec, Gwene'Hlan. *Le Guide de la Bretagne*, Spezet, Coop Breizh, 2002.

Lombard-Jourdan, Anne. *Aux origines du carnaval*. Paris, O. Jacob, 2005.

Lot-Falck, Éveline. *Les Rites de chasse chez les peuples sibériens*. Paris, Gallimard, 1953.

—, "L'Animation du tambour". *Journal asiatique*, n° 259, 1961, s. 213-239.

—, "À propos d'un tambour de chamane TOUNGHOUSE." *L'Homme*, cilt I, n° 2, 1961, s. 23-50.

Mackillop, James. *Myths and Legends of the Celts*. London, Penguin Books, 2006.

Magali, Jérôme. "L'Art des "pierres à cerfs" de Mongolie." *Arts asiatiques*, cilt LX, 2005, s. 172-180.

Massol, Marquis de. "Le Mont Thessala et la ville d'Aïn-Temouchen (province d'Oran)." *Revue de l'Orient, de l'Algérie et des colonies*, Paris, Just Rouvier, cilt XII, 1852, s. 307-314.

Mátteffy, Attila. "The Hind as the ancestress, Ergo Virgin Mary – comparative study about the common origin myth of the Hun and Hungarian people". *Sociology Study*, cilt II, n° 12, s. 941-962.

Mecdî Mehmed Efendî. *Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri. Hadâ'iku's-Şakâ'ik*. Haz. Abdülkadir Özcan. İstanbul, Çağrı Y., 1989, 3 cilt. (Osmanlı Türkçesi).

Mérindol, Christian de. *Le Décor des églises en France méridionale XIIIe-milieu XIVe siècles*. Toulouse, Privat, Les Cahiers de Fanjeaux, 1994, n° 28.

Mikov, Lyubomir. *Bulgaristan'da Alevi-Bektaşî Kültürü*. [2006], Bulgarcadan çeviri, Kitap Yayınevi, 2008.

Mollier, Pierre. "Un emblème maçonnique chrétien au siècle des Lumières". *Etudes d'histoire de l'ésotérisme içinde*, ed. Brach, Jean-Pierre ve Rousse-Lacordaire, Jérôme, Paris, Cerf, 2007, s. 173-182.

- Muhammed Bin Salih Ed-Dimaşki. *Peygamber Külliyyâtı*. Arapçadan çeviri. İstanbul, Ocak Yay., 2004, cilt IX.
- Neveu, Édouard de. *Les Khouan, ordre religieux chez les musulmans de l'Algérie*. Paris, A. Guyot, 1846.
- Ocak, Ahmed Yaşar. *La Révolte de Baba Resul ou la formation de l'hétérodoxie musulmane en Anatolie au XIIIe siècle*, Ankara, TTK, 1989.
- , *Kalenderîler. XIVe-XVIIe yüzyıllar*. Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1992.
- , *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul, İletişim, [1983], 2003.
- Olufsen, O. *The Emir of Bokhara and His Country. Journey and Studies in Bokhara*. London, Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forland Copenhagen, 1911.
- On-Matsuri and the sacred art of Kasuga* sergisi kataloğu. Aralık 2013-Ocak 2014, Nara National Museum, Japon.
- O'Regan, B. P., ve Javadi, H. "Ahu". *Encyclopædia Iranica*. 1984, cilt I, fasikül VII, s. 681-683.
- Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*. Ankara, TTK, cilt I, 1989, cilt II, 1995.
- Önal, Mehmet Naci. *Muğla Efsaneleri*. Muğla, Muğla Üniversite Y., 2003.
- Özkan, Selim Hilmi. "Gündoğmuş (Antalya) ve Köylerinde Anlatılan Geyik Efsanesi ve Bu Efsane Üzerine Bir Değerlendirme". *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, yıl 3, n° 4, Bahar 2011, s. 47-54.
- Pastoureau, Michel. *Les Animaux célèbres*. Paris, Bonneton, 2001.
- , *Bestiaires du Moyen Âge*. Paris, Seuil, 2011.
- Paton, Lucy A. *The Story of Grisandole, a study on the legend of Merlin*. S. i., the Association, 1907.
- Peker, Selçuk. *Mezar ve Türbelere Kült Merkezli bir Bakış. Aksaray Örneği*. Konya, Kömen, 2015.
- Pitra, Card. Jean-Baptiste. *Analecta sacra spicilegio solesmensi parata*. Tusculum, 1883.
- Przeworski, Stefan. "Notes d'archéologie syrienne et hittite IV. Le culte du cerf en Anatolie". *Syria*, cilt XXI, fasikül I, 1940, s. 62 -76.

- Puech, Charles. "Notes sur le symbolisme de la mosaïque découverte au baptistère de Henchir Massaouda." *Cahiers archéologiques*, n° 4, 1949, s. 17-60.
- Roux, Jean-Paul. *Les Traditions des nomades de la Turquie méridionale. Contribution à l'étude des représentations religieuses des sociétés turques d'après les enquêtes effectuées chez les Yörük et les Tahtacı*. Paris, Librairie Adrien Maisonneuve, 1970.
- , *Faune et Flore sacrées dans les sociétés altaïques*. Librairie d'Amérique et d'Orient Adrien Maisonneuve, Paris, 1966.
- Rowling, Joanne K. *Harry Potter*. Paris, Gallimard, 2009 (romandan sekiz film çekildi).
- Sato, Tsugitaka. "The Sufi legend of Sultan Ibrâhîm b. Adham". *Orient*, cilt XLII, 2007, s. 41-54.
- Schmitt, Jean-Claude, *Les Revenants, les vivants et les morts*. Paris, Gallimard, kolek. Bibliothèque des histoires, 1994.
- , *Le Saint lévrier, guérisseur d'enfants depuis le XIIIe siècle*. Paris, Flammarion, kolek. Champs, [1979], 2004.
- Schneider, Ulrich. "On the buddhist origin of the christian legend of Placidus=Eustachius". [1961]. Yeniden yayım U. Schneider. *Opera Minora*. Wiesbaden, Harrasowitz, 2002, s. 115-123.
- Le Scouezec, Gwenc'hlan. *Le Guide de la Bretagne*. Spezet, Coop Breizh, 1999.
- Sed, Nicolas-Jean (ed). "Le Désir du cerf". *La Vie spirituelle içinde*. Paris, Cerf, 1997.
- Selçuk, Ali. *Tahtacılar. Mersin Tahtacıları Üzerine bir Araştırma*. İstanbul, Yeditepe, 2004.
- Sells, Michael A. "Ibn 'Arabî's Garden among the Flames: A Reevaluation". *History of religions*, cilt XXIII, n° 4, Mayıs 1984, s. 287-315.
- Shih, Hsio-Yen. "Readings and Re-Readings of Narrative in Dunhuang Murals". *Artibus Asiae*, cilt LIII, n° 1/2, 1993, s. 59-88.
- Smith, Margaret. *Râbi'a the Mystic and her Fellow-Saints in Islam*. Cambridge, University Press, 1928.
- Somfai Kara, Dávid; Hoppál, M. ve Sipos, J. "The sacred valley of Jay Ata and a Kirghiz shaman from Xinjiang, China". *Shaman*, 15, 1-2, 2007, s. 47-68.

- Sommer, H. O. *The Vulgate version of the Arthurian Romances*. Washington, 1909-1916.
- Splendeur de l'enluminure. Le roi René et les livres*. Paris, Actes Sud, ed. Avril, François, 2009.
- Stépanoff, Charles. "Devenir-animal pour rester-humain. Logiques mythiques et pratiques de la métamorphose en Sibérie méridionale." *Images Re-vues*, 6, 2009 (internet dergisi: <http://imagesrevues.revues.org/388>).
- , *Chamanisme, rituel et cognition chez les Touvas de Sibérie du Sud*. Paris, Édition de la Maison des Sciences de l'Homme, 2014.
- Stépanoff, Charles ve Zarccone, Thierry. *Le Chamanisme de Sibérie et d'Asie centrale*. Paris, Gallimard, 2011.
- Sukhareva, O. A. "Perezhitki demonologii i shamanstva u ravninnykh tadzhikov", (Bozkır Taciklerinde şeytani ve Şamanik kalıntılar), *Domusul'manskie verovaniya i obryady v Srednei Azii* içinde Moskova, Nauka, 1975, s. 5-93 (Rusça).
- Şen, Mesut. "Keyik". *Av ve Avcılık Kitabı* içinde, ed. Gürsoy, Emine ve Oytun Haltun, Hilal, İstanbul, Kitabevi, 2008, s. 75-88.
- Şimşek, Esmâ. "Giresun ve Çevresinde Anlatılmakta Olan 'Ana Geyik' Efsanesinde Mitolojik Unsurlar". *Milli Folklor*, cilt IV, yıl 7, n° 26, Yaz 1995, s. 17-22.
- Tajzhanov, K. ve Ismajlov, H. "Osobennosti doislamskikh verovannij u uzbekov-karamurtov" (Karamurt Özbeklerinde İslam öncesi inanç özellikleri), *Drevnie obrjady verovanija i kul'ty narodov srednej Azii* içinde. Moskova, Nauka, 1986, s. 110-138 (Rusça).
- Tanyu, Hikmet. *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*. Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Y., 1967.
- Thierry, Nicole. "Art byzantin du haut Moyen Âge en Cappadoce: l'église n° 3 de Mavruçan". *Journal des savants*, 1972, s. 233-269.
- , "Le Culte du cerf en Anatolie et la vision de saint Eustathe." *Monuments et mémoires de la Fondation Eugène Piot* içinde. Cilt LXXII, 1991, s. 33-100.

- , “Deux couvents gréco-arméniens sur l’Euphrate taurique.” *Byzantion*, cilt LXI, 1991, s. 496-519.
- Türkmen, Mustafa Nuri. *Osmanlıda Av Kültürü*. İstanbul, Bilgi Kültür Sanat, 2013.
- Üçer, Müjgan. “Sivas yöresinde geyikle ilgili halk inançları” *Geyik Kitabı* içinde. Ed. Gürsoy Naskali, Emine ve Demir, Ercan. İstanbul, Kitabevi, 2013, s. 5-26.
- Viré, F. “Ghazâl”. *Encyclopédie de l’Islam* 2, Leiden, Brill, 1977, cilt II, s. 1060-1062.
- Walter, P. ve Lacroix, D. *Tristant et Yseut, les poèmes français, la saga norroise*. Paris, Le Livre de Poche, 1993.
- Yalman, Ali Rıza (Yalkın). *Cenupta Türkmen Oymakları*. Ankara, Kültür Bakanlığı, 1977, 2 cilt.
- Yeşildal, Ünsal Yılmaz. “Anadolu Folklorunda Geyik”. Konya, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007.
- Zambon, Francesco ve Grossato, Alessandro. *Il Mito della fenice in Oriente e Occidente*. Venezia, Marsilio, 2008.
- Zarcone, Thierry. “Le Culte de Bahâ’ al-Dîn Naqshband à Bukhara (Uzbekistan).” *Journal of Turkish Studies*, n° 19, 1995, s. 231-244.
- , “Quand le saint légitime le politique: le mausolée de Afâq Khvâja à Kashgar.” *Central Asian Survey*, cilt XVIII, n° 2, Haziran 1999, s. 225-241.
- , “Interpénétration du soufisme et du chamanisme dans l’aire turque: ‘chamanisme soufisé’ et ‘soufisme chamanisé’”. *La Politique des esprits. Chamanismes et religions universalistes* içinde, ed. Aigle, Denise, Brac de la Perrière, Bénédicte ve Chaumeil, Jean- Pierre, Nanterre, Société d’ethnologie, 2000, s. 383-396.
- , “Le Culte des saints au Xinjiang de 1949 à nos jours.” *Journal of the History of Sufism*. Jean Maisonneuve, Paris, n° 3, 2002, s. 133-172.
- , “Hommes-pierres, hommes-arbres et hommes-animaux en Asie turque et en Europe orientale”. *Diogène*, n° 207, 3/2004, s. 44-58.
- , “Bektashiyya”. *Encyclopedia of Islam* 3. 2014, s. 21-30.
- Zhong, Jinwen. “Shamanism in Yughur folk tales”. *Shaman*, cilt III, n° 1, Bahar 1995, s. 55-66.

Filmografi

Benioff, David ve Weiss, D. B. *Game of Thrones*. TV dizisi, 2016.

Erman Film. *Alagayik*, Film, 1969.

Macdonald, Kevin. *L'Aigle de la neuvième légion*. Film, 2011.

Miyazaki, Hayao. *Prences Mononoke*. Animasyon, 1997.

Planchon, Roger. *Louis enfant roi*. Film, 1998.

Sanders, Rupert. *Blanche Neige et le chasseur*. Film, 2011.

TEŞEKKÜRLER

Philippe Berthet, Jean Clottes, Marie-Jeanne Coloni, Philippe Faure, Patrick Garrone, David Gattegno, Dan Jaffé, Catherine Pinguet, Sharokh Raei, Olivier Roduit, Jérôme Rousse-Lacordaire, Jean-Marie Mercier ve Maurice Perdereau'ya titiz okumaları için.

KİŞİ VE YER ADLARI DİZİNİ

A

Abdal Mûsâ 120, 132-136, 171
Abdülkâdir Geylânî 121, 123
Ahmed el-Ticânî 139, 140
Ahmed Yesevî 84, 85, 96, 97
Akteon 13, 14, 22, 24, 66, 94, 107, 156,
180, 181
Ali, İmam 114, 121, 159
Almanya 105, 153, 178, 184
Altay 41, 42, 44, 49, 56, 58, 161
Amaterasu 12, 16, 158
Anadolu 13, 16, 17, 41, 43, 44, 56, 58,
68, 70, 72-74, 79, 80, 82, 84, 85,
95-98, 109, 110, 113, 119-121,
124, 125, 128, 132, 134, 135, 141,
142, 159-161, 164-166, 168, 171,
172
Antalya 80, 82
Apamea'lı Oppianos 23
Apollon 29, 34,
Appianus 25
Apsatı 76, 77
Arif 80
Aristoteles 24, 86, 175
Artemis (Diana) 13, 17, 22- 24, 27, 34,
66, 87, 89, 107, 180

Arthur, Kral 16, 26, 29, 104, 106, 107,
115, 116, 117, 144, 151, 187, 197
Augustinus, Aziz 25, 35, 36, 37, 61,
105
Aulus Gellius 26
Ayzac, Félicie d' 179

B

Bahâeddin Nakşibend 167, 169
Bakkhalar 24, 181
Balam 66, 90
Balkanlar 40, 73, 119, 142
Beaune, Colette 147, 149
Beda Venerabilis 61, 179
Benka 73
Bernard, Aziz 62, 63, 65, 91, 104
Biynöger 76- 79, 82, 197
Blaise, Aziz 104, 151, 154, 178
Boron'lu Robert 29, 104
Bourbonlu Étienne 105-107, 174
Boz Geyikli 84, 85, 120
Breuil 33
Brötanya 118
Bröton 13, 16, 25, 29, 30, 90, 103, 104,
106, 144, 145, 151
Buda 12, 68-71, 158

Buhara 167
Bulgaristan 56, 58, 114, 133
Bu-Ma'za 142
Bursa 16, 119, 120, 166
Buryat (halk), Buryat Ülkesi 49, 112

C

Cernunnos (Mundgawi) 27-29, 34,
103, 106, 151, 155, 185, 195
Charbonneau-Lassay, Louis- Auguste
180
Charlemagne 30, 147
Charles, VI. 16, 144, 147-149
Charles, VII. 148-150
Charles, IX. 150
Cigada, Sergio 25, 117
Clément, VI. (Papa) 146, 147
Citeaux 62
Clovis 31, 90
Çin 11, 12, 16, 40, 42, 53, 54, 56, 69, 84,
111, 165, 170

D

Dante 13, 107, 156
Davud (peygamber) 36
Demir Baba 114, 124, 196
Denis, Maurice 67, 147, 148, 188, 189, 190
Descartes, René 18
Diana bkz. Artemis
Diener, Madeline 191, 192
Du Fouilloux, Jacques 87, 154

E

Ebû Medyen 139
Edern, Aziz 104, 151
Edo (dönem) 12, 157
Elbeyli 82-85
Elbruz 77
Eliade, Mircea 31
Erzurum 109, 120
Esav 23

Euripides 24, 181
Eustathius, Aziz (Placidus) 13, 58, 65,
67, 71-73, 89, 132, 147
Evenkiler 46

F

Fakir Şeyh 82-84
Fas 137, 139
Fatıma 76, 77, 114
Fergana (vadi) 54
Flavius, Josephus 25, 87
François, I. 91, 150, 155, 156, 175
Froissart, Jean 16, 118, 147
Frontinus 25

G

Gaidoz, Henri 89, 180
Gaignebet, Claude 30, 156
Galla Placidia (imparatoriçe) 23
Galya, Galyalılar 27, 153, 155, 181, 195
Gansu 111
Gargamelle 154
Gargantua 26, 153-156
Geyikli Baba 119, 120, 125, 136, 166,
167, 171, 196
Gilles, Aziz 87, 178, 196
Göktürk (imparatorluk) 56, 57

H

Hacı Bektaş 85, 97, 120, 121, 123,
131-133, 168
Haçlı Yuhanna, Aziz 67
Hakîm Ata 84
Halil 111, 113
Hamayon, Roberte 13, 51
Hamza bin Abdülmuttalib 128
Herakles 17, 23, 107, 150
Herla (Herne) 29, 106
Hermes (Trismegistus) 38
Herodotos 24
Hesiodos 24, 29

Hieronimus, Aziz 36
Hingou (Tacik Pamirleri) 53, 54
Hititler 43, 71
Homeros 23, 24
Hoyland'lı Gilbert 64
Hubert, Aziz 13, 67, 88-90, 107, 176,
178, 182, 184, 188-190, 193
Hunlar (halk) 31, 58

İ

İbn Kesîr 137
İbrahim Edhem (Belh hükümdarı) 70
İngiltere 16, 31, 105, 149, 151, 156
İrlanda 26, 83, 103
İsa (peygamber) 11, 13, 18, 21, 22, 24,
34-38, 45, 61-63, 65, 67, 71, 88,
90, 104, 117, 118, 132, 144, 150,
177, 179-190, 192, 193, 195, 196
İskenderiye (Mısır) 38, 88, 178
İspanya 25, 31, 150, 193
İtalya 31, 150

J

Jacobson, Esther 45
Jaime, I., Aragon kralı 58
Japonya 12, 13, 16, 17, 156, 186
Julien, Aziz (Hospitaller) 66, 178

K

Kami 13, 15, 156
Kapadokya 65, 72, 73, 88, 132
Karaca Ahmed 120, 125, 126
Karaçay-Çerkezler (halk) 76
Karadeniz 41, 58, 139, 161, 166
Kartaca 23, 30, 36, 192
Kasuga-Kô (ekol) 12, 157
Kaşgar 164, 165
Kazak (halk), Kazakistan 53, 70, 84,
111, 164
Keltler (halk) 103

Kırgız (halk), Kırgızistan 52-54, 77,
160, 164, 195
Kiyiktuz Atam 53
Kococaş 77, 79
Koryak (halk) 46
Ksenofon 23
Kuzey Afrika 41, 137-139, 142, 169,
192
Kürt (halk) 73

L

Lanoë-Villène, Georges 30, 181
Lascaux 17
Laterano San Giovanni (bazilika) 192
Leon İsauros, III. (imparator) 65, 101
Lille'li Alanus 62
Lombard-Jourdan, Anne 29, 87, 106,
149, 151
Lucanus 25, 26, 104
Lucretius 25

M

Macaristan 56, 58
Mammes, Aziz 88, 196
Mançurya 50
Map, Walter 105, 106
Maral Ana, Boynuzlu 17, 40, 41, 52-54,
79, 160, 162, 166, 195, 196
Marc (kral) 30, 144
Marie de France 17, 88
Markos, Aziz 13, 25, 35-37, 58, 62-67,
71-73, 87-91, 104, 105, 107, 118,
132, 144, 146, 147, 151, 154, 174-
178, 184, 190, 196
Meksika 11, 158
Melusina 22, 29, 151, 152, 156
Merlin (Myrddin) 13, 26, 45, 103, 104,
117, 155, 156, 196
Meryem (Bakire) 38, 64, 65, 116, 117,
154

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî 70
Milanolu Ambrosius, Aziz 36, 38
Miyazaki, Hayao 17, 185, 186
Moğol (halk) 41, 45, 49, 159, 162
Monmouth'lu Geoffrey 29, 103
Muhammed (peygamber) 70, 91, 114,
127, 128, 130, 137, 159
Muromachi (dönem) 12

N

Nara (Japonya) 11-13, 16, 156, 157, 158
Nenets (halk) 46
Nicolay, Nicolas de 121
Normandiyalı Guillaume 154, 179
Nuh (peygamber) 26, 153, 155

O

Odin 29, 34, 105
Orhan (sultan) 16, 119
Orta Asya 16, 17, 40, 41, 45, 46, 51, 53,
54, 58, 61, 68, 70, 75, 79-81, 84,
85, 95-97, 119, 128, 164, 165, 167,
171
Ovidius 24, 38, 156, 181

P

Pamir 53, 79, 160, 161, 165
Pavlus, Aziz 36, 64, 66, 89
Pazırık (Moğolistan) 7, 44
Perceval 105, 116, 147
Petrarca 17
Petrus, Aziz 62, 66, 146
Petrus Lombardus 62
Phébus, Gaston 13, 86, 118, 145, 154,
175
Pitra, Jean-Baptiste, kardinal 177, 178
Plinius (Yaşlı) 24-26, 35, 62, 86, 87,
153, 175, 179
Poitou 26, 154
Postel, Guillaume 107, 153, 154, 179

R

Raban Maur 179
Rabelais, François 153-156
Raşi, Şlomo Yitzaki 22
Reims 27, 28, 149, 151, 180
Resûl Baba 131, 132, 136
Richard, II. 16, 149
Roland 30
Roosebeke 16

S

Saint-Denis Manastırı 67, 147
Saint-Maurice Manastırı 191
Saint Victor'lu Hugues 62
Salaberge, Azize 88
Sales'li François, Aziz 175
Salisbury'li John 87
Sallustius 25, 26
Semerkand 54
Sertorius 25, 26, 33, 88, 117, 181
Sevillalı İsidor, Aziz 38, 104
Shakespeare, William 29
Sibirya 11, 13, 16, 17, 40, 41, 43, 45, 46,
51, 53, 58, 74, 76, 79, 81, 82, 95,
98, 159, 161, 172, 195, 196
Siddharta 68, 70
Sincan 40-42, 53, 54, 69, 164, 165
Stépanoff, Charles 81
Strabon 31

Ş

Şamlı İoannis, Aziz 65, 67
Şeria Nehri 36
Şerif 79, 80

T

Tahtacı 83, 113, 135, 159, 161, 169
Take-Mika-Tsuchi-No-Mikoto 13, 156
Tatianus 38
Tertullianus 37

Théleau, Aziz 104

Thomas Gallus 65

Tristan 30, 65, 144, 145, 187

Troyes'lu Chrétien 16, 29, 104, 115, 116

Tunguz (halk) 47, 49, 53, 159

Tuva(lar) 48, 81, 82, 161

Türkmenistan 82, 84, 96, 164, 167, 171

Tyolet 115, 116, 118

U

Uygurlar 42, 51, 68, 69, 111

V

Vaftizci Yahya, Aziz 36, 150

Valerius Maximus 25, 26

Valois'lı Félix, Aziz 91

Vercelli 65

W

Wixaritari 11

Y

Yakut 49, 51

Yedi-Tanrı 58

Yenisey 45

Yestey Möngkö 58

Yörük 113, 159

KONU DİZİNİ

A

Ağaç 13, 29, 34, 43-45, 48, 49, 65, 73,
87, 91, 92, 104, 114, 124, 138, 152,
155, 170, 176, 183, 187, 190
Ağaç-geyik 44, 46, 51
Alageyik 40, 83, 104, 109, 110, 111, 156,
160
Alevilik, Aleviler 114, 133, 135, 165,
172
Anka 36, 38, 94, 175
Antikçağ 21, 23, 34, 61, 71, 86, 94, 105,
145, 185
Antilop 41, 127, 136, 138, 139, 141,
169, 186
Araf 106, 107
Ardıç ağacı 96, 98
Aslan 11, 115, 116, 118, 121
At 11, 21, 24, 34, 39, 49, 105, 107, 108
Av eti 13, 47, 105, 147, 175, 181
Av, avcı, av hayvanı 13, 16, 23, 24, 27
29-31, 36, 38, 39, 46, 47, 51, 53,
54, 56, 58, 62, 63, 65, 66, 68, 70,
71, 73-77, 79-84, 86-90, 94-96,
100, 103-107, 109-111, 113-115,
117, 118, 124, 127, 128, 130-132,
134-139, 141-147, 150-152, 154,

156, 158-162, 164, 172, 174, 175,
177-187, 190, 193, 196, 197

Aynı 116, 121, 146

Ayin, tören 23, 36, 45-47, 51-54, 76, 87,
89, 95-98, 107, 108, 116, 117, 120,
124, 162, 164, 167, 176, 184, 185,
193, 195, 197

Aziz, 13, 25, 31, 35-37, 58, 59, 61-67, 71-
73, 87-91, 104, 105, 107, 118, 132,
144, 146, 147, 151, 154, 174-178,
184, 190, 196, 202, 221-225, 227

B

Bakkha ayinleri 24, 56

Bektaşî, Bektaşilik 85, 114, 120, 121,
124, 125, 131-133, 135, 164, 165

Berberi geyiği 138

Beyaz dişi geyik 82, 104, 118, 196

Beyaz geyik 33, 57, 107, 112, 115-118,
144, 147, 149, 157, 184

Bitki 12, 25, 31, 37, 43-45, 86, 114, 151,
155, 158, 187, 190, 193

Bizon 31

Bon-po (Tibet dini) 45

Boynuz 11-13, 16-18, 23-27, 29, 33, 34,
38, 39, 41, 43-45, 47, 49, 51, 53,

62, 67, 71, 72, 74, 76, 77, 79, 81,
82, 86-89, 91, 98, 103, 104, 106,
110, 111, 113, 114, 117, 120, 121,
124, 130, 137, 139, 149, 151, 154-
156, 161, 162, 164-167, 169-173,
179, 182, 185-187, 190, 193-197
Boynuzlular, boynuzlu hayvanlar 41,
46, 49, 52, 54, 70, 74, 80, 82, 84,
95, 96, 98, 125, 127, 136, 137, 142,
149, 156, 161, 162
Böğürme (geyik) 49, 150, 179, 180
Büyü, büyücü 26, 29, 34, 52, 76, 104,
108, 117, 118, 135, 142, 151, 162,
182, 186, 187, 190, 196
Büyük Perhiz 155
C
Cehennem 29, 34, 103, 107, 190
Cennet 36, 66, 118, 192
Ceylan 21, 22, 41, 61, 62, 70, 71, 111,
127, 128, 130, 135-139, 141-143,
169, 172
Cezbe 24, 97, 158, 181
Cin 77, 80, 88, 89, 96, 136, 179
D
Dağ 13, 24, 37, 45, 53, 58, 62, 63, 65,
66, 76, 77, 79, 80, 88, 94, 110, 120,
124, 125, 127, 131, 138, 139, 141,
156, 158, 172, 173, 187, 195
Dağkeçisi 16, 38, 39, 42, 61, 161, 167
Dans, dansçı 33, 77, 79, 98, 99, 154
Davul 47-49, 54, 110, 156
Denizkızı 29, 30, 156, 175
Derviş, dervişlik 70, 84, 96, 114, 120,
121, 129, 130, 133, 134, 170
Destan 31, 34, 40, 46, 56, 74, 77, 82, 88,
114, 128
Devekuşu 141
Din değiştirme 89, 149, 196
Dişi geyik, maral 16, 17, 21, 24-26, 31,
35, 36, 39, 43, 46, 53, 62, 64, 65,

74, 76, 77, 79, 80, 82, 87, 88, 114,
115, 117, 118, 120, 124, 128, 146,
154, 156, 178, 180, 194, 196,
Doğa 13, 56, 62, 90, 98, 155
Doğüstü 46, 55, 56, 80, 98, 159, 161,
172, 196
Doğu Hristiyanlığı 17
Dönüşüm bkz. İnsan/geyik dönüşümü
Dua 49, 53, 54, 76, 84, 97, 116, 121, 136,
149, 193
E
Eşek, dişi eşek 66, 90
G
Ganimet 116
Geyik boynuzu 27, 44, 45, 103, 110,
125, 149, 154, 155, 158, 161, 162,
164-166, 169-172, 187
Geyik sütü 113
Geyikli veli 13, 81, 119, 121, 165, 171,
196
Geyik-ruh 51, 53, 57, 58, 81, 172
Gaal 104, 116, 117, 145, 147, 149, 153,
158
H
Hac 88, 118, 162, 165-167, 169, 172,
176, 180
Hâce, koca 82, 96
Haç 66, 71-73, 89, 90, 105, 176, 182,
190, 193
Haç taşıyan geyik 58, 68, 71-73, 91,
117, 132
Hadis 96, 127, 128, 137
Hâksâriyye (sufi tarikat) 129, 130
Halvetiyye (sufi tarikat) 138
Hastalık 75, 79, 80, 88, 90, 124, 151,
152, 158, 180, 184, 185
Hayat Ağacı 36, 45, 193
Hayvan öyküleri kitabı 12, 18, 23, 38,
39, 178, 179

Heddaviyye (sufi tarikat) 141
Hristiyanlık 17, 21, 29, 36, 38, 65, 71,
114, 115, 118, 142, 158, 180, 181,
185, 187, 193, 196
I-İ
İbadet 17, 52, 136, 164, 169
İblis 36, 77
İhtida 70, 127, 128, 132
İkon, ikonografi 17, 65, 67, 130
İncil 23, 37, 40, 116, 179
İnsan/geyik dönüşümü 33, 58, 70, 81,
83, 103, 116, 125, 127, 128, 131,
132, 135, 136
İslam 16, 17, 40, 41, 51, 52, 54, 58, 70,
72, 76, 79, 80, 84, 95-98, 109, 113,
119, 128, 130, 131, 135-137, 142,
162, 164, 172, 195, 196
İsmaili, İsmaililik 53
K
Kâdiriyye (sufi tarikat) 121
Kalp 86, 90, 179, 187, 190
Karaca 13, 16, 39-41, 47, 61-63, 75, 114,
121, 125, 130, 175, 183, 185
Karnaval 155, 156
Kartal 11, 44, 65, 116, 177
Katolik, Katoliklik 145, 176-177
Kaynak, kaynak suyu 22, 29, 35, 36, 86
Keçi 21, 29, 41, 45, 53, 54, 65, 82,
88, 94, 106, 113, 136, 138, 141,
142, 161, 169
Kemik 13, 31, 43, 86, 90, 95-98, 118,
155, 167, 179, 187, 190
Keşiş, keşişlik 29, 61, 87-89, 91, 105-
107, 116, 139, 142, 147, 176-179,
181, 183
Kırmızı geyik 41, 110
Koç 41, 54, 164, 169
Koyun 79, 80, 82-84, 96-98, 113, 141, 142,

160, 161, 164, 167, 169, 171-173
Köpek 24, 38, 63, 87, 89, 90, 105, 106,
118, 138, 144, 145, 147, 150, 156,
174, 181, 182, 184, 185, 190
Kuğu 51, 156
Kur'an 142
Kurban 22, 34, 38, 48, 76, 80, 87, 88, 96,
98, 105, 158, 161, 185, 187, 193
Kurt 36, 94, 160, 186, 187
Kuş 29, 44, 45, 49, 51, 54, 77, 94, 103,
131, 138, 139, 143, 192-194
Kutsal, kutsallık 13, 16, 18, 19, 21, 23,
26, 31, 41, 43, 53, 54, 62, 63, 75, 76,
79, 81-84, 89, 90, 104, 113, 116, 117,
119, 121, 124, 135, 141-144, 147,
149, 151, 155, 156, 158, 161, 166,
167, 169, 172, 181, 192, 195-197
Kuzu 63, 97, 185
L
Lanetli av 76
Lonca 54
M
Mağara 17, 31, 33, 56, 69, 87, 124, 141,
172, 195
Maral bkz. dişi geyik
Makine-hayvan 18, 118, 174
Manastır 36, 63, 64, 69, 73, 88, 89, 91,
104, 142, 146, 147, 176, 178, 192
Mandala 11, 157, 158
Mason, Masonluk, Masonik 108, 176,
194
Melek 16, 30, 36, 62, 65, 84, 88, 111,
128, 190
Menakıpname 13, 58, 84, 97, 111, 114,
120, 124, 125, 131, 132, 134-136,
160, 165, 171, 172
Mesnie Hellequin 89, 105-107, 151,
190

Mezar, türbe 11, 27, 28, 36, 41, 53, 73,
82-85, 103, 105, 114, 120, 124,
132, 133, 141, 142, 147, 151, 161,
164-167, 169, 171, 178, 190
Mit, mitoloji 17, 18, 22-24, 29, 34, 39-
41, 43, 46, 53, 58, 64, 71, 75, 94,
124, 138, 151, 153, 154, 158-160,
171, 180, 181, 195, 196
Monarşi 67, 150, 180, 186
Mucize 26, 66, 83, 88-91, 97, 116, 121,
128, 130-132, 135, 147, 151, 156,
172, 176, 180, 186, 196
Murabıt 137, 139, 141-143, 169

O

Orman 21, 23, 27, 30, 31, 34, 61, 65,
89-91, 96, 104, 105, 107, 115-119,
125, 138, 139, 141, 146, 152, 154,
155, 164, 172, 176, 181, 183, 185-
187, 190, 195, 196
Ortaçağ 13, 18, 25, 26, 39, 61, 87, 88,
144, 146, 177, 179, 185, 187
Ozan 49, 56, 135

Ö

Öküz 116, 120, 125
Ölüm 24, 38, 43, 45, 57, 61, 70, 76, 79-
81, 87-89, 95, 96, 103, 104, 107,
109, 111, 113, 120, 124, 150, 152,
158, 162, 172, 185, 187, 192, 193,
195, 197
Ölümsüzlük 43, 162, 164, 169, 196

P

Pagan 87, 89, 107
Paskalya 38, 115
Peri 79, 80, 98, 107, 113, 116, 118, 124,
151, 152, 195, 196

R

Rangifer 26, 151

Rehber hayvan 31, 54, 90, 147, 152
Rengeyiği 16, 26, 39, 41, 43, 45-49, 151,
164
Rönesans 18, 61, 86, 87, 90, 108, 146,
153, 156, 185
Ruhlar kültü 18, 40

S

Sanat 30, 34, 43, 45, 53, 67, 69, 87, 107,
124, 144, 154, 192
Sıraca (hastalık) 151
Sığın 39, 40, 41, 47, 49, 186
Simge, simgecilik 11, 16, 17, 21, 40, 41,
43, 46, 51, 65, 84, 91, 94, 115, 116,
118, 120, 121, 138, 139, 142, 147,
149, 150, 156, 164, 172, 176, 178-
181, 192, 194, 195, 197
Simya 91, 94
Siyah geyik 17, 47
Siyah kan 63, 89
Sufilik 51, 52, 119, 131
Süluk 54, 131, 172, 181
Sürek avı 58, 134, 146, 175, 183

Ş

Şahin 16, 106, 139, 146, 147
Şaman, Şamanizm 11, 17, 34, 40, 45-
56, 74, 79-84, 97, 107, 113, 143,
156, 158, 159, 172, 186
Şarkı 49, 79, 109, 118
Şehit 37, 88, 147, 174, 192
Şeytan 29, 62, 77, 87, 89, 104, 107, 116,
136, 177, 179, 182
Şifacı, şifacılık 17, 52, 54, 56, 86, 87, 89,
151, 158, 176, 181, 186
Şii, Şiilik 130
Şiir 30, 109, 110, 115, 125, 128, 135,
142, 160
Şövalye, şövalyelik 31, 88, 105, 106,
116, 145, 187, 193, 196

T

Talmud 25, 175
Tapınak şövalyeleri 63, 118, 180
Tarikat 36, 53, 54, 66, 70, 83-85, 91, 96,
119-121, 129, 130, 138, 139, 141,
177, 178, 193
Tazı payı, geyik parçalama 30, 87, 116,
144, 145, 154, 158, 185
Tekboynuz 16, 38, 64, 91, 93, 147, 156
Teke 54, 62
Tılsım 87, 89, 169, 193, 197
Totem 13, 135, 186
Tören *bkz.* ayin
Tufan 22, 26, 153, 155
Türbe *bkz.* mezar
Türkü 110

U

Uçan geyik 16, 23, 147, 193
Uzun ömür, uzun ömürlülük 25, 147,
162, 169

V

Vaftiz 36, 37, 62, 71, 104, 179, 192
Vahşi adam, vahşi insan 29, 30, 104,
139, 187
Vefâiyye (sufi tarikat) 119
Veli, velilik 13, 52-54, 58, 76, 79-84, 96-
98, 114, 119, 121, 122, 124, 125,
130-132, 134-136, 138, 139, 141,
142, 160, 161, 164-167, 169-172,
196

Y

Yabandomuzu 13, 23, 145, 146, 183,
185, 186
Yabani koyun 45, 54, 76, 82-84, 141,
161, 164, 165, 167, 171
Yahudilik 17, 158
Yavru geyik, geyik yavrusu 21, 22, 25,
34, 62-65, 94, 110, 154, 156, 181,
182, 185

Yeniden dirilme, yeniden diriliş 38,
45, 95, 98, 164, 169, 170
Yeniden doğuş 43, 45, 150, 155, 156,
162, 170, 172, 193, 195, 197
Yeseviyye (sufi tarikat) 84
Yezidi, Yezidilik 135, 172
Yılan 22, 23, 25-27, 29, 35, 37, 38, 62,
66, 86, 87, 94, 151, 154, 176

Z

Zikir 84, 138

HAYAT

Sibirya Şamanlarıyla pagan Kelt tanrılarının, büyücü Merlin'le Anadolu veli Geyikli Baba'nın ortak noktası olan, Pagan dünyadan Hristiyan ve Müslüman dünyaya, kutsallığından ve gizeminden hiçbir şey kaybetmeyen geyik, Orta Asya bozkırlarından Atlas Okyanusu'nun ötesine kadar belki de hayvanlar âleminin en sembol yüklü üyesidir. Her yıl boynuzlarını yeniden yapan bu ehlileştirilemez hayvan, bir ruh rehberi, iki dünya arasında bir aracıdır.

“Geniş bir alana yayılan geyik, tarih öncesi dönemlerden bu yana zamanın ilerleyişine eşlik eder. Antik Hint-Avrupa mitolojilerini işgal etmeden önce paleolitik Avrupa'nın mağara duvarlarını doldurur; Sibirya Şaman ibadetlerinin merkezinde yer alır, Doğu Hristiyanlığının ikonalarını süsler ve aynı zamanda Japonya'da Miyazaki'nin çağdaş animasyon sinemasına ilham olur.”

Yazarlarının belirttiği üzere bu kitabın amacı, “[...] geçiş kavramı çerçevesinde anlam taşıyan ve geyiği, Hristiyanlaşmış Avrupalılar ile Orta Asya'nın kademeli olarak İslamı benimsemiş Zerdüş, Şaman veya Nasturi inançlarına mensup Türkçe konuşan toplumları gibi birbirinden farklı halkların hayal gücünün büyük besleyicisi kılan bu şaşırtıcı kültürel melezliğe has birkaç özelliğe ışık tutmaktır.”

kirmizikedi.com
[/kirmizikedi.yayinevi](https://kirmizikedi.yayinevi)
[/krmzkedikitap](https://krmzkedikitap)
[/kirmizikedi.yayinevi](https://kirmizikedi.yayinevi)

